NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

FJORTENDE AARGANG
1934

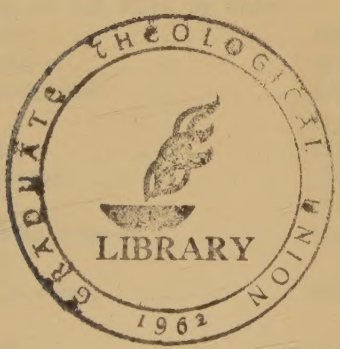

STEENSKE FORLAG :: OSLO

V. 14 -
17
1934-37

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO 1938

NORVEGIA SACRA
1934

INNHOLD

Side

Tilbakeblik over mit Presteliv. Av Provst *P. St. Koren* (1844-1931). Med portrett 1

Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie.

VI. Den levende kristendom i Vadsø. Den såkallte læstadianske menighet i Vadsø. Av fhv. lærer ved folkeskolen i Vadsø *A. Brune,* Hammerfest. Med forfatterens anmerkninger, samt oplysninger av sogneprest Kristian Nissen, Lier 41

VII. Læstadianernes tro og lære. En redegjørelse fra læstadianske predikanter i Troms fylke, dat. Skibotn i februar 1932 86

Rettelser og tillegg til P. C. Astrups optegnelse av Læstadianer-predikanten Erik Johnsens selvbiografiske meddelelser i Norvegia Sacra VIII, 1928, s. 164-170 91

Legpredikanten Paul Gerhard Sand. 1848-1911. Av reisesekretær i det Norske Misjonsselskap *H. Andresen,* Stavanger. Med portrett 93

Henrik Hille. Ordinert til biskop i Hamar 16. september 1934. Selvbiografi med portrett 100

Kirkelig statistikk.

Bispevalget i Hamar 1934 104

Beretninger om den Norske Kirke i 1933. Avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement av den Norske Kirkes Biskoper 106

I. Oslo bispedømme. Av biskop dr. *Johan Lunde* 106

II. Hamar bispedømme. Av biskop *M. Bjønness-Jacobsen* 109

III. Agder bispedømme. Av biskop *J. Maroni.* 114

IV. Stavanger bispedømme. Av biskop *J. C. Petersen.* 121

V. Bjørgvin bispedøme. Av biskop *Andreas Fleischer* 126

VI. Nidaros bispedømme. Av biskop *J. Støren* 131

VII. Haalogaland bispedømme. Av biskop dr. *Eivind Berggrav.* 143

De norske misjoner i 1933. Se Norvegia Sacra 1935.

Den Norske Sjømannsmisjon 1930-1933. Ved pastor *A. Olsen.* 152

PORTRETTER

Mot side

Provst Peter Stuwitz Koren. 1844-1931. Fotografi 1

Legpredikanten Paul Gerhard Sand. 1848-1911. Fotografi 93

Henrik Hille. Biskop i Hamar 1934. Fotografi 100

Provst PETER STUWITZ KOREN
1844-1931

TILBAKEBLIK OVER MIT PRESTELIV.

AF

P. ST. KOREN.

Peter Stuwitz Koren er født 20. mai 1844; tok examen artium 1862; blev cand. theol. vaaren 1868; tok praktisk-teologisk eksamen januar 1869; blev utnevnt til personell kapellan i Fredriksstad og Glemmen 27. mars 1869; blev konstituert sogneprest i det udelte embede, hvor da ogsaa Vestre Fredriksstad kirke var kommet til, fra 20. oktober 1880; blev utnevnt til sogneprest i Glemmen fra 1. januar 1883; blev ved valg konstituert prost i Nedre Borgesyssel 1901; blev i 1903 sogneprest i Østre Fredriksstad; fikk 1910 bestalling som prost; tok avskjed fra 31. desember 1919, men bestyrte sogneprestembedet til 30. juni 1920. Han bosatte sig da i Oslo, men vedblev under sitt otium stadig aa utføre prestetjeneste inntil sin død 26. september 1931.

Paa opfordring av undertegnede nedskrev prost Koren i 1924-25 for Norvegia Sacra det her meddelte „Tilbakeblik" over hans lange og virksomme presteliv. *O. K.*

Som Indledning vil jeg fortælle om Studietiden. Jeg afla, da jeg begyndte mit første Semester som theologisk Student, Visit hos Professor Caspari, som spurgte, hvilken Plan jeg havde lagt for mit Studium, hvortil jeg svarte, at mit Ærinde var, at faa hans gode Raad med Hensyn til den Plan, jeg burde følge. Jeg maa sige, at skulde jeg fulgt den Plan, han forela mig, vilde jeg ha brukt 8 Aar før jeg kunde gaa op til Embedseksamen istedetfor de 4 Aar, jeg brukte.

Studietiden var en rik Tid. Den var ogsaa helt optat af Studierne. I Begyndelsen anvendte jeg altfor mange Timer til Arbeide, men da jeg mærkede, at jeg lærte meget mere ved at læse færre Timer med friske Kræfter end mange Timer med Træthetsfølelse, indskrænkede jeg Arbeidstimernes Antal mere og mere og arbeidede det sidste Semester kun 6 Timer daglig, medens Resten af Dagen anvendtes til Gymnastik og Ture i Christianias vakkre Omegn. Flere af Kameraterne „forlæste" sig og maatte flere Aar afholde sig fra Studier.

Der var blandt Theologerne, da jeg begyndte mit Studium, 3 Typer. Der var nogle faa Pietister, allesammen af de ældste Aargange. Jeg

kom ikke i Berøring med nogen af dem, men de var let kjendelige ved sit Ydre, som ikke var soigneret, ved den Maade, hvorpaa de bar sin Duskehue, og ved sit hvite Slips. Der var Grundtvigianere, saavel blandt de ældre, som blandt de yngre. De var faa i Antal. Det var elskværdige, behagelige, hyggelige Kamerater, men deres Ensidighet kom frem ved alle Leiligheter. Majoriteten af Theologerne var dengang, hvad vi selv kaldte „Skrifttheologer", orthodoxe til det yderste. Der var nogen Faa, som vovede sig til at læse Renan og Strauss; de Fleste vilde vente med denslags Læsning til efter Eksamen. Det var forresten mærkværdigt, hvorledes Rygtet spredtes, naar nogen paa et eller andet Punkt havde en heterodox Anskuelse. Det var en almindelig Mening, at det vilde gaa ut over Eksamenskarakteren, hvis man ved skriftlig eller mundtlig Eksamen dristede sig til at fremholde sine heterodoxe Meninger. Det blev fortalt, at ved Grundtvigianeres mundtlige Eksamination (Olaus Arvesen bl. A.) blev der Diskussion mellem Professor Johnson og Eksaminanden, og da Professoren altid seirede i Diskussionen, blev Resultatet et Haud. Man vilde derfor ogsaa af Hensyn til Eksamen gjerne være orthodox, og det viste sig stadig, at man i sine Besvarelser søkte at gjengive vedkommende Professors Mening, som man kjendte fra Forelæsningerne, allerhelst med hans egne Ord.

Studenterlivet, som det artede sig utenfor Universitetet, fik jeg liten Erfaring om. Jeg var saa heldig at slippe Hybelliv alle de Aar jeg studerte Theologi. Vi var paa en Gang 4 Brødre i Hovedstaden, havde Familiebekvemmelighet, en af vore Søstre styrte Huset og vi havde Tjenestepike. Naar vi ikke var under 3 Brødre paa engang, lønnede dette Arrangement sig, og det var behageligt.

I Studentersamfundet syntes Theologerne ikke at trives. Mit Indtryk, som ogsaa mange andre havde, var det, at Studentersamfundet var en Øvelsesplads for Juristerne. Det var altid Juristerne, som dominerte der. Jeg mindes kun en Theolog, som til Stadighet deltok, nemlig Fritz Hansen. Det var paa Universitetet og i den theologiske Forening paa Universitetet, at vi Theologer lærte hinanden at kjende. I Foreningen var der altid fuldt Hus. Der var livlige og morsomme Diskussioner. Blandt Deltagerne vil jeg nævne Jacob og Georg Sverdrup og J. J. Jansen. Af Formændene vil jeg nævne Oluf Saxe og A. C. Bang. Jeg tør si, at den Tids theologiske Studenter var en prægtig Samling af elskværdige, sunde, kristne unge Mennesker. Blandt saa Mange var det uundgaaeligt, at der dannedes Klikker; de,

som følte sig tiltrukne af hinanden, sluttede sig sammen som Venner. Men der blev efterhaanden ogsaa Klikker som arbeidede sammen. I de Dage var der ikke Tale om Manuduktører i nogen theologisk Disciplin. Vi gik paa Forelæsninger og skrev ned alt hvad vi orkede. Ellers læste vi hjemme, og jeg tør vel paastaa, at al den Theologi vi tilegnede os paa vore Studerkamre, stammede fra Tyskland. Naar jeg undtar Renan, mindes jeg ikke, at jeg saa nogen Bok paa noget andet europæisk Sprog.

Casparis, Johnsons og Nissens Forelæsninger var alle flittig besøkte. Caspari var ikke alene mest beundret, men ogsaa mest afholdt. Johnson gav undertiden Opgaver, hvis skriftlige Besvarelse man kunde indlevere til ham. I Regelen blev Besvarelserne lagt anonyme paa Kathedret forut for en af hans Forelæsninger. Jeg indleverte i Tidens Løp en 4—5 Besvarelser, men havde liten Tilfredsstillelse af det, da han aldrig, naar han kom med sin Bedømmelse, tok noget Hensyn til, hvad jeg havde skrevet. Jeg fik det Indtryk, at han altid utvalgte den sletteste Besvarelse og gjennemgik den i hele Timen. De andre lot han uænset i sin Kritik. Caspari nævnte engang ved Vaarsemestrets Afslutning en Del Opgaver og foreslog, at to Studenter skulde enes om at vælge samme Opgave. En af Kameraterne og jeg skrev da i Sommerferierne Besvarelser af samme Opgave, hvorpaa Caspari leverte mig Konkurrentens Opgave til Kritik og vice versa. Kritiken fandt Sted mundtlig i Høstsemestret paa den theologiske Forelæsningssal for fuldt Auditorium. Debatten, i hvilken Caspari ikke grep ind, blev hidsigere og hidsigere. Tilsidst afsluttede Caspari Møtet, idet han først gav os anerkjendende Ord for de Arbeider vi havde præsteret, og bakefter fortalte, hvilke Feil vi havde begaat. — Saavidt jeg erindrer var der kun et Par Studenter, som efter os optraadte med saadan Disputats.

Professor Dietrichson var endnu i Virksomhet i mine første Studieaar. Han bekjendtgjorde en Gang, at han vilde holde Eksaminatorier over Romerbrevet. Da jeg forutsatte Muligheten af, at ogsaa jeg kunde bli eksamineret, studerede jeg grundig Indledningen til Romerbrevet. Til det første Møte havde der samlet sig fuldt Hus. Professoren kom og besteg Kathedret, hvorpaa der fulgte lang, dyp Taushet. Jeg kikkede til Siden og fik se, at alle Studenter sad med bøiede Hoder og nedslagne Øine. Saa kikkede jeg forsigtig op for at se, hvad Professoren foretok sig, men han fangede straks mit Blik og sa: „Deres Navn?" og da han havde faat det, sa han: „Vil De være saa

snild at gi os Indledningen til Romerbrevet." Jeg reiste mig op som en Skolegut, som blir hørt i Leksen, men fik Ordre til at bestige Kathedret. Professoren steg ned og Studenten steg op og afleverede en Forelæsning paa 3 Kvarter, efter hvilken jeg fik en meget mild Bedømmelse og Tak. Men af Studenterne fik jeg ingen Tak. Da Professoren var kommen vel ut af Døren, faldt de over mig med de stærkeste Bebreidelser, fordi jeg havde besteget Kathedret. Dermed mente de, at jeg havde ødelagt hele Saken, da de ikke vilde resikere at maatte holde en Forelæsning. Det viste sig ogsaa, at de havde Ret. Til Eksaminatorium No. 2 indfandt der sig Ingen.

Da jeg forstod, at det vilde bli meget vanskeligt at skrive Besvarelser til Embedseksamen uten Øvelse i at besvare Opgaver, fik jeg mine nærmeste Kamerater, som nu alle er døde paa 1 nær, til at samles til Møter, hvor Besvarelser af selvvalgte Emner skulde oplæses og bedømmes. J. J. Jansen var den videnskabelige Autoritet i Flokken. De var alle meget interesseret, men alle Besvarelser maatte jeg levere. De erklærte, at det var af Hensynsfuldhet de overlot det til mig. De vilde nemlig sende mig op til Eksamen til Vaaren, og fik jeg Laud., skulde de Alle gaa op ½ Aar bakefter. Da jeg altsaa havde mit sidste Semester, trængte jeg mest Øvelse. De sad alle og hørte mig læse op Kladden til mine Eksamensbesvarelser og hentede alle sit Laud. den næste Eksamen.

Johnson og Caspari havde aapnet sine Hjem for Studenterne. Vi var velkomne til Aftens hos dem om Lørdagene, den ene Lørdag hos Johnson, den anden hos Caspari. Hos Johnson var der altid en meget stor Forsamling. Der blev holdt Samtaler, i hvilke kun de Ældre deltok. Vi unge Studenter sad i Regelen i et andet Værelse og kunde ikke følge Samtalens Gang. Hos Caspari var der sjelden mere end 4—6 af Studenterne. Der gjorde vi Bekjendtskap med mange interessante Personligheter; jeg mindes særlig Jørgen Moe. Der sad vi alle sammen i et Værelse og det frydede os Unge at faa være med og faa høre saa intelligente Mænd uttale sig. Caspari selv sprudlede af Vid i sydlandsk Livlighet. Det var en sand Nydelse at tilbringe Aftenerne der. Senere traf jeg som Prest Professor Nissen, da han var blit Statsraad, og Professor Johnson traf jeg 2 Gange. Begge kjendte mig igjen fra Forelæsningerne, og især Johnson vandt mit Hjerte ved sin Elskværdighet mot mig.

Selvfølgelig kom jeg i Studenterdagene ogsaa sammen med andre Studenter end Theologer, særlig med Medicinere. Jeg var som op-

vokset i en militær By ogsaa ofte sammen med unge Militære. Der var meget Faa af de unge Mennesker som erklærte sig at være Vantro, og man saa ikke med blide Øine paa Spottere. Jeg kom dengang til det Resultat, at Studiets Art havde Betydning med Hensyn til de religiøse Anskuelser man tilegnede sig, idet Naturvidenskaperne lettere gjorde En til Tviler, medens historiske Studier havde den motsatte Virkning; saaledes stod alle mine Bekjendte blandt Filologerne paa Kristendommens Side. Af de Uttalelser, som faldt fra unge Militære, fik jeg det Indtryk, at det var Krigsskolens Lærere i Literaturhistorie, dengang Cand. theol. Fritz Hansen og tidligere Jørgen Moe, som havde øvet en god Indflydelse paa sine Tilhørere.

Det har været mig en Glæde at jeg har erfaret, at alle de Personer, som i Ungdomsdagene kom med Fornegtelser likeoverfor mig personlig, senere er blit flittige Kirkegjængere og Nadverdsøkende. En, som jeg ikke har havt Anledning til at følge, fandt sig i sin Tid beføiet til at skrive til mig, at hans Fornegtelse kun var „Ungdomsnykker". Der var en Ting ved mange af mine Kameraters Forhold, som var mig ubehagelig. Vi var flittige Kirkegjængere, men naar vi møttes paa Veien fra Kirken, kom de med en ubarmhjertig og uberettiget Kritik over den Præken, de havde hørt. Ja flere af dem, som til og med var Prestesønner, kritiserte Presterne utover Landet, ja sine egne Fædre som unyttige Prædikanter. Nogle af disse blev til min Forundring sine Fædres Personelkapellaner.

Det var i min Studentertid noksaa almindeligt, at naar man havde absolveret examen philosophicum og endda ikke var begyndt paa sit Embedsstudium, skulde man ta sig en Tur ind paa Anatomikammeret for at prøve om man havde Nerver til at studere Medicin. De medicinske Studenters Konversation og Færd, mens jeg med nogle Kamerater afla Visit, vilde vistnok betat mig Lysten paa det Studium, om jeg havde havt nogen Tanke paa det.

Men der var noget andet, som vistnok var gaat af Bruk i mine Studenterdage, som tidligere ikke var saa sjeldent, at naar examen philosophicum var ekspederet og Embedsstudiet ikke paabegyndt, forsøkte man sig som Prædikant en eller to Gange. Det var vel især Prestesønner, som besteg sine Fædres Prækestol. Fru Professor Sars fortalte mig, at da hendes Bror, senere Professor Welhaven, som Student kom i Besøk til Bergen, prædikede han der flere Gange under sterk Tilslutning og begyndte og sluttede altid med Vers, som han selv havde digtet. Men da han engang var kommet ut af det under

„Fadervor", var han ikke at formaa til at præke flere Gange. Professor Lorentz Dietrichson har fortalt mig, at han som Student havde paatat sig at præke i Søndre Undals Kirke. Paa Væggen i Sakristiet hang Billedet af Peder Clausen Friis, og hvorsomhelst i Sakristiet den arme Student end befandt sig, var den gamle Prests Øine bebreidende fæstet paa ham, som om han vilde sige: Hvad vil Du, unge Menneske, her i min Kirke og paa min Prækestol? Og Studenten gav baade Peder Clausen og sig selv det Løfte, at han ikke skulde gjøre det mere. Der er ældre Embedsmænd, kun Prestesønner, som har fortalt mig, at ogsaa de som candidati philosophiæ har forrettet Gudstjenesten i sin Fars Forfald, men kun talt fra Kordøren. Og en endnu levende Embedsmand sa mig, at Titelen „Student" var nok til at man prædikede, selv om man kun havde Artium eller havde et andet Fagstudium end Theologi. Dette var utvivlsomt ulovligt. I mine Studenterdage hed det, at en theologisk Student ikke havde Ret til at bestige en Prækestol, medmindre han enten havde gjennemgaat Dogmatiken eller et af Evangelierne i Grundsproget. Dette minder mig om en Samtale jeg hørte to gamle Prester føre, og Anledningen var at jeg havde holdt min første Studenterpræken. Noget Tidspunkt for den Begivenhed de omtalte, blev ikke nævnt, men hvis den fandt Sted i deres Studentertid, har det været omkring 1825. Historien var den, at Sognepræsten i Asker fik Besøk af et pent og beskedent ungt Menneske, der præsenterte sig som Stud. theol. N. N. Han spurgte, om han kunde faa Lov til at præke en Søndag i Kirken der. Han vilde nemlig ha Rede paa, om han overhodet var skikket til at være Prest. I motsat Fald vilde han opgi Theologien. Og i Christiania vilde han nødig optræde, thi der havde han saa mange Kjendinger. Jo, Sognepresten var glad over en Søndag at faa Lettelse i Arbeidet. Dagen blev fastsat, den unge Mand indfandt sig med hvidt Slips, viste en passende Optræden og prædikede ret godt, men spise Middag paa Prestegaarden kunde han ikke, da han havde gjort Aftale med sine Kamerater, at de skulde gaa sammen tilfods til Byen. Men bakefter kom det for en Dag, at det unge pene Menneske slet ikke var Student, men Bakersvend, og at han nu havde vundet et Væddemaal, idet han havde paastaat, at han skulde præke til Høimesse ved Gudstjenesten en Søndag Formiddag. Hans Kammerater mente, at det var umuligt. De gamle Herrer fortalte, at vedkommende Sogneprest fik en alvorlig Korreks af Kirkedepartementet.

Det var saa underligt for mig at høre, hvorledes Bakersvenden be-

grundede sin Anmodning om at faa Lov til at præke. Thi det var netop samme Grund og samme Ordelag, jeg brukte, da jeg bad en af Nabopresterne paa Landet om at faa præke i hans Kirke. Jeg var da bare 21 Aar, men havde allerede studeret Theologi saa længe, at der fra den Side ikke var nogen Ting i Veien. Men hvor jeg angrede paa det jeg havde indlatt mig paa, medens jeg sad i Sakristiet under Høimessesalmen. Jeg fandt mig selv i høi Grad fræk — at ville staa paa en Prækestol og tale til en Menighet, du, som jo ikke er stort mere end en Gutunge. Jeg blev saa ræd, at den Tanke foer gjennem mit Hode, at jeg skulde ta Flugten og rømme og overlate til Presten at præke selv. Men saa kom Presten selv ind i Sakristiet, da vi kun var kommet halvveis i Salmen, for at passe paa, at jeg gik paa Stolen i rette Tid. Siden blev jeg anmodet om at præke paa Landet baade i Jule- og Sommerferierne, men den Frygt, som plagede mig den første Gang, kom aldrig mere igjen.

Saa kom den praktisk-theologiske Eksamen, som jeg underkastede mig i Begyndelsen af Aaret 1869. Da jeg havde vikarieret som Lærer kom jeg først til Christiania i de første Dage af November. En af Kandidaterne henvendte sig straks til mig og fortalte mig, at han var kommet i et daarligt Forhold til omtrent samtlige Kandidater og vistnok stod i Unaade ogsaa hos Seminariets Bestyrer Julius Bruun, fordi han havde kritiseret de Prøver paa Leilighetstaler, som de Andre havde git. Han bad mig, at jeg ikke skulde bli fornærmet, naar han kritiserte mine Arbeider. De andre vilde nemlig ikke levere flere Prøver for at undgaa Kritik. Han fik mit Løfte om, at jeg ikke skulde ta hans Kritik fornærmelig op, og jeg holdt først som Prøve en Skriftetale, som han i Møtet gjorde til Gjenstand for sin Behandling og erklærte at være en meget daarlig Skriftetale. Jeg mælte selv ikke et Ord til mit Forsvar, men to meget ældre Kandidater, paa hvem det kunde mærkes, at de var irriterede fra før af, traadte kraftig i Skranken for mig, og tilsidst traadte ogsaa Julius Bruun frem til mit Forsvar. Den strenge Kritiker forholdt sig taus, da jeg senere holdt Liktale og Brudetale. Mit Indtryk var, at disse Møter med Kritik af Leilighetstaler og Prøvekatekisationer ikke var gavnlige for Kandidaterne. Det var Vaisenhusgutterne, som var Gjenstand for vore Prøvekatekisationer. Jeg fik høre paa Forhaand, at det kom an paa Gutterne, hvorledes det vilde gaa med Katekisationen. Dersom Kandidaten fandt Naade for deres Øine, gik det godt, i motsat Fald gik det ilde. Foruten min Eksamenskatekisation holdt jeg en Prøvekatekisa-

tion. Ved begge Leiligheter optraadte en anden Kandidat efter mig. Gutterne var ved begge Leiligheter velvillige mot mig, men mot den anden Kandidat ved Prøvekatekisationen var de meget ubehagelige, og han, som katekiserte til Eksamen, fik næsten ikke et Ord til Svar. Vore Dimisprækener blev holdt i Kirkerne. Den Gang var der ikke mange Kirker i Christiania. Nogle prædikede til Aftensang i Vor Frelsers og Trefoldighetskirken; andre til Høimesse i Akershus Slotskirke, Gamlebyens og Gamle Akers Kirker. De Øvrige, som ikke blev placeret i en af disse Kirker, prædikede i Fattigkapellet.

Vi maatte ogsaa lære at messe. Lindeman var vor Lærer. Der var 2 Partier; paa det ene Parti var de musikalsk interesserte, paa det andet Parti de, som indfandt sig for at faa sin Attest om at ha deltat i Kurset. Til at begynde med sluttede jeg mig til det første Parti, hvor man ogsaa indøvedes i Sang; men da vi kun var 2 Tenorer og en Mængde Basser og der stadig blev ropt: „Tenorerne stærkere", trak jeg mig tilbake til det andet Parti. Der messede vi hver Gang efter Tur og havde ellers ingen Sangøvelser. Der var Enkelte, som aldeles ikke kunde messe, og som jeg syntes Synd i, fordi vi Andre maatte høre paa deres Præstationer. Der var dog Nogen, som vi ikke fik høre paa. Det var de, som var aldeles blottet for musikalsk Sans. Det havde jo været det Rimeligste, om disse Kandidater var fritat for at delta i Kurset, og at Lindeman havde git dem Attest om, at de som aldeles umusikalske aldrig vilde kunne lære at messe. Men hans Samvittighet tillot ham ikke at ta Saken saa letvint. Han skulde gi dem Attest om, at de havde deltat i Kurset, og da maatte han ogsaa arbeide med dem. Naar vi andre gik, lot han dem bli igjen og lot dem messe. En Kandidat foreslog mig en Gang, at vi skulde bli staaende utenfor Døren og lytte til de musikalske Præstationer. Det var yderlig komisk. Jeg tror ikke, at jeg nogensinde har oplevet Noget, ved hvilket det Uttryk: „Jeg vet ikke, om jeg skal le eller graate" har passet bedre end ved den Leilighet.

Det havde altid været min Drøm, at jeg skulde bli Prest paa Landet. Mine 10 første Barneaar havde jeg levet paa en Prestegaard paa Landet, og i mine Studenteraar var jeg i Sommerferierne Gjest paa forskjellige Prestegaarde og prædikede i forskjellige Kirker baade i Juleferierne og om Sommeren. Da jeg blev Kandidat, var det allerede vanskeligt at faa Personelkapellan. To af mine Artiumskamerater gik direkte til Sogneprestembeder nordpaa. Da vi var

oppe til praktisk-theologisk Eksamen fik min Far Henvendelse fra flere gamle Prester, som bad om min Adresse i Christiania, da de vilde foreslaa mig at bli deres Personelkapellan. Dette bragte min Far til at tænke paa, at han selv kunde trænge til en Kapellan. Nytaarsdagsmorgen gratulerte han mig med, at jeg skulde bli Kapellan i Fredriksstad, og skjønt jeg aldrig havde tænkt den Tanke, var dog Saken afgjort, da han under Gudstjenesten fortalte Menigheten, at i Aarets Løp skulde hans Søn bli hans Kapellan.

Det var en alvorlig Tid, som nu fulgte. Min Utnævnelse kom allerede 8 Dage efter at jeg havde prædiket til Dimis. Jeg fik Ordre til at prædike ogsaa ved Ordinationen. I Mellemtiden prædikede jeg flere Gange i Fredriksstad, dels i Kirkerne, dels paa Bedehusene, men reiste saa til Christiania for at kunne ha Ro.

Saa kom da Ordinationen og Indsættelsen.

Inden Ordinationen foregik maatte Ordinanderne underkaste sig endnu en Eksamen, som kaldtes „Bispeeksamen". Den blev foretat i Oslo Bispegaard og foregik skriftlig. En af dem, som var blit ordineret kort forut, havde meddelt mig, at de blev i Bispegaarden traktert med varm Frokost, hvilket jeg fortalte mine Medordinander. Jeg spiste i Anledningen litt mindre til Frokost end sædvanligt, men saavidt jeg mindes, mødte de 3 andre fastende. Da vi kom til Bispegaarden, laa „Rigstidende" i Trappen, og da jeg i den fandt mig selv anmeldt som Prædikant ved den forestaaende Ordination, forstod jeg, at Eksamenen iethvertfald for mit Vedkommende var pro forma. Vi fik utlevert norske Nytestamenter og opgit et Afsnit, som vi skulde utlægge. Nogen varm Frokost kom der imidlertid ikke, men vi blev henimot Middagstid buden ind paa et Glas Vin og Kaker. Kakerne forsvandt hurtig. Jeg blev saa tidlig færdig, at jeg kunde paa Dampskibsbryggen motta mine Slægtninge, som kom ind i Anledning af Ordinationen, men Biskopens Familie fortalte mig siden, at de Andre havde arbeidet meget længe med sine Opgaver og gav Indtryk af at være syke.

4 Uker efter Ordinationen prædikede jeg atter for Biskop Arup ved Visitats. Han kom i Visitatsselskapet hen til mig og spurgte mig, om jeg havde saa megen Tillid til ham, at jeg vilde gi ham et Løfte, naar jeg ikke fik vite hvad Løftet gik ut paa, før efter at jeg havde svart Ja. Da jeg havde Betænkelighet ved dette, sa han, at hvis jeg vilde love ham, hvad han bad mig om, skulde han til Gjengjæld love mig en Ting. Da gav jeg ham mit Ja. Saa sa han: „De to Gange

jeg har hørt Dem præke, har De skrevet Deres Præken, men ikke havt Prækenen fremme paa Prækestolen. De skal love mig, at det skal De vedbli at gjøre, — og saa lover jeg Dem, at Deres Forkyndelse skal bære Frugt." Jeg har holdt Løftet forsaavidt Prækenerne i Kirken angaar, og mere havde jeg jo ikke lovet. Det vilde jo være umuligt at vinde Tid til at skrive og memorere alle de andre Taler. Og da jeg en Gang maatte gaa med høire Arm i Bind og ikke kunde skrive, maatte jeg gaa paa Prækestolen uten at ha skrevet. Men nu, da jeg har faat Afskjed, har jeg anset mig at være løst fra Løftet. Det vilde ta for lang Tid. I de unge Dage løp Pennen næsten likesaa hurtigt som Tanken. Den løper ikke saa hurtigt i en gammel Mands Haand.

I Løpet af 50 Aar undergaar naturligvis Forkyndelsen adskillig Forandring. Naar jeg tænker tilbake paa Studieaarene kan jeg vistnok si, at de Prester som vi unge Theologer oftest hørte, var Sogneprest Sven Brun og de senere Biskoper Essendrop og Tandberg senior. De øvede ganske vist adskillig Indflydelse paa os, og da vi saa selv kom til i Menigheterne og kom sammen med de gamle Prester, hvis Kapellaner vi blev, møtte vi der den samme Aand og Tone som hos de Hovedstadsprester jeg nævnte, og vi forkyndte selv Guds Ord netop paa samme Maate som de gamle Prester, hvad Indholdet angik; men vort Sprog var ganske anderledes; de Gamles poetiske, for os gammeldagse Uttryk og Vendinger vilde ikke faldt naturlig i vor Mund. Men saa gjorde vi efterhaanden Bekjendtskap med en ny Type Prædikanter, som vi i Hovedstaden kun havde truffet utenfor Kirkehuset, Mændene med det hvite Slips og Hodet helst litt paa Skakke; ved dette Mærke vilde de tilkjendegi sig som Theologer; men der var ogsaa mange Ikke-Akademici som fulgte Eksemplet og derved vilde betegne sig som bekjendende Kristne. Jeg vil her i Parenthes si, at jeg i min Ungdom la an paa, at man ikke af min Dragt og mit Ydre skulde forstaa, at jeg var Prest. Mine Bestræbelser i den Retning hjalp dog ikke. Paa mine mange Reiser fik jeg stadig høre, at likesom man kan se, at en Mand er Smed eller Sjømand, kunde man se paa mig, at om jeg ikke var Geistlig, saa var jeg idetmindste Theolog. Men den nye Type talte anderledes end de Gamle. De syntes at gaa ut fra, at Ingen af Tilhørerne var Kristne, og deres Emne var altid Omvendelsen, som de forkyndte med Fynd og Klem, og naar man hørte deres Skriftetaler, fik man Indtryk af, at de vilde skremme alle bort fra Nadverdbordet. Det kan vel være, at de gamle

Prester var altfor milde, og iethvertfald blev nok vi Yngre paavirket derhen, at vi blev noget skarpere. Saa fik jeg engang Visit af en Lægmand, som reiste i det norske Missionsselskaps Tjeneste. Han vilde meddele mig hvad Indtryk han havde faat af et Par Ukers Ophold i Menigheten. Han bebreidede mig ved Leiligheten to Ting; den ene Ting var, at jeg var altfor skarp i mine Skriftetaler, den anden, at jeg ikke fra Prækestolen sa det kristne Lægfolk Sandheten om deres Skrøpeligheter. Kort efter traf jeg en Cand. theol. som havde tilbragt sin Sommerferie i Kjøbenhavn. Han sa, at „dernede lød Forkyndelsen i Kirkerne ganske anderledes end i Norge. Her tales der, som om hele Menighetsforsamlingen bestaar af Hedninger. I Danmark talte Presten til Opbyggelse for en kristen Menighet. Jeg har rent tapt Lysten til at gaa i Kirke, siden jeg kom hjem igjen, og der er vistnok mange af de saakaldte Uomvendte, som har det likedan. Hvorledes kan de ha Lyst paa at gaa i Kirke, naar de faar Skjænd, hvergang de kommer der?" Om dette end var Overdrivelse, saa var der dog nogen Sandhet i det. Men blandt Lægfolket paa Bedehusene var Ensformigheten meget større end i Kirkerne. Hvilket Skriftsted Prædikanten end tok til Utgangspunkt, saa kom han altid ind paa det samme Emne: „Omvendelsen". Nu er det litt efter litt blit meget bedre, først i Kirkerne, siden i Bedehusene, eller rettere blandt Lægprædikanterne. Nu har vi jo ogsaa dem i Kirkerne. En Herre fortalte mig, at han havde paa en Dampfærge overværet Samtalen mellem to Lægprædikanter som møttes der. „Hvad er det jeg hører," sa den Ene, „er det sandt, at du gaar i Kirke hver Søndag?" Jo, det var da sandt. „Men det er da bare Verden som gaar i Kirken, Guds Barn gaar paa Møterne." „Jeg skal si dig, hvorfor jeg gaar i Kirken. Der lærer jeg altid noget. Hver eneste Gang faar jeg noget, som jeg kan ta med mig hjem og arbeide med. Hos Dere faar jeg aldrig noget Nyt. Dere siger altid et og det Samme paa hvert Møte." Naar jeg sammenligner hvad Lægprædikanterne præsterer nu og hvad de præsterte i mine første Presteaar, er det forbausende hvilken Forandring der er foregaat. Dengang gik det jo ikke an at en Lægprædikant var forberedt. Han skulde bare kjøre ivei, saa skulde Aanden gi ham Ordene i Øieblikket, og nu — jeg har hørt mine tidligere Konfirmanter, som kun havde Folkeskoleutdannelse, som baade hvad Form og Indhold angaar var saa udmærkede Prædikanter, at ingen Theolog behøvede at skamme sig over at ha holdt deres Taler. Tvertimot. Og mens man før i Tiden mest hørte Skjænd og haarde Ord, som var skikket til at

drive Tilhørerne bort, saa er det nu heller „Nød dem at gaa ind" som altid klinger gjennem Ordene. Hvad Kirkerne angaar er der ogsaa en glædelig og gavnlig Forbedring. Nu hører man „det glade Budskap". I Særdeleshet har jeg mærket Forandringen i Skriftetalerne. De er mere og mere blit til Nadverdtaler. Ja ogsaa disse synes mere og mere at forsvinde, idet Skriftemaal og Afløsning er blit omtrent ganske borte fra flere og flere Menigheter. Men medens man før i Tiden mest hørte Tordentaler mot uværdig Altergang, er Tonen nu en ganske anden. Nu stiller man en hjertelig Indbydelse om at komme til Nadverdbordet til Forsamlingen; man opfordrer dem som ikke havde tænkt paa det, til ogsaa at komme; ja jeg har hørt Prædikanter formelig tigge og lokke sine Tilhørere til at komme. Det er nu vel meget af det Gode.

Endvidere er ogsaa „Præketonen" forsvundet. Man taler nu paa en naturlig Maate og ikke med et paatat Væsen. Jeg har lagt Mærke til, at der er Lægmænd, som kopierer store Lægprædikanter ikke bare i Maaten at tale paa, men ogsaa i det Ydre, i Dragt og Holdning, ja for at ta et Eksempel, ogsaa i det at gaa „indtilbens". Men vi Prester er ikke ganske fri for noget lignende. Det er vel saa med de Fleste af os, at der er en Prest, som har gjort stærkt Indtryk paa os, og som vi har hørt saa ofte, at han har præget vor Maate at tale paa; uvilkaarlig kommer vi til at ligne ham. Paa et større Stevne i en By hørte jeg 3 Prester tale ved en Gudstjeneste. Den ældste mindede paafaldende om Sven Brun, den næste var tydelig præget af Heuch, og den yngste af Gustav Jensen. Om Aftenen var vi en hel Flok Prester sammen, og da ingen af de 3 Talere var tilstede, gjorde jeg opmærksom paa, af hvem disse 3 var præget. Alle gav mig Ret, og da jeg videre paastod, at vi alle vistnok havde „lært at præke" af en anden, gav de mig samtlige Ret ogsaa i det, og alle kunde tillike navngi den Prest, som havde været deres Ideal. Der var dog en af de Tilstedeværende, som sad længe og studerte paa det Spørgsmaal: Af hvem har jeg lært at præke? Han havde længe været Skolemand, førend han blev Prest. Endelig utbrød han: „Nu har jeg det. Jeg har lært at præke af N. N." Denne sad midt i Forsamlingen og havde været Prest i den Menighet, hvor den anden var Lærer. Der er dog intet at si paa, at man uvilkaarlig paavirkes ogsaa i det Ydre. Litt efter litt blir man sig selv. Det er en ganske naturlig Utvikling som foregaar, og man har slet ikke forsøkt at kopiere. Noget ganske andet var det, naar en Tid unge Theologer reiste til Røken for at lære at præke af J. J.

Jansen, og virkede karikaturmæssig, naar de vilde efterligne ham. Den for ham naturlige Maate at præke paa var saa eiendommelig, at den ikke kunde efterlignes uten at man blev latterlig. Quod licet Jovi, non licet bovi.

Det er underligt at tænke tilbake paa de over 50 Aar, som jeg tilbragte som Prest i samme By, og hvor den samme Prestebolig var mit Hjem i 43 Aar. Da jeg søkte og fik Glemminge, havde jeg ogsaa den Tanke, at naar jeg fik Prestegaard, kunde jeg forene Landets Behageligheter med Byens Bekvemmeligheter, men jeg fik ingen Prestegaard og bodde hele Tiden i Byen.

Da jeg i 1869 begyndte min Virksomhet som personel Kapellan, omfattede Embedet de nuværende 4 Sogneprestembeder Østre og Vestre Fredriksstad, Glemminge og Kraakerøy. Det gik med mig som med alle unge Prester i de Dage, Menigheterne mottok os med aapne Arme og fuld Tillid. Der var dengang flere Prestetyper i Smaalenene. Af de gamle var tilfældigvis 5 Artiumskamerater, samtlige født i 1804. De var alle Skrifttheologer. Vi, som var 40 Aar yngre, delte Anskuelser med dem og trivedes meget godt sammen med dem. Saa var der grundtvigianske Prester og Kandidater. De fleste af dem var meget elskværdige og behagelige Mennesker. Det Eneste, som var ubehageligt ved dem, var deres store Iver i at faa os omvendt til „den kirkelige Anskuelse". De krævede af os, at vi skulde „tro" Grundtvigs Paastande om „det levende Ord", mens vi mente, at hans Paastande maatte bedømmes kirkehistorisk, og var enige med Professor Caspari i de Resultater, hans Undersøkelser havde ført ham til. Paa den anden Side var der Meget, hvori vi var enige med Grundtvigianerne i deres Kamp mod Pietisterne. Det var de usande og uretfærdige Beskyldninger, som Pietisterne rettede mod dem, som gjorde, at vi maatte ta dem i Forsvar. Jeg mindes, at i mit Praktikumsaar forsikkrede en juridisk Embedsmand i Christiania mig om, at en Grundtvigianer maatte omvende sig fra sin Grundtvigianisme, hvis han vilde bli salig. Men der var ogsaa nogle faa Grundtvigianere, som støtte fra. Saaledes hørte jeg som Student en grundtvigiansk Prest præke over „de falske Profeter". Adressen var saa tydelig som mulig til Johnson og Caspari. „Deres Prædikanter prædikede ikke Daab og Christus, men i Stedet prædikede de Omvendelse, som var eget Arbeide, og Guds Naade agtede de ringe." Saa var der en tredie Type, af hvis Repræsentanter de Fleste var født omkring 1825. Med dem kunde vi Unge

ikke harmonere. Der var selvfølgelig Undtagelser fra Regelen. Ved de Fleste af dem var der noget Haardt; de var afgjort høikirkelige og meget uvenlig stemt likeoverfor Lægmandsvirksomheten. Som Student hørte jeg en Præken af en af dem over Themaet: „Ogsaa I skal vidne". Han erklærte: „Det er Synd af en Lægmand at tale Guds Ord. Det er Synd at høre paa ham. Det staar i den augsburgske Konfession, 14de Artikel, og den er bygget paa Guds Ord." Det var i Midten af 60-Aarene. Han fik ikke i den Anledning høre et ondt Ord, men 20 Aar bakefter, da han gjentok dette, fik han Paatale i Aviserne og efter eget Sigende mange ubehagelige Breve. Fra disse Prester trak vi Unge os tilbake, og da de dannede en Pastoralforening, fra hvilken theologiske Kandidater var utelukket, dannede vi en theologisk Forening, hvor vi havde megen Hygge, og i hvilken J. J. Jansen, dengang i Skjeberg, blev den ledende Mand.

Alt Lægfolk forsøkte i Begyndelsen at drage mig til sig. Jeg fandt 3 Partier, hvoraf de To havde dannet Foreninger. Der var et „stærkttroende" Parti, et „nyevangelisk" Parti og endelig et sundt, kirkeligt Parti. Det nyevangeliske blev stærkt rokket, da det viste sig, at flere af deres Prædikanter i Hemmelighet var Gjendøpere, men tonede Flag, da de trodde sig stærke nok. Efterat Fredriksstads Indremission var stiftet, svandt Partiet efterhaanden ind. Jeg søkte at staa utenfor Partierne, som rasede noksaa heftig mot hinanden, og holdt „Fredsmøter" uten andet Resultat end det, at Situationen blev klar. Der blev først Forandring, da Fuldmægtig C. F. Michelsen flyttede til Fredriksstad; han var en sund og helt ut kirkelig Mand, som var Fredriksstads Indremissions Formand til sin Død. Foreningen blev dog først stiftet, da Lærer Præsthus kom til Fredriksstad. Han var en mærkelig Mand, kun 23 Aar gammel og dog saa moden og viis, som om han skulde være 60. Jeg har aldrig truffet en Lægmand, til hvem jeg har havt en saadan Tillid som til ham. Han var virkelig Prestens Ven, og det var et betegnende Udtryk Sogneprest Klaveness brukte i sin Tale ved hans Likfærd: „Han var en Mand i Christus". I den Indremissionsforening, som disse 2 Mænd stiftede, blev ogsaa jeg indvalgt som Styremedlem. Det er denne Forening og i første Grund de nævnte 2 Mænd man har at takke for, at Menighetslivet i det store Prestegjeld har artet sig saa sundt som det har gjort. Likesom i Moss og Fredrikshald strømmede der ogsaa til Fredriksstad en Mængde Dissenterprædikanter af forskjelligste Art, men medens de fik dannet adskillige Menigheter i de 2 andre Byer, stod Fredriksstads

Indremission som en Mur likeoverfor Dissenterne. Man har til Dato foruten Frikirken kun den katholske Kirke, Methodistkirken og et Baptistkapel, alt i Vestre Fredriksstad. Desuten har en inden Statskirken staaende ukirkelig Retning Forsamlingslokale i Vestre Fredriksstad. Der har Kinamissionsforbundets Talere Tilhold. Indremissionsforeningen har faste Møter i 14 Lokaler i de 4 Kirkesogne, som ved dens Dannelse utgjorde Fredriksstads Prestegjeld. I min første Prestetid blev der ved de større Indremissionsstevner af utenbys Lægmænd ofte gjort hadske Angrep paa Presterne. Præsthus bad mig om ikke at svare paa disse Angrep. „Vi" skal ta dem for os, sa han. Disse Angrep ophørte ogsaa undtagen for et enkelt Partis Vedkommende, nemlig de „Stærkttroende". Denne Retning blev indført fra Stavanger og har nu sit Sæte i Vestre Fredriksstad, Glemminge, Onsøy og Borge. Hos Erich Tønnesen, som var Retningens Far i Distriktet og hvem jeg kjendte personlig, kunde jeg ikke finde noget fra den lutherske Lære afvigende. Men han havde sin Ensidighet, som hans Disciple utviklede videre, saaat Navnet „Stærkttroende" passer særdeles godt paa dem. De vil slet ikke indrømme, at deres Anskuelse paa noget Punkt afviker fra Kirkens Lære. Man kan kalde dem ukirkelige, forsaavidt som de kun søker Kirken, naar de er Nadverdgjester, hvad de hyppig er. Men saa er de i høi Grad statskirkelige og sætter megen Pris paa de kirkelige Institutioner, ikke mindst paa Konfirmationen. Deres Ukirkelighet bestaar væsentlig i, at de har meget vanskeligt for at tro om en Prest, at han er omvendt. De var meget strenge med Hensyn til den rene Lære og man maatte ikke paa noget Punkt afvike fra „Fædrene", d. v. s. Johan Arndt, Scriver o. s. v. Havde nogen Prest eller Lægmand latt falde en Uttalelse, som stred imot Fædrenes Lære, var han dermed utestængt som Taler i deres Bedehuse. Jeg havde kun et Sammenstøt med dem. De stængte sine Bedehuse for min personelle Kapellan paa Grund af en Uttalelse fra hans Side. De faldt til Fode, da jeg erklærte, at jeg aldrig vilde tale i deres Bedehuse, hvis de stængte min Kapellan ute. Mot mig personlig var de altid venlige; jeg talte regelmæssig i deres Bedehus, og de bad mig ofte om at komme ved festlige Anledninger, ogsaa efter at jeg var flyttet som Sogneprest fra Glemminge til Østre Fredriksstad, i hvilken Bydel der ingen Stærkttroende fandtes. Men som nævnt: fra Kirken holdt de sig borte, naar de ikke havde Forretninger. Partiet holder godt sammen, men synes dog, efterhvert som de ældre Ledere dør, at være et utdøende Parti.

Eftersom Tiden gik, afgik de gamle Prester ved Døden. De Prester, med hvem vi Yngre ikke harmonerede, var flyttet fra Borgesyssels Provstier, og vi meldte os ind i Borgesyssels Pastoralforening, som nu gav Adgang ogsaa for ikke presteviede Theologer. Vi hørte nu ikke længer til de Yngste. Møterne i Pastoralforeningen hørte for mig til de herligste Dage i Aaret. Der var saa meget at lære, og jeg følte, hvor godt det er at Brødre bor ogsaa tilsammen. Saavidt jeg mindes blev Formandsstillingen i Bestyrelsen indtat af Jansen, Klaveness og mig i over 30 Aar. I min Tid som Formand kom der Andragender fra Ikketheologer om at faa overvære Møterne. Jeg negtede det altid og fik ogsaa forhindret, at Prestefruerne fik Adgang. Vi vilde behandle Theologi og havde i Regelen ogsaa et pastoraltheologisk Emne. Der var nok, særlig efter at Dr. theol., senere Biskop Otto Jensen var blit Foreningens Medlem, Skumlerier utenfor Foreningen om, at vi ikke var orthodoxe, ja der var ogsaa tildels stærke Sammenstøt mellem de ældste Prester, som var født i 1830 eller deromkring, og de Alleryngste. De gamle var til det Yderste orthodoxe, og de Unge paastod, at hvis de Gamle havde Ret, da var alt Studium overflødigt, da havde man kun at puge de symbolske Bøker utenad. Men i det Store og Hele møttes man med Brodersind; utenfor Diskussionerne var man like gode Venner, og jeg maa sige, at den norske Kirke er lykkelig stillet, hvis der hele Landet over er saa interesserte og dyktige Prester som dem, hvis Bekjendtskap jeg gjorde i de 4 Borgesyssels Provstier. De var gode lutherske Kristne paa samme Tid som de var vidsynte Theologer, og ihvertfald i det Provsti hvor jeg var Tilsynsmand, havde de sine Menigheters Tillid. Nu var der aldrig mere Tale om Grundtvigianisme, og medens det en Tid var almindeligt, at man satte en Lægmand høiere end Presten, var det nu saa, at man nødig vilde holde en Fest, hvis man ikke havde mindst én Prest som Taler, og hvor der var organiserte Indremissionsforeninger, var Indremissionsfolket de flittigste Kirkegjængere.

Da jeg var Skolegut, var det nok saa smaat med Kirkesøkningen. I mine Studenterdage var den tiltat i høi Grad og ved den Tid jeg blev Prest, var der stærk Kirkesøkning. Alle, fra de Høieste, som havde sine faste Stolestader, til de Laveste, gik i Kirke næsten hver Søndag. Men jeg la Mærke til en Forandring. Paa samme Tid som Kirkesøkningen tiltok saa stærkt, aftok Søkningen til Nadverdbordet. Tidligere var det Skik og Bruk, at de Allerfleste gik til Guds Bord 2 Gange aarlig, og det var næsten utænkeligt, at Nogen ikke gik til

Alters, naar Ens nykonfirmerte Barn gik til Guds Bord for første Gang. Det kunde tænkes, at det var alvorlige Betragtninger som gjorde, at man nu gjerne var Tilhører, men bævede tilbake for den alvorlige Altergang. Det hørte til gammel Skik, at de i de sidste 2 Aar Konfirmerede ogsaa skulde „læse til Alters" sammen med de Nykonfirmerede før hver Konfirmantaltergang, og denne Læsning bestod i en Katekisation over 5te Part. Naar nogen, som var konfirmert i Løpet af de sidste 2 Aar, vilde være Nadverdgjest til anden Tid, meldte de sig paa Prestens Kontor med den Beskjed: „Jeg skal læse til Alters". Da Konfirmantforberedelsen var overdraget mig, mødte der efterhaanden saa mange efter hver Konfirmation for at læse til Alters i Kirken, at der, da jeg en Gang lot Kirketjeneren tælle dem, var ca. 400. Der kunde jo da ikke være Tale om nogen Overhøring. Jeg tok Forretningen som en Forberedelse til Altergangen. Jeg gjorde opmærksom paa, at de ikke skulde tro, at de havde nogen Pligt til at gaa til Guds Bord, men at de burde ta det som en Pligt at møte frem sammen med Konfirmanterne de fastsatte 2 Aar til Forberedelsen. I Hovedsognet blev Konfirmantaltergangen afholdt Fredag, og de unge Mennesker, som var konfirmert af mig i de 14 Aar jeg var personel Kapellan og kst. Sogneprest, gik, forsaavidt de vedblev at være Nadverdgjester, kun til Guds Bord Høst og Vaar sammen med Konfirmanterne. Selv efter at de var gifte, kom de kun paa den Dag og da sammen med sine Ægtefæller. I Annekset, Glemminge, gik Konfirmanterne til Nadverdbordet efter Konfirmationen. Deres Forældre og ældre Søskende gik næsten uten Undtagelse med. Da jeg i 1883 var blit Sogneprest i Glemminge, henla jeg Konfirmanternes Altergang til Fredag og bad dem paa Forhaand om, at de vilde hilse sine Forældre, at hvis det faldt dem vanskeligt selv at komme til Kirke den Dag, kunde Konfirmanten godt gaa alene, men hvis de ønskede at følge sit Barn, kunde begge Parter komme Søndagen. Det viste sig straks, at der var en Mængde af Forældrene, som ikke ønskede at være med. Skik og Bruk har dog en forunderlig Magt. Den Skik at de i de sidste 2 Aar Konfirmerede skulde gaa til Alters sammen med de Nykonfirmerede holdt sig længe. Det var i enkelte Skolekredse man begyndte at bli borte; saa fulgte andre Skolekredse efter, men i en enkelt Grænd i en Skolekreds holdt Skikken sig i de 21 Aar jeg var Sogneprest i Glemminge. „Jeg syntes jeg ogsaa maatte gaa, naar alle de andre gik," sa en Kvinde, hos hvem jeg var i Sognebud.

Der var i Glemminge i en bestemt Grænd en Del meget gamle

Personer, hvis religiøse Anskuelser det aldrig lykkedes mig at komme til Klarhet i. Det var klart, at de var bange for Presten og var meget forbeholdne i sine Udtalelser. De gik næsten aldrig til Gudstjenesterne, fordi det at høre Guds Ord førte med sig et Ansvar, som de helst vilde unddra sig. Men Nadverdbordet forsømte de ikke. Da en af dem hentede mig i Sognebud til sin tæringssyke Søn, sa han paa Veien: „Jeg har nu den Tro, at Jesu Legeme og Blod er den bedste Medicin, som findes". Jeg utla denne Ytring derhen, at han mente, at Guttens Liv ikke stod til at redde, og at det derfor var det Bedste, at han tyede til Frelseren. Men da jeg et Par Aar senere blev hentet til hans eget Sykeleie og han kom med den samme Udtalelse, blev jeg mistænksom og spurgte ham, om han mente, at han skulde bli frisk igjen, naar han fik Sakramentet. Han svarte Ja; det var det han mente. „Da faar De ikke Sakramentet," sa jeg. Han blev aldeles fortvivlet og ropte: „De maa gi mig det. Jeg tror alt det, som Presten tror, men jeg tror dette atpaa." Mit Indtryk af disse Mennesker var, at de havde en bokstavelig Tro paa Guds Ords Sandhet. Derfor var de saa ulykkelige, naar en af deres Kjære døde uten at faa Sakramentet paa Dødsleiet; thi det stod urokkelig fast for dem, at „hvo som æder mit Kjød og drikker mit Blod har et evigt Liv," og det var vistnok deres Trøst, at Gud ikke stillede saa store Krav til Sindsforandring som Presten.

Det var ganske andre Tanker, som kom til Orde i Fredriksstads Skolestyre, da der skulde afgives Uttalelse i et kirkeligt Anliggende og jeg i et længere Foredrag anbefalte „fri Statskirke". Samtlige Medlemmer var enige med mig i min Argumentation, men ved Voteringen var jeg alene. Alle de andre holdt paa den bestaaende kirkelige Ordning; thi, lød det, vi Mennesker er ikke som vi burde være. Der er kun faa virkelige Kristne, men det er ypperlige kirkelige Institutioner vi har. Det er en stor Trøst, at vore Børn døpes og konfirmeres, at de velsignes naar de indtræder i Ægteskap, og det er saa godt, naar Dødens Alvorstime kommer, at kunne faa Kirkens Trøst. Derfor: ingen Forandring.

Da jeg begyndte som Prest, var jeg bange for, at man kunde komme til at foragte mig for min Ungdoms Skyld, og da jeg havde havt mit Hjem i Fredriksstad fra jeg var 10 Aar gammel og de Fleste kjendte mig fra mine Guttedage af, tænkte jeg med Bekymring paa Jesu Ord om, at en Profet er mest foragtet paa sit Hjemsted. Men jeg maa dog sige, at i mine yngre Presteaar hørte jeg aldrig et uhøfligt

Ord. Der blev altid vist Respekt for og Ærbødighet likeoverfor Presten. Det er vel ogsaa ønskeligt, at der er lidt Prestefrygt. Likesom det er beklageligt, om det maa siges om en Menighet: Der er ikke Gudsfrygt for deres Øine, saa er det ogsaa beklageligt, om det maa siges om en Menighet, at den er uten Prestefrygt. Det er jo det samme som at den ikke har Respekt for sin Prest. Og Presten har dog Midler nok til at sætte sig i Respekt. Den Myndighet man har, kan man bruke. Da jeg var personel Kapellan og væsentlig var optat af den private Sjælesorg, ministerielle Forretninger og Arbeidet med Ungdommen, øvede jeg den Kirketugt, jeg havde Anledning til. Jeg negtede aabenbart Ugudelige Adgang til Herrens Bord; ved velvillig Hjælp fra Politimesterens Side lot jeg Politikonstabler transportere Ruffersker og Gatepiker til Kontoret; usædelige Mandfolk fik mundtlig Advarsel; hørte de til Overklassen, sendte jeg dem Brev, som jeg helst leverte dem personlig. Da jeg var blit Sogneprest gik jeg videre. Der var i de 21 Aar jeg var Sogneprest i Glemminge, ikke en eneste Person, som var indkaldt paa mit Kontor, som ikke møtte. Hver eneste Mand og hver eneste Kvinde, som i disse Aar fik uægte Børn, maatte personlig staa Skrifte. Ja, jeg gik saavidt, at jeg indkaldte de Personer, som jeg saa beruset paa Gaten. I Regelen blev de indkaldt ved Medhjælper eller Klokkeren; naar det ansaaes fornødent, bad jeg Lensmanden at paalægge dem at indfinde sig. Naar det gjaldt Opsætsighet mot Skoleloven, besørgede altid Lensmanden Indkaldelsen. Da Værgeraadsloven endnu ikke var kommet, var det Skolestyret som havde Magten til at ta Forældremyndigheten fra uværdige Personer, og Fattigstyret som havde Pligten til at anbringe Børnene i gode Hjem, og som Formand i begge disse Institutioner brukte jeg Magten, naar det var paakrævet. Det var klart, at man følte Magten, og det faldt mig ind, at det nok kan bli formeget af Prestefrygt, da et Medlem af Skolestyret erklærte, at om end hele Bygden skjalv for Presten, saa var dog ikke han ræd for ham. Han gjorde forresten Undskyldning i næste Møte. De Personer, som blev negtet Adgang til Nadverden, lot altid Affæren passere i Stilhet. Det var anderledes med dem, som ikke fik Lov til at være Faddere. Naar Vedkommende, hvis Barn skulde døpes, kom og meldte: Presten tar dig ikke god som Fadder, blev den kasserede Mand eller Kvinde mægtig vred og erklærte, at de skulde „ta Ret" paa Presten. Adskillige indfandt sig ogsaa for at kræve mig til Regnskap, men Resultatet af Forhandlingerne blev altid, at de gik igjen ydmygede

og skamfulde. Det var aldrig Sladder, som bragte mig Kundskap om Folks daarlige Liv. Straks efter at jeg havde tiltraadt som Sogneprest, kom en Mand gjentagne Gange til mig og baktalte sine Naboer med Anmodning om at jeg skulde skride ind imot dem. Men han maatte absolut være utenfor. Hans Navn maatte ikke nævnes. Da han kom 3die Gang og beskyldte to gifte Personer for at staa i utilladeligt Forhold til hinanden, sa jeg: Nu skal De staa til Ansvar for hvad De har sagt. Resultatet var, at han blev indkaldt til Forligelseskommissionen, og hvad der passerte, var saa ubehageligt for ham, at han fandt det klogest at fraflytte Bygden. Senere var jeg ganske fri for Baktalelserne. Dog kom der en Tidlang anonyme Breve med skammelige Beskyldninger mot enkelte navngivne, kvindelige Konfirmanter, altid like før Konfirmationen. Jeg fortalte altid vedkommende Pike Brevets Indhold, og hun kunde i alle Tilfælde opgi mig Brevskriverskens Navn og Aarsaken til at hun ønskede hende afvist fra Konfirmationen. Det var altid en Hevnakt.

Noget af det, som i Begyndelsen af min Prestegjerning havde min største Interesse, var Konfirmantforberedelsen. Hvilken Indflydelse havde ikke Presten Anledning til at utøve, naar han havde al Ungdom i Menigheten til Paavirkning i 6 Maaneder. At Arbeidet ikke var spildt paa Alle, havde jeg jo senere ofte Anledning til at erfare ved Sykeleierne. Men at faa nye Kuld 2 Gange aarlig, med hvem man skulde gjennemgaa det samme Pensum, og det i over 50 Aar, det virkede i Længden trættende, og da saa i Byerne Forberedelsestiden blev indskrænket til nogle faa Maaneder og tillike den daglige Møtetid blev forkortet, blev Arbeidet vanskeligere og mere utilfredsstillende. Og de positive Kundskaper, som Konfirmanterne møtte frem med, blev efterhaanden mindre og mindre. Og saa var dog de Fleste ved Forberedelsens Begyndelse utskrevet af Skolen som „havende naadd Skolens Maal". Hvorledes Konfirmanterne var i Kundskaper og aandelig Modenhet, berodde baade paa vedkommende Skole og paa Hjemmet. Jeg havde ikke længe havt en Konfirmant under Behandling, førend jeg kunde bedømme Hjemmets Beskaffenhet, skjønt ogsaa det havde sine Vanskeligheter, naar jeg som i Glemminge havde indtil 100 Barn af hvert Kjøn. At det er Skolerne, d. v. s. Lærerne, som sætter sit Præg paa Ungdommen, var let at forstaa, naar jeg paa Visitatserne samtalte med Børnene. I enkelte Prestegjeld gik det saa bedrøvelig tungt, i andre som i Fredriksstad og en-

kelte Skolekredser i Borge, var det en sand Fornøielse at katekisere. Man kan ikke vente at Presten i den korte Tid han har til Disposition skal kunne magte hvad Skolen ikke har kunnet utrette i 7 Skoleaar. Jeg har altid anset Lærerne som mine bedste Medarbeidere og har staat i venskabeligt Forhold til dem. Deres Arbeidsmark kan være let og den kan være vanskelig. Det beror paa Hjemmene, eftersom de anser Skolen som et Gode eller som en Plage. I Stridigheter mellem Skole og Hjem — som jeg ikke kunde staa utenfor, da jeg i Fredriksstad var Formand i 2 Tilsynsutvalg — stod jeg uten Undtagelse paa Skolens Side. I Glemminge var jeg i lang Tid Medlem af Lærerforeningen, hvor jeg befandt mig meget vel. Det gik i den store Forsamling alt efter gode, parlamentariske Former. I Kredsmøterne deltok jeg meget ofte for efter Anmodning at støtte Formanden under vanskelige Forhold eller for at holde oplysende Foredrag. Sammen med Lærerne holdt jeg ogsaa „Forældremøter", hvor i Regelen en Lærer holdt Foredrag, som fulgtes af Diskussion. Disse Møter var af god Betydning for Forholdet mellem Hjem og Skole.

Det Arbeide, som har bragt mig de største synlige Frugter, er Arbeidet for Ungdomssaken. Som personel Kapellan fik jeg stiftet Fredriksstads Ynglingeforening. Da min Tid var sterkt optat, kunde jeg kun i de allerførste Aar være dens Formand. Den fik ikke stor Tilslutning, men samtlige Medlemmer var voksen Ungdom, væsentlig fra Middelklassen. Da senere Lærer Præsthus blev dens Formand, skiftede den Karakter. Ungdommen forsvandt, men den fik stærk Tilslutning af ældre Mænd med religiøse Interesser. Efter Foredragene var der livlige Diskussioner, og der er ingen Tvivl om, at Møterne var gavnlige i mange Retninger. Medlemmerne vandt Oplysning og fik et sundere Syn paa Mangt og Meget. Som Eksempel vil jeg nævne Spørgsmaalet om Edsaflæggelse. Det var en almindelig Mening, at Edsaflæggelse i alle Tilfælde var Synd, men efter Diskussion om den Sak afla flere af Medlemmene Ed til Konstitutionen. I Forbindelse hermed vil jeg ogsaa nævne, at de religiøst Interesserte i Regelen ræsonnerte saaledes: „Vort Borgerskap er i Himmelen. Politik angaar denne Verdens Anliggender. Lad Verden stelle med de Ting. De vedkommer ikke os." Nu lærte de, at en Kristen ogsaa har Borgerpligter, og efterhaanden begyndte de Fleste at benytte sin Stemmeret.

Som Sogneprest i Glemminge vovede jeg ikke paa Grund af Arbeidspresset at stifte nogen Ungdomsforening, før jeg havde faat Personelkapellan. Det blev straks en stor Forening, saa vi maatte bygge

et stort Foreningslokale. Medlemmerne kom fra alle Stænder, fra Arbeiderkredse og fra Gymnasiet. Gymnasiasterne ydede megen og god Hjælp. Naar der ikke var Fest, mødte kun Ungdom, omkring 400 paa almindelige Søndagsmøter. Blandt de gode Følger af Foreningens Virksomhet vil jeg nævne den stærke Tilstrømning til Kirken af Ungdom og den bon ton, som Medlemmerne tilegnede sig.

Den Forening, som jeg senere stiftede i Østre Fredriksstad, blev ikke saa livskraftig. Der var ikke saa megen Hjælp at faa i Arbeidet; men ogsaa hvad den Forening angik, kan jeg si, at de bedste og mest paatagelige Frugter af mit Arbeide som Prest og den største Glæde af mit Arbeide, er hvad Arbeidet i den kristelige Ungdomssak har skaffet mig. Jeg var jo ogsaa i en lang Aarrække Formand i Østre Borgesyssels Kreds af Kristelige Foreninger for Unge, stiftede som saadan Foreninger ogsaa i andre Prestegjeld og ledede alle Kredsstevner.

I mine Aar som Personelkapellan var den største Del af Dagen optat af den private Sjælesorg. Det tok saa megen Tid, da foruten de to nuværende Menigheter ogsaa de to nuværende Landsmenigheter, som begge har en Længde af 1 Mil, hørte til Prestegjeldet. Værst var det, naar der herskede epidemiske Sygdommer. Jeg mindes en Gang, da der kom paa samme Klokkeslet 5 Slæder for at hente mig til forskjellige Steder i Menigheten. Bud kom der om at besøke alle Syke, Høie og Lave; ja ogsaa de mest ugudelige Personer i Menigheten, afgjorte Gudsfornegtere og Spottere, skulde ha Besøk. Det var jo i de Tilfælde i Regelen Slægt eller Venner, som sendte Bud, men undertiden kom Budet direkte fra den Syke selv. Jeg vil nævne et Eksempel. Jeg vidste, at den Manden, som havde budsendt mig, var en Dranker, at han levede usædeligt, og at han pleiede at slaa om sig med den Frase: „Jeg tror hverken paa Gud eller Fanden." Mit første Ord, da jeg var kommen til hans Sykeseng, lød saa: „Hvad vil De mig, De som er Fritænker?" Han svarte: „Nei, jeg er nok ikke Fritænker. Nu har jeg maset i 20 Aar for at bli det, men jeg har aldrig faat det til." Min Erfaring fra Sjælesorgen er den, at Fritænkeriet aldrig stikker dypt. Som oftest fik jeg høre, at de havde været Fritænkere. Deres Synd og onde Samvittighet havde gjort, at de ønskede at være det. Saa utgav de sig for at være det og indbildte sig at være det, men naar de saa var stillet likeoverfor Døden, vilde de ha En, som de kunde bygge paa. Og i de faa Tilfælde, da de ved mit første Besøk fastholdt sin

Vantro, forsvandt den efterhaanden og gav Plads for en enfoldig Kristentro. Der er nok triste Minder om Fortvivlelse hos døende Mennesker, som havde gjort sin Skjændsel til sin Ære, men det er behageligt at tænke tilbake paa, hvilken Kraft Guds Ord viste sig at eie ogsaa likeoverfor dem, som før stod det imot.

Naar jeg tænker tilbake, staar det klart for mig, at Menigheterne i Løpet af de 50 Aar er kommet sig betydelig i kristelig Oplysning og sund kristelig Tankegang. I mine første Presteaar var det paafaldende, hvorledes de religiøst Grepne havde Rædsel for den personlige Djævel og for at bli legemlig besat af ham. I Vækkelsestiden mente de at kjende Svovellugt. En Mand, som søkte mig paa Kontoret, holdt af Hensynsfuldhet hele Tiden Haanden for sin Mund, thi, sa han, han var besat, og han vilde, saavidt det stod til ham, hindre den Onde i at gjøre Forsøk paa at fare fra hans Mund og ind gjennem min Mund i mig. Jeg forundredes ofte over, at de kom gjennem Krisen uten at miste sin Forstand. De vilde ogsaa gjerne se Syner for at kunne være visse paa at være kommet i det rette Forhold til Gud. At se Djævelen og Christus staa samtidigt ved Sykesengen og se Christus jage Djævelen væk, var et ypperligt Tegn. Gjenfødelsen stod for dem som noget i det Væsentlige Legemligt. Det maa da gjøre ondt, naar Stenhjertet skal ut gjennem Sidebenene, sa en Kvinde, som mente, at Skriften klarlig støttede hendes Mening, og en Mand skildrede mig sin Omvendelseshistorie og fandt, at Gjenfødelsen var meget smertefuld. Han havde havt det værst i Nakken. Stenhjertet var kommet ut den Vei. Hvordan det Legemlige var af Betydning for dem, fik jeg høre af en Kvinde, som søkte mig for at faa Veiledning i sin Søken efter Gud. Da jeg talte til hende om Bønnen og dens Væsen, blev hun forbauset og sa: „Er det slik jeg skal be? Jeg trodde, at skulde jeg bli bønhørt, saa maatte jeg længe ligge 'grue', og at jo haardere jeg trykkede Panden mot Gulvet og jo fastere jeg kneppede Hænderne sammen, des bedre var Bønnen". Det hændte neppe i de sidste 30 Aar, at slike Uttalelser forekom. Men jeg vil nævne endda en ubehagelig Oplevelse. Den ene Gang efter den anden i Løpet af ca. 30 Aar blev jeg hentet til Personer, som ventede sin snart forestaaende Død, og som var født utenfor Ægteskap. De havde Alle havt Besøk af en Kvinde, som var ukjendt af dem — hun maatte aabenbart være en Tilreisende — og hendes Ærinde var at forsikkre dem om, at de skulde og maatte gaa fortapte, fordi de var Slegfredbørn; det stod nemlig i Bibelen; og saa læste hun op for dem ved-

kommende apokryfiske Skriftsted. Det var jo ikke vanskeligt at gi dem Trøst, men skjønt Kvinden fandt sine Offere paa de mest forskjellige Steder i Menigheten, var det mig dog umuligt at faa opsporet hendes Bosted. Det var rimeligvis Døden, som satte en Stopper for hendes Virksomhet.

Privat Skriftmaal var den første Tid noksaa almindeligt, idet man søkte mig i mit Hjem. Det forekom i Tidens Løp sjeldnere og sjeldnere fra friske Menneskers Side. Men alle Syke, som hentede mig, fik ialfald Anledning dertil, da jeg altid konfererte med dem paa Tomandshaand. Det var da det Almindelige, at de skildrede sit Forhold til Gud i Fortid og Nutid. De havde ofte vanskeligt for at finde Uttryk for, hvad de mente, og naar saa jeg forstod dem og skildrede for dem deres Tilstand, var de meget lykkelige over Hjælpen. Meget ofte blev der bekjendt bestemte Synder, ja Forbrydelser. Likeoverfor friske Mennesker stillede jeg et Par Gange det Krav for Tilsigelsen af Syndernes Forladelse, at de skulde bekjende sin Forbrydelse for Øvrigheten, et Krav, som de ikke vilde efterkomme for Straffens Skyld. Selv har jeg aldrig angit nogen for Politiet undtagen for falsk Tilførsel til offentlig Protokol (Opgiven af falsk eller fingeret Barnefar). Hvad der er betrodd mig i Skriftestolen har jeg aldrig røbet, skjønt jeg undertiden har havt Lyst paa det, naar den som afla Bekjendelsen var død og den Medskyldige fremdeles gik her kjæphøi uten at ane hvad jeg vidste om ham. Det var ubehageligt at støte paa Personer, hvis afskyelige Forhold jeg kjendte fra Skriftestolen og som optraadte likeoverfor Presten som de mest elskværdige Mennesker. Det hændte jo ogsaa, at de som bekjendte, blev friske igjen. Jeg mindes, at jeg en Gang under en Skriftetale fik se en Mand, som sad tilhøire for mig, og jeg tænkte: Havde jeg sladret paa dig og fortalt, hvad du har fortalt mig, havde du nu siddet paa Bodsfængslet. Da jeg vendte mit Blik ret frem, saa jeg En, som vilde kommet paa Akershus, om jeg ikke havde tiet med, hvad han havde betrodd mig, og i Koret tilvenstre sad ogsaa en Mand, hvis Skriftemaal vilde bragt ham i Fængsel om det var røbet. Man kunde føle sig ganske syk, naar man maatte høre paa de forfærdelige Ting, Mennesker kan indlate sig paa, og Betroelserne kunde pine i lang Tid bakefter.

De vanskeligste Mennesker at behandle var de Egenretfærdige. Jeg tænker ikke hermed paa Farisæerne med kristent Tilsnit, som siger: „Naar jeg er omvendt, saa er jeg vel omvendt da." Men jeg tænker paa Personer, som var aldeles blottet for Syndserkjendelse og som

like ind i Døden paastod, at Gud ikke havde noget at bebreide dem. Nogen af dem kom paa Kontorvisit og vilde tale om sin Sjælstilstand. Og saa skildrede de sig selv som det de var, som rene Farisæere. Naar de saa fik høre, at Egenretfærdigheten ikke fører frem, blev de aandsfraværende og trak sig tilbake saasnart det passende kunde la sig gjøre. De havde vel haabet at faa høre: Hold frem som du stevner. Du er paa ret Vei. Men jeg har ogsaa hørt den Uttalelse: „De anser mig for at være en Farisæer. Ja jeg er det, og jeg vil være det. Det er det ene Rette. Det er meget bedre som jeg at kjæmpe af al Magt imot det Onde, end som de saakaldte Kristne at gi efter i enhver Fristelse og bakefter trøste sig med uforskyldt Naade." Jeg kan ellers ikke mindes, at det i mit lange Presteliv nogensinde har lykkedes mig at overbevise en Farisæer om, at han var en Farisæer. Men denne Vanskelighet var den samme som Apostelen Paulus møtte i sine Samtaler med Jøderne i Synagogerne, og det var den samme Vanskelighet som bragte Vor Herre Christus til at sige til de Egenretfærdige: Toldere og Skjøger kommer før Eder ind i Guds Rike. Men vi tør tro, at dersom en Farisæer er ærlig, saa hjælper Gud ham ind paa den rette Vei, fordi Paulus siger, at hvis Nogen ikke har det rette Sind, da vil Gud aabenbare ham ogsaa det. (Fil. 3, 15.)

Man føler vel sjelden sit Ansvar som Prest saa tungt som naar det gjælder den enkelte Sjæl, og det kan staa saaledes for En, at „nu beror det paa din Sjælesørgervisdom, om det lykkes at redde denne Sjæl." Det synes ikke at være saa vanskeligt, naar man møtes af det Rop: „Prest, De maa hjælpe mig, jeg skal dø, og jeg er et uomvendt Menneske", men det har været uhyggeligt at høre, at N. N. kan vi være rolig for, thi han havde Besøk af Pastor N. N. før han døde, og paa den Bemærkning, at et Prestebesøk ikke er nogen Garanti for at man er blit et nyt Menneske, at faa det Svar: „Det maa då være en daarlig Prest, som ikke kan klare den Gjerning han er sat til. Det er jo dertil vi har Prester."

Da jeg en Gang læste med Konfirmanterne kom der Bud om, at jeg maatte straks komme til en Mand, som ønskede at tale med mig, og da jeg fik høre, at han ikke laa tilsengs, sa jeg, at han fik vente til jeg var færdig med Konfirmanterne. Men Budet kom igjen 2 Gange: jeg maatte endelig komme straks, hvorfor jeg lot Konfirmanterne gaa og begav mig afsted til Manden. Jeg havde aldrig talt med ham, men kjendte ham af Utseende. Han havde en Brændevinssjap. Hans Livsgjerning var at skjænke Drammer, og hele hans Utseende tydede paa,

at han ogsaa drak mange. Da jeg kom ind til ham, gik han like løs paa Saken: „Doktoren har sagt, at jeg bare har et Par Dage at leve i og at jeg maatte hente Presten. Sig mig, hvad jeg skal gjøre; jeg skal gjøre det altsammen." Da jeg mente, at han maatte først og fremst be Gud om hans Hjælp, sa han: „Ja, sig mig, hvorledes jeg skal be. Jeg skal be akkurat slik, som Presten siger det." Ja, jeg talte for ham, læste for ham og bad for ham, men han kom ikke videre end til de Ord: „Bare sig mig, hvad jeg skal gjøre; jeg skal gjøre det altsammen." Jeg besøkte ham 2 Gange om Eftermiddagen, laa vaaken for hans Skyld næsten hele Natten, besøkte ham 2 Gange næste Formiddag. Kl. 3 om Eftermiddagen døde han og var ikke kommen længere end til at sige: „Bare sig mig, hvad jeg skal gjøre." Hvis man ikke vidste, at man ogsaa i slike Tilfælde kan gaa til Christus og lægge sin Sorg paa ham, som trofast deler den med os, vilde det være uutholdeligt at være Prest.

De Nyvakte kom flittig for at faa Veiledning. Erfaringen lærte mig, hvor vanskeligt det var for dem at gaa alene med sin Kristendom, og det var mig derfor om at gjøre at skaffe dem paalidelige kristne Venner, ved hvis Hjælp de vilde bli knyttet til Menigheten. Naar en hel Flok blev grepet paa en Gang, sluttede de sig undertiden straks til Menigheten og til en af de kirkelige Foreninger. Men det hændte ogsaa, at en Flok, naar den var religiøst grepet, blev staaende isolert og blev mere ukirkelig. Og saa kom det an paa, hvilken Retning der fik fat paa dem.

Naar jeg mærkede stærke Ensidigheter hos nogen af de Mænd, som var meget kristelig interesserte, og det var jo saa ofte Tilfælde med dem, som var nye i Troen, og de la for Dagen, at de havde Virketrang, har jeg fulgt den Taktik at forsøke paa at faa sendt dem som Deputerte til Kredsstevner og Fællesmøter for at de der skulde faa sund kristelig Oplysning, og at faa dem indvalgt i Bestyrelser for at de skulde komme under jevn Paavirkning af andre.

Det bedste Middel til at gi sund kirkelig Oplysning er efter min Mening at holde Katekismusforedrag. Jeg holdt flere Vintre slike Foredrag under stadig stigende Tilslutning og bragte derved en Gang en ganske stærk ukirkelig Bevægelse til at lægge sig. Jeg bør vel tilføie, at jeg havde en udmærket Støtte i Samarbeidet med Indremissionen. Jeg vil nævne et Par Eksempler. En Mand, som var plaget med Mindet om en afskyelig Synd, mente at Bekjendelse skulde lette Samvittigheten, og bekjendte, uten at finde Lettelse, for den ene Lægmand

efter den anden. Da han saa fortalte dette til en af Indremissionens Arbeidere, sa denne: „Du faar ikke Fred, før du har bekjendt for Presten." Han kom, og han fik Fred. En anden Mand, som var urolig og ulykkelig, skildrede sin Tilstand for en Arbeidskamerat, som hørte til de Stærkttroende, og spurgte, hvad han skulde gjøre. „Hvad har du selv tænkt at gjøre?" spurgte Kameraten. „Jeg vet ingen anden Raad end at gaa til den Herre Jesus," mente Manden, hvortil han fik det Svar: „For dig at gaa til Jesus nu, det er den slagne Vei til Helvede. Nei dypere ned i Synden maa du først." Manden gik derfra til en anden Arbeidskamerat, som var Prestens Medhjælper, og fortalte ham om sin Tilstand, og de Ord han der fik høre var disse: „Nei saa du ogsaa vil til Jesus. Saa glad som idag har jeg ikke været paa lang Tid." De havde en god Aftenstund sammen, og Medhjælperen sendte ham til Presten. Det, som hjælper, er nok ikke Prestens Visdomsord, men det er det, at de faar aapne sit Hjerte. En gammel Kone indfandt sig hos mig, og da jeg vilde tænde Lampen, bad hun mig la det være. „Jeg har været her to Gange, men jeg kan ikke skrifte, naar jeg ser Prestens Øine hvile paa mig." Saa sad vi der i Mørket, og hun fortalte om sin Ungdoms Daarlighet. Jeg bare hørte og sa omtrent Intet. Et Par Dage efter møtte jeg hendes Søn, som sa: „Men hvad har Presten gjort med Bedstemor? Hun har altid været et stort Trold, sint og grætten bestandig. Men efterat hun var hos Presten, er hun et ganske andet Menneske, kjærlig, blid og snild hele Dagen."

De to store Sykehus, Fredriksstad kommunale Sykehus og Østfold Fylkessykehus, laa begge i Østre Fredriksstad Menighet. Der var særlig i mine Ungdomsaar meget at lære, og Sykebesøkene hørte til min kjæreste Gjerning. I mine Ungdomsaar var der en paafaldende Forskjel mellem Patienterne paa Bysykehuset og dem, som var fra Landsmenigheterne. Paa Byens Sykehus talte de ganske likefrem Sandheten om sig selv, f. Eks.: „Jeg er bare et almindeligt Verdensmenneske", eller: „Jeg skal si Presten, at jeg har været svær til at drikke", eller: „Det De der siger, har jeg virkelig aldrig tænkt paa." Hos de Fleste var dog Alvoret vaagnet paa Grund af Sygdommen. Paa Fylkessykehuset var det vanskeligere at komme ind paa den Enkelte. De vilde saa gjerne tale mig efter Munden, gav mig Ret i alt, hvad jeg sa — „ja, det er sikkert og visst. Guds Ord er det Bedste vi har. Syndere, det er vi Alle." Men i de 21 Aar jeg var Sogneprest i Glemminge var der foregaat en betydelig Forandring til det Bedre i denne Hen-

seende, saa Arbeidet faldt lettere, da jeg atter overtok det geistlige Tilsyn paa Sykehusene. Jeg havde altid personlig Konference med hver ny Patient. Forresten var det for Bymenighetens Vedkommende en stor Lettelse for mig, at de allerfleste Syke blev indlagt paa Sykehus. Til Lægerne har jeg altid staat i et godt Forhold. De gjorde mig oftere opmærksom paa Syke, som laa i private Hjem, og bad mig besøke dem. I de over 50 Aar jeg stod i Embede, blev kun en eneste Gang en Dør stængt for mig efter Lægens Ordre. Jeg havde aldrig tat Hensyn til Smittefare, saa jeg fandt det nok ubehageligt, da jeg i mine senere Presteaar undertiden blev iført Smittekappe, eller maatte staa paa en Stige og øve Sjælesorg gjennem Vinduet likeoverfor Personer, som laa langt inde i Værelset.

Det var i Regelen frugtesløst at Presten skulde hentes til de Sindssyke. Men han skulde iethvertfald komme og idetmindste „se paa den Syke". Det kan jo ikke negtes, at et godt Resultat opnaaddes en Gang imellem, naar Sygdommen ikke var naadd længer end til Overnervøsitet. Det var paafaldende, hvormange Personer der havde Hallucinationer, mens de ellers var normale. Mange var overbeviste om, at hvad de havde set, var Realiteter; Andre vilde ha Rede paa Prestens Mening om, hvad de havde set eller hørt, og naar jeg saa havde forklaret dem, hvad en Hallucination er, sa de: „Presten mener altsaa, at det var i Aanden og ikke i Kjødet", og slog sig til Ro med det. De, som var bange for, at de havde begaat Synd mot den Helligaand, var ikke saa vanskelige at behandle; men de som erklærte, at de var visse paa, at de havde begaat den, kunde være meget uhyggelige at høre paa. De havde sat sig grundig ind i, hvorledes et saadant Menneske maatte være tilsinds, og fandt, at alt passede paa dem. Men naar man saa undersøkte, om det var Hjertet eller Forstanden det var saa galt fat med, viste det sig altid, at Sindssygdom laa til Grund. Jeg har aldrig oplevet, at det man pleier kalde „religiøse Grublerier" har gjort et Menneske sindsforvirret; det synes derimot at være saa, at naar Sindssygdom bryter ut, vil den gjerne anta en Slags religiøs Form, idet man mener at være fortapt, at ha mistet Troen.

Den Gjerning, som har været mig mest imot af alt det Arbeide, der har været paalagt mig, var det at maatte melde en Familie, at et Medlem af Familien, i Regelen Familieforsørgeren, var afgaat ved en pludselig Død. Man kan optræde saa forsigtig man vil, men hvorledes man end belægger sine Ord, saa ender det dog med, at man sænker Familien ned i den dypeste Sorg. Allerværst var det naturlig-

vis, naar Vedkommende var død for egen Haand. Alle Trøsteord blev talt for døve Øren. I nogen Aar var jeg saa heldig, at en Mand i Menigheten gjorde mig den Tjeneste at melde Dødsfaldet med Hilsen om, at jeg skulde indfinde mig næste Dag. Det afficerte ikke ham det Ringeste at se og høre Sorgens voldsomme Utbrud, og naar jeg først kom næste Dag, var Hjerterne kommet saameget til Ro, at mit Besøk kunde være til Gavn. Men da denne min Ærindsvend var død, var det mig aldeles umuligt at finde nogen Anden, som vilde paata sig at gaa den tunge Gang; og fordi det altid blev Presten selv, som maatte bringe slike Sørgebudskap, hændte det mangen Gang, naar jeg traadte ind i et Hus for at aflægge et venskabeligt Besøk, at Synet af Presten vakte stor Forfærdelse og at jeg møttes af Ropet: „Hvem er det, som er død?"

Afholdssaken var saaatsi ukjendt i mine første Presteaar. Der var gaat 10 Aar, da jeg fik Visit af en udsendt Afholdsagent, som foreholdt mig, at det var en Kristenpligt at være Totalafholdsmand. Da han var gaat, og jeg vilde fortsætte det Studium, som hans Besøk afbrøt, var det første Ord mine Øine faldt paa Kol. 2, 20 sqq. Saa tænkte jeg: Jeg vil være en fri Mand. Men likesom du har Ret til at være fri for Løfte og Baand og Tvang, kan en anden bruke sin Frihet saaledes, at han siger: Jeg vil være totalt afholdende. Da Afholdsforening var stiftet, stod jeg de første Aar i et godt Forhold til den og deltok paa Anmodning ofte i Møter og Fester. Bestyrelsesmedlemmerne var dengang sunde Kristne. Jeg mærkede ved flere Leiligheder, at Indremissionsvennerne havde Mistillid til Afholdsfolket, og jeg mindes, at en Lægmand, som blev anmodet om at tale paa en Afholdsfest, sammenlignede Indremissionsfolket med Maria og Afholdsvennerne med Martha. Men eftersom Tiden gik og Bevægelsen fik nye Ledere, ophørte Anmodningerne om at tale ved Møterne. De ønskede ikke at høre om den kristne Frihet. Og tilsidst gik der Politik i Bevægelsen. Hvad Goodtemplarlogerne angaar, er jeg kun 3 Gange anmodet om at tale ved deres festlige Sammenkomster. Ældre Logemedlemmer beklagede sig oftere for mig over, at der paa Møterne næsten bare indfandt sig ganske ungdommelige Medlemmer, hvis eneste Interesse var at „leke" og som kjededes ved alvorlige Forhandlinger. Indremissionsfolket var meget bedrøvet over Virksomheten og kunde ikke tænke sig, at nogen Kristen kunde være Logemedlem. Dette er dog en Misforstaaelse. Der er jo Menigheter, hvor disse Loger er Menighetens og

Prestens gode Støtte. Det kommer an paa, i hvilken Aand Ledelsen drives.

Fra Politiken har jeg holdt mig borte. Prester, som var Storthingsmænd, har fortalt mig, at Politiken uthulede Hjertelivet, og at det i vor partiredne Tid var meget vanskeligt at kunne bevare sin Frihet og Selvstændighet. Der vilde desuten saa let komme politiske Stænk paa Prestekjolen. Jeg kunde ogsaa let unddrage mig fra Befatning med Politik, ogsaa med den kommunale Politik, af den Grund at jeg var Prest i Glemminge, men bodde i en By. Jeg fik jo Formandsstillingen i alle de Institutioner, hvori jeg paa Embeds Vegne havde Sæde, men i Herredsstyret kunde man ikke vælge mig ind. Jeg havde anmodet Myndigheterne i Bykommunen om, at jeg maatte bli sparet for de Stillinger i Byen, som der kunde bli Tale om at betro mig, fordi hele min Interesse var knyttet til Glemminge. Jeg blev ogsaa sparet, og da jeg var blit Sogneprest i Bymenigheten og af et Parti blev forespurgt, om jeg vilde indvælges i Formandskapet, kunde jeg skyte mig ind under at jeg havde fyldt 60 Aar.

I mine Kapellandage laa der Garnison i Østre Fredriksstad, baade Artilleri og Infanteri. Hver Helligdag blev militære Afdelinger kommanderet til Kirkegang. Naar der ved enkelte Leiligheter om Sommeren var samlet adskillige Tusinder Soldater, holdt jeg paa Anmodning Feltgudstjeneste paa Ekserserpladsen. Jo større Tilhørerskaren var, desto længere stod mine Tilhørere borte fra mig. Jeg gjorde da, hvad jeg ogsaa har gjort ved de store Ungdomsstevner paa fri Mark: jeg valgte mig ut en af de Tilhørere, som stod længst borte og talte til ham. Naar jeg saa, at han fulgte med, forstod jeg, at ogsaa de Andre maatte kunne høre. Jeg begik i Begyndelsen den Feil at tale for længe, endog en halv Time, saa at det oftere hændte, at nogle af Soldaterne, som den Gang maatte staa i „Giv Agt"-Stilling, sank besvimet til Jorden. Den sidste Gang jeg talte til Soldater under Kommando, blev de Menige kommanderet til at lægge sig ned paa Græsbakken. Kun Befalingsmændene blev staaende. Det var ikke behageligt at ha liggende Tilhørere. Jeg holdt ogsaa flere Gange frivillig Feltgudstjeneste for de Afdelinger, som aarlig samledes til Øvelser. Da havde jeg mine Tilhørere nærmere. Da Tjenesten en Gang var endt og Cheferne var marscheret afsted med sine Afdelinger, blev Fæstningens gamle Kommandant og jeg alene tilbake paa Pladsen og gik sammen til Byen. Da sa han: „Ja, De taler som De kan, og jeg

indrømmer, at De som luthersk Prest ikke kan tale anderledes. Men om der nu havde været Krig, hvilken Virkning vilde saa Deres Præken havt paa Soldaterne? Jo den, at de var blit bange for at dø. Nei, da var det noget Andet jeg hørte, da jeg var Adjutant hos høisalig Kong Oscar I, da han var Kronprins og vi overvar en stor Artillerimanøver i Frankrig. En katolsk Pater holdt Feltgudstjeneste og talte først ganske pent om Fædrelandskjærligheten. Og saa sa han: Men hvis du nu falder paa Ærens Mark, hvad gjør du saa? Jo, du gaar like til Himlens Port og banker paa. Saa kommer St. Pierre og siger: *Qui vive?* Og du svarer: Fransk Artillerist. St. Pierre siger saa: Fransk Artillerist: *passer!* og du gaar like ind i Himmelen. Se, det forstod Soldaterne og det trodde de, fordi deres Kirkes Prest sa det."

I 1905 var der en meget alvorlig Tid. De yngre Aarsklasser — Linien — blev sendt til Grænsen, og i Fredriksstad havde vi bare „Gammelkarer". Der var en stærk Bevægelse blandt Byens Befolkning, da Ungdommen drog afsted, mens de unge Soldater selv jublede og sang. Men endda mere følte jeg Alvoret, da jeg netop i de afgjørende Karlstaddage forrettede Visitats i Fredrikshald og Idd. Da jeg kjørte fra Idd til Annekset Enningdalen, støtte jeg paa militære Afdelinger baade her og der. Da var der kommet Alvor ogsaa over de Unge. Fra Idd saa vi i Høiderne paa den anden Side af Iddefjorden svenske Tropper og Kanoner. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig, da Fredrikshalds Ordfører efter endt Visitatsmøte spurgte mig meget bevæget: „Tror De ikke, at Svenskerne gir os saameget Tid, at vi kan sende Kvinder og Børn bort, førend de begynder at skyte?"

I de Dage, da vi ikke havde Konge og Krigen hang os over Hodet, var jeg engang eneste civile Person i en Mønstringsmiddag i Artillerimessen. Der var Øieblikke ved Middagen, da Alvoret var dypt og stærkt sænket over Alle. En af de høieste Officerer betrodde mig efter Middagen, at der var en Ting som særlig pinte ham ved Tanken paa en eventuel Krig, og det var, at han *maatte* sende sine Folk i Døden. „Naar et bestemt Punkt absolut *maa* tages, og jeg vet, at kanske bare Halvparten af de Mandskaper jeg sender ivei kommer levende frem, saa maa jeg sende dem i Døden. Det piner mig." Men Gud ske Tak. Vi slap den Krig.

Men saa kom Verdenskrigen. Gjennem den kom jeg ogsaa i Berøring med mange Militære. En hel Del Ungdom med høiere Almendannelse blev indkommandert og gjennemgik Kurser, efter hvilke de i Tilfælde af Krigsmobilisering kunde beskikkes til Befalingsmænd.

Det var væsentlig paa Sykehuset, at jeg gjorde Bekjendtskap med disse unge Mænd, og paa Amtsykehuset laa der om Vinteren Orlogsmatroser. Men særlig efter Jyllandsslaget fik vi føle, at der var Krig. Der kom nemlig drivende i Redningsbøier op til den norske Kyst Likene af tyske og engelske Orlogsmænd, og da der i min Menighet var en militær Kirkegaard, blev alle de Lik, som blev opfisket af Hvalerafdelingen, begravet der. De var, saavidt jeg mindes, 30 ialt. De blev begravet fra Kapellet, alle fulgt til Graven af Sjøofficerer og Marinesoldater og med megen Deltagelse fra Befolkningens Side. Jeg la særlig Mærke til nogle Kvinder fra en anden Menighet, som var med i hver eneste Likfærd og la Blomster paa de fremmede Sjømænds Grave. Man følte godt i de Dage, hvilken Ulykke Krig er.

Da jeg efter at have været Sogneprest i Glemminge i 21 Aar kom tilbake til Østre Fredriksstad, var Soldaternes tvungne Kirkegang afskaffet. Vistnok blev de Fleste af dem permitteret til sine Hjem fra Lørdag Eftermiddag til Mandag Morgen, men Bevidstheten om, at disse Tusinder af unge Mænd hele Uken igjennem opholdt sig i min Menighet, trykkede min Samvittighet. Jeg fik derfor arrangeret Soldatgudstjenester paa en Hverdag hver Uke, dels i Kirken, dels paa Fæstningsvoldene. Nabopresterne var meget snilde og villige til at paata sig Ledelsen af Møterne, som i Begyndelsen havde stærk Tilslutning af Militære; men disse uteblev litt efter litt, saa der blot var civile Tilhørere, og Virksomheten døde hen. Saa blev der oprettet Soldathjem, i hvis Styre jeg blev Formand. At drive Soldathjem i en By, hvor der er Kafé omtrent paa hvert Gatehjørne, er en vanskelig Sak; men vi var til en Begyndelse saa heldige at faa et ypperligt Lokale med 2 store Sale like ved Kasernen. Bestyreren var en flink Mand, og Restaurationsvirksomheten gik meget godt. Men det viste sig straks, at Guds Ords Forkyndelse ikke trak Hus. Nabopresterne var som sedvanlig villige til at assistere, men de valgte altid at tale Guds Ord, og naar der paa Opslaget stod: „Opbyggelse" eller „Bibellæsning" ved N. N., var der meget tyndt Besøk. Jeg valgte derfor for mit Vedkommende at holde Foredrag. Det første var „Svarteboken". Begge Sale var pakfulde af Soldater. Senere talte jeg — altid for en Masse Tilhørere — over „En Evighetsmaskine" (Universet), „En General fra Aar 1000 før Christus" (Joab), „Den sidste store norske Hedning" (Haakon Jarl) o. s. v. Paa den Maate fik jeg samlet Soldaterne og fik sagt hvad jeg ikke kunde faa sagt dem, om jeg havde bekjendtgjort Opbyggelse. Men da vi efter et Par Aars Forløp mistet vort gode

Lokale og fik et andet, som var alt andet end hyggeligt, blev Forholdet anderledes. Lokalets største Værelse var om Aftenerne helt optat af Restaurationsvirksomheten, som ogsaa næsten ganske optok den nye Bestyrer. Møterne i Kirken var ikke saa besøkte som ønskeligt kunde være. Jeg vet ikke om der var Animositet mellem Infanteri og Artilleri. Men det viste sig, at kunde jeg paa Opslaget sætte som Taler: Artillerist No. N. N., da møtte Artillerister, mens Infanteristerne uteblev, og omvendt, naar en Infanterist skulde tale. Hvad Soldaternes Søkning til den almindelige Gudstjeneste angik, var det ganske paafaldende, hvor den var afhængig af de høiere Officerers Forhold til Gudstjenesten. Det slog mig særlig, da en Gang Positionsartilleriet havde Øvelser og Chefen med Adjutant indfandt sig til Gudstjenesten, hvor der ved hver Gudstjeneste vrimlede af Militære af alle Grader.

Jeg vil her indskyte en Oplevelse. Jeg var i Selskap sammen med en gammel Geistlig og en gammel Officer samt en Akademiker i 30 Aars Alderen; sidstnævnte repræsenterte en meget moderne Retning, medens de 2 andre var til det yderste konservative, da Samtalen kom ind paa det religiøse Gebet. Jeg kunde ikke være enig med nogen af Parterne, men maatte ta den yngre Mand i Forsvar likeoverfor Angrepene paa ham. Diskussionen endte med, at jeg sa til Officeren: „Dersom De havde levet paa Luthers Tid, vilde De efter hele Deres Ræsonnement ha staat paa Pavens Side og fordømt Luther." Hertil svarte han efter en liten Pause: „Ja, det vilde jeg utvivlsomt ha gjort."

Det Prestearbeide, som har været mindst tilfredsstillende, er Arbeidet som Fængselsprest. Det havde ofte sin store Interesse, men gode Resultater var meget sjeldne. Erkjendelsen af egen Skyld forekom næsten aldrig. Selv Vanedrankerne erklærte, at deres Ulykke var Samfundets Skyld. Samtalerne med Drankerne, Tyvene og Taterne syntes ganske frugtesløse. De 2 sidstnævnte Arter kunde dog frembyde ganske interessante Personer, skjønt Taterne næsten altid bød mig imot ved sit indsmigrende, hykkelske Væsen, og Tyvene var saa løgnaktige, at de knap selv var sig bevidst, at de løi. Undertiden het det: „Presten er edsvoren. Til Dem kan jeg si hele Sandheten." Og saa opvartede de mig med Løgnhistorier. Meget ofte hændte det, at de ganske naivt betrodde mig Sandheten, og naar jeg saa mente: „Dette faar De stor Straf for", sa de: „Langtifra, jeg siger bare, at jeg var saa fuld, at jeg Ingenting husker." Og det var mig forbausende, hvor ofte det Tilfælde indtraf, at en Mand kunde slippe ganske fri for Straf netop

af den Grund, at Forbrydelsen var begaat i Drukkenskap. Indbrudstyvene fortalte mig, at de drak godt for at faa Mod, før de begyndte sit Arbeide. I det hele fandt jeg, at Fru Justitia var meget mild mot Forbryderne. De eneste Tilfælde, da jeg fandt at for haard Straf blev anvendt, var likeoverfor kvindelige Forbrydere som havde Hallucinationer, som meget heller burde ha skaffet mildere Dom end den Bevidstløshet, som Drankerne frivillig skaffede sig.

Naar jeg nu ser tilbake pa mit lange Presteliv, er der nok foregaat Forandringer i adskillige Henseender, men i det Hele tat tror jeg ikke, at det er vanskeligere at være Prest nu end for ca. 50 Aar siden. Dengang hørte jeg stadig, især af Lægprædikanter, at Tiden vilde bli saa og saa vanskelig. Det slog ikke til. Hvad det gjælder, er nu som tidligere, at Presten har sin Menighets Tillid; har han ikke det, kan han ikke utrette stort. Men har han Tillid, vil han ganske vist faa Glæde af sin Gjerning. At Presterne i Almindelighet ikke, særlig i Byerne, synes at staa saa høit i social Henseende som tidligere, kan vel ikke ha saa meget at bety og har vel for en Del sin Aarsak i, at deres Indtægter har været saa ringe, at de blev betragtet som Fattigfolk. Det vilde være værre, om Aarsaken skulde være den, at man fandt, at vor Tids Geistlighet ikke længer befinder sig paa Dannelsens Høidepunkt; ja, det har ogsaa sin Betydning, om Presterne i sin Optræden støter an mot selskabelig Skik og Bruk, saaledes som en Prest, der ved et Bryllupsgilde var anmodet om at holde Talen for Brudeparret, og allerede holdt Talen ved Suppen. I mine første Presteaar var det Skik og Bruk, at Presten skulde holde Hovedtalen ved alle festlige Anledninger. En Sogneprest fortalte mig, at det var hans Ret, som han ikke vilde la sig berøve. Nu er det ganske anderledes. Presten bør ikke optræde som Taler i et Selskap, naar han ikke er provoceret. Gjør han det, blir han ilde anset, og tier han, naar han er provoceret, er det likedan. Men Presten kan virkelig gjøre god Nytte i den selskabelige Verden, dersom han optræder med Takt og ikke med støtende prestelig Værdighet.

Men bortset fra Selskapsverdenen tør jeg paastaa, at det geistlige Embede fremdeles har større Betydning end mange Prester aner. Jeg hørte i sin Tid Bjørnstjerne Bjørnson i et Foredrag uttale omtrent Følgende: „Dere tror, at Presterne ikke længer har nogen Indflydelse over dere. Jeg forsikrer dere om, at Presternes Magt over dere er langt større end dere aner, og at dere uvilkaarlig bøier dere

for Prestens Mening i de fleste Tilfælde." Det var vel en Menneskealder senere, at et meget „frigjort" Medlem af Bystyret sa til mig: „Der burde ikke sidde nogen Prest i Bystyret. Majoriteten bøier sig uvilkaarlig for hans Mening, og det Ærgerlige er, at ogsaa jeg, som ikke kan fordrage hans Person, ikke kan la være at føle den Magt han har over mig, bare fordi han er Prest." Her kan der dog ogsaa skjelnes mellem Personens Dygtighet og Embedets Værdighet.

Naar jeg ser tilbake, maa jeg ogsaa tænke paa, at i 80-Aarene var der en Tid, som vel varede en 4—5 Aar, da der syntes at være en overhaandtagende Ulyst til at høre Guds Ord. Det gik altsaa over. Men saa har det ogsaa været med Interessen for de forskjellige kristelige Virksomheter. En Tid har et Arbeide en sterk Interesse, og saa dør Interessen bort. „Det er som om det ligger i Luften," sa en af mine kvindelige Medarbeidere.

Som Sogneprest har jeg været Medlem af Skolestyre og Fattigstyre, den længste Tid ogsaa Formand i begge Institutioner. Jeg er enig i, hvad Skoledirektør Coucheron uttalte, at Presten bør være Formand i Skolestyret. Det var ikke altid behageligt, da der ofte var Kontroverser, især om Religionsundervisningen, baade i Skolestyremøterne og endda mere i de Fællesmøter man paa Landsbygden har mellem Skolestyret og Lærerpersonalet. Det var Politiken, som gjorde, at der var 2 Partier i Skolestyret, og i Byen havde vi Socialister, som voldte meget Bryderi. Kommunister fandtes endnu ikke. Jeg kan vel sige, at den største Nytte jeg gjorde som Skolestyreformand var, at jeg ved Besættelse af Poster altid fik ansat den Lærer jeg anbefalte, og at jeg fik drevet igjennem Ansættelse af Skoleinspektør i Glemminge, den første i Landdistrikterne. Samarbeidet med Skoleinspektørerne var altid godt.

Hvad Fattigstyret angaar, anser jeg det derimot ikke saa heldigt, at Presten er Formand. Vistnok kan Forholdene stille sig saaledes, at det er ønskeligt, at han overtar Stillingen. Men naar Lovgivningen har sat Presten ind som selvskrevet Medlem af Fattigstyret, er vel Hensigten den, at han skal sidde der som Repræsentant for den kristelige Barmhjertighet. Men naar han blir Formand, er det vel uundgaaeligt, at han faar en stærkere Interesse for at Budgettet ikke skal bli for stort, og at han fristes ganske anderledes til at knipe af paa Bevilgningerne end før. Og han vil nok ogsaa fristes til at stille sig noget anderledes til de Supplikanter, som da vil indfinde sig paa Prestekontoret i meget større Antal end tidligere. Men i Fattigsty-

ret var det behageligt at ha Socialister som Medlemmer. Jeg havde dem altid paa min Side, naar der var Meningsutvekslinger.

Da jeg var Sogneprest i Glemminge, var jeg Formand i Valgstyret ved Storthingsvalgene, mens jeg selv havde Stemmeret i Fredrikstad. Da der i den sidste Tid i Glemminge paa Grund af de Stemmeberettigedes store Antal utkaaredes 10 Valgmænd, gav dette et stort Arbeide hvert 3die Aar. Dersom jeg havde min Fortegnelse alfabetisk ordnet, gav dette Adgang til Lettelse ved Valgforretningen, som allikevel først endte Kl. 10 Aften. For at faa ordnet Protokollen alfabetisk, overdrog jeg min Personelkapellan alt Arbeide i Menigheten i Løpet af 14 Dage og beskjæftigede mig i denne Tid udelukkende med min Mandtalsliste, men havde ogsaa den Tilfredsstillelse, at den var aldeles uten Feil. Det maa være en stor Lettelse for Presterne, at de nu er fritat for Ledelsen af Valgforretningerne.

Ogsaa i en anden Retning oplevede jeg en Lettelse i Arbeidet i Aarenes Løp. I min første Prestetid blev Presten hentet til Syke paa alle Døgnets Tider. Saa snart den Syke, som laa der uten Tidsregning, yttrede Ønske om at faa tale med Presten, gik der straks Bud efter ham. I en enkelt Uke blev jeg saaledes kaldt ut 3 Gange midt paa Natten. En yndet Tid var ogsaa Lørdag og Søndags Morgen før Gudstjenesten. Jeg hørte Tale om at Aarsaken dertil skulde være den, at det skulde bringe den Syke meget mere aandelig Velsignelse, naar det var til meget Bryderi og Ubehag for Presten at indfinde sig. En gammel Kone, for hvem jeg besværede mig over det ubeleilige Tidspunkt, gav mig imidlertid den rette Oplysning. Saken var den, at nu var hele Huset netop rengjort allikevel, saa man ikke behøvede at foreta extra Rengjøring i Anledning af Prestens Besøk. Men Lettelsen med Hensyn til de ubeleilige Tidspunkter for Sognebud kom deraf, at der foruten de 2 offentlige Sykehus blev bygget 2 private Sykehus, og at Lægerne af forskjellige Grunde helst vilde ha sine Patienter indlagt paa Sykehus, hvad der ogsaa passede bedst for Hjemmene, som jo i Regelen var smaa og uten Rum, som egnede sig til Sykeværelse. Og paa Sykehusene var der utdannede Sykepleiersker, som, naar man valgte en urimelig Tid til at faa Prestebesøk, fik overtalt den Syke til at vente, naar de saa, at Hastværk ikke var nødvendigt. Der er ogsaa i endnu en Henseende skedd en Forandring til det Bedre. Der var i min første Prestetid adskillig Utilbøielighet til at hente Læge, og man gav gjerne sin Protest mot Lægens Besøk Skin af Gudsfrygt og Tillid til Gud. Jeg mindes saaledes det Ut-

tryk: „Hvad skal vi med Doktor? Dersom Gud vil, at Jenta skal bli frisk, saa blir hun frisk uten Doktor, og vil Gud, at hun skal dø, saa behøves ingen Doktor. Hun dør allikevel." Undertiden fik jeg paa mit Spørgsmaal om Sygdommens Navn det Svar: „Det er Døden det." Da forstod jeg, at Meningen var: „Vi vil ingen Læge ha." Ved mine mange Sykebesøk fik jeg efterhaanden adskillig Erfaring og gjorde mig altid op en Diagnose, førend jeg spurgte efter Sygdommens Navn, og naar Sygdommen efter mit Skjøn var af alvorlig Natur, la jeg Ansvaret for den Sykes Skjæbne paa Slægtningenes Samvittighet og befalte dem at hente Læge. Befalingen blev altid adlydt.

Det var rigtig godt, at Presternes Lønningsmaate blev forandret, saa at man kom paa fast Gage. Det var ikke behageligt at staa for Alteret og ta imot Høitidsoffer, og meget ubehageligt var det, at der skulde betales for de ministerielle Forretninger. „Hvad koster det?" var et uhyggeligt Spørgsmaal. Og saa syntes man, at den Utgift maatte man absolut paata sig, selv om man var meget fattig. Man fik Hjælp af sine Kjendinger for at kunne holde en „anstændig" Begravelse, og det har ikke sjelden hændt, at det var den personelle Kapellan, som gav Vedkommende det Beløp, som blev betalt Sognepresten for Jordfæstelsen. Det var dog en Lettelse, at der efterhaanden fæstnede sig en fast Takst, som Skik og Bruk paabød at betale for de forskjellige Forretninger. Af Hensyn til Ordet om Prestesækken som aldrig blir fuld, tok jeg som Sogneprest den Beslutning aldrig at „kræve" nogen Betaling. Jeg lot mig bedrage baade for Tiende og for Vederlag for ministerielle Forretninger af dem, som ikke vilde betale. Naar jeg fik den Besked: „Jeg skal ha den Fornøielse at sende Presten Honorar siden," saa vidste jeg paa Forhaand, at det vilde bli glemt; og det var meget sjelden, at der kom Honorar, naar en Forretning var besørget af et Begravelsesbureau. Det var vel ogsaa i Regelen virkelig Glemsomhet, som laa til Grund. Men Presterne har virkelig Aarsak til at være taknemlige for den faste Gage.

I Løpet af de 50 Aar er Prestens Arbeidsmængde betydelig forøket. Det var ganske almindeligt, at Presterne tidligere kun utførte de Embedspligter, som paalaa dem og dermed var færdig med Dagens Gjerning og, om de vilde, forøvrigt kunde anvende Tiden til Studier. Men saa begyndte Menigheterne at kræve Guds Ord forkyndt oftere. Der maatte holdes Bibellæsninger baade Søndags Eftermiddag og paa Hverdage. Der blev stiftet Foreninger for Hedninge-

mission, Ungdomssak, Fattigpleie og meget Andet. Presten maatte ta sig af alt dette, og hans Tid blev saa beslaglagt, at der ikke blev nogen Tid til Studier og knap nok Tid til Forberedelse til alle Taler og Foredrag. Sogneprest Klaveness sa: „Al den Tid jeg kan vinde før Kl. 8 Morgen, regner jeg for min egen Tid. Embedet maa nøie sig med Resten af Dagen." Man maatte formelig stjæle Tid til Læsning. Naar jeg for mit Vedkommende havde paatat mig et Extraarbeide, saaledes Foredrag, som jeg ikke kunde klare ved kursorisk Læsning eller holde ex tempore, maatte jeg enten i længere Tid la mig vække Kl. 5 Morgen eller søke Permission og reise bort for at faa Arbeidsro. „Lærde" Mænd i Prestevirksomhet er nu meget sjeldne, ja endog Prester med „megen Læsning". Der kan vel være Landskald, hvor Forholdene gir mere Ro, og i større Byer med flere Prester kan de forskjellige Arbeidsgrene fordeles paa disse, saa Arbeidet blir lettere for den Enkelte. Jeg har ofte undret mig over enkelte Prester, om hvem jeg syntes, at de skrev saa meget, at jeg knap vandt Tid til at læse hvad de skrev, og hvad har saa ikke disse Prester maattet anvende af Tid til at læse! Men der er vel ingen Prester, som er saa overlæsset med Arbeide som de, der er Eneprester i Smaabyer. I Fredriksstad var vi vistnok 3 Prester, men de 2 Menigheter var skilt fra hinanden ved den brede Glommen, saa det blot var de kommunale Institutioner og et Par Foreninger, som var fælles for begge Menigheter. Det vil kanske kunne gi et Begrep om, hvilken Arbeidsbyrde, der kan paahvile en Prest, naar jeg her opregner alle de Stillinger jeg samtidig innehadde. Der var desuten flere baade offentlige og private Stillinger, som det med Vanskelighet lykkedes mig at undgaa, og jeg medregner ikke de offentlige og private Kommitteer, som jeg har maattet sidde i.

1. Provst. (10 Sognekald. 18 faste Prester.)
2. Formand i Provstikassernes Styre.
3. Sogneprest.
4. Prest ved Fylkessykehuset.
5. Prest ved Hjælpefængslet.
6. Formand i Skolestyret.
7—8. Formand i 2 Skoletilsynsutvalg.
9. Formand i Skoletilsynsutvalgenes Fællesstyre.
10. Formand i Fattigstyret.
11. Formand i den private Pikeskoles Forstanderskap.

12. Medlem af Inspektionen for de offentlige Stiftelser.
13. Medlem af flere forskjellige Legatbestyrelser.
14. Formand i Borgesyssels Pastoralforenings Styre.
15. Formand i Østre Borgesyssels Kristelige Ungdomsforeningers Kredsstyre.
16. Formand i Barnehjemmets Styre (Piker).
17. Medlem af Guttehjemmets Styre.
18. Formand i Styret for Syke- og Fattigpleien.
19. Næstformand i Styret for Foreningen for løslatte Straffanger.
20. Formand i Soldathjemmets Styre.
21. Formand i Hedningemissionsforeningens Styre.
22. Formand i Sjømandsmissionsforeningens Styre.
23. Formand i Bibelselskapets Underafdelings Styre.
24. Formand i Styret for den Kristelige Ungdomsforening.
25. Medlem af Søndagsskolens Overledelse.

Jeg kan ogsaa sætte som No.

26. Medlem af Sparebankens Repræsentantskap.

Af disse Stillinger gav selvfølgelig enkelte lite Arbeide, mens andre, som f. Eks. Ungdomsforeningen, gav meget Arbeide. Det meget Arbeide Søndags Eftermiddag og Deltagelsen i de mange kristelige Fester Søndags Aften gjorde, at jeg oftere fik høre Beklagelser i mit Hjem over, at jeg næsten altid var fraværende, naar de Andre netop var samlet til Familiehygge. Det var dog særlig Juleaften jeg selv fandt det saart at tænke paa, at mine Barn og Barnebarn sad og ventede paa mig, mens jeg først holdt Barnegudstjeneste, derefter Juleandagt først paa Fylkessykehuset, saa paa det kommunale Sykehus, hvor man vilde se Presten paa hver eneste Stue, og endelig paa Gamlehjemmet.

Men om end Prestegjerningen har bragt mange Besværligheter, ja ogsaa mange Prestesorger, saa er det dog netop det at være Prest og at utføre Prestearbeide, som har gjort mig til et lykkeligt Menneske. Jeg tænkte vistnok mangengang i Glemminge, før jeg havde Personelkapellan, og jeg syntes at jeg holdt paa at segne under den store Arbeidsbyrde, med Længsel paa den Dag, da jeg kunde lægge Arbeidet tilside og gi mig hen til Hvile. Men nu forstaar jeg, at det netop er det meget Arbeide, som har gjort mig lykkelig. Uten det vilde utvivlsomt Anfegtelserne ha kommet: „Gud har ikke Bruk for dig. Du burde ikke ha været Prest. Du er en unyttig Tjener" o. s. v.

Jeg kan nok forstaa, at der er Mennesker, som synes, at Prestegjerningen paa Grund af sin Art og det store Ansvar maa føles som noget trist og tungt; men naar jeg nu ser tilbake paa mit lange Presteliv, synes jeg efter mit Temperament og min Erfaring, at et lite Vers jeg nylig læste, maa passe for en kristen Prest:

Hver Morgen at vaagne til Livet
i Jesu velsignede Navn
og vite, han styrker nok Sivet
med Kraft fra sin Naades Favn,
og saa sin Gjerning optage
med Glæde — Guds Ærind gaa,
da har du de skjønneste Dage
du kan paa Jorden opnaa.

BIDRAG TIL FINNMARKENS KIRKEHISTORIE.

VI.

DEN LEVENDE KRISTENDOM I VADSØ.

DEN SÅKALLTE LÆSTADIANSKE MENIGHET I VADSØ.

AV

A. BRUNE.

Forfatteren av disse optegnelser, *Ananias Brune,* er født i Dalsbygda i Volda paa Sunnmøre 1853, var lærer i folkeskolen i Nordvaranger 1874-83 og i Vadsø fra 1883 til 1920. I Vadsø var Brune medlem av fattigstyret 1898-1909 og formann 1903-9, medlem av bystyret 1903-20 og i flere aar av formannskapet, og ordfører 1913. Han var ogsaa overformynder og medlem av forlikskommisjonen og av skolestyret. Han oversatte i 1887-88 fra kvænsk (finsk) enkelte av Lars Levi Læstadius's prekener, trykt i Hammerfest, og senere hele Læstadius's Kirkepostille, trykt i Vadsø 1901 og i ny forøket utgave i Narvik 1933; han utgav et litet skrift „Nogen ord om Læstadius og Læstadianismen", Hammerfest 1927; i 1930-37 redigerte han de 7 første aarganger av det læstadianske maanedsblad „Sions Blad" (Hammerfest). — De følgende optegnelser er mestedelen nedskrevet i aaret 1928 og avsluttet i januar 1929. To anmerkninger (18* og 34*) er tilføiet i 1938.

Den såkallte læstadianske vekkelse har fått navn efter Lars Levi Læstadius. Læstadius blei opvakt i 1842 og kom til levende tro 1844. Han var prest i Karesuando i svensk Lappmark og senere i Pajala. Det var i Karesuando vekkelsen begynte, og utbredte sig derfra over hele svensk Lappmark og til Finnland og Norge. Nu er det å merke, at dette ikke bare er en vekkelse. Gud styrte det så at evangeliets sol oprant i stor klarhet, de opvakte kom ved evangeliet til troen på syndernes forlatelse i Jesu navn og blod, til full frigjørelse i Kristus. Om begynnelsen til dette Guds arbeid, både vekkelsen og frigjørelsen, vil jeg forøvrigt henvise til min lille bok „Nogen ord om Læstadius og Læstadianismen».

De som først prediket denne kristendom i Norge, var visselig Antin-Pieti og hans kamerat Mattis Siikavuopio. De blei i 1848 sendte på prediketur til Lyngen. I Ofoten var nok den første predikant Tomas Påve, men hvad tid det var han begynte der, vet jeg ikke.

Til Finnmarka kom denne kristendom med innflyttere, som i den tid i mengdevis flyttet inn fra Nord-Sverige og Finnland. Sådan har

det vært i Hamarfest og i Vadsø og visselig mange andre steder, som i Alta, Porsanger, Tana og Varanger.

Når det var at denne kristendom kom til Vadsø, kan ikke med bestemthet sies.(1) Høsten 1860 var der kristne i Vadsø. Da blei Aron Puranen omvendt. Han hadde før vært troende i Finnland, men var fallt fra. Nu begynte han å predike i Vadsø. „En toller med sin hustru kom til den levende tro ved hans prediken," skriver tollbetjent Isak Tiberg. Det var i begynnelsen av 1861.

Der var tre opvakte kvinner som alt før hadde fått smakt av Guds nåde, og som nu, ved predikenen om omvendelse og syndernes forlatelse, kom til frigjørelse ved en levende tro. I tro og kjærlighet sluttet de sig helt til denne kristendom. (2)

Der kom flere til, og der opstod en liten menighet i Vadsø. De begynte å holde aftenforsamlinger i enke Helene Tibergs hus. (3)

„Så kom der en troende mann ved navn Höglund fra Kittilä i Finnland. Han var en begavet og veltalende mann og prediket flittig. Og Guds ord bar frukt, flere og flere blei omvendte, og de kristne var i enighet og innbyrdes kjærlighet." (4)

Foruten nevnte Höglund var der en Johan Erik Høk eller Høg, som virket meget i vekkelsens første tid i Vadsø og omegn. Han reiste iser meget i Vadsø landsokn, og gikk til fots. De hadde et ord efter

---

Forfatterens anmerkninger.

(1) Når Isak Tiberg sier i sine optegnelser at A. Puranen blei troende i Vadsø høsten 1860, så går vi ut fra at dette er rett; men når han sier at vekkelsen netop *da* kom til Vadsø, høres det mer tvilsomt. Når Puranen da blei troende, så måtte der jo alt være kristne eller troende før. At Tiberg serlig har festet sig ved det tidspunkt, da Puranen blei troende, er naturligt nok, da Tiberg jo selv kom til troen ved Puranens forkyndelse.

(2) Jeg kjente to av disse kvinner. Den ene var Bergstrøm-gamla (Bergstrømin-muori), mor til avdøde Israel Bergstrøm. Den annen var Jaskan-Sofia. Hun var gift med en rå og ugudelig mann, Jaskan-Petteri; men selv var hun et mønstermenneske, som tålmodig tålte all hans uforstand. Begge disse kvinner levde da jeg blei troende i 1882. Første gang jeg var inne hos Jakob Bjørnstrøm, efter at jeg var kommet til troen, vinteren 1882—83, traff jeg Sofia der, og jeg minnes ennu med glede at hun møtte mig med stor kjærlighet. Hun døde ikke lenge derefter, og det blei fortalt at provst Gjølme holdt en så pen liktale over henne.

(3) Dette hus finnes ennu i Vadsø. Det tilhører Erik Perävaara i Indre Kvenby.

(4) Denne Höglund skal være den samme som blandt de troende i daglig tale gikk under navnet „Färjäri", og som jeg ofte har hørt omtalt. Han var antakelig farger.

ham; når folk undret sig over hvor lett han hadde for å gå, pleidde han å sie: „Troen gjør lett på foten." (5)

Foruten den nevnte var Jakob Bjørnstrøm, Esajas Kalhavaara og Abraham Auno (Elkon-Apo) de mest fremstående blandt de troende. De kom til troen omtrent på samme tid som Aron Puranen. Den mest evangeliske av dem var Bjørnstrøm. Brødrene Ole Edvard Hansen og Nils Hansen hørte også til dem som kom til troen i den første tid. (6)

Omtrent samtidig med at den læstadianske bevegelse kom til Vadsø, eller kort før, var der en norsk lækpredikant Ole Kallem, som virket vekkelse. Nogen av disse vakte gikk over til læstadianerne, andre derimot blei bitre motstandere.

Den første predikant som kom på prediketur til Vadsø, var Erik Anders Andersson Juhonpieti — Erkki-Antti som han almindelig er kallt — fra Pajala i Sverige. Han var en dyrebar Guds mann, med gaver til å predike et levende evangelium, til trøst og frigjørelse for mangen sjæl som sukket under loven og egenrettferdigheten. Men de norske myndigheter tillot ham ikke å holde forsamlinger, og han måtte forlate landet. Antakelig fryktet de for gjentakelse av Kautokeino-optøierne. Skylden for disse la de nemlig på Læstadius og den bevegelse Gud hadde virket ved ham. Så skrev de kristne efter Erkki-Antti igjen, og han kom i 1866. Han talte Guds ord med kraft og fikk slått ned „det hellige kjød og kaldhoppingen". (7) Johan Raattamaa skrev også brev til advarsel, formaning, lærdom og trøst. (8)

---

(5) Enken efter Jakob Hiukka, som ennu lever i Vadsø, er datter av nevnte J. E. Høg.

(6) De var barnefødde i Balsfjord og var norske av ætt. I ung alder kom de med foreldrene til Vadsø. De giftet sig med kvenske kvinner, og talte mest kvensk.

(7) Denne utvisning var visselig lovstridig. Konventikelplakaten var jo ophevet her i Norge i 1842. Det skal være gjort henvendelse til høiere myndigheter om saken, og det kom frem at de ikke hadde rett til å hindre utenlandske lækmenn heller i å tale Guds ord. Det er først gjennem disse Koskamos og Tibergs optegnelser jeg får vite at Erkki-Antti var to ganger i Vadsø. Jeg har selv hørt Tiberg mange gange fortelle om den gang da han ikke fikk tale, men blei sendt hjem med „friskyss". Det er mig fortalt at gamle avdøde Petter Methi var med og skysset Erkki-Antti med båt til Mortensnes. Det var så sent på vinteren at han måtte reise over Utsjok til Finnland og Sverige. De som den tid reiste fra Vadsø til Finnland o.s.v. reiste almindelig over Bugøyfjord — Enare.

Erkki-Anttis hjem var i Pajala eller Kjengis — ikke langt fra prestegården i Pajala, hvor Læstadius var prest de siste 12 år av sitt liv.

(8) Jeg har i original Joh. Raattamaas brev av 8. mars 1868. Jeg

Den mann som virket mest til kristendommens grunnfestelse og opbyggelse på evangeliets grunnvoll i Vadsø og omegn, var Henrik Parkajoki — Parka-Heikki — fra Muoslompolo bygd i Muonionalusta kapelsokn i svensk Lappmark, hvor han bodde og levde som gårdbruker. (9)

Aatu Laitinen forteller: (10) „Da Parka-Heikki blei opvakt, kallte han til sig en kjent kristen og skriftet sig for ham. Han advarte sin skriftefar på det innstendigste at han ikke måtte fortelle til andre det som han bekjente for ham." „Men av skriftemålet og avløsningen fattet han sådan glede og troens kraft i hjertet at hans tungebånd blei løst, og før han selv visste av det, var han inne i stuen ved siden av og holdt på å fortelle for de tilstedeværende hvad under Gud hadde gjort mot ham. Med det samme omtalte han med rørt hjerte det som han før i det lønlige skriftemål med stor frykt hadde skriftet."

Parkajoki var på fiske i Varanger og virket derunder for Guds rike, og det bar frukt. Senere besøkte han Vadsø og omegn to gange, utsendt som predikant av menigheten der i Sverige. Hans siste prediketur til Vadsø var vinteren 1875-76. Han hadde da til kamerat Abraham Tapani, fra samme bygd som Parkajoki. Hvad tid Parkajokis første prediketur til Vadsø var, er vanskelig nu å sie; men nogen år før denne siste tur må det ha vært. Parkajoki var en saktmodig og stille mann, hans tale var langsom og rolig, men vektig. Han var sikkert grunnfestet i evangeliets sannhet, og forkastet all egenrettferdighet. Med serlig kraft prediket han om Jesu lidelse, død og opstandelse. Laitinen forteller om ham fra Finnland: „I øverenden av Pudasjärvi var der blitt uenighet mellem de kristne. De kallte da Parka-Heikki dit for å få istand forlik. Han kom, men talte ingen ting hverken om striden eller forlik; for jern smelter ikke sammen,

skal her anføre et stykke av dette brev: „Den Herre Kristus har befalet aa predike i hans navn omvendelse og syndernes forlatelse. Derfor vitner jeg for alle som omvender sig, at eders synder er eder forlatte. Tro dette evangelium, og la oss se paa det fra jorden ophøidde syndoffer paa korset, hvis blod har flytt til syndernes forlatelse paa den store seiersdag, langfredag. Paradisets dør er oplatt, snart faar I troende trede inn. Helten har opbygget riket, og paa den tredje dag opbygget han Guds tempel paa Sions Berg. Spill for Herren i eders hjerter med glad røst. Seieren er vunnen med Lammets blod, amen."

(9) Den av Tiberg omtalte Henrik Muoslompolo må være den samme Henrik Parkajoki. Muoslompolo er navnet på bygda, Parkajoki er gårdsnavnet.

(10) I sin bok „Muistoja Lapin kristillisyydestä" (Minner fra kristendommen i Lappmark).

så lenge det er koldt. Han la det i avlen: Tre dager i rad prediket han om Jesu lidelse og gjenløsningsverk. Da trengte han ikke lenger å be eller tvinge dem til forlik, de smeltet sammen til ett ved Guds kraft, ved vår Herres Jesu kjærlighet og ved den Helligånds ild, og det blei også et varigt forlik."

Under Parkajokis første predikereise i Vadsø kom Karl Huru eller Neljäskunta til troen. Han bodde da i Vadsø i Ytre Kvenby, i første huset utenfor nedre bru, på den tomten hvor Johan Larssen (Raisi-Jussa) og hans søn Oskar nu bor. Karl fortalte mange gange noget som hendte ombord i dampskipet „Varanger". (11) Parkajoki kom over Varangerfjorden til Vadsø, og Karl var med samme skipet. Han var vantroende den gang, men hadde opvakt samvittighet. Som han stod der og ingen ting foretok sig, kommer Parkajoki bort til ham, ser på ham og sier: „Du har Lammets merke i pannen, du må komme i forsamling og høre Guds ord." Karl blei så slått av dette at han holdt næsten på å falle sammen der han stod. (12) Karl og Parkajoki var den gang helt ukjente for hverandre.

Karl gikk på samlingerne, og han kom til troen i den tiden. Han bekjente troen i byen mens P. var ute på landet. Selvfølgelig fikk han hjelp og rettledning av P., og de var kjære brødre inntil døden. Den som Karl ellers tydde sig til om råd, rettledning og trøst under de mange fristelser og tvil som en nyomvendt kristen altid i høi grad er utsatt for, var troesbroderen Jakob Bjørnstrøm, som bodde like ved. Der var nok Karl daglig gjest i den tid, og de var alltid kjære brødre.

Karl Huru var født i Karungi på den svenske side i Tornedalen. Hans far var fjerdingsmann, et slags bygdepoliti, som stod under lensmannen. Det heter på kvensk „Neljäskunta". Derfor blei sønnen kallt Karl Neljäskunta (Neljäskunnan-Kalle) og er mest kjent under dette navn. Han var gift og hadde barn, da han kom til Norge og bosatte sig i Vadsø. Hans levevei var fiske. Hans hustru, Karolina, var kommen til troen førenn han.

Karl var før sin omvendelse et ugudeligt menneske, henfallen til drukkenskap og andre synder. I hele sin kristendomstid kom han

(11) Det var den første «Varanger», den som forliste ved Langbunes våren 1875, og som Herm. Dahl eidde.

(12) Laitinen forteller noget lignende om P.: Han og Hanhi-Pieti kom engang til Peltovuoma bygd i Enontekis i Finnland. De kom om natten inn i stuen til Tomas Eira, og flere finner lå og sov på gulvet. P. tendte en tyristikke og så nøie på ansiktstrekkene til finnene. „Der er en troende mann i flokken," sier han. Da de om morgenen stod op, viste det sig også å være så.

ofte i hu Davids ord i den 25 salme: „Kom ikke min ungdoms synder og mine misgjerninger i hu!"

Men Guds ånds arbeid fikk likevel inngang i hans hjerte og vakte ham til å se sin synd og hvad lønn synden fører med sig. Ofte kastet han sig bort i synd for å døve samvittighetsnøden; men det blei verre efterpå. Tilsist fikk Gud ved sin nådes evangelium om Kristi lidelse, død og opstandelse og om syndernes forlatelse i hans navn og blod, føre ham inn gjennem gjenfødelsens trange port. Gud tendte ved sitt evangelium troen i det sorgfulle og sønderknuste hjerte, og han fikk åndens vitnesbyrd i hjertet at de mange og store synder var forlatte. (13) Ved Guds nåde fikk han også kraft til, dreven av sannhetens ånd, såvidt som mulig å rette på det som han før hadde gjort urett, og til å forlike sig med sine motstandere, som han før hadde syndet imot. Han gjorde i den anledning en reise til sin hjembygd i Sverige.

Siden gjorde han ofte reiser til Finnland og Sverige for å bli kjent med de kristne der, og for å få oplysning i kristendommens lære og sannheter og bli styrket deri. Og han hadde godt vitnesbyrd der. Laitinen sier om ham at han var en begavet ordets forkynder og redskap til mange sjæles salighet. (14)

Da han på en av disse reiser besøkte H. Parkajoki i Muoslompolo, var det at Parkajoki vilde ha Karl til å optre som taler og utlegge av skriften; men Karl satte sig bestemt imot, da han følte sig helt uduelig til denne gjerning. Men Parkajoki, som så at han hadde gaver til å utlegge Guds ord, og visste at der i høi grad var bruk for en sådan Guds rikes arbeider, holdt fast på sitt, og la ham saken så alvorlig på hjerte, og andre kristne støttet Parkajokis krav, så til slutt måtte Karl vise lydighet.

Da Parkajoki vinteren 1875-76 besøkte Vadsø og omegn, blei Karl ved håndspåleggelse i menighetens forsamling vidd til predikant. Han bodde da på Lille-Ekkerøy. (15)

---

(13) Karl fortalte at han engang — efter at han var kommet til troen — var hårdt fristet av frykt og tvil og var nærved å fortvile, på grunn av at han så sig så syndig og uverdig. Så med en gang, da nøden var størst, fikk han se den korsfestede Frelser, og han blei fyllt med glede og salighet.

(14) Den dyrebare broder og tro Herrens arbeider Aug. Lundberg stadfester også dette vitnesbyrd.

(15) Karl hadde selvfølgelig også før talt om kristendommen, i samtaler og ellers mer privat, men ikke optrådt som offentlig taler. Når I. Tiberg sier at det var Petter Hanhivaara som satte Karl Huru til predikant, så er dette ikke rett. Kan være at han også har stadfestet ham i

Han blei ved Guds nåde en god mann for kristendommen. Han bevarte altid erkjennelsen av sin egen ringhet og maktesløshet, og bygget således helt på Guds nåde og kraft. Han hadde intet annet mål med sitt arbeid, enn at han selv og andre måtte bli salige.

Sommeren 1876 reiste Parkajoki og Tapani over Vadsø til Amerika på prediketur, utsendte for å rette på forskjelligt derborte. Som sagt bodde Karl Huru da på Lille-Ekkerøy, og da han fikk bud om at P. var i byen, reiste han dit for å møte ham, tross det at det var i den travle tid da seinotfisket netop skulde begynne. Laget tapte på at han var borte, men det rettet sig siden, så de likevel intet tap led. (16)

1878 flyttet Karl Huru til Skallelv og bosatte sig der. Han drev jordbruk og fiske. Men hele vinterhalvåret reiste han og talte Guds ord. Ved mikeli-tider kom han til byen og begynte å holde forsamlinger i byen og i bygderne rundt omkring, i Nord-Varanger, Sør-Varanger og i Vardø by og herred. I de senere år utstrakte han sine reiser også til Vestfinnmarka, til Porsanger, Nordvågen, Hamarfest og Alta.

Av andre fremmede predikanter — foruten Erkki-Antti og Parka-Heikki — som besøkte Vadsø og omegn i disse tider, må vi nevne brødrene Petter Hanhivaara og Fredrik Paksuniemi fra Kittilä i Finnland. (17) Hanhivaara var to gange på besøk. Siste gangen var vinteren 1881-82. Da hørte jeg ham tale en gang i Skallelv, og

---

arbeidet. Det så vel ikke altid så lyst ut å være predikant. Der var også andre som hadde ventet å bli satt til predikant, og som blei skuffet, når Karl blei tatt. Det har ofte vist sig at den som følte sin egen ringhet, så han måtte tvinges til arbeidet, han blei den beste. — Karl flyttet til Lille-Ekkerøy våren 1875.

(16) Det var noget med barkningen av søkkenota som gjorde at de ingen sei hadde fått, da Karl kom tilbake fra byen, skjønt det var godt fiske. Mannskapet var ferdigt til å gå fra notlaget for godt. Karl bad dem innstendig være med én gang til, så han fikk gjøre et forsøk. Og de blei med. De kom ut på seigrunnen, nota blei kastet ut, og seien gikk; men nota fløt på sjøen, og seien kom ikke inn på den. Da Karl så dette, bad han dem slippe en sten fra hver båt ned i nota. Det blei gjort, nota sank og var straks full av sei. Og siden fikk de rikelig med sei ved hvert kast. Gud velsignet, så de intet tap led.

(17) De var kjødelige brødre, fødte på gården Jokela ved Ounaselven, men tok siden navn hver efter sin gård som de brukte og bodde på. Deres brorsøn Mattis Mikkelsen Jokela blei gift med Isak Tibergs datter Emma. Han var skredder og de bodde i den såkalte „Kufferten", der hvor nu barnehjemmet i Vadsø er. De var begge levende kristne i tro og kjærlighet. De flyttet siden til Amerika, og Mattis døde i Minneapolis, Minn.

hans ord hadde stor virkning på mig. Jeg stod den gang utenfor kristendommen. Han talte, da jeg hørte ham, om de såkallte rørelser, og viste med overbevisende eksempler av Guds ord at sådanne ytringer, både av sorg og glede, altid har vist sig der hvor Guds ånd får gjøre sin gjerning. Hans måte å tale på var hjertelig og rørende. (18)

Paksuniemi besøkte Vadsø vinteren 1883-84 og siden efterjulsvinteren 1893. Han var en stø og rolig mann, og hans forkyndelse var klar og grei.

Av andre som virket i Vadsø i den første tid, skal nevnes brødrene Jakob og Kaleb Vuollet (Vuolteen Jaakko ja Kalebi). Den siste iser var det mange kristne som kom i hu med kjærlighet. De reiste til Amerika, hvor de virket lenge og er døde der. Kaleb skal være reist til Amerika omkring 1873.

Alle hittil nevnte var upartiske arbeidere i Guds rike, som kun hadde sjælenes salighet til mål, og bygde på apostlenes og profeternes grunnvoll, hvori Kristus Jesus er hovedhjørnestenen. På denne grunnvoll bygde også disse menn som var komne til kristendommen her i Norge og bodde her: Lærer T. H. Lilleeng, Oluf Kantoniemi, Edvard Basma og Vilhelm Tuuni. Alle disse virket i Vadsø og omegn. Lilleeng var barnefødd og opvoksen i Ravsbotn i Alta, hadde gått på den enårige lærerskole i Bosekop og var først lærer i Skallelv og Salttjern, og kom der til troen. (19) Fra 1874 var han lærer i V. Jakobselv. Kantoniemi var født i russisk Karelen, og hørte efter sin fødsel til den gresk-katolske kirke. I Bugøyfjord blei han i sin ungdom grepen av kristendommen, gikk over til den lutherske kirke og blei konfirmert. Han blei siden gift og bodde på Bugøynes som fisker og døde 1903.

Emma lever ennu og er gift med en farmer. Det er ikke lenge siden jeg hadde hilsninger fra henne.

(18) I. Tiberg gir ham også vitnesbyrd som «en dyrebar predikant». *Presten Johan Beronka sier i sin bok „Vadsø bys historie" side 185 om Petter Hanhivaara: „Brune forteller at han selv den gang kom til troen ved hans forkynnelse." Dette er en misforståelse. Hanhivaaras prediken var god og virket på mig, men den som prediket evangeliet hvorved Gud tendte troen i mitt hjerte, var Karl Huru eller Neljäskunta. Det er sikkert.

(19) Lilleeng fortalte om den vekkelse han kom i da han gikk i konfirmasjonsskole hos presten Roll i Alta. Roll forlangte at konfirmanterne skulde bekjenne sig for troende, ellers fikk de ikke gå til konfirmasjon. Lilleeng kom i nød da han stod fremfor dette. Han følte sig ikke istand til å bekjenne troen sådan som han var, og hykle kunde han ikke. Han gikk da i bøn til Gud og fikk kjenne en sådan forsmak på Guds nåde, at han av hjertet kunde bekjenne troen.

Edv. Basma bodde i Prestelv og døde der 1894 eller 95, vel 40 år gammel. (20) Vilhelm Tuuni var født i Kemi i Finnland 1852. Han bodde sin meste tid på Bugøynes som fisker. Der kom han også til kristendommen. På sine gamle dage flyttet han til Elvebakken i Alta og døde der $^{14}/_{5}$ 1924.

Alle disse talte Guds ord i Vadsø og omegn og virket med til den kristendommens vekst og blomstring som var der i 70, 80 og 90 årene, hver med de gaver Gud hadde gitt ham, drevne dertil av Kristi kjærlighet og opfordret dertil av de kristne. Mellem disse predikanter som hittil er omtalte, var der full enighet og kjærlighet. Der var ingen kappestrid om hvem som skulde være den største, de arbeidde sammen som brødre i Kristus for å sanke får til ham den gode hyrde.

Og det må sies at det var en stor Guds nåde og kjærlighet at denne kristendom kom også til Vadsø, og virket så som den gjorde. Mangen stakar som var henfallen til synd og laster eller til død tro og egenrettferdighet, blei ved kristendommen løst av syndens bånd og lenker, fikk fred med Gud i en god samvittighet og levende håp om evigt liv, til evigt gagn og glede for sig selv, men også til timelig velsignelse både for sig selv, for sin familje og granner og for det hele samfund. Det er grunn til å takke Gud for det salt og lys som Gud sendte også til Vadsø gjennem denne kristendom, la så være at der var så mange som ikke så det. Biskop Skaar uttalte under et visitasmøte i Vadsø kirke at „læstadianismen er kjernen i den lutherske kirke". (21) Under sin katekisasjon med ungdommen på kirkegulvet talte også biskopen så om syndsbekjennelse og syndsforlatelse, at der var dem blandt folket som hvisket: „Han der er jo læstadianer."

Denne kristendom blei også i Vadsø delaktig i det ottende kjennetegn som Jesus setter på levende kristendom i bergpredikenen (Matt. 5, 3-10). Den blei forfulgt. Ikke å tale om det at den blei spottet av den sorgløse og ugudelige verden. (22) Men den blei forfulgt av

(20) Han led av tæring. Antin-Pieti, som sommeren 1894 besøkte Vadsø, fortalte mig at han var inne og så til Basma og nogen andre kristne med. Basma var da så plaget av blodopkastning. Antin-Pieti, som var en bønnens mann, sa da: La oss bede for den syke, og han og de andre fallt på kne og bad. Fra den dag av hadde Basma ikke blodopkastning. Han døde utpå vinteren.

(21) Biskopens ord blei straks efter gjengitt i «Finm. Amtstidende», men i en forvansket form. Jeg hørte ordene med mine egne øren og la mig dem på minne.

(22) Dette var jo almindelig, således som Tiberg allerede melder om den lille flokk som samlet sig i Helene Tibergs stue.

dem som efter sitt embede skulde være kristendommens førere og ledere, nemlig presterne. Der var mange som blei utestengte fra nattverden, fordi de var „læstadianere", villfarende. (23) Den mann som iser utmerket sig ved å forfølge de kristne, var prost Gjølme — prest i Vadsø 1878-1888. (24)

Verst gikk forfølgelsen utover lærer Brune. Brune er født i Volda på Sunnmøre 1853, gikk lærerskolen på Troms og blei lærer i Salttjern og Skallelv høsten 1874. Han kom til troen i Skallelv 23. søndag efter trefoldighet 1882, hadde allerede før den tid inngitt søknad om en lærerpost i Vadsø. Den fikk han, og flyttet dit sommeren 1883, og var lærer der til han tok avskjed i 1920.

Efter at han var kommen til troen, tok han smått til å virke for kristendommen, ikke som predikant, men i samtaler med folk. Serlig lå nordmennenes salighet ham på hjerte. Forfølgelsen mot Brune tok sin begynnelse høsten 1884. Isak Tiberg skriver i et brev til Johan Raattamaa (25) bl. a. følgende: „Her har i vinter, like fra høsten av, vært så stor kjærlighet og endrektighet blandt de kristne, at vi kan ikke tilfulle takke og ære Gud for den usigelige nåde vi har fått nyte. Og en stor besøkelsestid har det også vært. Det har vært liv blandt de kristne, og samlinger har det vært stadig, i beboelseshusene om dagene og i forsamlingshuset om kveldene, og der er vitnet om syndernes forlatelse i Jesu navn og utrunne blod for de opvakte og troende. Og der er prediket frimodig med åndens kraft omvendelse til de vantroende og til egenrettferdighetens kristne, og av denne falske rettferdighet er her meget. Mest er det prediket på kvensk, men også på norsk. Og der er allerede nogen norske som er blitt troende, og av finnlendere er mange blitt troende i vinter. Derfor begynner farisæerne å få ondt i gallet. Siste søndag prediket prosten vår i kirken, og han sa bl. a. at i vår menighet er endel mennesker som forstår Guds ord galt og derfor er på avveie. Han sa også at mennesket kan være iklædt bryllupsklædningen, uten at det selv vet noget om det;

(23) Et spørgsmål som læstadianerne meget blei plaget med, når de skulde skrive sig inn til altergang, var dette: „Tror du syndernes forlatelse av min munn som av Guds munn?" Den som ikke svarte ja på det spørgsmål, fikk ikke gå til alters. Det var provst Gjølme som spurte så.

(24) Om prost Ottesen, som var prest før, med Christophersen mellem ham og Gjølme, fortalte derimot de kristne at han viste velvilje mot dem.

(25) Laitinen har tatt brevet inn i „Kristillinen Kuukauslehti" (Kristelig Maanedsblad) nr. 2 for februar 1887. Der står ikke datum eller årstal på brevet i bladet, men av innholdet vet jeg at det er første del av vinteren 1884—85 det omhandler.

men når kongen kommer og skal se på gjesterne, så ser han hvem som har bryllupsklædning. Og han gjentok flere gange og sa: 'For å bli gjenfødt til et Guds barn trenger du ikke å spørre noget menneske om lov, og du trenger ikke om å åpenbare det for nogen eller å be nogen om forlatelse for nogen ting, uten Gud alene.' Han har ikke før prediket riktig sådan. Siste torsdag leste vår broder, lærer Ananias Brune, i bedehuset på norsk av den norske Luthers postille predikenen på 19de søndag efter trefoldighet, og efter at han hadde lest predikenen, sa han: 'Ja således har Luther prediket. Vi blir kallte læstadianere, men Luther stadfester vår lære.' Siden forklarte han evangeliet om den forlorne søn, med samme forståelse som det forståes av eder og oss, og holdt til slutt aftenbøn. Og der var mange norske, og prosten også. Da Brune hadde endt sin tale, sa prosten at nu får vel han tale, tok Luthers postille i hånden og begynte å utlegge den opleste prediken efter sin bakvendte lære." (26) „Brune har han begynt å fange i ord. Alt fra høsten av har han skrevet sådanne spørgsmål efter den augsburgske bekjennelse, og Brune må som hans underordnede svare skriftlig. Brune har svart på et brev med ni spørgsmål, og nu har han atter skrevet flere ark med spørgsmål, vil ha nærmere forklaring på de første spørgsmål, og mange nye er komne til. Han sier at det duer ikke å svare munntlig. Prosten vil vel forsøke å få Brune avsatt fra skoleposten for falsk lære." Så langt Tiberg om dette.

De gjorte spørgsmål til Brune efter Aug. konf. var ang. art. 5, 8 og 9. I anl. 8 svarte Brune at han kunde ikke godkjenne de ugudeliges tjeneste i menigheten, når Paulus utstøter dem av menigheten. 1. Kor. 5. Forvalte sakramenterne kan de nok gjøre, men hvad de ondes prediken av ordet virker, anser han for tvilsomt. I anl. art. 9 heftet Brune sig ved de siste ord: „De fordømmer . . . . og påstår at barn blir salige uten dåp," og svarte: „Jeg kan ikke for-

(26) Tiberg forteller videre i nevnte brev: „Der blei sagt litt imot, hvorfor han bad å tie og forklarte videre. Atter blei der sagt imot hans forklaring, hvorfor han slog i bordet og bad å tie. Efter at han hadde talt en liten stund, reiste handelsmann Bergstrøm sig og sa at han også hadde vært en forloren søn, og at han hadde vært i prestegården, men hadde ikke fått nogen trøst for sin samvittighet der. Men hos disse foraktede mennesker hadde han funnet fred for sin samvittighet, når de hadde rettledet ham. Og han sa at i prestegården var Satans trone. Dette stadfestet prosten med sin egen munn, at i de vantroe prestegårder er det så, men selv gjorde han sig til troende, og så gikk han, rød i kinnerne."

dømme de små barn, om de dør uten dåp, når Jesus har velsignet dem og sagt at Guds rike hører sådanne til." Ellers var det en mengde andre spørgsmål. (27) Mot art. 5 i den Aug. konf. hadde Brune intet å innvende.

Brune var også innkallt for skolekommisjonen, men prost Gjølme var aldrig i skolen og hørte på hans undervisning, efter at han var flyttet til byen. Prosten fikk skolekommisjonen, han var selvskreven formann i den, med på beslutning om å avsette Brune. Stiftsdirektsjonen gikk ikke med på avsettelse, men på suspensjon. Grunnlønnen, kr. 700,00 for året, fallt da bort, men nogen små tillegg av staten og brennevinsavgiftskassa fikk Brune beholde.

25de september 1885, efter ikke fullt en måneds skole den høsten, kom prosten, da skolen for den dag blei avsluttet, og meddelte Brune at han var suspendert og ikke trengte å komme på skolen imorgen. Han sa bl. a.: „Men De må ikke ta dette som forfølgelse; jeg har bare gjort min plikt." Hertil svarte Brune: „Ja, kristenforfølgerne har altid ment at de gjorde sin plikt."

Høsten (28) 1888 blei der, efter at saken hadde vandret frem og

(27) Det var ialt 4 skrivelser med tilsammen 21 spørgsmål. Det vilde bli for langt her å behandle altsammen. Når jeg nu ser på spørgsmålene og svarene, må jeg nok innrømme at jeg nu kan hende i enkelte ting vilde ha svart litt anderledes. Jeg var da nettop kommen til troen, var ung og uerfaren i mange ting. Hvad det gjaldt om for mig, var å stå fast i den sannhet hvormed Kristus har frigjort mig. Det fikk koste hvad det koste vil. Og det er klart å se av de papir jeg har, at skolekommissionen, men iser prosten, var forblindet av åndeligt hat. — Av det som blei regnet for farlig vranglære, skal jeg nevne et punkt i utleggelsen av lignelsen om den forlorne sønn. Prosten påhørte min forklaring i den av Tiberg omtalte forsamling. Der sa jeg at tjenerne er de kristne som prediker evangeliet om Jesu lidelse, død og opstandelse og om syndernes forlatelse i Jesu navn og blod for den angrende synder og på den måte iører ham den beste klædning, som er Kristi rettferdighet. Og i skrivelse av $^{10}/_{1}$ 1885 spør prosten hvorledes efter min opfatning forklares lignelsen om den forlorne sønn, forsåvidt angår billederne: det beste klædebon, ringen, skoene og den fetede kalv. Svar: „Det beste klædebon er Kristi rettferdighet, ringen er den Helligånd som vitner om at man er Guds barn, skoene er ferdighet i fredens evangelium, og den fetede kalv er det påskelam som er slagtet for oss." Dette regner prosten for falsk lære.

(28) Jeg er ikke helt sikker på om det var høsten 1888 eller efterjulsvinteren 1889. Av skr. av $^{15}/_{5}$ 1889 fra skolekommisjonen i Vadsø til Brune ser jeg at allerede $^{22}/_{2}$ hadde kirkedeptet havt dommen til behandling og funnet at suspensjonen kan heves, så jeg tror at retten må være noldt før jul. — Jeg minnes at da jeg under rettsforhandlingen blei utspurt og gjentok min forannevnte utleggelse av den forlorne sønn om tje-

tilbake, satt prosterett i saken. Med i retten var prost Johannessen, Vardø, sogneprest Lützow-Holm, Nesseby, kateket Hemstad, Vadsø, og sorenskriveren i Varanger Hvoslef. Aktor var sakfører Kr. Jentoft og forsvarer sakfører Jakobsen. Resultatet av rettsforhandlingen blei at aktor innstilte på frifinnelse, og derefter blei frifinnelsesdom avsagt. Fra 1ste septbr. 1889 trådte Brune atter inn i full besittelse av sin lærerpost, efter tettpå 4 års suspensjon.

Prost Gjølme blei under Brunes suspensjon forflyttet til Nordre Land som soknepresť. Da han en søndag kjørte hjem fra kirken der, veltet karjolen, og Gjølme slog hovedet mot en sten, fikk svull i hjernen, og det blei hans død. Han hadde satt sig det mål, da han kom til Vadsø, at han skulde stanse den læstadianske bevegelse. Det greidde han ikke. (29)

Nei forfølgelsen har sjelden greidd å knekke kristendommen. Visstnok var der dem som stod utenfor, som ved forfølgelsen blei avskrekket og tok avstand. Men som vi ser av Tibergs brev, var det den gang en blomstringstid for kristendommen. Nedskriveren herav minnes med glede den tid, og tross alt gikk kristendommen på den tid frem. (30)

Forfølgelsen kunde ikke stanse kristendomsbranden, men tvistigheter mellem de kristne gjorde stor skade.

Det har altid vært så, at hvor levende kristendom utbreder sig

---

nerne o.s.v., sa Lützow-Holm: „Ja men det er jo rett." „Ja, ja," sa prost Johannessen, „men vi skal ikke sie noget om det her."

(29) Prost Gjølme brukte en tid å spørre oss når vi vilde tegne oss til altergang: „Tror du syndernes forlatelse av min munn som av Guds munn?" Den som ikke svarte ja på det, fikk ikke gå til alters. Serlig streng var han med mig. Det var en skjærtorsdagsaften. Langfredag skulde jeg reise ut i fiskeværene som telegrafist, og hadde stor lyst å gå til alters før jeg reiste. Da måtte jeg sitte i timevis på prestekontoret og se på at ugudelige og uomvendte mennesker blei innskrevne uten noget spørgsmål. Jeg sa at jeg tror mine synder forlatte i Jesus navn og blod, og at den som har den Helligånd, har makt til å forlate synder. Det var det prosten vilde fremtvinge at jeg skulde godkjenne ham som en levende kristen. Til slutt sa jeg at jeg tror av Guds nåde mine synders forlatelse, så jeg kan tro det også når prosten sier det. Det svar blei godtatt, men jeg måtte gå og hente en mann til å være vitne på at jeg sa det.

(30) Der var på den tid en i Vadsø som hadde en drøm. Han så i drømme at bedehuset brente i lys lue. Folk kom da med en sprøite fra Midtbyen og søkte å slukke; men det nyttet ikke. Dess mer de sprøitet, dess mer brente det. Da kom de med en sprøite fra Ytre Kvenbyen. Det blei sagt at det var de kristnes sprøite, og den var så stor i røret at de sprøitet sne med den. Og da sluknet branden helt.

og virker til menneskenes lykke og salighet, der er også sjælefienden ute med sine kunster, for å ødelegge og hindre de gode virkninger. Og da menneskene er så i bunn og grunn fordervet, har der altid vært dem som har latet sig dåre av hans kunster under kristendommens skin. Således var der en Judas blandt Jesu tolv disipler og en Ananias med Safira i den apostolske menighet.

Sorg og glede følger uundgåelig med Guds ånds arbeid i mennesket. „I skal gråte og jamre," sier Jesus, „men jeg vil se eder igjen, og eders hjerter skal glede sig, og ingen taker eders glede fra eder." Joh. 16, 20. 22. Hos nogen kan sorgen og gleden bryte ut i høilydte rop (se Luk. 1, 42. 46. 68), ja tilmed i bevegelse av legeme og lemmer (se Davids dans). På pinsedag var de så beveget, at verden trodde de var drukne, og i Kornelius's hus (Ap. gj. 10) hørte de dem „høilig prise Gud". Sådan bevegelse har altid vært til anstøt for verden, og iser for de egenrettferdige. Se Matt. 21, 15, hvor forarget de blei, da barna ropte: „Hosianna Davids søn!" Men ikke alle har de samme ytre rørelser, om de enn erfarer både sorgen og gleden i sine hjerter. Så var der nogen i Finnland som mente at den som ikke hadde ytre legemlige rørelser, var ikke rett kristen. Herav opstod „kaldhopping", idet nogen gav sig til å hoppe, uten å være drevne av tilsvarende indre rørelser. Denne villfarelse viste sig også i Vadsø i den første tid av vekkelsen, men bare i forbigående. (31)

Det som førte til den lange og skadelige strid, var storhetsånd hos nogen personer. Som vi ser var der allerede hos Jesu disipler spørgsmål om hvem som skulde være den største, og alle årvåkne kristne som kjenner sig selv, vet hvorledes den onde frister med egen storhet. Det er noget av den onde arv vi har fra Eva av. Men Jesus lærte at den som fornedrer sig selv som dette barn, han er den største. Der skal ingen rangsforskjel være i Guds rike. Ingen skal kalles fader

(31) Jeg som nedskriver dette, har aldrig sett denslags. Johan Grøn (Viheriä) skulde være en av dem som hadde med dette å gjøre. Han var i det hele meget ustø i sin kristendom. — I det i anm. 8 nevnte brev fra Joh. Raattamaa sier han bl. a.: „De som lærer og bekjenner kaldhopping og helligt kjød, er komne fra Finnland. De mente, i sin blindhet, at alle skulde hoppe, og at hopping er det beste kjennetegn på kristendom; men sådan er det ikke. I bryllupshuset spiller og danser de, nogen hopper, og andre sitter, og er allikevel glade av vinen. Nogen er fyllte med kraft, så som Stefanus, og prediker kraftig og fryder sig i ånden, så det lyser av deres åsyn. Og åndens frukt er kjærlighet, glede, fred, og meget annet som apostelen regner op. Men kjødet er og blir kjød, og en kristen kan ikke vandre efter kjødet."

og ingen veileder, uten Gud Fader og Kristus. „I er alle brødre," sier Jesus. Efter Jesu lidelse, død, opstandelse og himmelfart og den Helligånds utgytelse, hører vi ikke mer om dette storhetsspørgsmål blandt apostlene. De blei omvendte og blei som barn. Da siden striden om omskjerelsen og loven opstod, ser vi av Paulus's brev at der var de som vilde ophøie nogen av apostlene og dermed ophøie sig selv. Og siden i kristendommen har denne storhetsånd til alle tider gjort stor skade.

De som var bærere for denne ånd i Vadsø og der omkring, var Oluf Koskamo og Paul Palovaara. Koskamo var født i Kittilä, Finnland. Han hadde før han kom til Norge, reist med J. Raattamaa som visergut og håndtlanger på dennes prediketurer. Han kom til Vadsø vinteren 1874. (32)

Den vinter var Karl Huru og Jakob Bjørnstrøm en tur i Finnland og Sverige. Da de på hjemturen til Norge kom til Kittilä, sa de kristne der til dem: „Ja nu er det reist en mann til Norge, som nok vil skaffe eder arbeid." Det var Koskamo. Og det viste sig også å være sant. Koskamo har gode talegaver, så han lett kan vinne folk, iser vaklende og ubefestede sjæle. Det fortelles at da nogen spurte Raattamaa om Koskamo, skal Raattamaa ha svart: „Koskamo har god hukommelse." Og det har han. Derfor kan han spe sine taler med lange stykker av Læstadius's predikener og av Raattamaas taler og brev. Det som ødela Koskamo som arbeider i Guds rike, var storhetsånden.

Det er altid så blandt de kristne, at ikke alle med én gang fatter evangeliets frihet og det rette barnesinn og kristenliv. Ja vi trenger jo alle alltid å vokse og tiltake i dette. Vi ser hvorledes apostlene i sine brev lærer og formaner de kristne.

I Vadsø var der på den ene side nokså meget loviskhet hos endel kristne, og på den annen side var der dem som vilde bruke Kristi frihet til anledning for kjødet, til kjødelig frihet. Ved langmodighet og overbærenhet, ved lærdom, advarsel og formaning vil sådant med tiden rette på sig. Da Koskamo kom og fant mangt annerledes enn der hvor han hadde reist med Raattamaa, optrådte han som den

---

(32) Når det i en optegnelse er sagt at Koskamo hadde reist med Raattamaa i 30 år, så kan ikke det være rett. Han er vel nu omkring 80 år gl., og i så fall var han jo ikke 30 år gl. da han kom til Norge. Forøvrigt er årstallet for hans komme noget usikkert. Der er nevnt både 1874 og 76. 1876 kunde det ikke være; den vinter var Parkajoki og Tapani i Vadsø, og Huru var ikke da i Finnland, han var hjemme.

store og myndige mann, som med én gang skulde rette på alt efter sitt hode. Det var iser de loviske det gikk ut over, og disse satte sig selvfølgelig til motverge. Og der opstod strid. De enfoldige og barnlige kristne måtte også ta avstand fra hans optreden. Da brødrene Huru og Bjørnstrøm kom fra Finnland, fant de, til sin store sorg, menigheten i strid og forvirring. Storparten holdt fast ved det gamle, men endel sluttet sig til det nye lys som de mente var kommet.

Så lenge alle i kjærlighet og enighet, i saktmodighet, tålmodighet og langmodighet arbeider på å klargjøre det sanne lys, Jesus Kristus, blir der ingen partier, ingen strid. Men når nogen optrer og vil være større enn andre, blir der straks strid.

Den splittelse som opstod ved Koskamos optreden i Vadsø, har siden stadig holdt sig. Visselig har Parkajoki, som besøkte Vadsø vinteren 1875-76, havt innvirkning på forholdene, og likeså Hannivaara og Paksuniemi, som senere virket der, og mange andre, men skillet var der likevel.

Men vi som stod utenfor, hadde ikke anelse om at der var noget skille. Som nevnt kom jeg til Salttjern og Skallelv som lærer høsten 1874 og blei troende i Skallelv høsten 1882, men jeg visste ingen ting om at der var nogen uenighet innen kristendommen. Først efter at jeg i 1883 var flyttet til byen, fikk jeg erfare det. Utpå høstparten kom Koskamo til byen — han bodde i Tana —. Der blei forsamling, og jeg gikk også dit. Jeg kunde intet serlig merke av hans tale, men da han var ferdig med talen, leste han et brev fra Erkki-Antti, hvor der til slutt stod: Hilsning til dig og til dem som er i ett hjerte med dig. Dette vakte min opmerksomhet, jeg syntes det var rart at der skulde være et sådant skille. På hjemveien var der nogen som tok til å strides. Og siden fikk jeg vite mer enn nok om disse ting.

Paul Palovaara hørte hjemme i Rovaniemi, Finnland. Han var av naturen hissig og opfarende og hadde ingen åndens kraft til å døde sitt onde sinn. Han hadde nok havt vekkelse, og hadde nok på sine steder virket vekkelse; men han ødela alt ved sin grove og stormodige fremferd. Han tålte ikke den allerminste innsigelse mot sine meninger og sin fremferd. Straks for han op som en stormvind og truet og dømte og brukte de mest grove og usømmelige uttrykk. Selv hans offentlige taler var opblandet med sådant.

Hvad tid Palovaara kom til Vadsø, vites ikke. Han optrådte der 1884. På Vestfinnmarka hadde han virket lenge før.

Koskamo og Palovaara arbeidde sammen. Men mens Koskamo var den slue og beregnende, som forstod å legge sine ord eftersom

han mente folk likte det, og kunde på en måte skjule sin mening og sitt mål, var Palovaara bent frem og raste ut med sitt. Det så ut som han vilde skremme folk til å bøie sig for ham. Hos begge var det storhetsånd som var den herskende. Jeg har aldrig hørt at nogen av dem har kunnet i Guds ords lys fremstille de indre erfaringer som skiller en levende kristen fra en død.

Det verste var at disse to fikk støtte av de mest fremragende lærere i svensk Lappmark, nemlig Johan Raattamaa og Erkki-Antti. De reiste ofte der oppe, og forstod der å opføre sig således og fremstille sakerne i Norge i det lys at de fikk medhold. De fremstillet saken i det lys at de var de evangeliske, mens de som ikke i alt kunde godkjenne dem, var loviske og trange. Det motsatte var virkelig tilfellet.

Nu var Raattamaa og Erkki-Antti elskelige Guds barn, med store gaver til å arbeide for Guds rike; de var elsket av oss alle og aktet som dyrebare Guds redskaper og kjære brødre. Når disse dyrebare brødre støttet stridsånderne, gjorde de det i den beste mening. De var førte bak lyset om forholdene.

Når nu disse støttet sådanne menn som Palovaara og Koskamo, brakte det uro og forvirring hos mange, og hos andre forundring. En kunde ikke forstå hvorledes de kunde holde med disse menn, sådan som de opførte sig. For en stor del av de kristne var likevel Palovaaras og Koskamos fremgangsmåte så grov, at ingen vitnesbyrd hjelpte. Alle som gjennem det enfoldige evangeliums forkyndelse hadde fått liv og fred og åndens vitnesbyrd i hjertet om syndernes forlatelse og barnekår hos Gud, de kunde ikke slippe dette, de måtte holde fast ved det som de hadde fått liv og fred av. Gud holdt dem ved sin ånd og nåde oppe i dette. Og des mer oplyste de var eller blei i Guds ord, des mer forvisset var og blei de om at det var den rette vei, og at de ikke kunde forlate den og følge noget annet, hvor herligt det enn kunde se ut. Og sammenholdt med Guds ord i åndens lys var nevnte menns fremferd alt annet enn herlig. Men for mangen mindre befestet var dette vitnesbyrd fra de eldste farligt.

I sine senere år taler Raattamaa i sine brev om de førstefødtes menighet. Han mener visstnok den menighet som opstod gjennem Læstadius's og hans medarbeideres virksomhet. Han legger også til at den var født med smerte i svensk Lappmark. (33) Han formante

(33) Vi finner ingensteds at Læstadius har ment å grunne nogen ny menighet. Han bygget på den menighet som har vært gjennem alle tider, selv om den har vært så liten som en løvhytte i en vingård, som en vekterhytte på en agurkmark.

de kristne til å bli stående i denne menighet, altså til å bli ved i den lære, tro, ånd og liv som disse gamle hadde. Dette gjorde han for å motarbeide splittelse. Dette grep partiånderne til, efter at de hadde fått støtte av de gamle lærere. Vi er komne til de førstefødtes menighet, het det, vi og alle som holder med oss. Men de kristne som tross alle vitnesbyrd ikke kunde godkjenne deres mot Kristi lære stridende fremferd, blei fordømte som villfarende. Til våpen i denne strid brukte de iser Hebr. 12, 23 om „de førstefødtes forsamling og menighet", og Ap. gj. 15. kap. (34) Koskamo og Palovaara gjorde den kjære og dyrebare broder Raattamaa til pave, noget som han visselig ikke selv tenkte på å være. Men uten å ville det kom han, ved å støtte disse menn, til å frata menigheterne i Finnmarka all myndighet, i all fall likeoverfor disse menn med tilhengere.

I førstningen holdt de såkallte „læstadianere" sine forsamlinger i

(34) Det blei på en måte gjort til en ny betingelse for salighet dette å godkjenne disse menn og således være med i den rette menighet, mens Guds ord alene setter troen på Jesus Kristus som betingelse for salighet.

*De førstefødtes menighet. Hebr. 12, 23. — Den forståelse vi hadde og har av dette sted, skal jeg kortelig få sie nogen ord om.

Hebræerne, som dette brev er skrevet til, var jo jødekristne, det var den menighet som kom til troen på pinsedag, da den Helligånd blei utgytt. Han som skriver brevet, søker gjennem hele brevet å herliggjøre Kristus og troen på ham som den eneste grunn til salighet. Dette er det eneste sted i skriften hvor det er talt om de førstefødtes menighet. Han sier ikke til hebræerne: „I er de førstefødtes menighet", men „I er komne til den". Derfor har vi forstått det så, at den menighet hebræerne er komne til, er den skare av troende som omtales i 11. kapitel. Den kalles i kap. 12, 1 en stor skare av vitner som vi har omkring oss. De som i sannhet kommer til troen på Jesus, de blir ett med ham og med alle hellige. De kommer til Sions berg og til den levende Guds stad, til den nye pakts midler, Jesus, og til bestenkelsens blod, som taler bedre enn Abels blod. (Hebr. 12, 22-24.) De troende i den gamle pakt trodde løvterne om den Frelser som skulde komme; nu i den nye pakt tror vi evangeliet om ham som er kommen og har fullbrakt alt.

Nogen skrev engang til mig og sa at jeg var kommen rett til troen, men jeg var ikke kommen i den rette menighet, nemlig de førstefødtes menighet. Dette er ikke rett. Den som kommer rett til troen, han kommer også i rett kjærlighet og blir forenet med Guds sanne barn. Vi ser i Guds ord at når nogen var i nød og spurte om råd, så blei det prediket tro på Jesus. „Tro på den Herre Jesus Kristus, så skal du vorde salig, du og ditt hus!" sa Paulus til fangevokteren i Filippi. Troen på Jesus er den eneste grunn til salighet, og av sann, levende tro flyter broderkjærlighet. Henger mennesket sig fast i noget annet enn i Jesus, blir det uenighet. Ved sann tro blir vi ett med Faderen, Sønnen og den Helligånd og med alle sanne Guds barn.

private hus. Før er nevnt Helene Tibergs hus, men det var et lite hus, og blei vel snart for trangt. En tid holdt de forsamlinger i det hus i Ytre Kvenby som Kr. Vikki nu eier og bebor. I 1876 blei det bygget bedehus, det som nu kalles „Gamlebedehuset". Skjøte på grunnen var utferdiget i „Brødresamfundet"s navn og tinglest 31te januar 1876. Huset blei opført for frivillige gaver og innsamlede midler; endel ofret også personligt arbeid. Fra den tid bedehuset blei ferdigt, blei forsamlingerne holdt der. (35)

Som nevnt optrådte Palovaara i Vadsø i 1884 i enighet med Koskamo. Hans optreden var så grov og i strid med all kristelig ferd, at nogen kristne stengte bedehuset for Palovaara. Det var brødrene Ole Edv. Hansen og Nils Hansen samt Esaias Kalhavaara (Kalhan-Essa) som stod for dette arbeid. Karl Huru og de andre evangeliske predikanter stod helt utenfor denne stengning. De forstod at det vilde skade mer enn å gagne. Og de holdt sådanne våpen for kjødelige, mens våre stridsvåpen skal være åndelige. Huru arbeidet under stridigheterne på alle mulige måter på å få fred og enighet og forlik istand. At han selv blei utskjent, aktet han ikke på; men den skade striden gjorde kristendommen, påførte ham sorg og smerte. Han bad mangen gang om forlatelse for ting som han var uskyldig i, bare for å røve våpnene fra anklagerne. Han var snartenkt, og kunde ofte med et enkelt og simpelt ord nedslå veldige angrep. En ting stod han fast på og var årvåken til, og det var å verge de fattige, sønderknuste sjæle med evangeliets trøst. Han refset synden med kraft, advarte og formante med all langmodighet og lærdom, således som apostlene gjør i sine brev, og således som skriftens lære er, og han prediket det frie, blodige evangelium med stor åndens kraft. Han kunde fremdrage de levende kristnes erfaringer både om synd og nåde, således at han fant hjerterne. Og Herren var med ham. Når der forestod noget som kunde forstyrre freden, enten snedige angrep fra motstanderne eller vakling hos vennerne, varslet Herren ham gjennem vidunderlige drømme, så han kunde være forberedt på støtene og søke Guds hjelp til å vinne over vanskeligheterne. Og de før nevnte talende menn T. H. Lilleeng, Kantoniemi, Edv. Basma og Tuuni og Brune var i ett hjerte med ham, likeså Bjørnstrøm.

---

(35) O. E. Hansen skriver i 1887 at bedehusets grunnlov blei grunnlagt i huset til avdøde Erik Høk for en 20 år tilbake. Den blei kundgjort og godkjent i det møte der avdøde var formann. Der var en mann fra Tromsø ved navn Vickstrøm, og da han hørte at grunnloven var fred, kjærlighet og enighet, gav han 1 spd. — 4 kr. — i grunninnskudd.

Av de som holdt med Koskamo og Palovaara skal nevnes Johan Sallinen, Henrik Kivelä og Isak Basma. Abr. Auno (Elkon-Apo) stod meget vaklende, hellte snart til den ene og snart til den annen side, efter som vinden blåste. Isak Tiberg hellte også til Koskamos side, og gjennem sin brevskriving til Sverige virket han meget for Koskamo. Han var ellers en rolig mann. Videre skal nevnes Hans Helander i Tana. Han var en begavet taler og gjorde inntrykk av å være en fredens og sannhetens mann. Han talte mange gange så at de kristne elsket ham og hans tale. Men han stod således under trældom av Koskamo, at han våget ikke å hevde sannheten, når den kom denne imot. Og således blei han Koskamos tilhenger. Han talte og virket ofte i Vadsø.

Den nevnte stengning av bedehuset voldte stor forbitrelse blandt Koskamos og Palovaaras tilhengere. Og i lys av dette blei de andre kristne sett på som et fælt parti, også fra de eldstes side i Sverige; og meste skylden blei lagt på Huru, som dog var den mest uskyldige. Høsten 1884 reiste Koskamo, Sallinen og Helander op til svensk Lappmark.

Det var netop da det var den herlige tid i kristendommen i Vadsø, som Tiberg taler om i før omtalte brev til Raattamaa, der han omtaler prost Gjølmes prediken. Det var vel så at evangeliets vind holdt på å slå ned de stores kraft, og dette var vel en grunn til at nevnte reise blei gjort. (36)

Frukten av nevnte reise var et hårdt brev fra Erkki-Antti. Når en så mild og evangelisk mann som Erkki-Antti kunde bringes til å skrive et sådant brev, er det bevis nok for hvad slags billede han har fått av forholdene i Vadsø. Brevet blei kallt „pahtapää-brevet". (37)

Først gikk han løs på brødrene Petter Hanhivaara og Fredr. Paksuniemi, som hadde reist og forkyndt Guds ord i Vadsø og var elsket der, og derefter kom turen til Karl Huru eller Neljäskunta: „Si mig, du Karl Neljäskunta, hvorfra har du fått det åndelige herrevelde, enda du er ukjent for mig, skjønt du er fra Torneå-dalen," lød det.

Dette var hårde støt for oss, at disse dyrebare menn, som vi kjente og elsket, og ved hvis forkyndelse Gud hadde gitt oss liv og ånd,

(36) Se anm. 25 og det som den slutter sig til.

(37) „Pahta" betyr berg og „pää" hode, altså skulde det bli „berghode- eller steinhode-brevet". Om dette var efter et skjellsord i brevet, eller om det var et utnavn på brevet, tør jeg ikke sie. Dette brev kom frem på vårparten 1885, antakelig i mars måned.

således blei nedslådde og gjort uduelige. Og for Karl selv var det selvfølgelig hårdest, mest på grunn av den strid det blei. Palovaara med tilhengere blei i høieste grad opblåste, så det var som et stormveir. De mente nu å være ovenpå. Men det er Guds kraft som holder de svake kristne oppe. Huru var så meget prøvet og hadde så meget lys i Guds ord, at han visste at det var Guds ord han hadde forkyndt, og at han intet annet mål hadde enn sin egen og andre sjeles salighet, og at saligheten ikke er bygget på menneskemeninger, men på Guds nåde i Kristus Jesus. Han stod urokkelig på denne grunn. Og vi andre likeså. Jeg for min del var ung i kristendommen og hadde ikke stort lys i Guds ord; men ved Guds nåde kunde jeg ikke slippe det som jeg hadde fått liv og ånd av. Men der var også dem som vaklet i denne strid. Likevel rettet de på sig igjen siden. (38) Det var under disse storme prost Gjølme drev sin forfølgelse mot mig, som før fortalt.

Høsten 1885 reiste det til Finnland flere menn, utsendte av de kristne i Vadsø, for å treffe de eldste i Sverige og få sakerne opklaret. De hadde hele tiden stolt på at de hadde sannheten med sig, og at Gud nok vilde føre deres sak, samt at de eldste nok vilde se hvor feilen lå. Imidlertid gikk det nu så vidt, at noget måtte gjøres. Blandt dem som reiste var Karl Huru, Esaias Kalhavaara, Oluf Kantoniemi og Edv. Basma. De traff Raattamaa og Erkki-Antti i Kittilä. Koskamo var også der. Her kom det til et fredeligt opgjør. Karl Huru og hans venner blei kjente av Raattamaa og Erkki-Antti som dyrebare mennesker. Raattamaa skriver i et brev fra Saivomuotka av $^{29}/_{12}$ 1885 til P. Palovaara bl. a.: „Jeg har reist i Nordfinnland gjennem Kittilä, Sodankylä, Kemijärvi og Kuolajärvi, videre var jeg sammen med Erkki-Antti og Kittilä-predikanterne i Kittilä. Denne store menighet og Herrens hjord like fra Vadsø av tillater ikke at den kjære broder P. Palovaara dømmes, men beskytter ham i sitt skjøt. Du må heller ikke, kjære broder, dømme dem som nogen flokk holder for kristne; men menigheten krever forbedring av oss for usømmelige ord og uvøren tale. La oss til og med holde alle lærende menn her og der for dyrebare." (39)

(38) Jeg minnes at mens bedehuset før hadde vært i mine tanker som et kjært og dyrebart sted, var det nu efter denne strid som det var helt forandret.

(39) Brev fra Palovaara skrevet til Vadsø 1885:

„Partiånderne sier: Læstadius var et menneske, Johan Raattamaa er et menneske, Erkki-Antti er et menneske, Johan Takkinen er et menneske. Det lyg de som svarte hunder. Læstadius var en Herrens profet, Johan

Efter denne sammenkomst fikk Koskamo og Palovaara ikke lenger den støtte av Raattamaa og Erkki-Antti som før. Allikevel skrev Koskamo et brev fra Kittilä til Vadsø og gav det utseende av at han var ovenpå, og han forsøkte å fortsette med sine kunster. Og Palovaara raste fremdeles. (40) Det var allikevel så at forsamlingerne holdtes i bedehuset, hvem det så var som talte. Og alle gikk og hørte, såvidt muligt.

Forholdet mellem Koskamo og Palovaara var ikke så intimt som før. Koskamo opførte sig mer ordentlig, og han så nok at Palovaaras fremferd bar ikke frem. Koskamo kunde på sin måte tale meget evangelisk. Det var ikke vår mening å støte nogen ut, men at alt skulde gå for sig i sannhet og renhet, og at Guds nåde i Kristus Jesus alene skulde være grunnvollen.

Der var nogen av dem som holdt med Huru som var meget loviske. De syntes at Huru gikk altfor mildt frem mot Koskamo og Palovaara og de andre. Det var Ole Edv. Hansen og hans bror Nils Hansen og Esaias Kalhavaara som var de fremste av disse. Som nevnt før var det disse som stengte bedehuset for Palovaara i 1884, og de samme var det som gjorde det også i 1887. Da disse merket at der var noget mellem Koskamo og Palovaara, fikk de i all hemmelighet Palovaara til å predike i Vadsø, for å slå ned Koskamo. I 6 uker prediket Palovaara den vinteren i bedehuset, omtrent hver dag, og raste og turet og dømte og ophøiet sig selv, så som han pleidde å gjøre, og de kristne blei trette av dette.

Huru kom under dette reisende fra Bugøynes og reiste benest hjem, uten å stanse i Vadsø. Han kjente til sammenhengen med dette. Men da han blei bønfallt om å komme, og skjønte at de fattige sjæle led nød, kom han til byen. Det var en søndag, og han talte evangeliet i

---

Raattamaa er en Herrens profet, Erkki-Antti er en Herrens profet, Johan Takkinen er en Herrens profet, og Herrens profeter er Herrens profeter og ikke mennesker. Les nu den hellige skrift, I blinde ugler. Aatu Laitinen vil opsluke mig med hud og hår; men jeg har stort hoved og tykke ben og går ikke ned igjennem Aatu Laitinens strupe. Aatu Laitinens månedsblad er aldeles svart." Huru hadde med avskrift av dette brev på nevnte tur til Kittilä, og det blei oplest i Raattamaas påhør; Koskamo var den som leste det. Palovaara er ikke riktig, må tilgi ham, hadde R. sagt.

(40) Det var i denne tid — høsten 1886 — at Koskamo sa til Huru under en forsamling i bedehuset: «Vi to, den Herre Sebaots engler, som har slitt og sønderrevet Guds menighet, vi trenger å gjøre forbedring." „Ja," sa Huru, „har du gjort det, så må du sannelig gjøre forbedring." Men da begynte K. å rase og larme i villen sky.

bedehuset, og hjerterne blei trøstet, der blei fryd og glede og lov og takk til Gud. Palovaara hadde forsovet sig den eftermiddagen, og da han kom til bedehuset, fant han det fyllt av glede og fryd, lov og takk. Han kom som et udyr inn igjennem folkeflokken — jeg så ham selv —, og det blei sagt at han hadde beklaget at 6 ukers arbeid gikk tilspilde, fordi han forsov sig. Han tok så for sig Ap. gj. 15. kap. og forsøkte derav å vise at de som ikke hadde vært hos de eldste i Jerusalem d. e. i Saivomuotka, de var ikke rette predikanter.

Vi var alle enige i at han gikk for vidt i sin grovhet og sitt partivesen, men der var jo intet å gjøre med det. Ingen var jo tvungen å gå og høre på ham. Men O. E. Hansen, Kalhavaara og nogen med dem kunde ikke tåle at han raste således i bedehuset, og så stengte de bedehuset for ham.

Palovaara fikk da prost Gjølme på sin side. Prosten fikk istand et møte, hvor der også var med folk som slett ikke var med i den læstadianske menighet eller hadde nogen andel i bedehuset. Møtet var også fastsatt med så kort varsel at de kristne ikke hadde fått vite om det, eller kunde møte. Ole Edv. Hansen og endel andre med ham protesterte mot at saken skulde avgjøres på denne måte, og fikk det utsatt til 25de mars. Da blei det av Ole Edv. Hansen fremlagte forslag til regler for bedehuset vedtatt med 101 mot 65 stemmer. (41) Reglerne blei tingleste 31te mars 1887.

Jeg var ikke hjemme da dette gikk for sig. Jeg var da som fisketelegrafist i Syltefjord. Karl Huru var heller ikke i byen da. Hverken han eller nogen annen av de evangeliske predikanter var med i denne stengning eller votering. De var i det hele tatt ikke enige i å stenge huset eller gi sådanne lovregler. Men det måtte en jo være enig i, at ikke uvedkommende skulde få herredømme over huset. Derfor var også de kristne med og stemte for en ordning som kunde hindre dette. Det er ikke dermed sagt at de som var med og stemte, var enige i stengningen.

Palovaara gikk sammen med prost Gjølme. Den 27de april 1887 holdt han forsamling i den gamle skolen, ovenpå — der hvor kinoen nu er —, og hadde Olav Hagen til tolk. Prosten var tilstede og mange

(41) Det er den såkallte „pykälä-kirja". „Pykälä" er det samme som paragraf (§). Der var 10 paragrafer — pykälät —. Det som jeg minnes var mest klandret i dette dokument, var den bestemmelse at sognepresten skulde ha rett til å formane og granske personer innenfor samfundet, som kan antakes at være avvekne fra den rette apostoliske lære, såvel hjemme som også i bedehuset. Dette blei spottet like til i brev fra Amerika.

andre norske. Der svertet Palovaara de kristne og serlig lærer Brune. Når Gjølme forfulgte de kristne og serlig Brune, tok Palovaara prostens parti og vitnet at hans prediken var rett. (42)

Høsten 1887 kom det istand et forlik. Først bad K. Huru og J. Bjørnstrøm om forlatelse i en forsamling i Vadsø. I samme forsamling bad Joh. Sallinen om forlatelse for at han hadde kallt de kristne partiånder. Raattamaa hadde i brev sagt at han ikke vil de skal gjøre det. Siden kom Koskamo og H. Helander til byen og holdt forsamlinger, og Huru kom også da og talte i forsamlingen og bad om forlatelse hos disse. De bad også om forlatelse og mange andre, og det så ut til å bli enighet og kjærlighet. (43)

Der blei da skrevet brev til Raattamaa og Erkki-Antti og andre i Sverige og Finnland. Tiberg blei bedt om å skrive fra Vadsø om det forlik som var kommet istand, og de svarte og ytret sin glede over forliket. (44) De troende i Vadsø skrev med det samme efter Fredr. Paksuniemi til predikant. Paksuniemi var imidlertid optatt med reiser til Helsingfors og Petersburg, og kunde ikke komme. Så blei brødrene Abraham Tapani — den samme som før var med Henr. Parkajoki — og Abraham Hietanen sendt til Vadsø og kom dit 15de februar 1888. Disse var gode og tro arbeidere, som prediket det rene Guds ord og arbeidde på at der skulde være enighet og kjærlighet. For å bevare freden gikk vi med på å skrive under et brev hvor det bl. a. blei sagt at de „førstefødte eldstes" brev skal aktes like dyrebare som annet Guds ord, ja stilles ved siden av skriften. Dette var jo og er formeget. Men i Ap. gj. 15. kap. ser vi at apostlene også er med på et brev

---

(42) Palovaara var også personlig hos mig og vilde ha mig til å underkaste mig prostens krav; men jeg kunde ikke gjøre det.

(43) At Huru har bedt om forlatelse for bedehusets stengning, er ikke rett. Tiberg sier heller ikke riktig så. Han sier at Huru $^{18}/_{9}$ har bedt om forlatelse for stengnings-saken. Og det kan lett være så at en mann med levende selverkjennelse kan finne at han i en sak ikke helt har båret sig at som han skulde. Det var vel også så at motstanderne mistenkte Huru for å være medskyldig i stengningen, og så har han, som en fredens mann, ydmyket sig og bedt om forlatelse, for å få bort også det klagemål. Han sa ofte til oss andre at Kristi vei er fornedrelsens vei.

(44) Tiberg sier at han leste en avskrift av sitt brev for Huru, Bjørnstrøm og nogen andre, og det blei godkjent. Og det er nok rett. Jeg har avskrift av et brev fra Erkki-Antti til Tiberg av $^{9}/_{12}$ 87. Han sier at med samme post som han fikk Tibergs brev, fikk han 2 brev fra Koskamo. Han uttaler sin store glede over det istandkomne forlik; men det merkelige er at det lyser gjennem hele brevet at K. med tilhengere er de evangeliske, de andre de loviske.

hvor det å ete det kvalte og blod settes ved siden av horeri. De gjorde det for å avverge splittelse. Vi vilde også gjøre alt vi kunde for å få enighet istand. (45) Full enighet blei det nok ikke, men det blei nu for det første roligere.

På denne tid blei der en rift mellem Palovaara og Koskamo, og den er aldrig siden blitt rettet på. Nu begynte Palovaara å bruke dømmende ord om Koskamo og hans lære, og nu hørte også Koskamos tilhengere at P. brukte stygge ord. Før, da det bare var oss andre han talte stygt om, hørte de det ikke.

27de mars 1888 reiste Hietanen fra Vadsø og Tapani. Deres besøk virket godt, og alle måtte gi dem godt vitnesbyrd. (46)

I mars 1889 begynte Palovaara å holde samlinger i beboelseshus og om søndagene i goodtemplarlokalet. I januar 1892 begynte også Koskamo å holde samlinger i private hus og i leidde lokaler. I mars 1892 kom Palovaara fra Finnland og holdt samling i leidd lokale. Koskamo var også der, og det blei en hel strid mellem de to. Palovaara sa at Koskamo har virket all strid i Vadsø. Senere har Koskamo igjen holdt samlinger i bedehuset.

Det som nu fikk skylden for striden, var bedehusreglerne. Disse fikk også skylden for at Koskamo og Palovaara holdt samlinger i andre hus.

I midten av januar 1893 kom Fredr. Paksuniemi fra Kittilä, Finnland, til Vadsø. Han var skrevet efter lenge siden, men nådde først nu til å komme. Koskamo og Hans Helander var også hentet til byen, da man visste Paksuniemi skulde komme, men de var i hans forsamling bare 4 dager, og reiste så hjem, enda I. Tiberg sier at Paksuniemi har prediket himmelsk sannhet. Og det gjorde Paksuniemi. Jeg hørte også hans prediken, og det var livets ord. Videre sier Tiberg at Paksuniemi har sagt at i fall det ikke skulde være i veien for bedehusets eiendomsrett, burde reglerne takes bort. Forøvrigt har han sagt at dersom ikke de kristnes hjerter smelter, og de omvender sig fra stridigheterne, så hjelper det intet at bedehusreglerne takes bort. Ti-

(45) De som underskrev dette brev, var: Olli Koskamo, Jakob Bjørnstrøm, Kalle Neljäskunta, Abraham Tapani, Abraham Hietanen, Johan Sallinen, Abraham Auno, Paulus Palovaara, A. Brune, E. Basma, O. E. Hansen, Johan Grøn, Oluf Kantoniemi, T. H. Lilleeng.

(46) Hietanen flyttet til Amerika i 1890 og døde der $^{7}/_{3}$ 1896. Han var på prediketur sammen med Johan Roanpää. De kom til Boston, var fremmede der og tok inn på hotel. De var ukjente med gaslyset, blåste det ut, og gasrøret blei stående åpent. Om morgenen fantes de døde i sine senger.

berg sier også at Paksuniemi skal ha talt nedsettende om brevene fra J. Raattamaa, Erkki-Antti og J. Takkinen og sagt, at Raattamaa er skyld i at de kristne i Calumet har to kirker. Tiberg har ikke hørt dette selv, men Koskamo, Helander og flere andre kristne sier de har hørt det. At Paksuniemi talte nedsettende om Raattamaas og Erkki-Anttis brev, tror jeg ikke, men det er umuligt for den som kjenner til forholdene, å godkjenne alt det som disse dyrebare brødre har skrevet. Og det vilde jo også være formeget. De var jo mennesker, og ingen av oss er fullkommen. Paksuniemi besøkte bygderne omkring Vadsø og reiste fra Vadsø $^3/_2$ 93 over til Bugøynes og videre på tur hjemat. De hungrige og fattige sjæle blei styrket i troen, håpet og kjærligheten ved det ord han forkyndte, og mange kom også fra verden både i byen og på landet. Men Koskamos og Palovaaras tilhengere lot sig ikke påvirke av det Guds ord han talte. (47)

Sommeren 1894 kom fjellfinnen Antin-Pieti til Vadsø og hadde til kamerat Hans Heiskala fra Lyngen. (48) Antin-Pieti var en dyrebar Guds mann. Han var en barnslig kristen, som kjente sin egen uduelighet, på samme tid som han kjente Guds store nåde i Kristus Jesus og bygde på den. Han kjente de fattige og troende brødre og søstre. Ja han hadde godt for å kjenne menneskene, hvad som bodde i dem.

Han fortalte mig selv at han, da han skulde reise hit øst og visste at her var splittelse i kristendommen, bad han til Gud at han vilde oplyse ham, så han ikke skulde ta feil og komme til å holde med dem som hadde urett. Og Gud hørte hans bøn. Antin-Pieti var en serlig begavet bønnens mann. — Han besøkte først Vardø. Koskamos tilhengere der klaget for Antin-Pieti på de andre kristne der og i Vadsø, at de tåler ikke lærdom, advarsel og formaning, men bare lifligt evan-

(47) At Hanhivaara og Paksuniemi senere blei draget med i den såkallte nyvakte retning i Finnland, det vet vi med sorg. Men det hindrer ikke at disse menn, da de reiste i Vadsø, vare dyrebare Guds menn.

(48) Antin-Pietis fulle navn var Per Andersson Nutti, og hans hjem var i Karesuando sokn i Sverige. Han var, såvidt vites, den første predikant som blei sendt til Norge, nemlig til Lyngen 1848. Ellers var han hver sommer i Norge med sin reinhjord, og virket som predikant i Lyngen, på Tromskanterne, i Ofoten og i Vestfinnmarka, serlig blandt finnerne, men også blandt nordmenn og kvener. Blandt nordmenn måtte han ha tolk. Hvem det var som fikk ham til å reise til Vadsø, vet jeg ikke. Presten Hj. Westeson kaller Antin-Pieti for adelsmannen blandt Læstadius's disipler. Han var en rettferdig og rolig mann, som alle måtte akte.

gelium. (49) For å prøve dette talte Antin-Pieti på Vardø, i flere forsamlinger som blei holdt der, bare lærdom, advarsel og formaning. — Han hadde serlige gaver til dette, dog således at han talte i evangelisk ånd, således som apostlene i sine brev. — Da viste det sig at de som var klaget for ikke å tåle denslags prediken, de fikk ham mer og mer kjær for hver gang de hørte på ham, mens de som hadde klaget, tok avstand fra ham. I Vadsø viste det samme sig. Antin-Pieti forklarte efter skriften de sanne kristnes liv, og hvorfra kraften kommer til det. Han viste også efter skrifterne deres ferd som vilde være herrer over de kristne, og for med falskhet og urettferdig dom mot dem som ikke vilde underkaste sig dem og deres meninger. Og dette gjorde han så klart, at de både selv og andre så det. Koskamo var bare to tre dager i forsamling med Antin-Pieti. Så hadde han ikke tid å være lenger. (50)

Følgen av det nederlag Koskamo og tilhengere led gjennem Antin-Pietis besøk i Vadsø, var at de høsten 1894 gjennem I. Tiberg skrev til „de førstefødtes menighet" og J. Raattamaa efter predikant, og Raattamaa sendte Johan Sirkanmaa fra Hetta sokn i Nord-Finnland. (51) Han hadde ingen kamerat med. Han hadde et brev underskrevet av J. Raattamaa, Erkki-Antti og Aatu Laitinen. I dette brev stod at han skulde ta Oluf Koskamo og Karl Neljäskunta til medarbeidere. Han kom til Vadsø 5te febr. 1895.

Karl Huru eller Neljäskunta var den gang sammen med Joh. Grøn

---

(49) Den lærdom de siktet til, var lærdommen om de førstefødtes menighet og de eldste.

(50) Antin-Pieti var i Vadsø en 3 ukers tid og besøkte Bugøynes, V. Jakobselv og Salttjern. Tiberg kaller dem som elsket Antin-Pieti for de uenige — erimieliset[1]. — „De som elsket de eldste og de førstefødtes menighet, kunde ikke elske Antin-Pieti så meget som de andre." — Jeg var i Syltefjord, da A.-P. var i Vadsø, men han besøkte mig der, kom dit med en agnbåt, var der en natt og holdt en liten forsamling. Det var dyrebart.

(51) Når Tiberg sier at bare Koskamo og Hans Helander prediker sovintosaarnaa — d. e. forsonings- eller forlikelsesprediken — men at Huru, Grøn, Kantoniemi, Lilleeng, Brune og Edv. Basma prediker næsten aldrig sådan prediken, så mener han med forlikelsesprediken bare det at en skal forlike sig med Koskamo. De nevnte menn prediket i sannhet, eftersom Gud gav dem, forlikelse med Gud som det første og fornemste. Kommer det i stand, blir det også forlik med mennesker, såvidt som det er muligt.

---

[1] anderledestenkende.

på prediketur i Hamarfest og andre steder der vest. Sirkanmaa var sammen med dem i Hamarfest. (52) Koskamo var på prediketur i Sør-Varanger. Vi var sammen med Sirkanmaa i Vadsø, og der var samling i bedehuset en eller to kvelder, og Sirkanmaa var da svært barnslig og fattig i ånden. Så kom Koskamo, og de holdt samling i bedehuset en aften, og så tok Koskamo Sirkanmaa med sig til Tana. Der var de en ukes tid. Efter at Sirkanmaa kom sammen med Koskamo, blei han helt forandret. Han godkjente Koskamo helt ut, uten å ha hørt hvad andre hadde å sie. Han tok helt parti for Koskamo, og mot dem som ikke kunde godkjenne ham i alt. Koskamo er lyset som alt skal være bygget på. Sirkanmaa kaller i sine brev til Raattamaa Koskamo „vår kjære broder, tro medarbeider og vokter på Sions mure". Huru bare nevner han på navn.

20de febr. kom K. Huru til Vadsø. Det blei da holdt forsamlinger og samtalemøter for å få enighet istand. Huru holdt en forklaring over Matt. 18. kap., og Sirkanmaa skriver i brev til Raattamaa at „vi alle var veltilfreds med den" forklaring. 3 dager efter holdt Koskamo forklaring over 2. Kor. 4. kap. de første vers. Så spør Sirkanmaa om de kristne som var samlede, holdt den lære han utla for rett, og alle svarte hertil ja. — K. kan tale så at en må sie det er rett. — Så spurte Sirkanmaa om de holdt Hurus lære for rett. Da blei det to slags røster å høre. Koskamos tilhengere vilde ikke godkjenne Huru og den lære han forkyndte. Så blei det valgt et utvalg på 24 mann, 12 av hver flokk, til å granske saken.

Det som Koskamo og Sirkanmaa satte til skillevegg, var de førstefødtes menighet, som er omtalt før. Den er nevnt bare på ett sted i skriften, Hebr. 12, 23, og vi ser ellers ingen steds at apostlene i sine predikener eller brev taler om den. Hebræerne var jo den første menighet i det nye testamentes tid, den menighet som blei født på pinsedag, da den Helligånd blei utgytt. Hebræerbrevet sier ikke at I er de førstefødtes menighet, men I er komne til den. Den måtte altså ha vært til før. Derfor forstod Huru og mange med ham det så at med de førstefødtes menighet er ment de troende i den gamle pakt, fra Abel av, de troende som omtales i Hebr. 11. kap. Ordene er jo

(52) Han kom nemlig ned til Lyngen og derfra med dampskip til Vadsø.

I. Tiberg forteller i brev til Raattamaa at Sirkanmaa hadde sagt at han var 5 dage i Hamarfest, og at der var „riktig levende og glad og enig kristendom", men han nevner ikke at Sirkanmaa der var sammen med K. Huru. De kristne der elsket Huru høit og skrev flere ganger efter ham.

sagt til opmuntring og trøst for de kristne. Koskamo og Sirkanmaa utla det så at det var den menighet som i vår tid „var født med smerte i svensk Lappmark".

De som nu forstod dette sted som Koskamo og Sirkanmaa, hadde rett lære, rett kristendom. Huru og vi andre, som forstod det på den andre måten, hadde ikke rett lære, ikke rett kristendom.

Her blei altså satt op en ny salighetsgrunn, de førstefødtes menighet eller den rette forståelse av denne. Skriften setter ingen annen salighetsgrunn enn troen på Jesus Kristus. Av den følger broderkjærligheten, som binder de kristne sammen til en menighet, ett Kristi legeme.

I det 24 manns møte som er omtalt, og hvor Huru, Koskamo og Sirkanmaa var tilstede, fremla Huru sin forståelse. En i flokken spurte da Sirkanmaa om det ved denne forståelse kan bli falsk lære, „hvortil jeg Sirkanmaa svarte: Ja det kan bli vrang lære". Huru gikk da så vidt i sin fornedrelse for fredens skyld, at han bad om forlatelse. Det var ikke egentlig forståelsen han bad om forlatelse for, men at han hadde stridt om den.

Huru reiste så hjem og var hjemme 4 dager. Kom så atter til byen. Der blei da i et møte tale om bedehusreglerne. Men bedehusstyret vilde ikke ha fremmede til å blande sig i bedehussaken. De skulde ha sagt at Antin-Pieti hadde stadfestet bedehusreglerne. Huru vilde også at de skulde ta bedehusreglerne bort. Dertil svarte styret at vi kan se på det senere. Koskamo og Sirkanmaa la hård dom på dem som holdt på bedehusreglerne.

Efter dette fortsatte Koskamo og Sirkanmaa med sin prediken. Huru var i byen ennu i 3 dager og hørte på dem, talte også av og til med dem. Til slutt gikk han til dem og sa at han var nu kommen til bunds i deres list, og så sa han farvel med dem. Han så, og vi var mange med ham som så, at de vandret ikke i sannhet.

Koskamo og Sirkanmaa fortsatte med å predike. Jeg gikk og hørte på dem og mange andre. Sirkanmaa prediket således at han delte de kristne i tre flokker efter sine linjer, og fordømte dem som ikke var efter hans mening. Tiberg kaller det forlikelsesprediken, men det var adspredelsesprediken. Koskamo forklarte engang således efter Matt. 16, 18, at Peter er klippen, og denne Peter som klippen var nu kommen til svensk Lappmark.

De gjorde en tur til Vardø, var atter i Vadsø og fortsatte sitt arbeid. Reiste så til Jakobselv og Tana. Var i Tana i 4 uker. De kristne i Vadsø trodde de nu var reist for godt. Men nei, de kom atter til

Vadsø langfredag. Da de kom og skulde inn på bedehuset, var det stengt. Det var Esaias Kalhavaara og O. Edv. Hansen, og de andre av styret vel også, som gjorde det. De andre kristne visste ikke om det. (53)

Lærer Lilleeng var i byen og sat i et hus sammen med nogen kristne, og de blei forskrekket da de fikk høre hvad som var hendt. Koskamo og Sirkanmaa holdt samling på en sal — såvidt jeg vet var det i det hus der bestyreren på folkeskolen nu bor. Det var den gang en privateiendom.

Det var ikke den omtalte forståelse av Hebr. 12, 23 som gjorde at vi tok avstand fra Sirkanmaa og Koskamo, det var det at de fordømte dem som ikke i alt kunde gå med på deres meninger og fremferd, også det at de ikke vandret i sannhet, men for med svik.

Denne tid, da Sirkanmaa besøkte Vadsø, var en tung prøvelsens tid for de sanne Guds barn. Hans og Koskamos prediken og virksomhet virket stor sorg hos en stor flokk, hos nogen bitterhet. Der blei skrevet brev og klaget over denne elendighet, serlig til presten Laitinen. (54) Og Laitinen skrev dyrebare trøstebrev til oss. Som nevnt hadde han vært med og sendt og anbefalt Sirkanmaa. Nu da han så hvordan det hadde gått, sier han bl. a.: „Å hvor jeg angrer på at jeg nogensinne gikk med på å sende ham."

Samme våren kom Antin-Pieti til Vadsø og hadde til kamerater Henrik Naimakka fra Karesuando og Hans Heiskala fra Lyngen. „Disse eldste og brødre var oss til stor styrkelse og trøst, for de bandt ikke med sine lærdomme våre samvittigheter til forskrifter og påbud, da vi allerede ved Kristus var døde fra påbudene, men de opbygget oss med Guds rene ord på profeternes og apostlenes grunnvoll, idet Jesus Kristus selv er hovedhjørnestenen." (55)

---

(53) Jeg var da i Syltefjord. Før jeg reiste fra Vadsø, sa jeg alvorlig til O. E. Hansen at de for all ting ikke måtte stenge bedehuset. Det er bedre å sie dem sannheten. — Vi var jo alle misfornøidde med det arbeid disse predikanter utførte. — Men det hjelpte ikke, de stengte.

(54) Tiberg sier at de „anderledes-tenkende" har skrevet uriktig til Laitinen om Sirkanmaa. En av dem som skrev, var Tibergs datter Emma, og jeg tror hun skrev sant. Gud være takk for det!

(55) Efter et brev av $^{28}/_{7}$ 1895 fra Huru og Brune til Laitinen, inntatt i bladet „Sanomia Siionista" — „Tidender fra Sion" — for desember 1895. Laitinen styrte bladet og har satt brevet inn der. — At Antin-Pieti kom til Vadsø 27. april 1895, som Tiberg har optegnet, altså straks efter at Sirkanmaa var reist og midt i travleste fisketiden, tror jeg må være feil. Det er mer troligt at det var 27de mai. Jeg var da i Syltefjord.

Antin-Pieti sa det var rett at de hadde stengt bedehuset for Sirkanmaa og Koskamo. Han holdt sig heri antakelig til 2 Joh., 10.

Da disse brødre reiste vestetter med rute 1, gikk jeg ombord i Syltefjord — det var om aftenen efter tjenestetid — for å få hilse på dem og tale med dem. Jeg beklaget at jeg ikke hadde fått være med i forsamlingerne i Vadsø og høre Guds ord. Da sa Antin-Pieti: „Å du trenger ikke om å være uten Guds ord, du har jo bibelen." Der blei tale om Sirkanmaa og hans arbeid og adferd. Da sa Naimakka til mig: „Men vi holder da Sirkanmaa for kristen." Da fallt Antin-Pieti inn og sa: „Ja det er godt å være kristen, når det er stille veir, men når det blir storm, da spørres det hvem som er kristen." Vi tror nok Sirkanmaa var kristen, men han var altfor svak til det arbeid å stille stridigheterne i Vadsø. Det var galt å sende en sådan mann til et sådant arbeid. Raattamaa og de som sendte ham, gav ham det vitnesbyrd at han ikke hadde stridd med nogen, og det var vel så, der hvor det var fred; men når han kom i henderne på en dreven stridshelt, blei det noget annet. (56)

Fra denne tid blei det helt skille mellem de kristne i Vadsø. Sirkanmaa besøkte Vadsø en eller to gange efter dette, men det gikk så stilt, vi så ham ikke. Jeg minnes at en av de vintrene han var der, blei der holdt forsamlinger i den gamle prestegården. Den stod tom og skulde restaureres.

Høsten 1896 besøkte Antin-Pieti atter Vadsø og omegn, efter begjæring av de kristne. Det var tredje og siste gangen han var der. Han hadde til kamerat en Hans Johansen Oldervik av Tromsøysund — almindelig kallt Lille-Hans. — Det var en dyrebar tid, til stor styrkelse for oss svake vandringsmenn på livets smale vei. Med stor kraft utla Antin-Pieti Guds ord, men i kjærlighet og saktmodighet. Han var ikke av dem som legger hynder under armene til folk. Han bygde som sagt på apostlenes og profeternes grunnvoll, hvori Kristus er hovedhjørnestenen. Serlig viste han i skriftens lys hvorledes en kristen, dreven av Kristi kjærlighet, må vandre for å kunne bevare troen i en god samvittighet.

Han reiste herfra i slutningen av november over Bugøyfjord til Kittilä i Finnland sammen med Karl Huru og Mattis Mikkelsen Jokela. Lille-Hans skiltes fra ham i Vadsø og reiste hjem. I et brev fra Kittilä av $^{11}/_{12}$ 96 til Brune hilser han „eder mine kjære mødre, brødre og søstre i Kristus og takker både med hjerte og munn for

(56) Jeg fulgte brødrene til Makkaur, sa farvel med dem, gikk i land der og gikk så om natten over fjellet tilbake til Syltefjord.

eders kjærlighet, hvormed I har vederkveget mig både på sjæl og legeme". De var nu lykkelig kommet dit og mottatt der med glede og kjærlighet, som de skulde være Guds engler. Antin-Pieti skiltes fra Huru og Jokela i Kittilä og var julen der, var nyårshelgen i Saivomuotka hos „den kjære broder gamlingen J. Raattamaa", besøkte siden Karesuando kirkebygd, var i forsamling i Lannavaara og Vittangi. Der var alle gamle predikanter samlet: Raattamaa, Erkki-Antti, Jonas Purnu og mange andre. De spurte ham der om kristendommen i Norge, serlig i Vadsø. Han fortalte da om tilstanden i Vadsø, om Koskamo og Sirkanmaa og deres virksomhet, hvad han hadde sett og hørt, og de blei storlig forundret. De hadde trodd godt om Koskamo og Sirkanmaa. Antin-Pieti forstod at Jonas Purnu syntes han var for svak, når han ikke fikk forlik istand. Antin-Pieti bad da Purnu reise til Norge og tilbød sig å være kamerat, om han vilde ha ham. Men det blei intet av det. (57)

Efter denne tid blei det slutt med brevskrivningen fra de eldste i Sverige til Koskamo og venner. I all fall hørte ikke vi noget til det.

Sommeren 1897 kom Antin-Pieti atter til Norge og virket i Lyngen og Ofoten og senere blandt Karesuando-finnerne i Norge, hvor der var stor vekkelse. Om høsten kom han til Hamarfest og Nordvågen. Jeg telegraferte til Nordvågen og bad ham komme til Vadsø. Men han kunde ikke komme, hadde lovt sig andre steder og skulde være i Skibotn i marknas-tiden. Videre hadde han lovt sig på en prediketur til Uleåborg i Finnland. Han kjøpte en kveite i Skibotn, tok den med til Karesuando, holdt der et avskjedsgilde — han kallte det sitt gravøl, han hadde havt en drøm som minte om døden —, holdt en gripende avskjedstale, og reiste siden til Uleåborg. Der fikk han lungebetendelse og døde 22de februar 1898 nær 73 år gammel. (58)

Antin-Pieti fortalte om første gangen han var i Vadsø at han

---

(57) Alt dette er efter et brev fra Antin-Pieti til Huru, skrevet i Nordvågen $^{13}/_{10}$ 97. — Jeg ser i en optegnelse at Antin-Pieti skulde ha velsignet lærer Lilleeng til predikant. Det kan godt være, men imidlertid er det sikkert at Lilleeng hadde vært predikant og talt Guds ord lenge før Antin-Pieti kom til Vadsø.

(58) Da han lå syk, blei det endelig hentet doktor til ham. „Skal tro der ennu er liv i gamlingen," undret doktoren sig. Jo, pulsen slog. „Tell nu efter mig: en, to, tre," bad doktoren ham. „Faderen, Sønnen og den Helligånd," svarte Antin-Pieti stille. „Nei, svar med mine ord: en, to, tre," gjentok doktoren. Men svaret blei, like stille: „Faderen, Sønnen og den Helligånd." — „Den finngamlingen er ikke dum. Ære være sådanne!" sa doktoren. — Hans lik blei sendt hjem til Karesuando og begravet der.

hadde spurt nogen kvinner der om de elsker Jesus. De svarte med freidighet: „Ja, vi elsker Jesus, det skulde bare mangle." Andre igjen som han spurte om det samme: „Ja, vi vet ikke. Vi vilde gjerne elske ham, men hjertet føles så koldt og tørt, og det føles så liten kjærlighet." Og så viste det sig at de første aldeles ikke viste nogen kjærlighet, mens de siste derimot viste stor kjærlighet. Vi må her komme i hu Jesu ord: „Hvad I har gjort mot en av disse mine minste brødre, det har I gjort mot mig."

Vinteren 1898-99 gjorde Huru og Kantoniemi en tur til Finnland og Sverige, kom ned til Lyngen og besøkte på hjemturen også Hamarfest. De besøkte også Johan Raattamaa i Saivomuotka og fikk hans velsignelse. (59) Efter at Abr. Tapani i Muoslompolo hadde fått brev fra dem om deres lykkelige hjemkomst, skriver han 30te april 1899 et meget kjærligt brev til dem, takker dem for det Guds ord de forkyndte der og som hadde båret god frukt, og stadfester dem i den lære de har. I siste del av brevet skriver han bl. a.: „Jeg kan også fortelle at en av våre dyrebareste brødre og vår lærefader J. Raattamaa nu med stor glede og troens frimodighet er sovnet inn i dødens søvn den 7de mars. Nu hviler han fra sine gjerninger. Han har stridt den gode strid, bevaret troen og fullendt løpet, og nu har han fått bøie sitt hoved under rettferdighetens krone, som er de kjempendes løn. Han var en stor Guds profet i vår tid; for han var begavet med stor langmodighet til å holde Herrens hjord samlet, om enn muligens også han i alderdommen blei svekket gjennem listige forførere." Raattamaa var 88 år gl. da han døde. Ja han var en dyrebar Guds mann, men et menneske var også han. Antin-Pieti sa til mig, da vi en søndags formiddag gikk sammen fra Lilleengs hus til forsamling i skolen i Jakobselv, at det var formeget gjort av Raattamaa å ville ta på sig å styre kristendommen borte i et annet land.

Efter stengningen av bedehuset i 1895 blei det som sagt helt skille mellem de kristne i Vadsø. Der var nok forsøk på å få istand enighet om bedehuset, men det lyktes ikke. Enden blei at Koskamos tilhengere bygde sitt eget bedehus — Det nye bedehus — og kallte sig de apostolisk-lutherske.

Efter Raattamaas død blei der i de såkallte førstefødtes leir en

---

(59) Huru hadde også før vært sammen med Raattamaa, og jeg har aldrig sett at Raattamaa har dadlet Huru. — I et brev av $^{29}/_{4}$ 1905 til K. Huru sier Lundberg at såvidt han minnes efter Raattamaas skrivelser, skulde striden i Vadsø være 31 år gammel. Dette stemmer jo med at det var i 1874 Koskamo kom til Vadsø. Dette bekrefter at da begynte striden.

strid om hvem som nu skulde være hovedet. Sirkanmaa skrev et brev til sine venner i Vadsø, som jeg fikk anledning å se. I det ynket han sig under den tunge byrde som nu var fallen på ham. Jonas Purnu i Gjellivare var vel den som gikk av med seieren, og efter ham er det nu Appelkvist som har makten. Koskamo vilde ikke bøie sig under dette og blei utstøtt, og er det fremdeles.

Vi holdt våre forsamlinger i det gamle bedehus og hadde det nu meget roligere. Mange av oss var likevel ikke helt fornøidd med dette at de kristne skulde være adskilte.

I 1897 kom der fra Finnland en predikant ved navn Möller. Han var født i Rovaniemi, hans mor var læstadianer, og han var blitt opvakt i 8 års alderen. Da han blei voksen, kom han til Syd-Finnland — bodde visst nu i Helsingfors. — Der klarnet nogen skriftforståelser for ham. Han fremholdt disse for de kristne der; men de fordømte ham. Da gikk han over til de frikirkelige. Dette fortalte han selv, og vi som hørte det, var da ferdige med ham. Han nevnte ikke hvad forståelser det var. — Han prediket omvendelse og syndernes forlatelse på sin måte, og mange blei fast i ham. En og annen kom også til troen ved hans prediken. Han kunde ikke predike lærdom og rettledning for de troende; for den feilende var det intet annet enn dom. Men som sagt, mange blei fast i ham, og det skadet kjærligheten hos mange troende. Da han så at nogen var blitt fast i ham, sa han til dem at vil de bli fullkomne kristne, må de la sig døpe. Han hadde ikke nevnt dette før. Han forkastet helt barnedåpen. Der var nogen som gikk med på å la sig døpe. De første som blei døpte, var en kvinne fra Vadsø og en fra Jakobselv. De blei døpte i Jakobselva. Nogen få blei nok også døpte i Navarsvatne. Mange var det ikke. Huru fikk meget arbeid med å rette på den skade Möller gjorde. Alt lot sig selvfølgelig ikke rette på, men meget blei, Gud være takk, rettet på. — Möller holdt samlinger i samme lokale som Koskamos tilhengere, og han var også med og samlet midler til det nye bedehuset. Siden — i 1902 — blei dette stengt for ham og hans. Möller var et par gange — såvidt minnes — i Vadsø. Siden var der nogen andre av samme retning, men deres arbeid virket ikke noget nevneverdigt.

Forøvrigt var det nu fred i kristendommen. I den flokk som holdt samlinger i Gamlebedehuset, var der kjærlighet og enighet. Det var de samme arbeidere som før som virket der, nemlig Karl Huru, Tomas Lilleeng, Oluf Kantoniemi, Vilh. Tuuni, Jakob Bjørnstrøm og A. Brune. Det var nu nogen år at vi ikke hadde nogen fremmede predi-

kanter. Det var vanskelig å få i sådanne. Imidlertid begynte døden å plukke bort den ene efter den annen av disse kjære brødre. Den første som døde var Bjørnstrøm. Han døde salig $^{19}/_{6}$ 1904. Kantoniemi gikk hjem til den evige hvile 1903. Han var ikke så gammel, men han hadde forløftet sig på noget på sjøen under fisket, og blei syk og døde en tid efter. Det største sakn og tap og det tyngste slag for oss som blei igjen, var da den kjære broder og dyrebare Herrens arbeider Karl Huru vandret hjem til den evige hvile $^{3}/_{12}$ 1905. Han døde i Karjel hos Jakob Palo. Han var reist dit på prediketur og blei syk og døde der. Han var vel 65 år gammel. Vi har allerede vist det dyrebare Guds arbeid han utførte. Ja det var tungt for oss at han gikk bort. Men hvem har kjent Herrens sinn, og hvem var hans rådgiver? Vi måtte finne oss i Herrens styrelse. For ham var det godt; han fikk gå hjem til hvilen efter de mange og tunge prøvelser, som Gud allikevel gav ham styrke til å tåle og kjempe sig igjennem. Herren så vel at nu har han lidt nok. Gud være lov og pris for alt.

Til julen 1905 kom Erik Johnsen fra Lyngen til Vadsø og hadde til kamerat Hans Holmgren fra Kvalsund. (60)

Vintrene 1906-07, 1907-08 og 1908-09 besøkte Nils Mælen fra Lyngen Vadsø og 1909-10 Erik Johnsen og Nils Larsen fra Lauksund. Disse menn talte i almindelighet Guds ord således at der intet var å sie på det. Imidlertid fremkom litt efter litt visse egne forståelser som vi ikke kunde være med på, da vi ikke fant at de stemte overens med Guds ord. Siden er det blitt til det at de av disse forståelser har dannet en skillevegg i kristendommen: De som ikke forstår således, blir utestengte. En ting som serlig støtte, var deres stygge uttalelser om de små udøpte barn og at de fordømte de små barn som dør uten dåp. De vilde gjerne ophøie nogen og nedsette andre, skjønt i Guds rike skal den ene ikke være større enn den annen. Den de iser vilde slå ned, var Vilh. Tuuni. Tuuni var en dyrebar mann til å utlegge Guds ord. Han kunde ha sine naturfeiler, og hvem har vel ikke det.

(60) Av et brev av $^{21}/_{11}$ 04 fra E. Johnsen til Brune fremgår at jeg høsten 1904 hadde skrevet til E. Johnsen efter predikant, men brevet kom for sent, alle var utsendte; men måskje senere. Det er vel efter dette Johnsen kom nu. Av førnevnte brev fra Lundberg til Huru fremgår at i Lannavaara-forsamlingen vinteren 1905 hadde de valgt Lundberg, E. Johnsen og L. G. Larsson Palo til å prøve å få istand fred og enighet i Vadsø. Hvad Huru svarte på Lundbergs brev, vet jeg ikke. I Jakobselv forsøkte E. Johnsen å tale til Koskamo om forlik, men det blei ikke noget av det. De andre to besøkte ikke Vadsø.

K. Huru var den som fikk ham til å tale; men han var ikke godt likt av alle. Det blei sladret på ham til lyngspredikanterne, og der blei sladderen godt mottatt. I den tid da Huru døde, var det full enighet i denne skare, men ved dette blei der en revne. (61)

Efterjulsvinteren 1909 fikk Vadsø besøk av Paul Rantala fra Finnland. De troende i Hamarfest hadde skrevet efter ham, og han var i Hamarfest julen 08. Vi skrev efter ham og fikk ham til Vadsø. Han er en dyrebar Guds mann og prediket med kraft og frimodighet Kristi evangelium. Men det blei ikke enighet mellem ham og Nils Mælen. Sistnevnte tok helt avstand. Det var iser forståelsen om dåpen som skilte. Som nevnt besøkte E. Johnsen Vadsø vinteren 1909-10. Det blei prøvt på å få istand enighet mellem ham og Tuuni om dåpen, men Johnsen og hans kamerat var så stramme i sine forståelser at vi kunde ikke gå med på dem. (62)

Høsten 1910 kom det istand et slags forlik mellem Koskamos flokk på den ene side og de andre kristne. Det var Lilleeng og Koskamo som begynte med dette i Jakobselv. De holdt forsamling sammen der, og det blei bedt om forlatelse. Siden kom Lilleeng og Koskamo til byen og Tuuni fra Bugøynes. Jeg gikk også med på forsamling i Nybedehuset. Lilleeng og Tuuni talte der det rene Guds ord, således som Huru og andre hadde gjort, og alt blei av Koskamo og venner stadfestet som rett. I næste forsamling kom en hel hop av Koskamos venner og bad mig om forlatelse for stridigheter og ukjærlighet. Vi gjorde ingen forandring i vår lære og forkyndelse. Koskamo bad om forlatelse i en slump for sin fremferd og lovte å holde fred. Han hadde sagt i et brev til Lundberg at Brune, som før hadde holdt med Huru, nu var gått over til ham. Dette er helt galt. Jeg og, Gud være takk, mange kjære brødre og søstre med mig, har ikke vært og er

(61) Høsten 1907 var Tuuni en tur til Skibotn i marknastiden. Der holdes da forsamlinger, og Tuuni talte også et par gange der. Av nogen ord han hadde sagt om småbarna, fikk lyngspredikanterne det så til at han lærer helt galt. De har nu fått det så til at vi i Finnmarka forkaster og fornekter barnedåpen og arvesynden. Intet av dette er sant, det er bare noget de skal ha for å slå oss ned og ophøie sig selv. Oss gjør det intet. I et brev fra Tuuni fra Hamarfest til mig av $^{30}/_{12}$ 08 hilser han kjærlig Nils Mælen og sier at de var sammen i Nordvågen i kjærlighet og enighet og tilgav hverandre feiler og overtredelser.

(62) Nils Larsen sa: „Ja sådan forstår vi, og de som forstår sådan, så er det godt, og de som ikke forstår sådan — —" og så skulde han til å dømme dem. Da fallt jeg inn og sa: — „så blir de nu likevel salige." Og jeg fikk medhold av flere bl. a. av Lilleeng. Lyngsværingernes trange og døde forståelser om dåpen har aldrig fått inngang i Vadsø og omegn.

ikke fastbundne til noget menneske, men til Jesus Kristus, som får til den gode hyrde. Og vi har, drevne av hans store kjærlighet til oss, arbeidet på å samle til ham, den gode hyrde. Og når vi ved troen er i Kristus, så virker det broderkjærlighet. Årsaken til splittelserne er derfor at sjælene er fast i noget annet, så livet og kjærligheten blir borte. Når vi gikk sammen med Koskamos venner, var det fordi vi vilde forene alle til ett i Kristus. Der var imidlertid til begge sider dem som var så stride at en ingen vei kunde komme med dem.

Vinteren 1912-13, efter jul, fikk vi to predikanter fra Finnland, Karl Sandberg fra Neder-Torneå og Hj. Vanhala fra Torneå by. Sandberg hadde vinteren før besøkt Hamarfest sammen med en Jämsä fra Kemi. Brødrene i Hamarfest hadde atter skrevet efter Sandberg, og vi hadde gått sammen med dem, således at han skulde besøke også Vadsø. Jämsä kom ikke. Sandberg hadde til kamerat en Vanhala. De besøkte også Vadsø vinteren 1913-14. Da kom de til Vadsø i november måned og var der og i omegnen til over nyår. Også vinteren 1914-15 var de i Vadsø, men da var de ikke sammen. Sandberg kom før jul og reiste til Hamarfest til jul. Vanhala kom efter jul. Det var begavede talere, og deres prediken virket stor vekkelse, og mange kom til troen. To gange var det så meget folk samlet at de fikk ikke rum i nogen av bedehusene, det blei med prestens tillatelse samling i kirken. (63) Det var første gang vi hadde forsamling i kirken, iallfall i Vadsø. — Det første disse predikanterne kom, blei det holdt samlinger i Gamlebedehuset, men siden, da det blei så meget folk, i Det nye bedehuset.

Vinteren 1913-14, efter at Sandberg og Vanhala var reist, kom det to predikanter fra Finnland, Pyörre og Juntila. De var av en retning som kalles „de nyvakte". Det var i 1890 årene den opstod i Finnland. Det hendte noget som desverre til alle tider har hendt i kristendommen, at der var dem som bekjente kristendommen og samtidig levde i åpenbare kjødets gjerninger, og således helt misbrukte evangeliets frihet. (Se 1 Kor. 5.) Sådanne viser jo klart at de ikke tror eller kjenner evangeliet; for de som hører Kristus til, har korsfestet kjødet med dets lyster og begjæringer. Så var der nogen som gav evangeliets prediken skylden for dette. — Det gjør ikke apostlene. — De sluttet med å predike evangelium og syndernes forlatelse, sa at hele kristendommen sov, og forlangte ny vekkelse av alle. Deres

(63) Såvidt jeg minnes var dette efterjulsvinteren 1913. Første gang var en søndagskveld, og andre gangen den kvelden talerne holdt avskjedsforsamling. Prost Opdahl var så snild han lot oss få kirken.

prediken var så trang at livet døde ut, og det blei igjen bare selvgjort andakt. Det voldte stor skade på kristendommen. Den som stod for å få disse menn til Vadsø, var Tomas Gunnari, Bugøyfjord. Han var en tur i Amerika og besøkte sine barn og brødre, og der var disse predikanter på tur, og han blei kjent med dem. Der var endel i Vadsø som holdt med dem og blei fast i dem. Det var de samme som var fast i E. Johnsen. Også endel av de unge som netop var komne til troen, blei forvirret av disse. (64) Når Gunnari i et brev av $^{24}/_{2}$ 1914 sier at Pyörre og Juntila fortsatte det arbeid som Parkajoki, Hanhivaara, Paksuniemi og Antin-Pieti og siden Neljäskunta og Lilleeng utførte, så er dette ikke rett. Som før nevnt gikk brødrene Hanhivaara og Paksuniemi på det siste over til de nyvakte, men da de reiste i Vadsø, var der intet sådant. Og de andre nevnte dyrebare menn har prediket livets ord inntil enden.

Sommeren 1915 — søndag, mandag og tirsdag 4de, 5te og 6te juli — var det storforsamling i Vadsø. (65) Der var samlet en mengde mennesker fra Alta, Kvalsund, Hamarfest, Porsangen, Nordvågen, Brenngam, fra Vardø, Kiberg og bygderne om Varanger. Samlingerne blei holdt i kirken. Det var felles bespisning i festiviteten, middag, kaffe og aften. Det var dyrebart å komme sammen med så mange kjære brødre og søstre omkring Guds hellige og dyrebare ord. Og så det å få tjene dem i kjærlighet, det er også dyrebart. Av fremmede predikanter møtte Rantala og Sandberg. Siden kom også Vanhala. (66)

Vanhala blei fra nu av til sorg for de kristne. Rantala og Sandberg hadde, da de reiste til forsamlingerne i Vadsø, frarådet ham å komme dit, men allikevel kom han. Der hadde vært det hos den mannen som hadde vakt mistanke hos oss, men når vi hørte hvor kraftig han talte mot synden, kunde vi ikke tro at der virkelig var noget galt.

---

(64) Jeg var ikke og hørte på disse predikanter. Jeg kjente retningen av deres blad „Kolkuttaja". Der har vært flere av disse „nyvakte" predikanterne i Vadsø. I 1920 var der en Hannila og Heiskanen. Dem hørte jeg og tolket til dem. Men jeg fant ikke liv i deres forkyndelse. De nyvakte og lyngsværingerne er siden gått helt sammen.

(65) Første storforsamlingen i Finnmarka var på Elvebakken i Alta 1913. Denne i Vadsø var den annen. Siden har det vært storforsamlinger i Hamarfest 1917, på Elvebakken 1918, 19 og 21, i Kvalsund 1922, i Hamarfest 1923, på Elvebakken 1924, 26 og 27, og 1928 i Langfjordbotn i Talvik hered.

(66) På grunn av tilhøve med dampskipene fortsatte forsamlingerne til torsdag — da i Nybedehuset. Jeg måtte reise tirsdag aften til Vardø som lagrettemann.

Nu var det imidlertid i Finnland kommet klart frem i dagen at han ikke hadde vandret i renhet. Og Rantala og Sandberg kunde ikke annet enn føre sannheten frem. I en liten sammenkomst kom de frem med dette, som bevislig var kommet for dagen, at han hadde levt i utukt. Han erkjente det og bad om forlatelse. Rantala og Sandberg formante ham da til helt å avstå fra dette og reise med dem hjem. Men nei. Da han kom bort i et annet hus, sa han at de hadde bebreidet ham for gamle synder, og han reiste med Koskamo til Tana. En tid efter reiste han hjem.

Efter nyår 1916 kom Rantala og Sandberg til Vadsø. Vi fikk høre at de var i Hamarfest, og efter at jeg hadde spurt i forsamlingen om vi ikke skulde få dem til Vadsø, og ingen sa imot det, telegraferte jeg efter dem, og de kom. Og det så ut til deres prediken virket godt, knuste hjerterne og virket kjærlighet og enighet. Men der var dem som ikke likte dette. Der var en del som var blitt så fast i Vanhala, at når ikke han kom, vilde de ikke vite av predikanter. De telegraferte da, uten at vi andre visste om det, efter Vanhala, og han kom efter at Rantala og Sandberg var reist.

Dette med Vanhala voldte stor forargelse i kristendommen. Det var vitterligt at han hadde levt i åpenbare kjødets gjerninger, og sann omvendelse blei det ikke. Bekjente han noget for en, nektet han det for en annen, og offentlig bad han om forlatelse for svakheter bare. Tross alt var det nogen som holdt ham for lyset, og de vilde ikke tro noget ondt om ham. Vi som vilde vandre i sannheten, måtte ta avstand fra dette. Vi måtte skille lag med dem som nu tok imot Vanhala.

Straks Vanhala kom til Vadsø, reiste han til Tana til Koskamo. Siden reiste disse to omkring og ophøiet hinannen og lærte at der er ingen forskjel på synd. — Enigheten mellem Koskamo og Vanhala varte imidlertid ikke lenge. De blei uenige om de gaver og midler de fikk inn, og det blei en stor splittelse. Koskamo mistet storparten av sine tilhengere. Dette var nok det motsatte av beregningen. Nu så Koskamo og hans venner Vanhalas synder, før hadde de ikke sett dem.

Vi som nu en tid hadde forsøkt å være sammen med dem i Nybedehuset, vi blei nu en tid utestengte fra begge husene. I det nye godkjente de Vanhala, og vi kunde ikke være med på det. I det gamle hadde Erik Johnsen så stor magt at han fikk oss utestengt. Der krevet de bl. a. av mig at jeg skulde gjøre forbedring for at jeg hadde talt i Nybedehuset. Det kunde jeg ikke, da jeg der som andre steder hadde talt sannhetens ord overensstemmende med den hellige skrift,

efter som Gud gav mig. Siden var der likevel de i Gamlebedehuset som kom og bad mig tale der, og det gjorde jeg. (67)

Høsten 1918 flyttet predikanten Vilh. Tuuni fra Bugøynes til Elvebakken i Alta, efter begjæring av de kristne der. Deres gamle predikant Petter Posti var da død.

Efterjulsvinteren 1920 kom det til Vadsø to predikanter fra Gjellivare i Sverige, Björkman og Parakka, med finnen Mikal Mikalsen fra Ofoten til tolk. De var av de såkallte „førstefødte". Der var i Vadsø nogen få igjen av Palovaaras venner, og de hadde fått disse dit. Deres prediken var sådan at det var klart de vilde dekke over det som var deres virkelige mening. Jeg var også i samtale med dem, men det var ikke muligt å få ut av dem hvad de mente og lærte. Det fikk jeg ut av dem at de godkjente Palovaara, men ikke Koskamo.

Som før nevnt besøkte også to av de nyvakte samme vinter Vadsø.

I januar 1921 flyttet Vanhala med familje til Vadsø, men han blei ikke gammel i Norge. Han døde på sykehuset i Vadsø mellem jul og nyår 1921. Vanhala var hele tiden han reiste i Norge en avgjort motstander av de førstefødte. Nu efter at han var død, gikk størstedelen av hans tilhengere med Karl Sirka i spissen over til de førstefødte og skrev efter predikanterne Björkman og Parakka, og de kom. Det blei nu satt så skarp grense, at de som vilde ha predikanter av de førstefødte, måtte skrive under på det. Gjorde de ikke det, var de utestengte av menigheten. Karl Sirka var en tur til Gjellivare og blei satt til predikant. Det er den rette menighet de bygger på, og den er i Gjellivare. Det har i de senere år flere gange vært predikanter av disse i Vadsø, dels fra Gjellivare og dels fra Lofoten. Andr. Børresen, som før var i finnemisjonen, er nu blitt med dem.

Siden denne flokken blei til, har det i Vadsø til vanlig vært tre forsamlinger: i Gamlebedehuset, Nybedehuset, og de førstefødte i private hus.

Jeg tok avskjed fra skolen i 1920 og flyttet til Hamarfest. De siste år jeg var i Vadsø, talte jeg Guds ord i Gamlebedehuset. Jeg besøkte Vadsø i mars måned 1922 og 1925 og blei kjærlig mottatt. Det blei holdt samlinger i Gamlebedehuset, men de søndager jeg var der, var det ikke forsamling i Nybedehuset. De kom og hørte på det Guds ord Gud gav mig å tale i Gamlebedehuset. Høsten 1926 besøkte den dyrebare Guds mann Aug. Lundberg fra Sverige Vadsø og nogen steder der omkring, og jeg var med ham. Da blei det holdt forsamlinger i

(67) Det var gamle, nu avdøde, Ole Edv. Hansen som kom og bad mig tale.

Nybedehuset, og den søndagen vi var der, var det ingen forsamling i Gamlebedehuset. Alle var og hørte på broder Lundbergs dyrebare forkyndelse, ja tilmed de førstefødte. Og det bar god frukt. Flere har efter dette gått fra de førstefødte.

Det kan vel efter dette se ut som denne kristendom skulde bare bestå i strid og splittelse, men, Gud være lovet, det er da ikke så. Det finnes, Gud være takk, mange steder hvor denne kristendom blomstrer og skinner i enighet og kjærlighet. Som et eksempel skal jeg nevne Elvebakken og omegn i Alta. Kunde nevne flere.

Der er ennu på Vadsø-kanterne en dyrebar Guds arbeider, som i barnlig tro og tålmodighet strider troens gode strid, og som Gud har utrustet med herlige gaver til å forkynde Guds ord. Han har også mange gange talt Guds ord i Vadsø, og er godt kjent der. Det er Johan Kukko i Skallelv. Han er barnefødt i Nyhamn og opvoksen i Skallelv. Han hadde troende foreldre, som er vandret hjem til hvilen. De var fra Karungi på svenskesiden av Torneelven. Det har forekommet mig mange gange at på Johan Kukko passer apostelen Paulus's ord til Timoteus, at han fra barndommen kjenner den hellige skrift. Han står trofast på den samme sunne læres grunn som Karl Huru og de andre troe evangeliets forkyndere.

Ja de mange splittelser og de mange forskjellige retninger som har fått inngang blandt de kristne i Vadsø, har gjort så stor skade, at vi kan ikke her utsie det. Men tross alt har der dog til alle tider vært levende sjæle som har vandret i tro og kjærlighet, og mange, ja en stor skare, har alt seiret og nådd frem til det rette fedreland, til den evige hvile. Gud være derfor evig lov, pris og ære i all evighet, amen. Og vår bøn og vårt sukk til Gud den kjære himmelske Fader i Jesus Kristus er, at han ennu vilde klargjøre den åndelige luft og himmel også i Vadsø og omegn, så evangelieordets sol får skinne klart, og nådens himmelske regn får dugge hjertejorden, til liv og salighet for menneskene også i Vadsø. Amen.

OPLYSNINGER.

Meddelt av *Kristian Nissen.*

Side 41, linje 15-16 nedenfra: „Læstadius blei opvakt i 1842 og kom til levende tro 1844." Ang. L.s religiøse livsutvikling til det for ham selv og hans gjerning så betydningsfulle gjennembrudd i januar 1844 henvises til L.s egen redegjørelse, gitt i hans tidsskrift Ens Ropandes Röst, den nye utgave ved J. F. Hellman, Uleåborg 1909, s. 24 f. og spesielt s. 32-33. Jfr. også den minnetale over ham som blev holdt ved hans begravelse og som finnes trykt foran i flere utgaver av L.s prekensamlinger.

Side 41, linje 13-14 nedenfra: „Det var i Karesuando vekkelsen begynte, og utbredte sig derfra over hele svensk Lappmark og til Finnland og Norge." Uttrykket „hele svensk Lappmark" er for sterkt. Den læstadianske vekkelsesbevegelse har ikke i nevneverdig grad utbredt sig til de sydlige svenske lappmarker. I Finnland derimot har bevegelsen efterhånden utbredt sig over hele landet side om side med de andre finske vekkelsesbevegelser, ja har også funnet nogen utbredelse i Estland og i Ingermannland i Rusland. I Norge er bevegelsen som sådan nådd mot syd til Tysfjord og Lofoten (Vågan og Buksnes), mot nord og nordøst helt til østligst i Øst-Finnmark. Nærmest ved finske og svenske og delvis norske emigranter har læstadianismen fått en viss lokalt begrenset utbredelse også i de Forenede Stater i Nordamerika.

Side 41, linje 7-8 nedenfra: Brunes bok „Nogen ord om Læstadius og Læstadianismen" (Hammerfest 1927) inneholder også en oversettelse av en artikel av Læstadius i Ens Ropandes Röst: Noen ord til selvforsvar, samt en preken av Læstadius. Boken var foranlediget av noen artikler i Trondheimsbladet „Nidaros" av sogneprest Th. Solberg, mot hvem Brune polemiserer.

Side 41, linje 4-6 nedenfra: Ang. „Antin-Pieti og hans kamerat Mattis Siikavuopio" og deres prediketur til Lyngen 1848, se s. 65, anm. 48, Hjalmar Westeson: Ödemarksprofetens lärjungar, Stockholm 1922, s. 82-108, og Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 239, samt A. Laitinen: Muistoja Lapin kristillisyydestä, Oulu 1918, s. 35-39 (i 2. utgave ved Alex. Hellman, Oulu 1926, s. 63-70) og Väinö Havas: Laestadiolaisuuden historia, Oulu 1927, s. 36-39. Antin-Pietis offisielle svenske navn var vel som av Brune anført (s. 65, anm. 48) Per Andersson Nutti og ikke som anført hos Westeson (og Hasselberg) Per Anders Persson Nutti.

Side 41, linje 3-4 nedenfra: „I Ofoten var nok den første predikant Tomas Påve, men hvad tid han begynte der, vet jeg ikke." Ifølge meddelelse fra A. Brobak, Narvik, var det i 1860-årene at Tomas Påve kom som predikant til Ofoten. Tomas Påve var flyttlapp fra Jukkasjärvi i Sverige. Noen ord om ham finnes hos Carl Schøyen: Tre stammers møte, Kra. 1918, s. 48 og 58 (slektsnavnet her skrevet: Bove). I Inga Bjørnsons bok: Dundor-Heikka, Kra. 1916, finnes s. 56 et billede av Tomas Påve.

Side 42, linje 3-4 ovenfra: „Naar det var at denne kristendom kom til Vadsø kan ikke med bestemthet sies." Prosten Johan Beronka har i sin bok: Vadsø bys historie, Vadsø 1933, s. 183-89, gitt en skildring av „Den læstadianske menighet i Vadsø". Hans hovedkilde var A. Brunes her ovenfor trykte manuskript om „Den levende kristendom i Vadsø", optegnelser av tollbetjent A. Tiberg og mundtlige meddelelser fra forskjellige. Da undertegnede ikke har noget personlig kjennskap til læstadianismens historie i Vadsø, er det kun på noen få punkter jeg kan supplere Brunes fremstilling. M. h. t. læstadianismens første fremtreden i Vadsø kan henvises til sogneprest G. Sandbergs artikelserie „Fra Sydvaranger", i Luthersk Ugeskrift, 6te halvår (1879, annet halvår), se spesielt s. 22.

Side 43, linje 9 ovenfra: Ang. Ole Kallems virksomhet i Nord-Norge kan henvises til A. Chr. Bang: Kirkehistoriske smaastykker, Kra. 1890, s. 300-01, og særlig til H. G. Heggtveit: Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede, Chra. 1912-1920, II, 2, s. 766-67. Jfr. også A. Halvorsen: Billeder av livet i Finmarken, Kra. 1911, s. 71 f. og Martin Tveters artikel: Finnmark, kirkeliv og misjonsliv, i Hellige Jul 1938, s. 15-19.

Side 43, linje 12-14 ovenfra: „Erik Anders Andersson Juhonpieti – Erkki-Antti som han almindelig er kallt – fra Pajala i Sverige." Hans offisielle svenske navn var Erik Anders Andersson. Se om ham Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 239-40, og Havas: Laestadiolaisuuden historia, s. 32-34.

Side 43, linje 22 ovenfra: „det hellige kjød og kaldhoppingen". Se til forklaring av disse besynderlige uttrykk s. 54, anm. 31.

Side 44, linje 2-4 ovenfra: „Henrik Parkajoki — Parka-Heikki — fra Muoslompolo bygd i Muonionalusta kapellsokn i svensk Lappmark." Muonionalusta, som er et kapellsogn under Pajala, ligger ikke innenfor, men utenfor lappmarksgrensen. Kapellet, som tidligere stod i Muonionalusta, hvorefter kapellsognet har sitt navn, er for noen år siden flyttet til Muodos- (Muos-)lompolo, en knapp mil nordvest for Muonionalusta Henrik Parkajoki var bosatt i Muodoslompolo, men hadde sitt navn efter Parkajoki-gårdene lenger syd i sognet. Se forøvrig om ham Laitinen: Muistosanoja, s. 56-60 (2. utg. s. 90-95), og Havas: Laestadiolaisuuden historia, s. 39-40.

Side 45, linje 27-28 ovenfra: „neljäskunta" betyr egentlig ikke en fjerdingsmann (en underordnet polititjenestemann på landsbygden i Sverige), men en fjerding (en del, egentlig en fjerdedel, av sognet).

Side 45, nederst: Brunes anm. 12. Hvad Brune her gjengir efter Laitinens bok Muistoja, hvor det i utgaven av 1918 finnes s. 57, er — uvisst hvorfor — utelatt i den av Alex. Hellman besørgede annen utgave av samme bok (Oulu 1926).

Side 46, linje 29-30 ovenfra: „blei Karl ved håndspåleggelse i menighetens forsamling vidd til predikant." At læstadianerne innvier sine predikanter ved håndspåleggelse er nu neppe almindelig skikk.

Side 47, linje 5-6 ovenfra: „Sommeren 1876 reiste Parkajoki og Tapani over Vadsø til Amerika på prediketur." Se herom Westeson: Ödemarksprofetens lärjungar, s. 48 f., jfr. Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 303, anm. 1.

Side 47, linje 21 ovenfra: „brødrene Petter Hanhivaara og Fredrik Paksuniemi." Se om disse Laitinen: Muistosanoja, s. 62-66 (2. utg. s. 98-114) og Havas: Laestadiolaisuuden historia, s. 53-59, jfr. Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 292-93. Petter Hanhivaara („Hanhi-Pieti") regnes som grunnlegger av den nyere retning blandt læstadianerne, som kalles „Den nye vekkelsen" (finsk: Uusiheräys), jfr. Brunes uttalelse s. 66, anm. 47.

Side 48, nederst, anm. 19: „presten Roll i Alta". Ang. presten Karl Jacob Roll (1829-1887), som 1858-1864 var stiftskapellan i Tromsø stift og herunder også gjorde tjeneste i Alta, se Heggtveit: Den norske Kirke i det nittende Aarh., II, 2, s. 917-20, og J. B. Halvorsen: Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880, IV, Kra. 1896, s. 588-89, samt der anført litteratur.

Side 50-53: Ved Brunes referat av konflikten mellem ham og prost Gjølme må ikke glemmes, at Brune var part i saken. Personalia vedrørende prost B. A. Gjølme og hans to formenn, Immanuel Ottesen og Chr. A. Christophersen, finnes bl. a. hos Beronka: Vadsø bys historie, s. 140-41, og i Kaldsbok for Vadsø sogneprestembede ved Joh. Beronka, Vadsø 1923, s. 49-52.

Side 55, linje 10 ovenfra: „Oluf Koskamo og Paul Palovaara". Koskamo, som i en lang årrekke var gårdbruker og ferjemann ved Seida i Tana, hvor han døde i 1930, var en i store strøk av Finnmark, kanskje særlig i Tana, Polmak og Karasjok, meget ansett predikant og det med rette. I sine ovennevnte Muistoja (s. 83-84, 2. utg. s. 132-33) har Laitinen uttalt sig anerkjennende om den Paulus Palovaara, som her kritiseres så sterkt av Brune.

Side 55, linje 11 ovenfra: J. Raattamaa. Om denne Læstadius's store disipel Johan Raattamaa (eller Raattama, se Havas: Laestad. hist., s. 25, anm. 1), der var den læstadianske vekkelsesbevegelses anerkjente leder fra Læstadius's død i 1861 til hans egen død i 1899, kan henvises til praktisk talt alle fremstillinger av Læstadius og læstadianismen.

Særlig kan dog nevnes Carl Edquist: Ropande röster i ödemarken, Stockholm 1916, s. 26 f., Märtha Edquist: Lars Levi Læstadius, Stockholm (Uddevalla) 1922, s. 146-58, Westeson: Ödemarksprofetens lärjungar, s. 15-62, og Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 231-36, samt til Laitinen: Muistoja, s. 13-21 (2. utg. s. 30-39), Havas: Laestadiolaisuuden historia, s. 25-29, og Kaarlo Castrén: Kiveliön suuri herättäjä Lars Levi Laestadius, Helsinki 1932, s. 96 f. (2. utg., Helsinki 1934, likeledes s. 96 f.).

Side 60, linje 6 ovenfra: Hans Helander. Angående denne usedvanlig sympatiske predikant kan henvises til „Finmarken for Kristus", Stavanger 1915, s. 17 (billede), og til Oluf Koskamos minnetale over ham, trykt på finsk i Astoria, Oregon, U. S. A., 1916, under titlen: Saarnaja Hans A. Helanderin Elämäkerta [Predikant H. A. H.s biografi], samt til Gulbrand Tandbergs omtale av ham i Norsk Finne-Mission 1894, Syvende Aarsberetning, Tromsø 1895, s. 22-24.

Side 64, linje 19 ovenfra: Abraham Hietanen (finsk: Aapo H.). Se om ham: Laitinen: Muistosanoja, s. 88-89 (2. utg. s. 137-38), og Havas: Laestadiolaisuuden hist., s. 77.

Side 66, nederst, note 48: Se ovenfor, oplysn. til s. 41, linje 4-6 nedenfra.

Side 67, linje 18 ovenfra: Johan Sirkanmaa. Se om ham Laitinen: Muistosanoja, s. 62 (2. utg. s. 96-97).

Side 67, linje 20 ovenfra: Aatu Laitinen. Aadam (finsk Aatu) Laitinen, f. i Suonenjoki i Finnland $^{13}/_{9}$ 1853, var 1881-1897 kapellan i Enontekiö (Hetta) og fra 1897 først kapellan og senere til sin død $^{31}/_{12}$ 1923 kyrkoherde i Rovaniemi nordligst i Österbotten på grensen av Lappmarken. Han blev snart en av den læstadianske bevegelses ledere i Finnland. Han utga en stor rekke av prekener og andre religiøse skrifter samt det ovenfor flere ganger anførte historisk-biografiske skrift: Muistosanoja Lapin kristillisyydestä [Minner fra kristendommen i Lappmarken], Oulu 1918. I den av Alex. Hellman besørgede 2nen utgave av dette skrift, Oulu 1926, er side 145-48 tilføiet noen selvbiografiske optegnelser av Laitinen og s. 148-52 noen yderligere oplysninger om ham. Side 145 finnes et billede av ham. Hos Havas: Laestadiolaisuuden historia, er hans personlighet og virksomhet omtalt s. 62-71 og i litteraturfortegnelsen i samme bok finnes s. 236-37 en kortfattet fortegnelse over hans trykte skrifter. I svensk litteratur finnes interessante oplysninger om Laitinen hos Edquist: Ropande röster i ödemarken, s. 43-65, og en kort omtale av ham hos Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 243-44. — Såvidt vites besøkte Laitinen kun én gang Norge, nemlig Kautokeino under bispevisitaten i april 1883. Sophus Tromholt omtaler i sin bok Under Nordlysets Straaler, K.havn 1885, s. 427-29, dette besøk i meget nedsettende uttrykk om L., for hvem det også fikk et rettslig efterspill. Dette omtales av Havas s. 67 og berøres også av L. selv i ovennevnte selvbiografiske oplysninger i 2nen utg. av Muistoja, se der s. 147.

Side 73, siste linje: „Efter Raattamaas død blei der i de såkallte førstefødtes leir en strid om hvem som nu skulde være hovedet." Angående denne for den læstadianske bevegelse så skadelige strid kan henvises bl. a. til Carl Edquist: Ropande röster, avsnitt V, Tecken til söndring (s. 42-49), VI, Rövarsynoden i Gellivare (s. 50-60), og VII, En annan syn på striden (s. 61-76), samt til Havas: Laestadiolaisuuden historia, avsnittet om „Esikoisuus", s. 130-36, jfr. s. 196-97. Ang. Jonas Purnu se også Laitinen: Muistosanoja, s. 50-51 (2. utg. s. 83-84). „De førstefødte"s parti kalles også for „vestlæstadianere". Se herom Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 285-93. Vesentlig fra „vestlæstadiansk" miljø i Jukkasjärvi og Gällivare har også Georg Bergfors hentet stoffet til sine mange skildringer fra Lappmarken, publisert dels i stiftsårboken for Luleå stift „Från bygd och vild mark", dels i de særskilte bøker: Pörtenas folk, Stockholm 1932, Från pörten och renvallar, Stockholm 1934, og Norrifrån, Stockholm 1936. Det samme gjelder

Albin Neanders roman: Vainio, Stockholm 1924, og hans posthumt utgitte fortelling: Folket i Silpas, Uppsala 1934.

Side 75, linje 18 ovenfra: Erik Johnsen fra Lyngen. Ang. denne de læstadianske predikanters høit ansete nestor, som i en alder av 96 år ennu (1938) virker som predikant og leder av den læstadianske bevegelse i Lyngen og den nordre del av Troms fylke idetheletatt og med innflydelse videre utover, kan henvises til hans selvbiografi, optegnet av pastor P. C. Astrup og meddelt i Norvegia Sacra 1928, s. 164-70, jfr. rettelser av Erik Johnsen selv i Norvegia Sacra 1934, s. 91-92. Prekener av Erik Johnsen er utgitt av P. Astrup i Læstadianske taler, I, Tromsø 1924, og av Elias Olsen og Marie Skorpa i Taler av Lægpredikant Erik Johnsen og Erik Eriksen-Lyngen, I, Tromsø (1929), og II, Tromsø 1931.

Side 75, linje 21 ovenfra: Nils Larsen fra Lauksund. Også av Nils Larsen fra Lauksund i Skjervøy finnes prekener i ovennevnte av P. Astrup utgitte Læstadianske taler I og i Taler av Lægpredikant Erik Johnsen m. fl. II.

Side 76, linje 5-6 ovenfra: „Paul Rantala fra Finnland". Noen ord om ham finnes hos Havas: Laestadiolaisuuden historia s. 80.

Side 77, linje 11-12 ovenfra: „en Jämsä fra Kemi", antagelig = Pekka Jämsä, som omtales i noen ord av Havas, Laestadiolaisuuden historia s. 78.

Side 77, linje 27 ovenfra: „to predikanter fra Finnland, Pyörre og Juntila", antagelig = Juho Pyörre og Matti Junttila, som begge nevnes av Havas, Laestadiolaisuuden historia s. 80.

Side 78, anm. 64: „Kolkuttaja" [ɔ: En som banker på]. Bladet utkom i Uleåborg i årene 1899-1918. Dets undertitel er: Totisen parannuksen ja elävän uskon kannatuslehti [ɔ: Organ for sann omvendelse og levende tro]. „Den nye vekkelses" eller „De nyvaktes" nuværende orgau i Finnland er „Huutavan ääni" [ɔ: Røsten av en som roper]. Bladet begynte å utkomme i Uleåborg i 1919 og utkommer fremdeles.

Side 80, linje 6-8 ovenfra: „to predikanter fra Gjellivare i Sverige, Björkman og Parakka, med finnen Mikal Mikalsen fra Ofoten som tolk". Predikantene J. W. Björkman og Frans Parakka nevnes leilighetsvis av Havas: Laestadiolaisuuden historia, under omtalen av „Esikoisuus", f. eks. s. 135 og 196. Et av disse to medundertegnet brev av mars 1916 til kyrkoherde Carl Edquist i Kiruna finnes gjengitt i dennes bok: Ropande röster i ödemarken, s. 62-69. Sammesteds s. 71-73 finnes gjengitt et annet av dem medundertegnet brev av oktober 1910 til predikanten Aug. Lundberg i Lannavaara. Finnen (ɔ: lappen, samen) Mikal Mikalsen er gårdbruker i Harjangen i Ofoten og fremdeles en av læstadianernes ledere der.

Side 80, linje 36-37 ovenfra: „den dyrebare Guds mann August Lundberg fra Sverige". Angående denne både i den svenske lappemission og i den læstadianske bevegelse i det nordligste Sverige høit ansete barnehjemsforstander kan henvises bl. a. til Hasselberg: Under Polstjärnan, s. 241-43, og der anført litteratur.

BIDRAG TIL FINNMARKENS KIRKEHISTORIE.

VII.

LÆSTADIANERNES TRO OG LÆRE.

EN REDEGJØRELSE FRA LÆSTADIANSKE PREDIKANTER I TROMS FYLKE.

I Norvegia Sacra VIII 1928 offentliggjorde pastor P. C. Astrup, som har været prest i Finnmarken og Troms fylke 1911-1926, en avhandling om Læstadianismens særpreg, samt selvbiografiske meddelelser om læstadianer-predikanten Erik Johnsen, optegnet av Astrup. I den anledning mottok redaktøren av Norvegia Sacra et brev, dat. 6. desember 1931, fra formannen i et menighetsraad i Troms prosti, som skrev at pastor Astrups meddelelser hadde vakt motsigelse paa læstadiansk hold, og at flere kjente menn i Lyngen, hvor A. hadde været prest, ønsket plass i Norvegia Sacra for et tilsvar.

Efter forslag av Norvegia Sacra's redaktør er dette tilsvar gitt form av en kortfattet fremstilling av Læstadianernes tro og lære fra læstadiansk standpunkt, idet man tør tro, at en saadan positiv redegjørelse vil ha større verdi for leserne enn et polemisk gjenmæle mot Astrups opfatning. *O. K.*

Hr. professor Oluf Kolsrud.

I anledning av Deres ærede skrivelse av 12te desember 1931 til R. R., hvilken skrivelse er os oversendt til besvarelse, fremkommer vi, undertegnede prædikanter blandt de saakaldte Læstadianere i Troms fylke, med vor redegjørelse om vor tro og lære, i det haab at redegjørelsen offentliggjøres i Norvegia Sacra som tilsvar til P. C. Astrups avhandling i denne aarbok for 1928.

Først bemerker vi, at Lars Levi Læstadius, som er den læstadianske bevægelses ophavsmand, var sogneprest og provst i den svenske statskirke helt til sin død i 1861.

Det fremgaar klart av hans skrifter — man har ikke mindre enn tre postillutgaver av ham, hvor han behandler den svenske kirkes forordnede tekster —, at han holder urokkelig fast ved den evangelisk-lutherske kirkes bekjendelsesskrifter i henhold til sin avlagte preste-ed og indre overbevisning.

I en prædiken paa 2den søndag i Advent 1843, i domkirken i Hernösand, siger han: „Det har virkelig hendt, og kan hende endnu engang, at nogle utsendte svarte aander fra avgrunden kunne indbilde menneskene, at Bibelen og alt hvad der staar, er bare fabler og presteløgne. Tag bare bommen eller holdhaken eller den ytre bekjendelsen bort, og du skal faa se, at menneskene blir saa vilde, at de slakter hverandre som kreatur, at djævelen grasserer blandt menneskene paa lyse dagen."

Dernæst bemerker vi, at vi personlig har hørt flere av de prædikanter, som provst Læstadius utsendte, og vi har været sammen med dem paa prædikereiser i mange aar.

I sin forkyndelse av ordet vek heller ikke de fra Kirkens bekjendelse og bestaaende kirkeorden.

Som norske borgere bekjender ogsaa vi os til statens offentlige religion, og efter vort lands grundlov er vi forpligtede til at opdrage vore børn i samme; derav følger, at vi med glæde og tak til Gud for denne arv fra vore fædre deltager i den offentlige gudstjeneste og skole, som vor kjære Konge har forordnet. Efter evne samarbeider vi med Kirkens tjenere; vi har endog ladet vort, av egne midler opførte bedehus paa Skibotn indvie til kirkekapel.[1]

Skulde vi da utarbeide et bekjendelsesskrift, som kort og klart siger hvad vi tror, lærer og lever paa, da maatte vi optrykke eller avskrive den evangelisk-lutherske kirkes bekjendelsesskrifter, og føie til kun disse ord: Dette er vor bekjendelse, dette er vor lære og tro, i den vil vi leve og dø.

Norvegia Sacra's læsere forutsættes at kjende disse skrifter, som vi har i Konkordiebogen, utgit av C. P. Caspari og Gisle Johnson,[2] hvori de tre ældste symboler tilligemed de Augsburgske artikler ere indtagne.

Av det anførte er det klart, at vi tror, at der er et guddommeligt evigt væsen, som baade kaldes og er Gud, evig, udelelig, av uendelig magt, visdom og godhed, alle tings skaber, saa som der berettes paa det første blad i Bibelen, i tre personer av samme væsen og magt: Fader, Søn og Helligaand. Vi tror og lærer, at den som vil blive salig, maa tænke saaledes om Gud.

Vi forkaster den lære om Gud, at Gud og naturen er to navne paa samme ting, og som nekter Kristi guddom i likhed med den svermer Muhammed, der ogsaa lærte at Kristus blot var et menneske. Likesaa

[1] [Se biskop Berggravs beretning om innvielsen, Norvegia Sacra XII, 1932, s. 201-3.]
— [2] [Christiania 1868.]

forkaster vi alle fornektere av treenigheden og alle retninger, som bruker ugudelige talemaader om ordet og siger, at aanden er den i skapningen nedlagte rørelse.

Om arvesynden tror, lærer og bekjender vi, at efter Adams fald er alle mennesker, som fødes paa naturlig maade, født med synd — det er: uten gudsfrygt, uten tillid til Gud, og med ond begjærlighed, samt at denne sykdom eller arvelige brøst er virkelig synd, som fordømmer og paafører ogsaa nu dem den evige død, som ikke gjenfødes ved daaben og den Helligaand.

Vi forkaster alle der nekte, at den arvelige brøst er synd, og som, for at røve Kristi fortjeneste og velgjerning æren, paastaa, at mennesket ved fornuftens egne kræfter kan blive retfærdig for Gud.

Om daaben lærer vi, at den er nødvendig til salighed, og at gjennem daaben tilbydes Guds naade, og at børn skulle døbes, forat de, ved daaben overantvordede Gud, skulle av ham annammes til naade.

Provst Læstadius siger i aaret 1852, paa første søndag efter nytaar i den 3die postillutgave: „Av dagens hellige evangelium ser vi, at Jesus var døbt av Johannes i Jordans flod. Jesus behøvede ikke renselse eller daaben; thi han var født ren, men han viser alligevel, at daaben er en hellig handling og naadegjerning, som intet menneske kan forandre eller tilintetgjøre. Men menneskenes børn er ikke født rene, derfor trænger de daaben eller gjenfødelsens bad, hvorved faderen renser dem fra den uterlighed og urenhed, som følger med dem fra moders liv. Naar barnet saaledes er renset i det første bad, ser faderen at det er rent, ikke bare bak ørene, men ogsaa under armene." Paa Marias bebudelsesdag i 2den postillutgave siger han: „Jesus har trolovet eder til sin brud allerede i daaben." Videre sier han paa Mikelidagen i 3dje postille: „Et nyfødt barn kan fødes paany uten smerte formedelst den forløsning som er i Kristus Jesus; thi barnet har ikke gjørlig synd, men kun arvesynd."

Om retfærdiggjørelsen tror og lærer vi likeledes som skrevet staar, at menneskene ikke kunne blive retfærdiggjort for Gud ved egne kræfter, fortjeneste eller gjerninger, men at de retfærdiggjøres uforskyldt formedelst Kristum ved troen, naar de tror, at de blive tagne til naade, og at synderne forlades dem for Kristi skyld, som ved sin død har fyldestgjort for den arvelige skyld og for alle menneskers gjørlige synder. Forat vi skal komme til denne tro, er det embede at lære evangeliet og meddele sakramenterne indstiftet; thi ved ordet og sakramenterne som midler gives den Helligaand, hvilken hvor og naar det behager Gud, virker troen i dem, som høre evangeliet.

Vi forkaster alle retninger, som mene at den Helligaand bliver menneskene tildelt uten det udvortes ord, ved deres egen beredelse og gjerning. Og om den nye lydighed i helliggjørelsen lærer vi, at denne tro skal bære gode frukter, og at vi bør gjøre gode av Gud befalede gjerninger, fordi Gud saa vil det.

Om Kirken likesaa, at en hellig kirke vil bestandig vedblive. Men Kirken er de helliges forsamling, i hvilken evangeliet rettelig forkyndes og sakramenterne rettelig forvaltes. Og til Kirkens sande enhed er det nok, at man stemmer overens om evangeliets lære og sakramenternes forvaltning. Derimot er det ikke nødvendigt at der overalt er de samme av mennesker indstiftede kirkeskikke eller ceremonier. Likesom Paulus lærer: „Een tro, een daab, een Gud og alles fader" o.s.v.

Hvad Kirken er (8de art.). Hvorvel Kirken egentlig er de helliges og i sandhed troendes forsamling, er det dog (eftersom i dette liv mange hyklere og onde ere isammenblandede) tilladt at bruge sakramenterne, om disse end forvaltes av onde, efter Kristi ord: „Paa Mose stol sidde de skriftkloge og farisæere" o.s.v. Og sakramenterne og ordet ere paa grund av Kristi indstiftelse og befaling kraftige, om de ogsaa meddeles av onde.

Vi har forøvrigt troet og lært, og holdt os til alle artikler i den Augsburgske Konfession eller bekjendelse. Saaledes ogsaa artikelen om skriftemaalet, at den private avløsning bør beholdes i menighederne, endskjønt det ikke er nødvendigt i skriftemaalet at opregne alle synder, hvilket er umuligt efter Sal. 19, 13: „Hvo mærker overtrædelserne?"

Likesaa om boden, at de, som efter sin daab er faldne i synd, kunne erholde syndernes forladelse naarsomhelst de omvender sig, og, at Kirken skal meddele dem avløsning, som saaledes igjen komme til omvendelse og bod.

Likesaa hvad skrevet staar om de borgerlige forholde, om Kristi gjenkomst til dom, og om det evige liv.

Vi henleder særskilt opmerksomheden paa de Schmalkaldiske artikler, 8de artikel, om skriftemaalet, hvor Luther lærer, at Kirken endelig for alle ting ikke maa lade skriftemaalet eller avløsningen gaa av bruk, og at man maa blive fast ved: at Gud ikke giver nogen sin aand eller naade uden ved det utvortes ord, paa det vi maa bevare os fra svermerne, som rose sig av at have aanden uden og før ordet, tyde og tøie det efter eget behag, som den gjendøberske svermer Münzer i bondeoprøret paa reformationstiden gjorde.

Vi refererer Luthers ord: „Dette ere de artikler, ved hvilke jeg maa og vil blive staaende til min død, om Gud saa vil, og jeg ved intet deri at forandre eller eftergive, men vil nogen give noget efter, han gjøre det paa eget ansvar."

Vi gjør disse ord til vore, og føier til: Godt er det, at folket i vort frie land samles om ordet, ikke bare ved den offentlige gudstjeneste, men ogsaa ved opbyggelser og husandakter, og saaledes ogsaa nyder brødres indbyrdes samtale og trøst, — men ak, hvormange av læg og lærd kjender virkelig evangeliet som Guds kraft? Hvormange ved om, hvad vort lutherske evangelium forplikter til?

Og endnu færre ved om vidnesbyrdet for evangeliet i liv og ord. Det kan synes eiendommeligt at fremholde dette. Men vi er blitt var, at trange tider for evangelisk-luthersk kristendom forestaar mere end før.

Vi erfarer ogsaa i vor tid, hvad Paulus forutsiger de ældste i Efesus: „Av eder selv skulle opstaa mænd, som skulle tale forvendte ting, for at drage disiple efter sig." Saaledes er ogsaa av denne saakaldte Læstadianske kristendom opstaaet flere partier, som avviker fra denne tro, lære og bekjendelse, som vi her have offentlig fremholdt, og som vi fra begyndelsen av vor kristendom have annammet, og ved Guds naade vil trofast vedblive i indtil vor død.

Norske Kirkes biskoper og prester!

Vil I optage kamp mod alle som undergraver Kirken? Vil I forsvare den lutherske kirkes arv, tro og bekjendelse, bære den byrde, lide den lidelse, gjøre det offer, som troskaben mod evangeliet fører med sig? Eller vil I se eder selv og eders tilhørere at omkomme i en falsk fred?

Hjælp os, kjære Herre Gud! Amen.

Skibotn i februar 1932.

Erik Johnsen, Lyngen. *Nils Larsen,* Nymoen, Skjærvøy.

Erik Eriksen, Lyngen. *Mikkel Mikkelsen,* Birtavarre, Lyngen.

Nils Mikkelsen, Burfjord, Kvænangen.

Idet meddeleren *(R. R.)* innsendte ovenstaaende redegjørelse om læstadianernes tro og lære, henviste han tillike til en brevveksling fra aar 1880 mellem prinsesse Eugenie av Sverige og Norge og sognepresten i Över-Torneå i Sverige P. O. Grape, som paa prinsessens anmodning utførlig uttalte sin opfatning av læstadianismen og herunder ogsaa anførte eldre uttalelser av doktor P. Fjellstedt og hovpredikant H. C. Bergman. [Brev-

vekslingen er utgitt i finsk oversettelse i Tammerfors 1898 paa Isak Julins forlag under titelen: „Ruotsin ja Norjan Prinsessan Eugenian sekä Pastori P. O. Grapen välinen kirjevaihto, alkuperäisistä kirjeistä kopioitu suomennos." Brevene er herefter referert av senator Kaarlo Castrén i hans bok „Kiveliön suuri herättäjä Lars Levi Læstadius, elämäkertos", Helsingissä 1932, 2nen painos 1934, s. 84 f.] — Meddeleren *(R. R.)* tilføier: „Mulig at disse bidrag kan tjene til belysning av disse aandelige rørelser, som den utenforstaaende prest grunnet mørke ikke forstaar." — [De vil bli trykt i en følgende aargang av Norvegia Sacra. *O. K.*]

Rettelser og tillegg til P. C. Astrups optegnelse av *Læstadianer-predikanten Erik Johnsens selvbiografiske meddelelser* i Norvegia Sacra VIII, 1928, s. 164-170.

Efter Erik Johnsens egne uttalelser meddelt av *N. L.* og *R. R.*

Side 165, fra linje 33 til linje 42, utgaar avsnittet: „..Engang var vi tre notlag — — — — — seilte paa land med tom baat."

Side 166, i linje 25, utgaar: rikelige.

Side 166, i linje 32-33, rettes tidsangivelsen: .. et par aar senere — ca. 1850 *til:* .. i 1848.

Side 170, fra linje 12 til linje 47: „.. Da fornam jeg en kraft — — — — —. For mig var det nødvendig." *Dette avsnitt skal gjengis saaledes:* „.... Da fornam jeg en kraft til aa tale, og alle de folk som var tilstede, begynte aa se paa mig, naar en saadan ungdom talte saa frimodig. Saa holdt jeg en almindelig tale til alle disse folk. Da jeg skulde gaa ut og kom i gangen, kom den tanke saa kraftig som aldri før: Nu kunde du tale, og nu saa folk hvad mann du var. — Dette blev saa stor synd for mig at jeg neppe kunde staa paa mine føtter, og nu visste jeg ingen raad og hjelp, — saa tenkte jeg: Jeg skal gaa i baaten og legge mig aa sove, men min naturlige sans var saa borte, at jeg fant ikke baaten heller. — Aldri har jeg formedelst gjørlig synd tapt troen, men denne gang formedelst denne synd.

Denne synd har visst ført mange paa hovmodighedens høider, likesom jeg frykter at den har bedraget mange. De har ikke erkjent den synd, hvor farlig den er, — og ikke kan disse følge den formaning av Paulus: „Akter hverandre i ydmykhet høiere enn eder selv", eller følge Jesu ydmykhets eksempel.

Jeg fikk slike dype saar av denne min synd, at jeg trengte til opreisning i min sjel.

I min elendighet vaaknet jeg op som av en søvn eller dvale. Jeg sanset at jeg er et menneske, men en forferdelig stor synder.

Slik var jeg inntil en annen tanke formedelst evangeliet rant op i mitt hjerte: Er jeg den største synder i verden, saa har dog Jesus lidt og er død for den ganske verdens synder. Og dermed begynte jeg igjen aa faa opreisning i min sjel og fatte troen paa Jesus.

Paulus var et kraftig redskap i Guds haand, saa han arbeidet mere enn andre, som han selv siger, men han føiet til: ikke jeg, men Guds naade som er med mig.

Derfor takker og priser vi Gud, som gjør et skrøpelig menneske sterkt og virker alt i alle efter sin viljes velbehag.

Der staar skrevet om apostlene: De talte eftersom Aanden gav dem aa tale."

Saa tilføiet Erik Johnsen: „Saadan maatte Gud tukte mig, og det var mig nødvendigt for at bevare mig fra selvgodhed."

•

Erik Johnsen blir i aar (1938) 96 aar gammel. I 74 aar har han prediket evangeliet om Kristus, forsvaret den lutherske tro og lære efter den lutherske kirkes bekjennelsesskrifter, tilbakedrevet og kjempet mot alle avvikelser fra Guds ord av baade liberal og rasjonalistisk art og særlig kjempet mot de partiaander, som bevisst og ubevisst undergraver og ødelegger den norske kirke, ogsaa de retninger som ved sekterisk og reformert paavirkning utenfra har adskilt sig og nu kaller sig „førstefødte", „gammel-læstadianere" o. s. v.

Uanselig kom evangeliet ind i verden i Herrens egen person.

Ubemerket og tilsyneladende fattig grunnlagdes ogsaa kirken i apostelkredsen. Men den indebar Aandens krefter. *(R. R.)*

Legpredikanten
PAUL GERHARD SAND
1848-1911

LEGPREDIKANTEN PAUL GERHARD SAND 1848-1911.

AV

H. ANDRESEN.

Den 25. februar 1848 blev Paul Gerhard Halvorsen Sand født paa øvre Eker av foreldre Halvor Sand og hustru Karen født Sotnakk fra Romsdalen. Faren drev landhandleri og gaardsbruk. Moren døde da sønnen var i 17-aars-alderen. Hun var av en gammel haugiansk slekt og omtaltes som en begavet gudfryktig kvinne. Sand talte ofte om sin mor som et av de beste mennesker, som han skyldte meget, og som hadde satt dype merker i hans unge sinn. Han klaget ofte over at han ikke hadde været en lydig sønn mot sine foreldre. Han sa til mig den siste dag han levde, at synden imot det 4de bud kommer ingen fra; selv om synden er forlatt, maa overtrederen bære følgene til sin død.

P. G. Sands biografi er nedskrevet 1928-29 efter opfordring av professor Oluf Kolsrud. Om forfatteren, en av P. G. Sands eldste venner, har pastor A. Olsen gitt følgende biografiske oplysninger:

Halvor Andresen var født 25. november 1855 i Aurskog. Som ung kom han i bakerlære og drev 1879-1904 egen bakerforretning og handel paa Gjøvik. Derefter var han noen aar gaardbruker i Gran paa Hadeland og i Nes paa Romerike, og blev i 1910 kalt til kretssekretær i Hamar krets av det Norske Misjonsselskap. I 1920 gikk han over som reisesekretær i selskapet og tok bolig i Stavanger. Han tok avskjed som reisesekretær i 1926 og døde i Stavanger 7. februar 1935. — Andresens virksomhet faller i to særskilte avsnitt, idet han den lengste tid, inntil 1910, virket som fri predikant, efter 1910 som lønnet. Men han var først og sist sjelevinner av Guds naade, en hjelp for mange søkende. Han var en overmaate dyktig og virksom arbeider. Han var med og satte igang flere kristelige foretagender. I 18 aar var han medlem av Landsindremisjonens hovedstyre, og han var virksom i Norges Kirkelige Landslag. Han var en ekte kirkens sønn og i beste kontakt med vaart lands kirke og geistlighet. Over hele landet hadde han venner, der satte pris paa hans dype og varme forkynnelse. Med begeistring talte han misjonens sak. Og hans lyse og ungdomsfriske syn gjorde ham ogsaa til ungdommens venn. Blandt hans barn er tilsynsmann Alfred Andresen paa Vest-Madagaskar.

I sine unge aar kom han paa Lærerskolen i Nesset i Romsdalen, hvis bestyrer var sogneprest Wisløff som sist var sogneprest i Nord-Aurdal i Valdres. Sand skulde gaa første aar som privatist, for aa bli fast elev aaret efter; men saa gikk hans far konkurs, og det var ingen utsikt til aa faa fortsette paa skolen neste aar. Han gikk til bestyreren og spurte om han kunde faa prøve aa ta eksamen med de andre dette aar. Det var bare nogen uker før eksamen. Bestyreren svarte, at det kunde han gjerne faa prøve, men det nyttet jo ikke for ham, som hadde gaatt ut og inn som han vilde. Men han vilde prøve, og ved eksamen gikk han ut med bedste karakter (1866).

Foreløbig blev han ikke lærer, men gikk til handelen og var for det meste paa kontor og ved handel paa forskjellige steder. Han førte et beveget ungdomsliv borte fra Gud, men led fryktelige samvittighetskvaler, for han gikk vaaken fra barndommen av, gikk og hørte Guds ord, leste, bad og kjempet, gjorde løfter og brøt dem. Saa var han kommen til Lillestrøm i arbeide som tømmerfløter. Det hadde gaatt nedover, og han var i ytterste nød baade legemlig og aandelig. Saa gikk han paa en opbyggelse som to legmenn holdt. Disse skildret levende Jesus som synderes venn, og, som Sand uttrykte sig: „det begynte aa lyse et svakt haap: mon det er raad for mig? Men saa sluttet predikanten med følgende ord: 'Du som sitter her kold og haard, det er ikke for dig; du er ikke botferdig.' Døren blev slaatt igjen for mig, for jeg var haard og kold. Saa gikk jeg hjem, nær fortvilelsen, og tenkte: det er ingen raad for mig. Men kommen hjem satte jeg mig ned og tenkte: du faar lese et Guds ord allikevel, og Herrens aand ledet mig til aa lese Ap. gj. kap. 16, og jeg stanset ved 31te vers." Da slo forløsningens time for ham og han fikk klynge sig til disse ord: „Tro paa den Herre Jesus"; og han som den største synder fikk fred i Jesu blod. Og fra den stund stod han op og vandrede i et nytt levnet.

Dette var vinteren 1874-75. Han hadde da begynt med en privatskole i Lillestrøm, og som den allsidige begavelse han var, var han ogsaa en dyktig lærer som vakte opmerksomhet og samlet elever. Der begynte han aa holde søndagsskole, hvor baade barn og voksne samledes. Men denne virksomhet blev ikke av lang varighet, da han blev ansatt som vikar i folkeskolen, som nedenfor nevnt.

Fra denne tid var hans kraft og evner viet virksomheten for aa vinne sjele for Gud. Det var i Lillestrøm nylig før sin omvendelse i et lystig lag han med knyttet neve i luften sa følgende: „Du arge Djevel har plaget mig fryktelig, og blir jeg fri fra dig skal alle mine dage være viet til aa plage dig igjen." En gammel troende kone for-

talte dette til mig, og „da tenkte vi", sa hun, „nu blir snart Sand en kristen", og det slog til. Det var ikke lenge før snaren var sønder og fuglen var fri, og han begynte aa innfri sitt løfte. Og det tør vel sies slik: Han blev Djevelen en brysom mann igjennem mange aar.

Vaaren 1875 traff jeg første gang P. G. Sand. Da var han vikar ved Faller skole i Fet. Jeg hørte han holdt sin annen opbyggelse i en liten stue nede ved Fetsund stasjon. Den første hadde han holdt i en arbeiderbolig ved Lærumssagen i samme prestegjeld. Han benyttet flittig tiden til virksomhet, gikk ofte 10 à 11 kilometer efter aa ha sluttet skolen, og holdt møter, og tilbake samme aften. Det samledes mange folk alt fra den første tid, til de møter han holdt, og der vaktes stadig yngre og eldre.

Men nu blev de eldre kristne fryktsomme for denne unge begavede mann, hvis fortid de kjente noget til, — at denne fremgang kunde bli en fare og føre til fall. Saa bestemte stasjonsmester Jensen, pastor Ulsaker — som dengang var i Skedsmo — og emissær Østby et møte i Lillestrøm og kalte Sand inn, med flere av oss unge. Hovedhensikten var aa faa Sand til aa innstille sin opbyggelsesvirksomhet inntil videre for aa bli mere befestet og ikke saa lett falle i Djevelens snare. Dette møte varte flere timer og endte med at Sand sa: „Jeg tør ikke slutte. Jeg erkjenner med takk brødrenes omsorg, men jeg er ikke overbevist av Guds ord om, at jeg gjør urett. Jeg skal gjerne staa paa kne for eder alle, men slutte aa vidne om min frelser i forsamlinger tør jeg ikke." Dette møte omtalte Sand senere som en stor velsignelse for sig, ja dette var et av de beste møter jeg har været paa. Konen i huset der han bodde — han var da lærer i Fet — sa hun trodde ikke han sov stort paa 14 dage efter dette møte. „Naar jeg er vaaken om natten, hører jeg Sand gaa frem og tilbake paa sitt værelse." Det var kampens dage, — frukten av møtet. „Jeg ransagede Skrifterne, skrev og bad," sa han, „og det er ikke godt aa vite hvordan det hadde gaatt, om ikke brødrene hadde vist denne omsorg for mig". Det var litt mere av kjærlighetens omsorg og brodertukt i de dage. Og det føltes mere ansvar og alvor ved aa gaa ut som forkynner av Guds ord i den tid. Gud signe disse kjære gamle troende venners minne, de som stod hellig vakt om oss, som var unge i den tid. Gud være takk for hvert tuktens og trøstens og veiledningens ord de gav oss.

Fra Fet flyttet han til Bingen skolekrets paa øvre Eiker som vikar. Efter nogen tids vikariat der, blev han i 1878 ansatt som lærer i Nordre og Søndre Austbygda krets i Søndre Land. Han ofret all den tid som ikke skolegjerningen krevde, til aa fare rundt i bygden og holde

opbyggelse søndag som hverdag. Sand blev snart kjent som en fremragende forkynner og fikk derfor stadig opfordringer om aa komme baade til det ene og det annet sted for aa tale Guds ord, men kom jo ikke langt vekk undtagen i feriene. Han søkte da om lov til aa stille vikar i den ene av sine kretser, for aa faa mere tid til forkynnergjerningen, eftersom han blev mere og mere klar over at det var Guds kall til ham. Saaledes fikk han tid til lengere reiser, og drog saa til Nordre Land og opover Valdresbygdene. Særlig i Søndre Aurdal med annekser og i Nordre Aurdal, nogen besøk ogsaa i de andre Valdresbygder, men mindre. Baade i N. Land og i S. Aurdal og N. Aurdal brøt det ut *betydelige* vekkelser som gikk sin gang i flere aar. Han satte det kristelige preg paa hele Valdres-dalføret. Fra disse steder drog han til Biridalen og Biri, og der blev det, særlig i Biridalen, en vekkelse som grep folket i stor utstrekning, og *mange, mange* kom til liv i Gud. Man kan si at fra Mjøsen og opover Valdres var det et Aandens vær med stor virkning. Hjertene var grepet av Guds ord. Sand var vekkelsespredikant av Guds naade. Han la ikke an paa aa tale til følelsen, men til viljen. Det var „synd og naade" i god betydning. Vekkelsen i denne tid i ovennevnte bygder fulgte ikke predikanten slik som det dessverre undertiden har gjort i det senere. Om det kom en eldre mann av stedets venner, saa var husene fulle, selv om han bare leste i en postill og sa nogen formaningsord og bad. Det var Guds ord som hadde grepet hjertene, og vekkelsen bar rike og varige frukter.

I 1879 sa han op sin lærerpost for aa kunne ofre sig helt for forkynnergjerningen. Dertil hadde han *mange* opfordringer fra eldre kristne. Han skrev til skolekommisjonen at det nu var blitt klart for ham, at hans kall var aa forkynne Guds ord; derfor maatte han si fra sig lærerstillingen. — I den tid flyttet han til Biri, og bodde hos emissær Christen Amble paa Sandvoll. Høsten 1879 inngik han ekteskap med Hanna Alseth fra Biri og kjøpte gaarden Steig i samme prestegjeld. I sitt ekteskap hadde de 6 barn, en datter og fem sønner. Saa blev han valgt som deputert fra Biri til det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i Trondhjem. Fra den tid blev han kjent der, og fikk kall til aa komme dit og virke. Siden blev hans virksomhet i mange aar henlagt til strekningen fra Aalesund til Namsos med byer og bygder. Her fikk han være til stor velsignelse ved sitt virke igjennem mange aar. Han reiste gjerne om høsten og kom hjem til jul, reiste saa efter nyaar og kom hjem om vaaren. At han mens han var hjemme, benyttet tiden til virksomhet i sin hjembygd og ellers over Oplandene, var en selvfølge. Og kall til aa komme baade hit og dit

manglet ikke, men han sparte sig ikke, og var til velsignelse over Oplandene. Velkommen var han over alt. Naar han var paa reise i sine kraftigste aar talte han 2 ganger om dagen og undertiden 3 ganger, maaned efter maaned.

Sands virksomhet tok til i en tid da evangeliet om Jesu Kristi naade og rettferdiggjørelse ved troen uten lovens gjerninger var begynt aa trenge mer igjennem. Hans forkynnelse var heltigjennem roseniansk. Den flokk er *stor* som han ved sin klare evangeliske forkynnelse fikk naade til aa lede inn til Jesu kors og til aa se det Guds Lam som bar verdens synd. En bok av Rosenius, „Veiledning til Fred", som blev utgitt ved biskop Laaches bistand, spredte han ut i hundreder paa sine reiser, og den var mange til rik velsignelse og hjelp. Hans forkynnelse blev ogsaa av mange i den tid stemplet som nyevangelisk. Noget nytt evangelium var det ikke, men det kan vel sies at forkynnelsen var tildels ensidig. Men likesom tiden før hans fremtreden var ensidig i motsatt retning, er det forstaaelig at en mann med hans sterke logiske sans, og med kjennskap til fortidens almindelige legmannsforkynnelse — med det sterkere drag i retning av aa gjøre og være for aa bli naaden verdig — kom til aa tale om adgangen til naadestolen paa den maate han gjorde. At hans forkynnelse derfor lød som noget nytt og fremmed for mange, synes mig aa være ganske forklarlig. At han ikke undlot aa forkynne helliggjørelse og vandring i et nytt levnet, gikk klart frem i hans forkynnelse og skrifter, hvorav han utgav flere, blandt andre en bok om helliggjørelsen (1880). Det var en tid det stod nogen kamp om troen som en Guds gave og om dens menneskelige side. I denne kamp tok Sand aktiv del, og betonet saa sterkt dens menneskelige side, at den guddommelige side kom saa aa si i skyggen. Men det var kun en kort tid i 1890-aarene, da kampen mellem klokker Jørgensen og presten Storjohann stod paa. I kampens hete er det lett aa gaa litt for langt til en av sidene.

Det tør nok med sannhet sies, at det neppe var nogen av de lege forkynnere som øvet den innflytelse i tale og skrift i dette tidsrum som P. G. Sand i store deler av vaart land. Sand stod ikke i nogen organisasjon, men reiste bare dit han var kallet. Han var indremisjonsmann, men tok ogsaa del i arbeidet for hedningemisjonen.

Det er nær sagt en selvfølge at Sand hadde mange imot sig. Han skrev engang i et brev til mig følgende: „Her er en aapen dør, men ogsaa mange motstandere." Det manglet saa visst ikke paa onde, løgnaktige rykter som blev satt i omløp om ham; det er en kjensgjerning, at den som faar naade, og bruker den, til aa heise korsets

fane høit og anbefale Jesu Kristi rike, er Djevelen mest arg paa, og han faar mangen bitter kamp aa utstaa.

Men omkring 1896 begynte det et nytt avsnitt i hans liv. Han hadde hittil bodd paa gaarden Steig i Biri, en mindre gaard som han drev som et mønsterbruk, mest ved leiet hjelp, og med hjelp av sin praktiske og dyktige hustru. Sand saa det som utroskap imot sitt kall aa blande sig op i for meget av ting som la beslag paa hans tid. Men nu var han blitt eldre og følte at han hadde været lite som far og mann for sitt hjem og sin familie, og syntes han burde søke aa ordne sig slik at han kunde faa være mer i hjemmet og være mer for sine enn han hadde evnet aa være under sitt stadige reiseliv. I denne tid var den kjente virksomhet i Calmeyergaten i Oslo begynt og han fikk kall til aa arbeide der. Sand og jeg var sammen i Oslo, og Otto Treider kom op paa hotellet der vi bodde, og bad ham tale der søndags formiddag, hvortil han svarte bestemt nei, og la til: „Jeg er en kirkelig mann." Den gang blev det intet av. Men saa kjøpte han en gaard i Oslo og flyttet til byen, og kom saa i nærmere forbindelse med disse venner og deres virksomhet. Og da resonnerte han slik, at ved aa arbeide i Calmeyergaten nu da han bodde i byen, kunde han bedre forsvare aa innskrenke sin virksomhet noget og centralisere den i hovedstaden. Men det blev ingen lang tid; det var som han ikke riktig passet inn i et slikt virke, og han traadte ut av virksomheten. Dette ophold i hovedstaden og hans kjøp og salg av bygaarden med god fortjeneste førte til ytterligere forretninger ved kjøp av Langset i Faaberg, Bjørke i Ringsaker og Stor-Gaalaas i Furnes. Alle disse eiendommer bodde han paa lengere eller kortere tid. Saa var han leder for starten av Balberg Sanatorium og var dets bestyrer i nogen aar. Ennvidere var han med og oprettet Hotel Augustin i Oslo og var ogsaa hotellets bestyrer en tid. Til slutt kjøpte han gaarden Hovin med teglverk i Østre Aker. Her bodde han til sin død.[1]

Av ovenstaaende vil det lett forstaaes at Sands timelige gjøremaal efterhvert blev saa mange og optok ham slik, at det som før var hans hovedvirke nu blev mer en biting. Han var en tenksom og dyktig forretningsmann, og rettsindig i all sin ferd. Som eksempel kan nevnes: Han hadde kjøpt en del aktier i Balberg-sanatoriet for halvparten av disse aktiers kostende, men saa blev sanatoriet solgt med saapass fordel, at aktiene blev verd omkring kr. 400 (kr. 500 var aktienes oprindelige pris). Sand tar da og sender penger til dem han hadde kjøpt

[1] Hovin blev omdannet til et familie-aktieselskap, og er senere solgt til Oslo kommune.

aktier av for billig pris, saa disse fikk det beløp som aktienes verdi var ved salget og selskapets opløsning. Han satt da trangt i det, men som den der hadde samlet størstedelen av aktiekapitalen for aa faa istand et kristelig sanatorium, følte han at det var moralsk riktig aa handle slik.

Tiden fra omkring 1900-aarsskiftet utover var en noget vanskelig tid for Sand. Med alle disse forretninger, og sykelig som han var i mange aar, var det meget kampfullt for ham, baade timelig og aandelig. Jeg besøkte ham nogen uker før hans død, og da var han meget daarlig og nedstemt, det var idel mørke. Dette store Herrens vidne, med det klare evangeliske syn, som hadde ledet store skarer til fred med Gud, satt der nu likesom ribbet for alt, og stirret inn i mørket. Men saa ledet Herren det slik at jeg fikk tilbringe den siste dag av hans liv sammen med ham. Han hadde været bevisstløs omkring et døgn den morgen jeg kom op til ham, men da var han klar hele dagen. Vi hadde tilbragt mange dager sammen, men ingen slik, en dag jeg aldri glemmer. Han sa blandt annet til sin hustru: „Jeg har saameget aa bekjenne. Det maa være *rent,* naar man staar ved dødens porte." Og da var seilleden klar inntil sabbatshvilen. Vi som var om ham, følte likesom saligheten var oss nær. Da var alt lys. Alle baand var kappet, og løst fra alt, og iført Jesu Kristi rettferdighet, med fred og glede og takk for all naade, gikk denne trette Herrens tjener med frimodighet inn til sin Herres glede.

Han døde den 29. september 1911 og blev begraven den 6. oktober paa Østre Akers kirkegaard. Det var en stor skare av venner fra nær og fjern som fulgte ham til hans siste hvilested. Takknemlige venner fra store deler av vaart land har reist en bauta paa hans grav. Saa hviler han her til opstandelsens herlige morgen.

Kom i hu eders veiledere, som har talt Guds ord til eder! Giv akt paa utgangen av deres ferd, og efterfølg saa deres tro! Hebr. 13,7.

HENRIK HILLE.

ORDINERT TIL BISKOP I HAMAR 16. SEPTEMBER 1934.

Jeg er født 1. oktober 1881 i Vang, Hedmark, hvor min far, Arnoldus Marius Hille, dengang var stiftsprost. Min mor, Gina, født Sandberg, var datter av sogneprest Christian Juell Sandberg.

Jeg har mine tidligste barndomsinntrykk fra den store, gamle prestegaard i den brede Hedmarksbygd og fra den store Vangs kirke.

Da jeg var 6 aar gammel, blev min far biskop i Hamar stift, og vi flyttet til Hamar, hvor min far bygget sin private bispebolig paa Sagatuns grunn. Denne bolig eies nu av det offentlige og er fremdeles bispegaard.

Her hadde jeg mitt hjem i 18 aar, et lykkelig og harmonisk hjem, som har preget mig mer enn noget annet i livet. Min fars dype kristelige alvor og milde harmoniske personlighet, min mors sterke karakter, rike gemytt og musikalske begavelse fylte hjemmet med baade alvor og lys glede.

Jeg gikk paa Hamar høiere skole og var glad i skolen. Av mine lærere minnes jeg særlig min latinlærer, overlærer Anton Jynge, et av de fineste og edleste mennesker jeg har kjent, en ekte humanist, som øvet stor innflydelse paa mig.

Fra barndommen var mitt sinn religiøst beveget, og min fars forstaaelsesfulle paavirkning hadde en grunnleggende betydning for mig, ikke minst i de vanskelige overgangsaar.

Da jeg blev student i 1899, valgte jeg det teologiske studium. Kort efter fikk jeg mitt kristelige gjennembrudd under sterke aandelige brytninger.

Jeg hadde deltatt adskillig i det almindelige studenterliv i Studentersamfundet. Nu blev det det Kristelige Studenterforbund som blev mitt aandelige hjem. Der var dengang et sterkt aandelig liv, og den hjelp og støtte jeg fant i denne krets, baade i forbundets daglige liv og ved studentermøtene, blev av avgjørende betydning for mig, ved

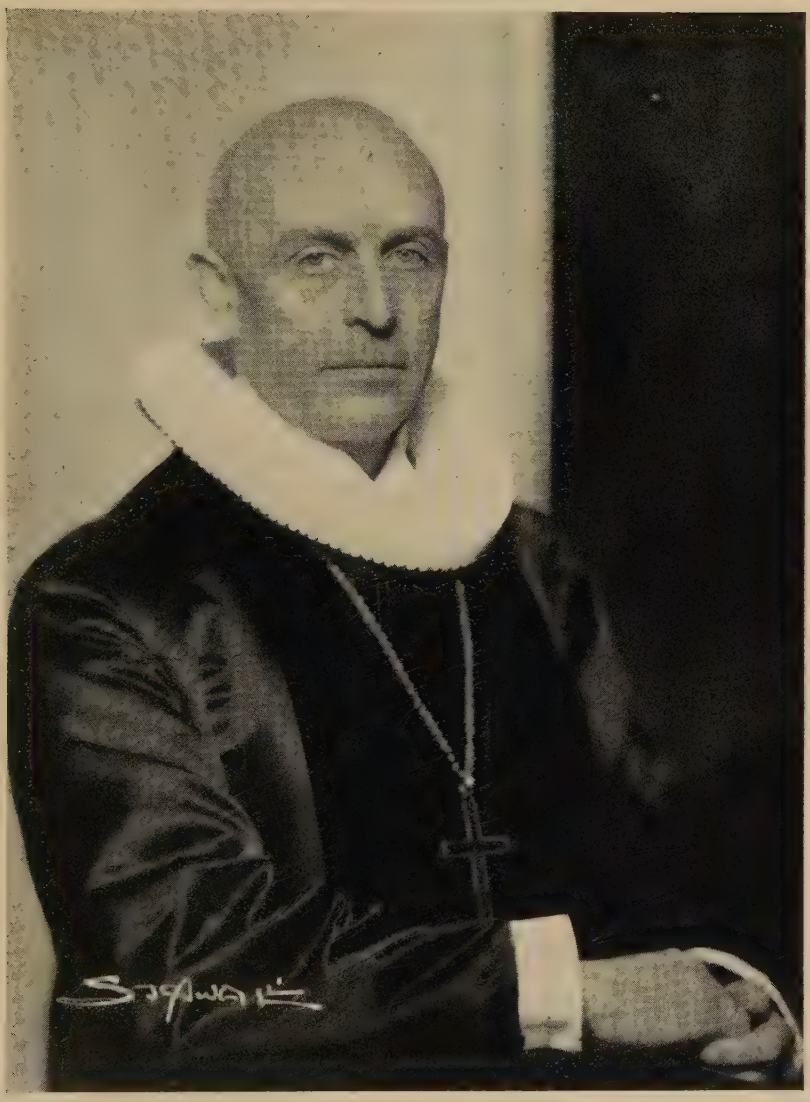

HENRIK HILLE
Biskop i Hamar 1934

siden av den arv jeg hadde fra hjemmet, og den sterke innflydelse min far ogsaa i denne gjennembruddets tid øvet paa mig. Gjennem studenterbevegelsen mottok jeg ogsaa sterke inntrykk av menn som Skovgaard-Petersen, Robert Wilder, John Mott og baron Nicolai, som jeg alle skylder meget.

Mitt teologiske studium falt i en vanskelig tid. Det var dengang „kirkestriden" brøt ut. Det var ikke lett aa være ung teolog i de dager. Striden satte dype merker i oss. Hos mig, som hos mange andre, har den efterlatt en dyp lengsel efter fred i kirken, et alltid levende haab om at det skal lykkes aa samle vaar kirke i gjensidig anerkjennelse og fordragelighet paa den bibelske kristendoms grunn.

Tross vanskelighetene blev studieaarene rike og fruktbare aar, delt mellem studiet, det praktiske kristelige arbeide og humane interesser. Jeg hadde den lykke at studiet og mitt personlige kristenliv gikk side om side og gjensidig befruktet hverandre.

Min hovedinteresse var den systematiske teologi. I daværende pastor Jens Gleditsch hadde vi en aandfull og inspirerende manuduktør og en forstaaelsesfull venn.

I 1905 tok jeg embedseksamen. Skjønt forberedelsen til den praktisk-teologiske eksamen, som jeg tok i 1906, drog mig mot prestegjerningen, fant jeg mig dog ennu ikke moden nok til aa bli prest. Jeg blev da lærer ved Frogner høiere almenskole, og hadde der 7 gode arbeidsaar. Særlig hadde jeg glede av religionsundervisningen i gymnasiet. Men min største interesse var ogsaa da teologien og det praktisk kirkelige arbeide. Som manuduktør i dogmatikk og ved et aars studieophold ved tyske universiteter utdypet jeg min teologiske forstaaelse. Samtidig droges jeg mer og mer mot prestegjerningen.

I 1913 blev jeg personellkapellan hos stiftsprost dr. Otto Jensen ved Vaar Frelsers kirke, og blev ordinert av biskop Tandberg. Disse mine første presteaar i Vaar Frelsers menighet blev rike aar, selv om der ogsaa var nød og kamp. Forkynnelsen, sjelesorgen og menighetsarbeidet lærte mig baade ansvaret og lykken ved aa staa i Herrens tjeneste. Med takknemlighet tenker jeg paa hvad stiftsprost Otto Jensen var for mig i disse aar med sin betydelige personlighet og rike erfaring. Jeg vet fra den tid hvor godt det er for en ung prest aa begynne hos en eldre erfaren prest. Men mest skylder jeg ogsaa i denne tid min far, som efter sin avskjed var flyttet til Oslo.

I 1919 blev jeg sogneprest til Varteig i Østfold. Samtidig giftet jeg mig med Ragna Bjerke, datter av generaldirektør Harald Bjerke.

I den idylliske prestegaard og i den lille landsens menighet med de smaa forhold levet vi 8 lykkelige aar. Motsetningen til den store Oslo-menighet var stor. Men jeg lærte der aa kjenne det kristelige legfolk, som er hjemme i den Norske Kirke, jeg mottok overordentlig meget av dem, og lærte aa holde av dem og arbeide sammen med dem.

Ved siden av innflydelsen fra det kristelige legfolk med sin enkle centrale kristendom mottok jeg i denne tid sterke impulser fra den nye retning i teologien, hvis største navn er Karl Barth. Av betydning for min utvikling blev ogsaa de store verdensbevegelser for enhet mellem kirkene, særlig efterat jeg i 1925 deltok i det store økumeniske møte i Stockholm.

Jeg hadde tenkt at jeg aldri skulde flytte tilbake til Oslo. Men det gikk anderledes. I 1927 kom jeg igjen til Vaar Frelsers kirke, — som residerende kapellan. Efter 4 aar blev jeg sogneprest i Vaar Frelsers menighet og domprost i Oslo i 1931. I disse 7 aar har jeg lært ennu mer aa holde av Vaar Frelsers skjønne gamle kirke og Vaar Frelsers menighet. Jeg er full av takknemlighet for all den godhet jeg har møtt. Men vanskelig er arbeidet i den store hovedstadsmenighet, naar man tenker paa de store likegyldige skarer, paa alle en ikke naar, paa de store, næsten uoverkommelige opgaver.

Som domprost i Oslo har jeg hatt med hele byens kirkelige liv aa gjøre, og jeg har faatt et ennu sterkere inntrykk av opgavene og vanskelighetene. Jeg er inderlig takknemlig over den overbærenhet og samfølelse hvormed jeg er blitt møtt baade av min biskop, av presteskapet og av menighetene. Jeg reiser efter bare 3 aars virke som domprost fra store opgaver som ennu ikke er løst. Men jeg forlater Oslo med en sterkere følelse enn nogensinne av kristendommens og kirkens muligheter og opgaver i nutidens oprevne liv, med en fast tro paa at Kristi evangelium og Kristi aand er det eneste som kan frelse de enkelte og gi vaart folk fremtid og haab. Alltid mer har jeg lært aa se stort paa Norges Kirke, dens gjerning og dens fremtid i vaart folk, og jeg takker Gud for at han gav mig aa tjene denne kirke.

Saa mangelfull og skrøpelig har min tjeneste været, men Herren har været langmodig og naadig. Naar jeg ser tilbake paa mitt liv til denne dag, fylles mitt hjerte med takk for all Guds forunderlige godhet.

Henrik Hille er den første biskop i Norge, som beklæder samme bispestol som sin far. Det har ikke tidligere hendt i vaart land, at en bispesønn er blitt biskop i sin fars bispedømme.

Derimot har det én gang forekommet at en biskops sønnesønn har innehavt samme bispeembede som sin farfar. I Bergen var dr. med. Jens Pederssøn Schjelderup biskop 1557-1582, hans sønn magister Peder Jenssøn Schjelderup var biskop i Trondheim 1622-1642, og dennes sønn magister Jens Pederssøn Schjelderup var sin farfars femte efterfølger som biskop i Bergen 1649-1665.

I Danmark har det tilfelle, som nu er inntruffet i Hamar, forekommet flere ganger. I Sjællands stift var i 17de aarhundre far og sønn biskoper paa begge sider av Jesper Brochmand, nemlig dr. Hans Poulsen Resen 1615-1638, og dr. Hans Hansen Resen 1652-1653. I Fyns stift var nordmannen Christian Ramus biskop 1732-1762, og hans sønn Jacob Ramus blev hans umiddelbare efterfølger 1762-1785, – tilsammen 53 aar. I Ribe var Ancher Anchersen biskop 1693-1701, og likesaa hans sønn Matthias Anchersen 1731-1741.

Fra Island kan nevnes tre tilfelle: I Skaalholt blev Odd Einarsson (1588-1630) efterfulgt av sin sønn Gisle Oddsson (1631-1637), og den berømte kirkehistoriker dr. Finn Jonsson, som var biskop i Skaalholt 1754-1789, fikk sin sønn dr. Hannes Finnsson først til medhjelper i 12 aar, og saa til eftermann (1789-1796). Paa den annen islandske bispestol, i Holar, sat Thorlak Skulason som biskop 1627-1656, og hans eldste sønn Gisle Thorlaksson efter ham, 1656-1684, tilsammen i 57 aar.

I tiden før reformasjonen forekom en bispesuksesjon av denne art ikke i Norge. Men paa Island har det hendt én gang – før cølibatets innførelse. Den første islending som var biskop i sitt fedreland, Isleiv Gissursson, 1056-1080, hadde selv utpekt presten Gudthorm Finnolvsson til sin eftermann, men Islands Alting valgte Isleivs sønn Gissur til biskop; han blev godkjent av pave Gregor VII, og beklædte sin fars embede en hel menneskealder, 1082-1118. *O. K.*

Bispevalget i Hamar 1934	Geistligheten i Hamar bispedømme: 72 stemmeberettigede				Prostene i de andre bispedømmer: 79 stemmeberettigede			
	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum
Domprost H. G. Hille	28	12	5	45	28	17	9	54
Professor K. Vold	24	4	8	36	25	6	11	42
Professor dr. O. Moe	7	21	11	39	2	7	4	13
Sogneprest S. Normann	1	11	9	21	2	14	3	19
Hovedlærer P. Marstrander	3	5	4	12	5	6	7	18
Sogneprest H. A. Seip	1	7	6	14	2	9	4	15
Prost Chr. Erichsen	1	5	5	11	-	2	4	6
Prost K. O. Kornelius	-	1	2	3	1	4	5	10
Biskop dr. theol. E. Berggrav	5	1	1	7	7	-	-	7
Prost Brage Høyem	-	1	5	6	4	1	2	7
Residerende kapellan R. A. Indrebø	-	-	3	3	1	-	2	3
Fhv. sogneprest H. E. Riddervold	-	-	1	1	-	1	6	7
Hovedlærer Johs. Smemo	-	1	1	2	-	-	4	4
Sogneprest G. Skagestad	-	-	-	-	1	3	2	6
Skolebestyrer H. Wergeland	-	-	1	1	-	1	2	3
Fhv. sogneprest L. C. I. Schübeler	-	-	1	1	-	1	-	1
Domprost J. Thronsen	-	-	2	2	-	-	-	-
Res. kap. dr. H. Ording	-	-	-	-	-	-	2	2
Sogneprest P. J. Blessing Dahle	-	-	-	-	-	-	2	2
Prost P. L. Smith	-	-	-	-	-	1	-	1
Prost Ragnvald Nielsen	-	-	1	1	-	-	-	-
Domprost N. K. Nissen	-	-	-	-	-	-	3	3
Professor dr. O. Hallesby	-	-	-	-	-	-	2	2
Sogneprest H. Finstad	-	-	-	-	-	-	-	-
Prost N. Trædal	-	-	-	-	-	-	-	-
Sogneprest A. B. Bastiansen	-	-	-	-	-	1	-	1
Res. kap. E. Brekke	-	-	-	-	-	1	-	1
Professor dr. L. Brun	-	-	-	-	-	1	-	1
Professor dr. O. Kolsrud	-	-	-	-	-	1	-	1
Res. kap. J. J. Mannsaaker	-	-	-	-	-	1	-	1
Sogneprest H. Freihow	-	-	-	-	-	-	-	-
Prost T. Klute	-	-	-	-	-	-	-	-
Sogneprest A. B. Andersson-Rysst	-	-	1	1	-	-	-	-
Sogneprest Th. H. Norseth	-	-	1	1	-	-	-	-
Sogneprest dr. theol. A. Skrondal	-	-	1	1	-	-	-	-
Sogneprest C. J. Ingier	-	-	-	-	-	-	1	1
Domprost R. Kobro	-	-	-	-	-	-	1	1
Prost Kr. Skjeseth	-	-	-	-	-	-	1	1
Kallskapellan Johs. Smidt	-	-	-	-	-	-	1	1
Res. kap. A. Fjellbu	-	-	-	-	-	-	-	-
Domprost R. Haugsøen	-	-	-	-	-	-	-	-
Garnisonsprest K. Stub	-	-	-	-	-	-	-	-
				208				234

Teologiske professorer: 9 stemmeberettigede				Samlet antall prester, proster og professorer ÷ 4 som ikke stemte				Menighetsraad i Hamar bispedømme: 115, hvorav 106 stemte				Samlet antall avgitte stemmer			
Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Sum
1	2	-	3	57	31	14	102	34	24	7	65	91	55	21	167
3	-	-	3	52	10	19	81	45	9	8	62	97	19	27	143
-	-	-	-	9	28	15	52	7	19	10	36	16	47	25	88
1	2	-	3	4	27	12	43	-	15	23	38	4	42	35	81
-	-	-	-	8	11	11	30	3	1	6	10	11	12	17	40
2	1	-	3	5	17	10	32	1	3	4	8	6	20	14	40
-	-	1	1	1	7	10	18	3	12	5	20	4	19	15	38
-	-	1	1	1	5	8	14	0	9	15	24	1	14	23	38
-	-	-	-	12	1	1	14	8	-	-	8	20	1	1	22
1	-	-	1	5	2	7	14	1	-	5	6	6	2	12	20
-	-	-	-	1	-	5	6	2	5	7	14	3	5	12	20
-	-	3	3	-	1	10	11	-	-	1	1	-	1	11	12
-	-	-	-	-	1	5	6	-	1	-	1	-	2	5	7
-	-	-	-	1	3	2	6	-	-	-	-	1	3	2	6
-	-	-	-	-	1	3	4	-	2	-	2	-	3	3	6
-	1	-	1	-	2	1	3	-	1	2	3	-	3	3	6
-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	4	4	-	-	6	6
-	1	2	3	-	1	4	5	-	-	-	-	-	1	4	5
-	1	-	1	-	1	2	3	-	-	2	2	-	1	4	5
-	-	-	-	-	1	-	1	2	-	-	2	2	1	-	3
-	-	-	-	-	-	1	1	-	2	-	2	-	2	1	3
-	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	-	-	-	3	3
-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	2	2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	2	2
-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
			24				466				316				782

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1933.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGS-DEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Kirkeinnvielser. I det forløpne aar har 2 kirkeinnvielser funnet sted: Klemetsrud kirke, Nordstrand, Asker prosti, hvortil jeg nedla grunnstenen 8. januar, innviedes søndag 3. september av domprost Hille. Husøy kapell, Sem og Slagen, Sør-Jarlsberg prosti, innviedes fredag 8. september av prosten. I begge tilfeller var Oslo biskop forhindret ved sykdom. Lørdag 30. september nedla Oslo biskop grunnstenen til ny kirke i Lillestrøm. Dessuten har jeg innviet det nyopførte gravkapell i Fet, Nedre Romerike prosti, Kampen menighets hvilehjem i Ø. Aker og likesaa et nybygg ved Danviken kristelige ungdomsskole ved Drammen.

Kirkefester. I Trefoldighets kirke, Oslo, er koret blitt smykket med praktfulle glassmalerier av Frøydis Haavardsholm, skjenket som gave av den svenske bankdirektør Wallenberg og frue til minne om at deres vielse fant sted i Trefoldighets-kirken. Maleriene innviedes ved en festgudstjeneste, hvor biskopen forrettet. — Efterat Andebu kirke, Sør-Jarlsberg prosti, hadde undergaatt en gjennemgripende restaurering holdtes festgudstjeneste ved biskopen søndag 3. desember. — I Halden, Nedre Borgesyssel prosti, feiredes Immanuelskirkens 100-aars-jubileum med festgudstjeneste ved biskopen. — Søndag 23. april holdt biskopen festgudstjeneste i Ø. Aker kirke i anledning av Bryn søndagsskoles 30-aars-jubileum, og søndag 25. oktober likesaa festgudstjeneste i Vaar Frelsers kirke i anledning av det Teologiske Menighetsfakultets 25-aars-jubileum.

Ordinasjoner. I aaret 1933 har jeg utført 6 ordinasjoner, hvorav 3 har funnet sted i Vaar Frelsers kirke, 1 i Skedsmo, 1 i Bragernes og 1 i Haug, med tilsammen 40 kandidater. — Torsdag 9. februar ordinertes i Skedsmo kirke: Cand. theol. Peder Andreas Scheie for aa bistaa sognepresten i Skedsmo prost Scheie. — Fredag 24. mars ordinertes i Vaar Frelsers kirke: 1. Cand. theol. Johan Bergsveinson Rian for aa tjenestgjøre i Norges Kirkelige Landslag. 2. Cand. theol. Stephan Tschudi for aa tjenestgjøre i Helgelands krets av D. N. M. 3. Cand. theol. Hans Kristen Raustøl for aa bistaa sognepresten i Idd. 4. Cand. theol. Ove Andreas Knarlag, sekretær i Trondheims K. F. U. M. 5. Cand. theol. Eilif Trygve Fossum, sekretær i Østre Bærums kristelige ungdomsforening. 6. Cand. theol. Alf van der

Hagen for aa tjenestgjøre i den Norske Sjømannsmisjon. — Onsdag 21. juni ordinertes i Vaar Frelsers kirke: 1. Cand. theol. Birger Waldemar Larsen for aa assistere sognepresten i Kampen. 2. Cand. theol. Alfred Nilssen for aa assistere sognepresten i Nannestad. 3. Cand. theol. Asle Enger, konstituert som klokker i Paulus menighet, Oslo. 4. Cand. theol. Ludvig Peder Riise, arbeider i Østfold krets av D. N. M. 5. Cand. theol. Tord Godal, sekretær i Oslo K. F. U. M. 6. Cand. theol. Markvard Zarbell Engh, sekretær i Oslo krets av D. N. M. 7. Cand. theol. Arne Edvin Strønstad, arbeider i Santalmisjonen. 8. Cand. theol. Petter Ingvald Ringkjøb Pedersen, arbeider i Santalmisjonen. 9. Cand. theol. Olav Kristian Strømme, arbeider i Kristianssands indremisjonskrets. 10. Cand. theol. Amund Lie, arbeider i Hamar krets av D. N. M. — Fredag 1. juli ordinertes i Bragernes kirke, Drammen, følgende misjonsprester: Til Madagaskar: 1. Jørgen Ruud, 2. Thorvald Skjæveland, 3. Edvard Kørner Hansen, 4. Arne Kristian Sokka Høimyr, 5. Georg Gabrielsen, 6. Helge Marius Wirack, 7. Gabriel Karl Nakkestad, 8. Karsten Arnold Berge, 9. Cand. theol. Fridtjov Søyland Birkeli. Til Kina: 10. Samuel Samuelsen, 11. Harald Lars Bergrem, 12. Tollef Ommundsen Buggeland. Til Sudan: 13. Olaf Edvard Haagensen, 14. Sverre Ingebrigt Olsen Fløttum, 15. Lars Iversen Bjørsvik. 16. Cand. theol. Kristian Stenmoe, ansatt som hjelpeprest i Vestre Bærum. — Søndag 8. oktober ordinertes i Vaar Frelsers kirke: 1. Cand. theol. Andreas Gjerdi for aa virke i Oslo krets av Chr. Endeavor. 2. Cand. theol. Jens Martin Hasselberg Berling, hjelpeprest hos sognepresten i Vaalerengen. 3. Cand. theol. Birger Juell Tønnessen, ansatt som hjelpeprest i Asker. 4. Cand. theol. Erik Helgaker, arbeider i Oslo Indremisjon. 5. Cand. theol. John Johannesen Røstad, arbeider i Oslo Indremisjon. 6. Cand. theol. Karl Oscar Mathisen, arbeider i Oslo Indremisjon. — Torsdag 2. november ordinertes i Haug kirke, Eiker: Cand. theol. Olav Skarpaas til aa være hjelpeprest hos sogneprest Liljedahl, Eiker.

Presteskapet. I aarets løp er 3 prester avgaatt ved døden: sogneprest i Vestby J. C. K. Christensen, kallskapellan i Ullern Alf Fasmer Dahl, og sogneprest i Røyken K. A. Fjellbu.

8 prester er meddelt avskjed i naade: sogneprest i Markus, Oslo, S. Ulsaker, sogneprest i Jakob, Oslo, A. P. M. Larsen, sogneprest i Rolvsøy N. Møllerup, sogneprest i Onsøy H. Ullerud, sogneprest i Ø. Aker F. O. Thomassen, kallskapellan i Østre Bærum H. P. Ruud, sogneprest i Bragernes E. Meling, og sogneprest i Larvik L. M. Kanestrøm.

Innen bispedømmet har følgende forflyttelser funnet sted: Residerende kapellan i Trefoldighet, Oslo, S. Bretteville Jensen er ansatt som sogneprest i samme menighet. Residerende kapellan i Fagerborg, Oslo, I. Sætrang er ansatt som sogneprest samme steds. Residerende kapellan i Jakob, Oslo, M. M. Johne er ansatt som sogneprest samme steds. Residerende kapellan i Paulus, Oslo, I. Holsvik er ansatt som sogneprest i Østre Bærum. Residerende kapellan i Eidsberg J. Hesla er ansatt som sogneprest i Berg. Sogneprest i Aremark I. T. Aarseth er ansatt som sogneprest i Larvik. Hjelpeprest i Nes S. A. Schreuder er ansatt som residerende kapellan samme steds. Residerende kapellan i Bragernes O. O. Narum er ansatt

som sogneprest samme steds. Hjelpeprest i Nøtterøy H. N. Stabell er ansatt som kallskapellan samme steds. Hjelpeprest i Sem O. A. Müller Nilssen er ansatt som kallskapellan samme steds. Residerende kapellan i Larvik Søren Hansen er ansatt som residerende kapellan i Paulus menighet i Oslo.

Ansettelse fra andre bispedømmer: Residerende kapellan i Voss J. J. Mannsaaker er ansatt som residerende kapellan i Trefoldighet, Oslo. Residerende kapellan i Kristianssand E. N. Theisen er ansatt som sogneprest i Gamlebyen. Sogneprest i Avaldsnes S. I. Hougsnes er ansatt som sogneprest i Nesodden. Sogneprest i Lunner J. E. Kinge er ansatt som kallskapellan i Østre Bærum. Sogneprest i Drangedal O. Heldal er ansatt som sogneprest i Sande. Sogneprest i Vestre Gausdal A. Brun er ansatt som sogneprest i Borre. Dessuten er sekretær i Oslo Indremisjon E. Brekke ansatt som residerende kapellan i Fagerborg og sekretær i Oslo krets av D. N. M. O. B. Meyer ansatt som sogneprest i Halden.

Fraflyttet fra bispedømmet er: Hjelpeprest i Bragernes J. Smemo til sogneprest i Sør-Fron, og sogneprest i Fiskum B. E. Hexeberg til sogneprest i Veldre.

Som midlertidige hjelpeprester er ansatt: Ordinert prest T. Storesund som hjelpeprest i Østre Bærum. Cand. theol. K. Stenmoe som hjelpeprest i Vestre Bærum. Ordinert prest B. Gaupaas som hjelpeprest i Hurum. Ordinert prest J. E. Garaasen som hjelpeprest i Skoger. Cand. theol. B. Juell Tønnessen som hjelpeprest i Asker.

Salmebokskifte. Den reviderte salmebok er i aarets løp innført i Øymark sogn av Aremark prestegjeld, Tjølling og Nøtterøy. Ved aarsskiftet er Landstads gamle salmebok bibeholdt i 42 sogn og den reviderte innført i 158 sogn.

Statistikk.	1932.	1933.
Døpte	11 598	10 793
Konfirmerte	15 461	14 829
Underviste, men ikke konfirmerte	82	83
Kirkelig viede ekteskaper	5 764	5 781
Borgerlig stiftede ekteskaper	979	937
Nattverdgjester	95 525	101 791
Jordfestede	8 985	8 603
Innmeldte i Statskirken	233	264
Utmeldte av Statskirken	1 431	1 162

Antallet av døpte er sunket med 805. Antallet av konfirmerte er gaatt ned med 632. Antallet av underviste, men ikke konfirmerte steget med 1. Antallet av kirkelig viede ekteskaper steget med 17. Antallet av borgerlig stiftede ekteskaper sunket med 42.

Antallet av nattverdgjester er steget med 6 266. Økningen har funnet sted i 9 prostier, nemlig: Oslo (2 696), Nedre Borgesyssel (2 035), Øvre Borgesyssel (271), Nedre Romerike (639), Øvre Romerike (105), Hallingdal (126), Nord-Jarlsberg (352), Sør-Jarlsberg (289) og Larvik (667).

Nattverdgjestenes antall er sunket i følgende 5 prostier: Mellem Borgesyssel (379), Vestre Borgesyssel (31), Asker (76), Drammen (228), Kongsberg (3), Ringerike (80).

Innmeldelser i Statskirken er steget med 31, utmeldelser sunket med 269. Dette fordeler sig nogenlunde likt utover bispedømmet, i Oslo 332 utmeldelser mot foregaaende aar 269.

Ordinære gudstjenesters antall utgjør 12 835 (408 flere enn i 1932). Messefall 223 (46 færre enn i 1932).

Opbyggelsesmøter ved prester 24 453 (2 591 flere enn i 1932), 778 skolebesøk, 4 364 besøk i gamlehjem og andre anstalter og ca. 37 500 sykebesøk.

Nattverd ved legmenn har funnet sted i 4 prestegjeld: Aremark 8, Hurum 46, Nore 9, og Brunlanes 304, tilsammen 367, 71 flere enn i 1932.

Preken ved legmenn ved ordinære gudstjenester — 252, i 1932 — 485.

De innkomne ofre og kollekter i kirkene er sunket med kr. 32 315,00, idet der i 1932 innkom ca. kr. 292 329,00 — i 1933 ca. kr. 260 014,00.

For de forskjellige prostier stiller det sig saaledes:

	1932.	1933.		
Oslo domprosti	kr. 93 469	kr. 86 098	÷ kr.	7 371
Nedre Borgesyssel prosti	» 23 967	» 26 588	+ »	2 621
Mellem Borgesyssel prosti	» 7 717	» 6 026	÷ »	691
Vestre Borgesyssel prosti	» 22 539	» 12 685	÷ »	9 954
Øvre Borgesyssel prosti	» 12 290	» 8 627	÷ »	3 663
Nedre Romerike prosti	» 7 392	» 7 517	+ »	125
Øvre Romerike prosti	» 7 994	» 7 252	÷ »	742
Asker prosti	» 37 497	» 33 912	÷ »	3 579
Drammen prosti	» 15 713	» 15 658	÷ »	55
Ringerike prosti	» 4 075	» 3 393	÷ »	682
Hallingdal prosti	» 4 723	» 4 143	÷ »	580
Kongsberg prosti	» 4 920	» 4 336	÷ »	584
Nord-Jarlsberg prosti	» 12 012	» 11 195	÷ »	823
Sør-Jarlsberg prosti	» 17 566	» 15 949	÷ »	1 617
Larvik prosti	» 20 449	» 16 629	÷ »	3 820

Til den efter prestenes aarsmelding utregnede statistikk skal jeg bemerke. — Det beløp der i 1933 er innkommet ved ofringer og kollekter i kirkene svarer omtrent til hvad der innkom i 1931. At aaret 1932 viste en saa betydelig stigning er begrunnet i, at der i det aar optokes en særlig ofring til arbeidshjelpen. Antallet av nattverdgjester har fortsatt aa stige ogsaa i 1933. Bemerkelsesverdig er det, at de kirkelige vielser er steget, mens de borgerlig stiftede ekteskaper viser nedgang. I 1933 er ikke fullt 14 % av ekteskapene stiftet ved borgerlig vigsel. Innmeldelsene i kirken viser nogen stigning, mens utmeldelsene har sunket ikke ganske ubetydelig. De fleste uttredelser har funnet sted til Pinsevennene eller andre baptistsamfund, som paa flere steder driver en paagaaende propaganda. 17 har meldt sig inn i den Romersk-Katolske Kirke, derav 10 i Oslo. Fra den Romersk-Katolske Kirke har samtidig 4 meldt sig inn i vaar kirke.

Beklagelig er det at der ennu skjer enkelte utmeldelser til Mormonsamfundet. Ogsaa Syvendedags-adventister har paa enkelte steder funnet nogen tilslutning.

Hvad det aandelige liv i bispedømmet angaar er forholdene omtrent som forrige aar. Der arbeides jevnt og godt. De mange forskjellige foreningsvirksomheter holdes tross de trykkende tider oppe og der vises stor offervilje. Paa flere steder spores aandelige vekkelser og sansen for aa høre Guds ord er ikke i tilbakegang, selv om kirkesøkningen ikke alltid er tilfredsstillende. Søkningen til opbyggelsesmøtene er derimot som regel meget god.

Sykehuser og asyler: Ved Ullevaal sykehus er der inntraadt den forandring, at der istedetfor de 2 hjelpeprester er ansatt 1 fast prest ved siden av hovedpresten. Ved Rikshospitalet og Kvinnekliniken er planlagt en nyordning av den geistlige betjening, uten at det dog ennu er lykkedes aa faa den gjennemført. Tanken er aa forbinde denne stilling med stillingen som prest ved Oslo kretsfengsel, saa disse to bistillinger ved aa slaaes sammen kunde bli en selvstendig prestestilling. Betjeningen av Krohgstøtten sykehus og de dertil knyttede anstalter har foregaatt paa samme maate som forrige aar. Det samme gjelder sykehuser og asyler utenfor Oslo, likesaa de forskjellige fengsler.

Visitaser: I aarets løp har jeg visitert følgende 17 prestegjeld: Oslo domprosti: Paulus, Frogner, Gamlebyen. — Vestre Borgesyssel prosti: Raade. — Mellem Borgesyssel prosti: Rakkestad. — Øvre Borgesyssel prosti: Hobøl. — Asker prosti: Hurum. — Drammen prosti: Bragernes, Sigdal. — Ringerike prosti: Hønefoss. — Hallingdal prosti: Nes, Gol. — Kongsberg prosti: Flesberg, Rollag, Kongsberg. — Sør-Jarlsberg prosti: Tønsberg. — Larvik prosti: Sandefjord.

Visitasene er ogsaa iaar omfattet overalt med samme interesse som tidligere. Besøket til møtene har vært utmerket og de forskjellige myndigheter i bygden har vist all ønskelig imøtekommenhet. Forholdet mellem prest og menighet i de forskjellige menigheter har gjennemgaaende vært godt, nogen klage over nogen av kirkens funksjonærer er ikke fremkommet. Kirker og kirkegaarde har vært holdt i forsvarlig stand, og det merkes paa mange maater en trang hos menigheten til aa utsmykke sin kirke. Visitasinnberetningene, hvortil henvises, viser at der er nedlagt et betydelig arbeide baade av kirkens funksjonærer og menighetslemmer forøvrig paa aa fremme kristelig liv og motarbeide skadelige og skjemmende foreteelser i menigheten, og det ofte med godt resultat.

Til slutt skal jeg bemerke, at min tid har vært sterkt optatt med gudstjenester, stevner og møter av forskjellig slags rundt om i bispedømmet. Av større møter som jeg har deltatt i skal jeg nevne: Indremisjonens pinsemøte paa Nøtterøy, Fosterlandsstiftelsens aarsmøte i Stockholm 14.-19. juni, det nordiske bispemøte i Nådendal i Finnland 23.-29. august og den Norske Kirkes bispemøte, som holdtes paa Oslo bispegaard 8.-14. november. Under det nordiske bispemøte i Finnland rammedes jeg av et ildebefinnende, som dog viste sig aa være av forbigaaende art, saa jeg efter en kortere hviletid atter kunde være i fullt arbeide. En del av de i denne tid planlagte møter maatte jeg dog opgi, men hadde den glede at min og vaar

kirkes gode venn, presidenten i den Norsk-Lutherske Kirke i Amerika, dr. J. Aasgaard, som var paa Norgesbesøk, overtok disse for mig. Jeg bringer ham ogsaa herigjennem min takk, likesom han fortjener takk for den hengivenhet han ved saa mange leiligheter har vist sig aa ha til sine fedres gamle kirke i Norge.

9. april 1934. *Johan Lunde.*

II. HAMAR BISPEDØMME.

To kirker er i aarets løp blitt innviet av biskopen, Tørberget bedehuskapell i Trysil og Mesnalien kapell i Brøttum. Ved innvielsen av kapellet paa Tørberget var Kronprinsen og Kronprinsessen tilstede. Kapellet i Mesnalien er opført vesentlig ved private midler. Ogsaa til kapellet paa Tørberget er det ydet meget privat, baade i gaver og i gratis arbeide, uaktet folket i denne skoggrend lider meget haardt under arbeidsløshet. Begge kapellene er meget tiltalende. I Mesnalien har man hatt rikeligere med midler, saa kapellet der er blitt en ren perle. Det er bygget efter tegning av arkitekt frøken Krafft, som ikke minst har ofret omhu paa enkeltheter i dets interiør. Innvielsen av de to kapeller fant sted under den største deltagelse fra menighetens side.

Følgende kandidater er i aarets løp innviet til prester av biskopen i Hamar: 6. januar kandidat Odd Wrensted Ansteensen, ved kgl. res. av 10. desember 1932 tillatt ordinert for aa bistaa sognepresten i Tjøtta prestegjeld i betjeningen av hans embede. 9. juli kandidatene Aksel Amlie og Carsten Baekken, ved kgl. res. av 16. juli 1933 tillatt ordinert for henholdsvis aa virke som personlig hjelpeprest hos sogneprest Arnung i Vestre Toten, og som hjelpeprest hos sogneprest Opdahl i Grue. 6. oktober kandidat Harald Vestbø, ved kgl. res. av 18. august 1933 tillatt ordinert for aa virke som personlig hjelpeprest hos prost J. Hveem i Sør-Aurdal. Den formelle ordinasjonstillatelse for alle disse ordinander lyder: „for aa utføre geistlig virksomhet efter vedkommende biskops nærmere bestemmelse".

Ved aarsskiftet staar følgende kall ledige: Det residerende kapellani i Vardal, samt sognekallene Eidskog, Vinger, Lunner og Ringsaker. Kateketembedet i Kongsvinger, samt kallskapellaniet i Faaberg staar ogsaa fremdeles ubesatt. Det sistnevnte embede, som siden 1925 har vært bestyrt av sognepresten i Faaberg, skal nu besettes ved konstitusjon.

Sogneprest i Ringsaker og prost i Hedmark prosti K. Pharo og sogneprest i Vinger H. Devold har søkt avskjed i henhold til aldersgrenseloven, og sogneprest W. Christie i Eidskog for aa gi plass for yngre krefter. Likesaa har biskopen i Hamar søkt avskjed ved opnaadd aldersgrense.

Sogneprest i Vestre Gausdal A. Brun er utnevnt til sogneprest i Borre og sogneprest i Lunner J. Kinge til kallskapellan i Østre Bærum. Sogneprest i Vikedal O. Erla er utnevnt til sogneprest i Nordre Land. Hjelpeprest i Bragernes menighet i Drammen J. Smemo er utnevnt til sogneprest i Sør-Fron, sogneprest i Fiskum Bj. Hexeberg til sogneprest i Veldre, sogneprest i Hornindal J. A. Johnson til residerende kapellan i Sør-Odal og sogneprest i Rauland Ch. Th. Dahlen til sogneprest i Vestre Gausdal.

Sogneprestene Bj. Nordrum i Nord-Fron, P. B. Paulsen i Løten og Brage Høyem i Lillehammer er meddelt bestalling som proster henholdsvis i Midtre Gudbrandsdal, Hedmark og Sør-Gudbrandsdal. Følgende personlige hjelpeprester i Hamar bispedømme har i aarets løp faatt stillinger utenfor bispedømmet: P. Skiaker er blitt klokker i Gamlebyens kirke, A. Spetalen er blitt hjelpeprest i Nes paa Romerike og Thorvald Storesund er blitt hjelpeprest i Østre Bærum. De ordinerte prester Ø. Daae Riisnæs, H. Vestbø og C. Baekken er blitt hjelpeprester, henholdsvis i Vang, Hedmark, og hos prost Hveem i Sør-Aurdal og sogneprest Opdahl i Grue, samt Aksel Amlie hos sogneprest Arnung i Vestre Toten.

Visitaser er holdt i følgende prestegjeld: Kolbu, Løten, Lesja, Brandval, Stor-Elvdal, Sollia, Vinger, Alvdal, Grue og Aasnes. Visitasene i Alvdal og Grue er med Kirkedepartementets tillatelse holdt av prostene uten biskopens medvirken. Paabegynt visitas i Vaaler maatte avbrytes paa grunn av sogneprestens plutselige sykdom, og har ikke kunnet bli fullført paa grunn av prestefruens sykdom og død. Den gjenstaaende del av visitasen vil nu bli holdt av prosten. Det skulde tillike vært visitas i Nordre Land. Men da embedet i lang tid stod ledig og den nye sogneprest tiltraadte sent paa høsten, blev visitasen utsatt til inneværende aar, og vil i henhold til Kirkedepartementets tillatelse bli besørget av prosten.

Olsokdagen prekte jeg ved festgudstjeneste i den nyrestaurerte Lom stavkirke. Den ærverdige gamle kirken er nu blitt et herlig gudshus. Sognepresten i Lom prost P. Lorenz Smith har innlagt sig stor fortjeneste ved sitt maalbevisste dyktige arbeide for aa faa gjennemført denne restaurering. 27. august prekte jeg ved festgudstjeneste i Vestmarka kirke i Eidskog ved kirkens 50-aars-jubileum. Og 29. oktober likesaa i Innset nyrestaurerte kirke i Kvikne. Ved alle disse anledninger var det øiensynlig store festdager for menighetene.

25. september ledet jeg efter anmodning møte paa Gjøvik av menighetsraadene og formannskapene i Gjøvik og Vardal i forhandling om Gjøviks utskillelse som eget prestegjeld.

I juli maaned tok jeg del i det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i Drammen og ledet møtets forhandlinger. Og i november maaned var jeg med i bispemøte i Oslo.

Som nevnt i de to siste aarsberetninger er det vaartegn for Guds rikes sak ogsaa her i bispedømmet — større trang til aa høre Guds ord og lokale vekkelser her og der.

Jeg skal nu fratre som biskop i Hamar bispedømme, hvor jeg tillike har hatt hele min prestetjeneste. Jeg elsker Hamar bispedømme og det folk som har sitt hjem og sin gjerning her — oppe under fjellet, i dets fagre daler og brede bygder og i dets dype skoger. Og jeg er fylt av takknemmelighet mot Gud, fordi Han i sin naade har betrodd mig aa være tjener for vaar kirke nettop i dette bispedømme, inntil jeg har naadd støvets aar. Maatte Herren i det høie kunne vedkjenne sig min tjeneste, saa den kan bære nogen frukt til Guds ære og til gavn for det folk jeg har vært kalt til aa tjene!

16. mars 1934.

M. Bjønness-Jacobsen.

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1933.

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester ialt	Jordfestet	Inmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
Hamar	78	5	62	156	0	145	54	3	1121	65	5	11	2026,49
Vang	147	18	131	217	0	?	48	9	1350	70	0	9	?
Furnes	69	3	71	81	0	78	22	0	447	44	0	2	1426,84
Ringsaker. . .	134	8	140	135	2	133	41	1	262	63	0	3	349,49
Veldre	69	4	76	57	0	54	19	0	450	25	0	1	375,03
Brøttum . . .	38	4	40	33	0	31	10	0	122	26	0	0	551,00
Nes	66	5	68	85	1	85	15	0	269	33	0	1	933,81
Stange	140	25	139	152	0	152	42	3	391	92	0	2	593,34
Romedal . . .	123	13	116	101	0	89	21	2	228	66	4	3	657,88
Løten	91	13	84	114	0	94	26	1	337	65	0	6	859,07
Sør-Odal . . .	162	8	145	162	0	133	42	3	253	73	1	12	261,26
Nord-Odal . .	109	6	90	114	0	69	30	1	154	48	2	7	671,76
Vinger	116	14	112	140	0	105	37	5	629	79	2	4	733,75
Eidskog . . .	161	8	117	95	1	78	33	0	571	73	2	20	774,01
Brandval . . .	79	10	70	106	2	94	32	1	178	41	2	2	456,91
Hof	34	8	32	63	0	63	9	0	795	36	0	10	615,60
Grue.	106	12	103	127	0	127	43	0	532	71	8	4	744,81
Aasnes	99	8	102	104	0	41	21	0	125	72	0	2	413,44
Vaaler	98	19	95	95	0	95	26	0	225	50	0	5	519,71
Elverum . . .	188	22	155	250	0	249	52	2	1102	93	1	0	1106,10
Trysil	120	11	108	121	1	121	39	0	446	57	0	11	1113,82
Aamot	69	8	57	111	0	111	36	1	126	58	0	1	265,14
Engerdal . . .	33	2	31	38	0	38	8	0	82	13	0	0	237,00
Stor-Elvdal . .	37	4	40	82	0	82	25	0	83	23	1	2	340,82
Alvdal	76	0	73	87	0	87	17	0	275	41	1	3	644,97
Rendal	60	4	66	61	0	61	14	2	105	27	0	0	225,00
Sollia	2	0	4	10	0	10	4	0	10	2	0	0	40,00
Tynset	60	3	59	53	0	51	18	1	166	46	0	0	463,07
Tolga	86	4	74	81	0	81	16	1	418	30	0	2	461,00
Kvikne	25	2	28	14	0	14	6	0	92	15	0	0	103,50
Dovre	50	0	54	53	0	53	12	0	280	27	0	0	263,26
Lesja	47	2	40	48	0	?	12	0	447	34	0	0	178,39
Lom	39	4	47	49	0	49	14	0	205	27	0	0	313,94
Vaagaa. . . .	51	6	51	58	0	58	21	0	161	42	0	0	246,00
Skjaak	54	3	52	54	0	54	15	0	132	30	0	1	248,42
Nord-Fron . .	90	11	84	88	1	87	23	0	252	48	2	17	697,75
Sør-Fron . . .	43	7	46	57	0	57	15	0	180	32	0	1	254,26
Sell	69	4	62	81	0	80	33	0	245	39	0	2	471,13
Ringebu . . .	77	5	77	107	0	107	13	0	467	55	0	0	464,00
Øyer.	72	2	74	60	0	60	18	0	163	34	0	4	351,55
Faaberg . . .	101	4	101	117	3	?	40	2	503	72	2	5	580,73
Ø. Gausdal . .	75	7	73	50	0	50	23	0	213	26	1	4	679,53
V. Gausdal . .	53	3	55	53	0	?	16	0	263	24	0	0	154,53
Lillehammer. .	78	7	48	94	0	78	61	1	503	41	2	6	2484,00
Biri	106	6	97	107	0	107	37	0	572	50	5	4	939,03
Vardal	167	8	157	282	0	?	96	2	674	92	0	28	1543,87
V. Toten . . .	108	6	105	132	0	68	45	1	342	75	0	5	830,72
Kolbu	72	2	70	62	0	46	19	0	385	46	0	7	1050,79
Ø. Toten . . .	100	4	91	116	1	108	36	2	341	61	0	8	750,00

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1933.

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester ialt	Jordfestet	Innmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
Balke	72	7	79	81	0	66	10	0	184	26	0	5	512,09
Gran	89	5	83	96	0	95	24	0	469	46	3	1	1536,75
Lunner	64	4	79	92	0	70	21	0	387	45	1	14	1420,21
Jevnaker . . .	61	2	67	83	6	?	27	0	133	51	0	4	490,77
Brandbu . . .	79	5	89	133	0	127	29	0	328	54	0	0	1304,14
S. Land . . .	101	8	85	103	0	103	25	2	294	62	0	0	424,58
N. Land . . .	78	8	93	104	0	104	22	0	335	54	0	0	153,81
Sør-Aurdal . .	48	2	49	89	0	68	17	0	499	40	0	2	850,03
Etnedal . . .	44	7	40	29	0	26	7	0	74	11	0	0	160,08
Nord-Aurdal .	83	6	74	89	1	?	24	0	787	51	0	1	1249,00
V. Slidre . . .	37	1	39	48	0	46	8	0	309	37	0	1	366,16
Ø. Slidre . . .	42	2	47	41	0	41	12	0	64	30	0	2	180,00
Vang	9	0	16	23	0	23	5	0	234	23	0	1	512,63

Sammendrag.

Fødte	4 934	Kirkelig viet	1 586
Derav utenfor ekteskap	399	Ekteskap borgerlig stiftet ..	46
Døpte	4 712	Nattverdgjester	21 769
Konfirmerte	5 624	Jordfestet	2 882
Underviste, ikke konfirmerte	20	Innmeldt i kirken.....	45
Konfirmanter til alters	4 402	Utmeldt av kirken	246

Offer og kollekt i kirkene kr. 39 626,77.

Av de i kirken innmeldte er 32 opgitt aa komme fra Pinsevennene, 2 fra Frikirken, 1 fra den Katolske Kirke, 1 fra Kristi Menighet, og 1 fra Baptistene. For de øvrige er ikke opgitt fra hvilket samfund de kom.

Av de utmeldte er 181 gaatt til Pinsevennene, 10 til Adventistene, 8 til Baptistene, 8 til Frikirken, 3 til den Katolske Kirke, og 2 til Kristi Menighet. For de øvrige er ikke opgitt til hvilket samfund de gikk over.

Angaaende prestenes virksomhet meddeles ytterligere følgende summariske opgave: gudstjenester 4 568, messefall 157, møter ved presten 5 973, antall gange legmenn prekt ved ordinær gudstjeneste 67, sykebesøk 10 023, anstaltbesøk 1 403, skolebesøk 404, antall gange brukt fri tekst 52.

III. AGDER BISPEDØMME.

I bispedømmets geistlige betjening er inntraadt følgende forandringer: To av prestene er utnevnt til embeder utenfor bispedømmet, nemlig: sogneprest til Drangedal O. Heldal, utnevnt til sogneprest til Sande i Vestfold. Residerende kapellan i Kristiansand E. N. Theisen, utnevnt til sogneprest til Gamlebyens menighet i Oslo.

To har søkt avskjed, nemlig: prost i Arendal prosti og sogneprest til

Barbu J. K. B. Bø efter opnaadd aldersgrense, og sogneprest til Froland H. O. Lyngaas paa grunn av sykdom. Fire har faatt embede i bispedømmet, nemlig sogneprest til Lyngdal S. Gundersen, utnevnt til residerende kapellan i Kristiansand, stiftskapellan i Bjørgvin C. H. T. Ring, utnevnt til sogneprest til Tromøy, og sogneprest til Alta P. Bogerud utnevnt til sogneprest til Dyvaag, samt ordinert prest L. Larsen utnevnt til sogneprest til Høvaag. Dessuten er ordinert prest Fr. Smith-Gahrsen midlertidig konstituert som kallskapellan i Mandal.

Ved aarets utgang stod følgende embeder ledige: Kviteseid kallskapellani, Mandal kallskapellani, Lyngdal kallskapellani, Lista kallskapellani, Drangedal sognekall, Barbu sognekall, Froland sognekall, Lyngdal sognekall.

Presteordinasjon er forrettet for: cand. theol. Aartun, hjelpeprest i Bygland, cand. theol. K. Helle, hjelpeprest i Vestre Moland, cand. theol. Helleland, hjelpeprest i Hommedal, cand. theol. L. Brunvand, prest i Blaakorsarbeidet, cand. theol. E. Svendsen, prest i Finnemisjonen, cand. theol. E. Eriksen, hjelpeprest i Herøy.

Bispevisitas er holdt i 13 prestegjeld, nemlig: Siljan, Hjartdal, Seljord, Kviteseid, Rauland, Mo, Aamli, Holt, Vestre Moland, Bygland, Fjotland, Flekkefjord og Bakke. Vedkommende prost har deltatt i alle visitasene.

Biskopen har med prediken og foredrag deltatt i mange store møter og stevner og besøkt flere menigheter ved kirkejubileer, vekkelser og andre leiligheter, likesom han har deltatt i det kirkelige arbeide i Kristiansand. Han fungerte som offentlig opnevnt censor ved praktisk-teologisk embedseksamen ved det Teologiske Menighetsfakultet i Oslo og deltok i bispemøtet i Oslo i oktober-november.

Den aandelige fremgang i bispedømmet, som i de senere aar har været merkbar, har fortsatt ogsaa i 1933. Særlig blandt de unge har der været store vekkelser, som har stimulert kirkelivet og tilført det nye krefter. Der har av prester og legfolk været arbeidet dyktig, trofast og enig. Nattverdsøkningen har fremdeles øket jevnt. Det er det beste barometer for den aandelige tilstand, og en tilvekst fra 31 586 nattverdgjester i 1930 til 41 585 i 1933 taler her sitt tydelige sprog.

Den sekteriske bevegelse, som en tidlang har været merkbar her som ellers over det hele land, synes nu aa ha kulminert og være paa retur, idet innmeldelsene i kirken har steget og utmeldelsene sunket siste aar. De betegner idethele i forhold til folkemengden meget smaa tall. Forøvrig maa bemerkes, at forholdet mellem Statskirken og sektkirkene gjennemgaaende maa betegnes som meget godt.

Nogen kirke- og kristendomsfiendtlig agitasjon har ikke været merkbar.

Kristendomsundervisningen i skolene, der drives meget tilfredsstillende, omfattes i alle leire med sympati. Det er rene undtagelser at barn unddrages daap og konfirmasjon. Det er bemerkelsesverdig, hvorledes folket under de i ytre forstand tunge og trange tider mere enn før søker kristendommen og kirkens goder, for derved aa faa hjelp til aa bære de tunge byrder, og med takknemmelighet tilegner sig dem. Det er ogsaa opmuntrende aa se den store offervilje for, saa langt evnen rekker, aa strekke en hjelpende haand til dem som trenger det mest.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sognekall	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn preki ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Domkirken	149	1	293	6	1107	268	0	0	326	13	302
Bamble	77	0	122	5	65	4	7	0	79	5	50
Langesund	62	2	31	3	42	8	0	1	21	0	23
Skaatøy	65	2	96	0	97	16	7	0	28	0	49
Kragerø	71	2	153	8	117	4	2	2	52	4	42
Sannidal	61	2	92	3	53	8	5	0	35	2	32
Drangedal	65	3	72	4	92	1	0	1	73	1	76
Eidanger	65	0	62	2	34	3	1	3	52	2	65
Brevik	67	4	135	7	245	22	3	0	28	1	33
Porsgrunn	122	11	274	3	835	59	0	0	106	3	100
Gjerpen	123	8	237	4	378	22	18	0	108	4	89
Skien	187	1	381	1	1280	94	2	5	194	14	125
Siljan	55	5	77	2	103	0	8	0	23	0	28
Solum	122	13	167	0	293	122	5	3	122	10	74
Holla	69	0	106	2	237	8	0	0	52	3	53
Lunde	70	3	76	4	34	5	4	3	33	1	32
Bø	63	5	93	1	61	0	0	0	61	4	56
Sauherad	65	0	20	2	194	10	19	0	56	1	49
Heddal	67	1	27	1	151	8	6	0	44	1	48
Notodden	64	3	52	3	178	26	0	0	61	3	46
Tinn	136	2	179	1	239	67	8	0	117	3	103
Gransherad	65	1	74	0	88	0	6	0	26	1	29
Hjartdal	69	7	103	4	81	0	2	5	27	1	23
Seljord	68	3	115	0	92	0	5	0	49	3	46
Kviteseid	137	0	167	2	393	41	13	6	37	1	39
Laardal	62	3	37	5	72	15	6	0	18	1	16
Rauland	61	9	21	1	2	0	2	0	22	3	23
Vinje	60	6	46	0	26	0	8	0	27	0	23
Mo	59	7	31	0	21	2	6	0	31	4	18
Fyresdal	63	0	66	4	30	7	3	0	16	1	12
Nissedal	68	1	63	3	22	0	4	2	22	1	15
Aamli	71	0	139	4	68	0	9	0	35	3	43
Gjerstad	60	5	104	1	29	3	11	0	61	2	61
Søndeled	62	1	101	2	125	9	26	0	30	2	33
Risør	67	3	243	1	695	139	1	0	28	0	30
Dyvaag	63	0	109	3	229	13	10	0	42	2	43
Tvedestrand	68	1	36	4	158	64	1	5	17	0	20
Holt	64	2	88	4	153	9	9	0	44	0	40
Østre Moland	66	2	84	5	94	3	7	2	35	2	36
Tromøy	67	0	148	0	156	7	12	0	21	0	21
Trefoldighet, Arendal	77	2	196	2	259	58	0	0	176	14	77
Barbu, Arendal	74	0	94	2	110	30	0	0	31	4	42
Hisøy	67	0	121	0	168	6	14	1	29	2	24
Øyestad	67	1	39	2	41	5	8	0	68	3	73
Froland	59	1	60	5	109	6	9	1	30	1	34
Herefoss	65	0	75	2	64	0	10	5	36	1	41
Fjære	59	2	210	5	130	10	3	0	54	5	44

AGDER BISPEDØMME 1933.

Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (ɔ: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig vigsel	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirken
286	0	?	132	9	4598	0	270	0	4868	165	11	16	9337,16
81	3	?	37	4	233	218	18	0	469	48	1	16	1318,58
29	0	?	4	1	114	0	7	0	121	17	1	9	666,76
73	0	5	14	0	145	102	5	0	252	37	0	14	351,79
83	0	8	10	2	601	0	16	0	617	51	0	16	1527,23
50	0	4	4	0	59	104	12	0	175	20	0	3	644,48
104	0	?	24	0	440	76	21	0	537	39	0	2	990,14
67	0	15	28	0	250	35	25	0	310	32	2	9	494,56
53	0	0 ?	15	1	255	0	19	0	274	30	0	5	974,55
168	0	1 ?	53	4	936	0	78	0	1014	107	8	16	3520,35
132	0	?	53	2	553	28	38	0	619	79	3	34	2022,33
266	1	13 ?	104	4	1342	0	89	0	1431	146	10	65	4695,86
21	0	9 ?	5	0	115	1	5	0	121	9	0	3	268,85
106	0	?	53	2	222	63	22	0	307	58	3	34	816,47
72	0	33 ?	14	1	425	0	34	0	459	34	0	6	2236,65
58	0	?	16	0	592	0	14	0	606	18	1	0	568,07
75	0	?	19	1	308	0	17	0	325	32	1	5	711,00
69	1	61	18	2	285	12	33	0	330	58	0	5	817,30
56	0	41	25	0	185	5	46	0	236	39	1	14	454,98
143	1	50	33	5	401	0	8	0	409	48	6	21	?
343	0	52	63	10	264	0	22	0	286	80	3	16	1453,29
38	1	38	11	0	127	0	99	0	156	11	0	0	395,23
37	0	36	12	0	232	0	17	0	249	33	0	3	552,50
56	0	43	12	3	691	53	25	0	769	35	0	7	?
46	0	15	17	0	339	0	22	0	431	33	0	3	561,76
14	1	10	3	0	28	6	1	0	35	16	0	7	143,47
22	0	10	6	0	38	0	4	0	42	12	0	7	157,20
31	0	29	4	0	122	0	12	0	134	23	0	3	73,96
22	2	?	8	0	15	0	5	0	20	21	0	5	104,00
40	0	0	5	1	187	22	23	0	232	17	0	21	236,20
39	0	0	6	0	231	8	1	0	240	13	3	0	233,12
47	0	0	9	0	302	42	43	0	387	26	0	5	891,29
76	0	0	22	1	328	0	13	0	341	33	11	3	546,07
46	0	2 ?	17	1	190	231	35	0	456	34	0	9	1671,52
45	0	?	6	1	667	0	0	8	675	39	0	11	1502,51
64	0	?	13	1	570	95	43	0	708	50	0	11	1913,09
29	0	8 ?	3	0	203	0	18	0	223	21	0	5	361,47
46	0	?	10	1	411	96	55	0	562	44	1	14	420,00
53	0	?	7	0	256	0	31	0	287	30	0	19	1083,36
62	0	?	13	0	451	0	34	0	485	20	0	2	1350,00
118	0	?	42	9	1613	0	25	0	1638	71	6	23	3590,68
66	0	?	21	3	719	0	7	0	726	36	10	9	1634,91
41	1	42	10	1	245	46	24	0	315	32	0	2	980,79
91	1	?	29	1	354	96	27	0	477	46	0	8	1436,12
47	0	?	12	0	214	25	29	0	268	25	0	3	634,29
39	0	?	12	1	632	109	23	14	778	24	2	0	744,96
82	0	?	19	2	297	85	45	0	427	49	2	5	1001,66

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sognekall	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Grimstad	67	4	84	5	185	44	4	0	31	0	30
Hommedal	69	2	91	5	104	18	5	4	49	1	50
Vestre Moland	81	1	101	7	71	10	6	0	37	1	41
Birkenes	55	7	60	5	87	3	1	0	28	0	29
Høvaag	63	2	144	3	66	0	4	4	25	0	29
Oddernes	73	1	49	0	29	43	4	0	85	2	80
Tveit	58	5	88	2	134	0	5	1	21	1	20
Vennesla	60	2	32	0	75	0	6	2	87	2	82
Evje	64	0	44	1	64	4	2	0	64	3	61
Bygland	78	2	117	2	118	187	20	2	18	0	20
Valle	57	8	47	6	15	0	5	0	36	1	34
Aaseral	61	2	100	6	31	0	0	1	17	1	15
Bjelland	61	1	77	0	61	0	0	0	28	2	36
Holum	86	4	49	5	10	0	18	0	50	0	51
Søgne	65	1	81	3	31	2	11	1	58	1	62
Mandal	104	0	172	8	295	62	2	0	88	1	90
Nord-Audnedal	68	4	109	2	108	0	7	0	19	1	24
Sør-Audnedal	67	1	131	3	175	0	13	1	58	1	47
Lista	104	0	131	8	126	21	40		113	3	112
Herad	63	0	51	0	34	0	4	2	17	0	13
Lyngdal	125	6	208	4	194	10	17	1	50	2	51
Hægebostad	62	4	69	5	41	0	8	1	41	0	39
Fjotland	62	1	50	9	23	0	1	0	26	0	28
Kvinesdal	61	9	72	7	92	9	8	0	66	1	55
Flekkefjord	101	1	141	15	216	11	2	0	90	0	95
Bakke	67	1	122	12	32	0	3	0	27	0	29
Sirdal	60	0	66	8	42	0	9	1	18	1	19
Tilsammen	5535	194	7801	256	11709	1606	485	66	3930	157	3623

Hvad de kristelige organisasjoner til fremme av almenkirkelige formaal angaar, arbeider de godt og i god forstaaelse med det kirkelige embede. I forhold til den økonomiske evne er kristenfolkets offervilje ogsaa til dette meget stor.

Interessen for kirkenes verdige utsmykning er fremdeles sterk og aktiv.

Hvad folkelivet idethele angaar, blev det ved samtlige visitaser betonet, at edruelighetsforholdene stort sett kunde sies aa være tilfredsstillende, likesom sedelighetsforholdene, forsaavidt de lar sig kontrollere, var gode. Statistikken viser nedgang i antallet av barn fødte utenfor ekteskap.

Men ved siden av et økende kristenliv og et intenst arbeide baade i religiøs og kristelig-sosial retning er der fremdeles ennu megen aandelig likegyldighet og moralsk sløvhet i store kretser av befolkningen, en kilde til megen aandelig og timelig nød.

Som et totalinntrykk av forholdene kan man si, at aaret 1933 var et

AGDER BISPEDØMME 1933.

Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (ɔ: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig vigsel	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirken
37	0	20	11	0	611	0	29	0	640	42	0	5	2903,97
52	0	?	18	0	738	3	15	0	756	27	0	2	1183,84
64	0	8?	29	0	889	44	37	0	970	33	2	0	2538,61
39	0	4	11	0	610	147	34	0	791	14	0	1	703,00
31	0	0	4	0	352	277	38	0	667	20	0	0	875,93
104	0	0	38	0	992	772	26	0	1790	53	0	5	2843,99
25	0	?	4	0	105	53	8	0	166	17	1	0	665,07
89	0	?	19	0	407	0	2	0	409	48	0	8	1488,34
82	0	1?	25	0	810	0	20	5	935	24	1	2	1228,06
40	0	?	11	0	517	59	49	0	625	16	0	0	518,00
54	0	52	10	0	745	27	53	0	825	18	0	4	754,67
18	4	?	5	0	146	11	0	0	157	6	0	2	562,00
42	0	1?	11	0	271	34	44	0	349	31	0	0	548,20
57	1	9?	15	0	474	0	4	0	478	35	0	11	968,07
72	0	37	17	0	417	36	25	0	478	36	0	0	3133,26
132	4	?	48	2	1551	42	149	0	1742	78	0	6	5879,90
33	0	1?	10	0	500	0	20	0	520	23	0	0	577,00
79	0	0	12	1	394	87	24	0	505	46	0	3	1138,90
138	6	25	37	1	818	207	74	0	1099	74	3	6	3318,36
54	0	0?	2	0	198	0	22	0	210	24	0	0	725,58
67	0	7?	24	0	703	171	49	0	923	48	1	5	1552,92
30	1	?	3	0	191	71	21	0	283	22	0	2	473,82
20	0	1?	5	1	101	6	21	0	128	7	0	0	545,71
68	0	0	20	0	352	13	15	0	380	52	0	1	1502,06
130	0	0	26	1	321	0	28	0	349	64	1	18	3340,73
52	0	0	15	0	331	0	3	0	334	38	5	14	723,65
32	0	0	4	0	127	4	8	0	139	15	0	2	637,92
5273	28	691	1487	80	35456	3622	2278	27	41375	2852	100	591	97422,02

fremgangsrikt aar i flere retninger med stor anspennelse av evner og krefter for aa makte bedre de store opgaver, de vanskelige tider legger paa vaar kirke og vaart folk.

6. mars 1934. *J. Maroni.*

IV. STAVANGER BISPEDØMME.

I. *Prestene og deres virke.* — I 1933 blev der utført to ordinasjoner. Cand. theol. Martin Haga, der ved kgl. resol. av 19. mai 1933 hadde faatt tillatelse til aa motta kirkens ordinasjon for aa virke i det Norske Misjonsselskaps tjeneste, blev innviet ved ordinasjonsgudstjeneste i Domkirken onsdag 31. mai. Cand. theol. Gabriel Langfjeld Rødland, der ved kgl. resol. av 24. august 1933 hadde faatt innvilget ordinasjonstillatelse for aa

utføre geistlig betjening efter biskopens nærmere bestemmelse, blev innviet til prestetjenesten ved ordinasjonsgudstjeneste i Sokndal kirke i Dalane den 26. oktober 1933. Han er ansatt som midlertidig hjelpeprest hos sognepresten i Sokndal i Dalane, prost Flaatten.

Innen bispedømmets geistlighet har følgende forandringer funnet sted: ved kgl. resol. av 10. februar 1933 blev prost til Karmsund prosti og sogneprest til Avaldsnes Sverre Immanuel Hougsnes utnevnt til sogneprest til Nesodden prestegjeld i Oslo bispedømme. Han fratraadte sitt embede 7. mai nestefter. Ved kgl. resol. av 11. august 1933 blev sogneprest til Vikedal prestegjeld Ottar Erla utnevnt til sogneprest til Nordre Land i Hamar bispedømme. Han fraflyttet sitt embede med Kirkedepartementets samtykke allerede 16. oktober nestefter.

Fra andre bispedømmer er i aarets løp kommet følgende prester: ved kgl. resol. av 2. september 1932 blev sogneprest til Høvaag i Agder bispedømme Johannes Messel, utnevnt til sogneprest i Sand sognekall i Ryfylke prosti. Han overtok sitt embede paa ansøkning det følgende aar 1. april 1933. Ved kgl. resol. av 24. august 1933 blev residerende kapellan til Kvinnherad Lars Skadberg utnevnt til sogneprest til Avaldsnes prestegjeld i Karmsund prosti. Han tiltraadte dette embede medio november samme aar. Forøvrig skal angaaende bispedømmets geistlighet bemerkes: sogneprest i Haugesund K. O. Kornelius, der blev konstituert som prost i Karmsund fra den tid prost Hougsnes fraflyttet sitt embede, meddeltes ved kgl. resol. av 17. november 1933 bestalling som valgt prost i samme prosti.

Ogsaa i 1933 har ordinert prest Leif Kloster bestyrt de ledige embeder i bispedømmet, henholdsvis Sand, Avaldsnes og Vikedal. Bispedømmets stiftskapellan Ola Sande har ogsaa i det forløpne aar hatt sitt virke i industricentret Sauda.

Bare ett embede, Vikedal sognekall, stod ubesatt ved aarsskiftet.

De særskilte prestestillinger ved Stavanger sykehus og Hillevaag aldershjem som i aarsberetningen for 1931 blev omtalt som henlagt under de nye hjelpeprester i Stavanger by, betjenes fremdeles av disse.

Hvad prestenes arbeide innen bispedømmet i det hele angaar, henvises til medfølgende skjematiske fremstilling.

Denne viser bl. a. at i aaret 1933 er der ved prester avholdt 2 766 ordinære gudstjenester og 5 312 religiøse og kirkelige møter. Der har været 65 messefall. Ved gudstjenester har legmenn preket 74 ganger. Forøvrig har prestene avlagt 8 959 sykebesøk, 1 134 anstaltbesøk og 210 skolebesøk. Fri tekst har været benyttet ved 33 gudstjenester.

Sammenlignet med statistikken for 1932 viser det sig at der i 1933 er adskillig stigning saavel i antallet av gudstjenester som av kirkelige og religiøse møter. For endel skyldes dette den evangeliske virksomhet som er avholdt i mange menigheter ved en rekke av bispedømmets prester efter foranstaltning av det frivillige bispedømmeraad. Denne virksomhet har ogsaa gitt anledning til et godt og fruktbart samarbeide mellem prestene innbyrdes og mellem prestene og kristenfolket. Der spores ogsaa en mer almindelig forstaaelse av at prester og legfolk trenger hverandre. Guds rikes fremgang krever samarbeide. I samme retning synes den ting

aa peke at de frivillige organisasjoner mer og mer ansetter teologiske kandidater i sin tjeneste og gjerne vil ha dem ordinert for at de skal kunne forrette gudstjenester i kirkene.

Prestenes syke- og anstaltbesøk viser ogsaa en betraktelig stigning. Det samme er tilfellet med skolebesøkene.

Mens nattverdgjestenes antall i 1932 var steget betydelig i forhold til foregaaende aar, viser statistikken for 1933 betydelig nedgang, nemlig fra 31 206 til 28 795, en nedgang paa 2 411. Stigningen forrige aar skyldtes vesentlig at der i flere av menighetene var ganske store vekkelser.

Forholdet mellem antallet av ekteskaper med kirkelig eller borgerlig vielse viser ytterligere nedgang for de borgerlige ekteskapers vedkommende. Antallet av kirkelige ekteskaper er nemlig steget fra 1 112 i 1932 til 1 148 i 1933, en stigning paa 36, mens derimot borgerlig stiftede ekteskaper viser en nedgang fra 87 i 1932 til 70 i 1933. Ogsaa antallet av utmeldelser av Statskirken har sunket i 1933, nemlig fra 213 til 191. Samtidig har 31 meldt sig inn i Statskirken, ogsaa nogen stigning fra 1932 med 21 inn meldelser.

Mens ydelsene til forskjellige kristelige gjøremaal i offer og kollekt steg betydelig i 1932, viser de for 1933 en betraktelig nedgang, fra kr. 78 968,52 i 1932 til kr. 65 285,11 i 1933, en nedgang paa tilsammen kr. 13 683,41. Det gaar imidlertid ikke an av dette forhold aa tale om synkende kristelig og kirkelig interesse. Det har sin naturlige forklaring i de stigende økonomiske vanskeligheter. Opgangen aaret før skyldes visstnok ogsaa vekkelsene som gikk over flere menigheter. Forøvrig er det ikke aa undre sig over at kristenfolket kan gaa trett av de mange og stadige krav som stilles til deres offervilje. Anmodningene fra de forskjellige kristelige og humanitære virksomheter om offer paa alteret under kirkens gudstjenester synes snart aa ha naad grensen av folkets ydeevne. Til tross for de daarlige tider maa dog offervilligheten i det store og hele betegnes som meget god. Ved kristelige stevner, fester, i bedehus o. l. og ved innsamlinger mer privat kommer der inn store beløp som ikke kommer med i den kirkelige statistikk. Den omfatter bare en mindre del av ydelsene til det kristelige arbeide.

For fødte viser statistikken for 1933 en nedgang fra 3 217 aaret før til 3 093. Antallet av fødte utenfor ekteskap har ogsaa sunket. Den ubetydelige forskjell i antallet av fødte og døpte viser at stort sett de fleste foreldre lar sine barn døpe. Mens man i 1932 kunde konstatere en opgang i tallet av konfirmanter som gikk til alters efter konfirmasjonen, viser aaret 1933 atter betydelig nedgang.

Saa meget i anledning av vedlagte skjema over de fra prestene innsendte statistiske opgaver.

II. *Biskopens tilsyn.* — Paa grunn av flere omstendigheter blev der i 1933 kun holdt følgende visitaser: St. Petri menighet 19.-24. mars, Egersund 11.-16. mai, Strand 18.-23. mai, Jelsa 24.-29. mai og Nedstrand 22.-27. september. Visitasene i Sokndal og Helleland maatte utsettes paa grunn av sykdom.

Under disse visitaser holdtes 15 gudstjenester, barnegudstjenester iberegnet. Gudstjeneste blev holdt i hver kirke i det visiterte prestegjeld,

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Ekteskap med kirkelig vigsel
Sokndal	47	2	47	71	0	25	16
Lund	47	0	46	43	2	0	22
Helleland	43	1	45	57	0	0	16
Egersund	144	0	117	155	0	—	44
Haa	109	0	104	89	0	—	42
Klepp	80	1	72	88	0	—	32
Time	65	2	77	78	18	7	26
Gjestal	41	1	44	48	0	—	14
Høyland	149	8	136	179	0	20	47
Sandnes	42	2	40	85	0	4	10
Haaland	92	0	79	116	0	15	33
Stavanger, Domkirken	306	19	196	296	0	39	158
— , St. Petri	211	29	223	279	2	39	94
— , St. Johannes	251	11	231	310	1	—	127
Hetland	147	4	158	162	1	—	52
Høgsfjord	49	1	53	66	0	22	12
Strand	60	1	62	67	6	—	24
Finnøy	23	0	30	38	0	0	9
Rennesøy	54	0	50	54	0	4	9
Skudenes	72	0	68	86	5	—	29
Koparvik	172	2	164	153	1	—	37
Avaldsnes	74	1	66	82	0	—	28
Torvastad	50	0	49	49	0	26	15
Haugesund	303	9	296	414	0	88	147
Tysvær	60	1	53	50	1	31	14
Skjold	57	1	65	69	0	34	14
Vikadal	51	5	47	42	0	4	12
Nedstrand	42	0	41	35	0	9	11
Jelsa	43	0	39	52	1	7	13
Hjelmeland	59	1	64	67	13	12	19
Sand	116	7	101	82	0	40	17
Suldal	35	0	34	19	0	19	5
I alt	3093	109	2897	3481	51	445	1148

dessuten holdtes barnegudstjeneste i hver hovedkirke. Ved samtlige barnegudstjenester var der ogsaa samtale med konfirmantene. Ved barnegudstjenestene er kirkene de fleste steder fylt til trengsel. Og barnene følger stille og opmerksomt med. Der avholdtes 6 menighetsmøter, alle godt besøkt. De innlededes med menighetsforedrag. Efter barnegudstjenestene holdtes lærermøte, undtagen i Stavanger hvor det foretrekkes at biskopen taler i lærernes forening som omfatter hele byens lærerstand ved folkeskolene. Jeg holdt selv innledningsforedrag ved aarets lærermøter. Bisko-

STAVANGER BISPEDØMME 1933.

Ekteskap med borgerlig stiftelse	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester i alt	Jordfestede	Inmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekt
0	523	46	40	0	609	25	0	6	1800,00
2	193	0	17	0	210	32	0	10	842,10
0	163	0	19	0	182	28	1	0	840,96
0	882	0	38	0	920	87	13	11	3241,19
1	620	71	63	0	754	69	1	0	2938,06
1	547	169	16	0	732	29	0	2	1254,61
2	835	69	34	0	938	37	0	0	1652,00
0	486	0	40	0	526	21	0	6	1426,75
0	1025	77	123	0	1225	74	4	7	2833,28
5	1248	0	26	0	1274	25	0	1	4011,73
1	344	29	85	0	458	37	0	1	800,00
15	1791	0	104	0	1895	186	5	19	5942,17
14	1387	0	89	0	1476	163	0	23	3550,91
14	2720	0	136	0	2856	168	3	28	3772,62
3	877	0	87	0	964	80	0	13	3171,35
1	375	18	16	0	409	31	0	2	1641,18
1	131	14	3	0	148	25	0	2	725,12
0	92	0	0	0	92	23	0	1	686,09
0	425	10	69	0	504	28	0	0	1429,45
1	594	61	59	0	714	35	1	3	2075,71
0	681	155	282	0	1118	46	0	4	2191,35
0	559	43	20	0	622	42	0	4	1089,92
0	821	35	78	0	934	27	0	3	1171,12
7	5193	0	120	0	5313	185	2	36	7851,15
0	491	12	135	0	638	30	0	4	810,12
0	584	15	63	0	662	40	0	1	1892,95
0	370	0	11	0	381	26	0	3	675,00
0	94	37	14	0	145	27	0	1	667,46
0	851	176	14	0	1041	21	0	0	1176,41
0	222	0	20	0	242	39	1	0	1114,92
2	663	12	20	0	695	39	0	0	1470,54
0	108	0	10	0	118	15	0	0	538,89
70	25895	1049	1851	0	28795	1750	31	191	65285,11

pens møte med lærerne anser jeg for en viktig del av visitasen. Lærere og lærerinner pleier da ogsaa aa møte fulltallig frem. Under aarets visitas besøkte jeg 11 skoler og hørte paa kristendomsundervisningen i flere av klassene. Besøket i hver klasse avsluttes med en kort tale — ofte en fortelling — til barnene. I 4 gamlehjem holdt jeg andakt og saa til de sengeliggende. I et par av de visiterte prestegjeld var der ennu ikke oprettet gamlehjem. I Fiskaa bedehus i Strand hvor der holdes en del søndagsgudstjenester, holdt jeg bibellesning en aften.

Forøvrig henvises til vedlagte avskrifter av visitasprotokollene.

Utenfor visitasene har jeg som i tidligere aar deltatt i forskjellige kristelige stevner i forskjellige deler av bispedømmet. Min stilling som formann i det Norske Misjonsselskaps hovedstyre legger ogsaa en del beslag paa min tid og min arbeidskraft. Foruten aa delta i de ukentlige styremøter var jeg i juni maaned censor baade i de skriftlige og muntlige teologiske fag ved Misjonsskolens avgangseksamen. Derefter deltok jeg i selskapets generalforsamling i Drammen 29. juni - 2. juli med aapningstale, preken ved gudstjeneste m. m. Senere i juli holdt jeg endel foredrag ved religionslærerkurset ved Solborg ungdomsskole i Hetland. Dessuten festgudstjeneste i Stavanger domkirke i anledning av Kongens tilstedeværelse ved aapningen av Norsk Varemesse. I august overvar jeg det nordiske bispemøte i Finnland, hvor jeg bl. a. gav en oversikt over fredsbevegelsens historie. Sammen med de øvrige norske biskoper deltok jeg i bispemøtet i Oslo 8. - 16. november.

Paa grunn av et nervøst illebefinnende under visitasen i Nedstrand maatte jeg inntil videre trekke mig tilbake fra alt frivillig arbeide, bl. a. ikke delta i hovedstyrets møter.

III. *Kirker og kirkegaarder.* — Nogen ny kirke blev ikke innviet i aarets løp, heller ikke feiredes der noget kirkejubileum.

I de under aarets visitas fremlagte erklæringer om kirker og kirkegaarder blev kirkene gjennemgaaende betegnet som vel vedlikeholdt og i god stand. Men enkelte mangler blev dog paapekt. Især gjaldt det maling utvendig eller innvendig. Siden siste visitas var St. Petri og Jelsa kirker malt utvendig, men trengte innvendig oppusning. Det samme var tilfelle med Ogna gamle kirke, der om ikke mange aar kunde feire 700-aarsjubileum. Erfjord annekskirke hadde siden siste visitas feiret 50-aarsjubileum og var i den anledning malt og hadde faatt nytt takdekke. Størst forandring var foregaatt med Strand kirke, som var vakkert restaurert, idet endel av interiøret fra den gamle kirke var plasert i kirken, saaledes altertavle, prekestol, bispestol, samt paa gallerifronten en rekke mer eller mindre vel bevarte apostelbilleder.

Hvad kirkegaardene angaar saa het det bl. a. i den under menighetsmøtet i St. Petri fremlagte erklæring for Stavanger bys vedkommende, at byens kirkegaarder ikke holdtes i den stand som de kunde og burde, da den aarlige bevilgning til vedlikehold og beplantning er for knapp. Sansen for kirkegaardenes forskjønnelse er dog i det hele stigende og vedlikeholdet av graver og gravsteder har bedret sig betydelig i de senere aar. Det er ogsaa blitt mer almindelig aa reise gravstøtter ved gravene, og flere steder kan man se en rekke pene støtter. Imidlertid staar der ennu adskillig tilbake. Kirkegaardsloven av 1897 er ikke ennu gjennemført overalt.

IV. *De kirkelige og sosiale forhold i bispedømmet.* — De kirkelige og sosiale forhold i de visiterte menigheter maa i det hele sies aa være gode. Naar det spørres om de kirkelige forhold, saa er de for en vesentlig del avhengig av prestens arbeide. En dyktig og virksom prest der forstaar aa vinne kirkefolkets tillit, vil alltid dra til kirken og i det hele til den menighetsmessige virksomhet. Kirkesøkningen blev i flere av prestegjel-

dene betegnet som god og stigende. I andre god, men at den burde være bedre. Der er forresten flere momenter enn prestens forkynnelse som spiller inn. Gode og lødige prekener holdes ofte for en liten forsamling. Er det først blitt vane ikke aa søke søndagens gudstjeneste, er det ikke lett igjen aa oparbeide kirkesøkningen saa der blir jevn tilslutning til gudstjenesten. Ikke minst i vaare dager da der ydes saa megen forkynnelse utenfor kirkehuset og søkningen til kirkens gudstjenester motarbeides fra flere hold. Det beror forresten ogsaa i ikke liten grad paa de kirkesøkende selv om der skal bli høitid og stemning over gudstjenesten. Forholder de kirkesøkende sig helt passive uten aa delta i salmesang og menighetssvar, blir det, den dyktigste prest til tross, noget tungt og dødt over hele gudstjenesten. Vaart høimesseritual forutsetter samvirke mellem prest og menighet, men dessverre har de fleste menigheter liten forstaaelse derav. Salmesangen er mange steder mindre god. Man ser baade i by og bygd mange sitte uten salmebøker. Der er dog menigheter hvor der er god deltagelse i salmesang og menighetssvar.

I St. Petri og Strand menigheter var den reviderte salmebok innført. Men i de øvrige i aarets løp visiterte menigheter var spørsmaalet om salmebokbytte ennu ikke optatt til behandling.

Nattverdsøkning og kirkesøkning henger nøie sammen. Ogsaa nattverdsøkningen erklærtes god og mindre god. Det blir mer og mer almindelig aa innføre enkeltkalker ogsaa i landskirkene. Fri nattverdnytelse fant dog sted i alle menigheter.

Den nye konfirmasjonsordning trenger ogsaa mer og mer igjennem. I en menighet bruktes den gamle ordning, men uten haandslag.

I alle menighetene var der stor interesse og offervilje for misjonen. Særlig arbeides for det Norske Misjonsselskap. Men ogsaa Kinaforbundet har mange tilhengere. Indremisjonsarbeidet har ogsaa stor tilslutning. Forøvrig er der optatt arbeide for de fleste grener av misjonsvirksomheten.

Hvad dissentere angaar, var der i de to bymenigheter St. Petri i Stavanger og Egersund en rekke dissentersamfund. Innen St. Petri menighet ligger bl. a. en stor metodistkirke med landets visstnok største metodistmenighet, og dessuten en rekke lokaler for dissentermenigheter og frivillige kirkelige organisasjoner. Og da der i mange av disse holdes møte søndag formiddag, har det adskillig innflytelse paa søkningen til kirkens gudstjenester.

I landsmenighetene var der ingen ordnede dissentermenigheter. Men daapsdissentere og pinsevenner driver et iherdig arbeide for aa vinne innpass. I de fleste av menighetene var der enkelte som var gaatt over til en eller annen sekterisk retning.

Hvad angaar de sosiale forhold, blev sedelighets- og edruelighetstilstanden overalt erklært aa være god.

Forøvrig tillater jeg mig aa henvise til de medfølgende utskrifter av visitasprotokollene ogsaa for dette avsnitts vedkommende.

November 1934.

J. C. Petersen.

V. BJØRGVIN BISPEDØME.

Aaret tok til med ymse gudstenestor og talar i Bergen, som no er ein storby med meir enn 100 000 menneskje. Der var — og er — *stort* frammøte til alle samlingar um Guds ord, — ved serlege høve er kyrkjor og samlingshus fullsette til trengsel. Men den vanlege kyrkjesøknad kunde vore meir sikker og viss, serleg er kveldsmessone i kyrkjone vitja av for faae menneskje, her som dei fleste stader. — Allereide 13. januar hadde eg mi fyrste prestevigsla dette aaret. Og elles var eg med i foredragsrekkja til „kristeleg orientering" med eit foredrag i Musésalen yver emnet: „Er vaart maal et jordisk paradis?" Desse foredrag av prestar og kristne vitskapsmenn — i alt aatte — vart mykje aatgaadde og samla stappfulle hus heile tidi. — Reiseverksemdi tok til allereide i mars og heldt fram, med undantak av ei ferietid i juli, heilt til i november, medrekna bispemøtet i Oslo.

Kyrkjevigsla. I det farne aaret hev her berre vore ei kyrkjevigsla, av Vaksdal kyrkja i Bruvik soknekall i Osterøy prostedøme. Kyrkja vart vigsla av biskop Fleischer den 7. april 1933, med vigsletale yver Esaias 62, 10-12. Assisterande prestar var: prost Nils Brekke, domprost Ole C. Iversen, prost Vasstrand, prost Nils Møllerup, sokneprest Kvistad, sokneprest Klaastad, sokneprest Lavik og residerande kapellan Hollekim. Kyrkja er bygd etter teikning av arkitekt Ole Landmark, og bygd av stein. Ho hev kosta umlag kr. 200 000. Men likevel er kyrkja skuldfri. Heradet og Vaksdal mylna og ei ihuga kvinneforeining hev betalt skuldi; kr. 60 000 er samla inn privat, og kr. 145 000 hev Bruvik soknekassa reida ut. Der var umlag tusund menneskje til stades ved vigslehøgtidi.

Prestevigslor. I aaret 1933 er 12 prestar ordinera her, ved 4 vigslehøgtider, alle forretta av biskop Fleischer. Den 13. januar vart prestevigde: Finn Skaar til hjelpeprest hjaa sokneprest Hove i Maria-kyrkja i Bergen, og Einar Tesdal til hjelpeprest hjaa sokneprest Bergo i Herdla. Den 9. april vart prestevigde: Nils Jørgen Ruset, til hjelpeprest hjaa sokneprest Tafjord i Kvam; Armann Bergh til indremisjonsarbeidar i Mandal og umliggjande bygder; Anders Johnsen Gjellestad til hjelpeprest i Laksevaag; Amund Lødøen til hjelpeprest hjaa sokneprest Geitanger i Bremanger, og Karl Øygard til ferdatalar for Santalmisjonen. Den 6. august vart prestevigde: Ola Ingvald Sæbø til hjelpeprest i Bruvik, og Emil Kornelius Oseberg til indremisjonsarbeidar i Nordfjord. Den 26. november vart prestevigde: Odd Lothe til ferdatalar i Nordfjord krins av Noregs Ungdomslag; Einar Johan Tuvin til reiseprest for det Norske Misjonsselskap i Bjørgvin krins, og Hans Nerhus for aa arbeida i Nordfjord krins av Santalmisjonen.

Presteskifte. I det framfarne aaret er to av prestane i Bjørgvin bispedøme avlidne: domprost Ole C. Iversen, som fann si avferd ved ei ulukka paa høgfjellet millom Finse og Demmevasshytta den 3. august, og sokneprest Torleiv Farnes som døydde i Strandebarm prestegard den 16. september. Dei var baae gode og verdfulle menn for vaar kyrkja. Domprost Ole C. Iversen var ein av vaare hovdingar. Baade var han ein framifraa forkynnar som gjenom heile si prestetid paa 27 aar i Bergen samla

full kyrkja — den store Domkyrkja med umlag 1300 sitjeplassar — og han var ein av dei mest velvyrde og vel umtykte personlegdomar i vaart land. Ogso som førar og som administrator var han millom dei fremste, — han var daa òg forrettande biskop fleire gonger her. Sokneprest Farnes var òg ein god fyregangsmann for kristendom og norskdom. Han var serleg òg ein ihuga fraahaldsmann, var soleis ei tid „landskapellan" for I. O. G. T.

Forutan desse kall vart Fjaler soknekall ledigt, daa sokneprest Anton Kleppestø den 31. mars vart utnemnd til sokneprest i Aurskog, Oslo bispedøme. Hornindal soknekall vart ledigt, daa sokneprest Anton Johnson den 24. juni vart utnemnd til residerande kapellan i Sør-Odal, Hamar bispedøme. Eit stiftskapellani vart ledigt, daa pastor Charles T. Ring den 17. mars vart utnemnd til sokneprest i Tromøy ved Arendal, Agder bispedøme. Aarstad residerande kapellani vart ledigt, daa residerande kapellan O. A. Munch fekk avskil fraa 20. desember. Kvinnherad residerande kapellani vart ledigt, daa pastor Lars Skadberg den 24. august vart utnemnd til sokneprest i Avaldsnes, Stavanger bispedøme. Voss residerande kapellani vart ledigt den 27. oktober, daa pastor Jon Mannsaaker vart utnemnd til residerande kapellan i Trefoldighetskyrkja i Oslo. Os soknekall vert ledigt, med di sokneprest Knut Saure hev fenge avskil 18. desember, men skal verta verande i embetet til 1. mai 1934. Endeleg er det residerande kapellani i Domkyrkja no vorte ledigt, med di pastor Bjarne Knudsen er vorten utnemnd til domprost den 15. desember. Det vert i alt ein fraagong av 8 prestar ifjor. Me hev fenge ein tilgong av 5 prestar. Sokneprest Freihow tok til som sokneprest i Nykyrkja den 1. mai. Pastor Ivar Døskeland vart utnemnd til sokneprest i Fjaler den 24. november. Pastor Nils Andreas Trengereid vart utnemnd til stiftskapellan den 6. oktober, og det vart tilsett to nye hjelpeprestar i offenleg embete, pastor Ola Ingvald Sæbø i Bruvik, og pastor Anders Johnsen Gjellestad i Laksevaag. Alle desse er fraa Bjørgvin bispedøme.

Ledige kall. Ved aarsskiftet er daa seks kall ledige. Kapellaniet ved Domkyrkja vert styrt av hjelpeprest Agnar Sandvik, — pastor Sverre Riisøen er tilsett millombils som hjelpeprest. Hornindal soknekall vert styrt av stiftskapellan Trengereid. Kvinnherad residerande kapellani vert styrt av pastor Alfred Lunde, Strandebarm soknekall vert styrt av pastor Olaus Barkve, Voss residerande kapellani vert styrt av pastor Ole B. Jarlund, og Aarstad residerande kapellani vert styrt av hjelpeprest Helland Madsen, medan stiftskapellan Strøm Nilsen er tilsett som hjelpeprest. — Hospitalsprestembetet her er framleides styrt av pastor Birger Lerche Dahl Brekke. Det er no sers mykje aa ynskja og aa vona, at denne sers sympatiske og gode prest kann verta fast tilsett, so stort og sers verdfullt arbeid som han stendigt utfører og hev aa gjera ved 6 ymse sjukehus og gamleheimar, og dessutan ved det store fengslet her. Stiftskapellan Gudtorm Kallhovd arbeider framleis som hjelpeprest i Høyanger. Paa denne største bustaden i Sogn, med umlag 3 000 menneskje, bør det absolutt verta skipa eit fast hjelpeprestumbod.

Kyrkjor, kapell og prestar. Her skal no vera 109 prestar i fast tenesta i bispedømet, 3 stiftskapellanar og 16 hjelpeprestar, i alt 128 prestar ved

aarsskiftet. Her er 202 sokner og 226 kyrkjor. Frøyset sokn i Masfjorden hev ingi kyrkja, og heller ikkje St. Olav og St. Markus sokner i Bergen. Her trengst dessutan to nye kyrkjor i Aarstad sokn med 24 000 ibuarar, og i Sandviki med 15 000 ibuarar trengst ei kyrkja til.

Liturgi og salmebok. Nynorsk liturgi vart i 1933 innført i Giske, Davik, Bremangerpollen, Bremanger, Myking, Lygra, Lindaas, Blomvaag og Herdla kyrkjor, i alt i 9 kyrkjor, og vert no brukt i 151 kyrkjor. Nynorsk salmebok vert brukt i 116 kyrkjor. Den nynorske salmeboki vart i 1933 innført i Haram, Ørskog, Holmedal, Hauge, Lærdal, Nes, Gaupne, Luster, Stamnes, Haus og Husnes kyrkjor, i alt i 11 nye kyrkjor. Den reviderte Landstads salmebok er ikkje innført i nokor kyrkja siste aaret, vert daa framleis bruka i 12 kyrkjor, Hauges i ei kyrkja og Landstads salmebok i 97 kyrkjor. Tali høver ikkje heilt med tali i meldingi fraa 1932. Men upplysningane ved bispekontoret var daa ikkje ført heilt upp til dags.

Visitasar. Bispevisitas er det halde i Aarstad sokn i Bergen, i Krosskyrkjesokni i Bergen, i Bruvik, i Fjell, i Sund, i Vik i Sogn, i Aardal, i Lærdal, i Gaular, i Herøy, Sunnmøre, i Ulstein, i Borgund ved Aalesund, i Gloppen, i Innvik, i Herdla, i Stord, i Ullensvang, i Odda, i Johanneskyrkje-sokni og i Sandvikskyrkje-sokni i Bergen, i alt i 20 soknekall. I Bergen domprosti hev det ikkje vore halde visitas sidan 1918, og daa berre i Domkyrkja. Men det tykkjest vera like god grunn for aa vitja offisielt dei store soknene her, som dei andre bygder og byar i bispedømet. Visitasgudstenestone og barnegudstenestone samlar daa her òg fulle kyrkjor. Vaksne kyrkjelemer, konfirmantar og skuleborn synte alle levande samhug og interessa for visitasen. Men nett paa visitasmøti møtte det ikkje fram mange utanum medhjelparar, sokneraadslemer og andre aktive arbeidarar i kyrkjelyden. Bergen hev vore ein sers god kyrkjeby. Kyrkjesøknaden hev vore framifraa god, offerviljen til kyrkja, misjon og sælebot mot armingar hev vore serleg stor, og folket hev vore aandeleg levande og vakne. Den livlege og vakne aand merkjer ein framleis hjaa folket, hjaa born og vaksne. Og den aandelege interessa og offerviljen er framleis stor. Men det er no so mange andre ting og interessor, som samlar folket, og den økonomiske krisetidi som me hev vore i og enno stend uppe i, gjer at folk er mest upptekne av eschatologisk-apokalyptiske rørslor, som paa ei eller onnor vis kann syna ein beinveg til aa vinna „nye himlar og ei ny jord", serleg det siste, — — — ei ny jord. Forutan den socialistisk-kommunistiske eschatologien hev her i Bergen serleg Dybwad-Brochmanns forkynning havt ein heller stor „kyrkjelyd", som jamvel freista aa taka hand yver nokre av sokneraadi i Bergen. Denne freistnaden mislukkast daa, og stoda for kyrkjearbeidet i Bergen er framleis etter tilhøvi *god*. Men den altfor store Aarstad-sokni, med umlag 24 000 menneskje, maa verta umskipa til fyrebils to, — og med tidi tri sokner, — Aarstad, Fridalen og Solheimsviki, med nye kyrkjor i Fridalen og i Solheimsviki. Prestane gjer eit trufast, godt og høglagt arbeid, av stort verd, baade for den einskilde og for samfundet. Men det sociale hjelpearbeidet vert hindra og meinka av det sterke økonomiske trykket.

Um visitasane elles er ikkje so mange serlege merknader aa gjera. Noko spaning knytte der seg til visitasen i Vik i Sogn, der det fyrr hev vore

noko av eit mishøve millom sokneprest Nigar og kyrkjelyden. Men tilhøvi der tykkjest no vera *gode*. Soknepresten er ein sers dugande og gild forkynnar, og i mange maatar ein god og ihuga prest. Kyrkjesøknaden er òg *god* i baae annekskyrkjone, Arnafjord og Kvamsøy, men ikkje so god som ein kunde ynskja i Vik hovudkyrkja. Der vart òg klaga yver at edrugskapen var minder god. Men baae desse veilor arbeider soknepresten og sokneraadi imot med all kraft, so ein torer vona at tilhøvi vil verta betre.

I Aardal og Lærdal i Sogn var skuleborn og konfirmantar sers *vel* upplærde og uppseda; kyrkjeliv og kyrkjesøknad stend i Lærdal høgt, i Aardal er det heller midels med kyrkjesøknad og kyrkjeliv. Denne vesle bygdi hev det òg vanskelegt og utrygt no, avdi det store utbyggingsarbeidet for A/S Tyinfalli no er fraaseggjort, men tilskiping av fabrikkverksemd er enno ikkje sett i gong. Og heradet vil ikkje kunna greida seg, utan at arbeidet her kjem i gong. Det er daa aa vona, at dette ikkje lèt venta paa seg for lenge. I Aardalskyrkja vil dei no faa ei sers gild altartavla for ei testamentarisk gaava paa 10 000 kronor.

Lærdal er, som fyrr sagt ei sers god kyrkjebygd, daa minder i annekset Borgund, som meir minner um Austlands-tilhøve. Der hev ein òg ei bokmaalsbygd, medan ny-norsken elles raader grunnen aaleine i Sogn, baade i skulen og i kyrkja. I Gaular i Sunnfjord, og i Gloppen og Innvik i Nordfjord, og i Herøy og Ulstein paa Sunnmøre er der òg gode kyrkjebygder, med eit rikt aandeleg liv som samlar seg um og søkjer si næring i kyrkja. I Olden i Innvik hev det lenge vore strid um kyrkjebygging. Dei vilde plent *riva* den gamle, fine trekyrkja si og byggja ei ny kyrkja same staden. Men ved eit kyrkjelydmøte i samhøve med visitasen vart det vedteke, at dei vil lata gamlekyrkja staa og verta haldi ved lag, og at dei vil byggja ei ny kyrkja paa Brynestad. Men enno er det ikkje kome noko framlegg med planar for denne kyrkjebyggingi. Vonleg vert det likevel ikkje meir strid um kyrkjesaki der no.

I Borgund paa Sunnmøre — den næst største bygdi her i bispedømet — er òg kyrkjesøknaden god og kristenlivet godt og rikt, med undantak av at samlingi um Guds ord i Borgund hovudkyrkja burde vore betre. Denne store kyrkja som hev sitjeplassar for vel 1 100 menneskje, er vanleg langt fraa fullsett. Men elles er tilhøvi der òg gode. Den fine og væne marmorkyrkja paa Giske var kunstnarleg maala og vølt innvendes.

I Fjell, Sund og Herdla er det òg gode kyrkjebygder, med god og solid kristendom i heimane og i skulen og med stor samling um Guds ord. I Fjell vert likevel kyrkjesøknaden um vetteren meinka av trekken og kulden i den store kyrkja, som treng um ei større umvøling; men den økonomiske krisa hev hindra, at dette arbeidet fekk koma i gong no.

Paa Stord var det òg stort frammøte og sers festleg song og musikk, — likeins i Bruvik. Paa Stord var det ein serleg hugnad aa faa vitja Lærarskulen og halda foredrag der for lærarar og elevar, — eg var sjølv lærar ved denne lærarskulen, dei aari eg var sokneprest paa Stord 1917-1922, og hev gode minne um det forvitnelege arbeidet millom den evnerike og aandeleg vakne ungdomen der.

I Ullensvang og Odda var òg frammøtet godt, og gudstenestone festlege. Men her er det likevel *tyngre* tilhøve for kyrkjearbeidet. I Ullens-

vang vart det gjort merknad um at edrugskapen stend laagt, og at kyrkjesøknaden paa jamnen er tynn i hovudkyrkja. Og Odda hev vore umtala som ein heidensk industristad. Der vart det òg gjort merknad um ring kyrkjesøknad i Odda, — men den er *god* i annekset, — og um at arbeidsløysa verka i laak leid paa ungdomen. Men like fullt er dér òg ein stød og god flokk av kyrkje- og misjonsfolk, og borni vert mest utan undantak døypte og konfirmerte, og syner seg snilde og aandeleg vakne. Hindringi og vansken for kyrkjearbeidet er her òg mest arbeidsløysa og den økonomiske vesaldomen. Her trengst elles eit kapell til i Tyssedal, dér det bur umlag 2 000 menneskje, og helst òg ein kommunalt tilsett hjelpeprest. Her hev arbeidt ein meir personleg hjelpeprest, pastor Karl Sandvin. Men det trengst aa faa ein fast tilsett hjelpeprest i Odda, med kommunal løn, naar tilhøvi og tidene kann lata dette verta røyndom.

Seinare paa aaret fekk eg vera med i bispemøtet i Oslo den 8.-16. november, — det var hugnadsamt og forvitnelegt. Ved same høve fekk eg tala paa Lutherstemna den 10. november, — 450-aars-dagen for Luthers fødsel.

I alt hev eg ved visitasar og stemnor i 1933 fenge tala for umlag 72 000 menneskje.

Kyrkjeleg statistikk kjem vedlagt, prostivis.

Kyrkjeleg aarsstatistikk for *Bjørgvin bispedøme 1933:*

Gudstenestor		7 911
Messefall		155
Møte ved presten		10 937
Lekmenn preika ved gudstenesta		221
Sjuke- og husvitjingar, soknebod		23 974
Vitjingar i sjukehus, gamleheim og fengsel		1 698
Skulevitjingar		663
Kor ofte brukt fri tekst		89
Fødde		7 541
Utanum ekteskap		256
Døypte		7 071
Konfirmera		8 163
Konfirmantar til altars		5 647
Ekteskap ved kyrkjeleg vigsel		2 555
Ekteskap ved borgarleg vigsel		103
Nattverdgjester i kyrkja	78 971	
Nattverdgjester ved soknebod	4 880	
Nattverdgjester ved møte utanum kyrkja	1 799	
Nattverdgjester i alt		85 650
Jordfesta		4 324
Innmelde i kyrkja		41
Utmelde or kyrkja		341

Innkome ved offer og kollekt i kyrkja kr. 157 081,86.

13. februar 1934.

Andreas Fleischer.

VI. NIDAROS BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. I 1933 er 2 av bispedømmets prester *avgaatt ved døden,* nemlig sogneprestene Hollum i Melhus og Rekdal i Nesset. Sogneprest Martin Hollum var født i Melhus i 1865, blev student 1885, cand. theol. 1891. Efter en tids lærervirksomhet i Harstad blev han kateket i Vadsø 1897, sogneprest i Alta 1903, i Maalselv 1908, i Aure 1913, i Melhus 1920. Her døde han uten forutgaaende sykdom den 19. mai. Han var en stillferdig og pliktopfyllende prest, hvis bratte bortgang gjorde et dypt inntrykk i menigheten. Sogneprest Kristen Kristensen Rekdal var født i Fiksdal sogn i Vestnes 1894, student 1914, cand. theol. 1921. Samme aar blev han overlærer ved Nesna lærerskole og utnevntes 1926 til sogneprest i Nesset. Hans hustru døde i januar ifjor, og den 26. mai fulgte han henne. Ved siden av sin prestegjerning var han ogsaa sterkt interessert for det nasjonale ungdomsarbeide i Romsdal og hadde her en fremskutt plass.

1 prest blev meddelt *avskjed i naade,* nemlig sogneprest i Ørland og prost i Sør-Fosen prosti, Ole Jakobus Traasdahl. Prost Traasdahl, der er født 1865, søkte avskjed paa grunn av svekket helbred og bor nu i Trondheim. Han var prest i Ørland siden 1914 og blev 3 aar senere prost i prostiet. Som sogneprest i Frøya, Alværsund og Ørland har han ved sin varmhjertede og nidkjære prestegjerning sikkerlig satt varige merker.

Ingen prest i bispedømmet blev i det forløpne aar *befordret til nytt embede utenfor dette.* Derimot blev 6 prester befordret til *nytt embede innenfor bispedømmet,* nemlig: residerende kapellan Sæbø i Lademoen menighet til sogneprest samme steds, sogneprest dr. theol. Skrondal i Sunndal til sogneprest i Orkdal, residerende kapellan Sesbø i Nedre Stjørdal til sogneprest i Inderøy, sogneprest Pharo i Frosta til residerende kapellan ved Vaar Frue menighet i Trondheim, prest for de Døve i det nordenfjelske Norge, Rustad, til residerende kapellan i Lademoen, sogneprest Gregusson i Nærøy til sogneprest i Frosta. Kirkestatsraad Nils Trædal blev dessuten atter utnevnt til sine tidligere embeder som sogneprest i Aukra og prost i Ytre Romsdal.

Utnevnt til embede i bispedømmet uten før aa ha innehatt saadant blev: Bentzen, tidligere sogneprest i Kjerringøy, der blev befordret til sogneprest i Holtaalen, og tidligere sogneprest i Tjøtta, prost Hestmann, utnevnt til sogneprest i Ørland, samt tidligere prest ved Opstad Tvangsarbeidsanstalt, Heftye-Skollerud, der blev ansatt som prest for de Døve i det nordenfjelske Norge.

Ialt var der saaledes en avgang paa 3 prester og en tilgang paa 4. Antallet av ubesatte embeder, som ved aarets begynnelse var 7, gikk ned til 6, nemlig: Nesset sognekall, Sunndal sognekall, Melhus sognekall, Nedre Stjørdal residerende kapellani og Nærøy sognekall, alle ledige fra 1933, samt hjelpeprestembedet i Grong og Lierne, der har vært ubesatt i en lang aarrekke, men ogsaa i 1933 endel av aaret har vært betjent av pastor Johannes Halten.

Ingen ny *prestestilling* er oprettet. Presteembedenes antall er derfor fremdeles 97, naar der bortsees fra at sogneprestene i Stadsbygd og Aafjord

samt Aure hadde hjelpeprest. Hjelpepresten hos sognepresten i Skogn sluttet sin tjeneste i desember. Idet dette skrives er forøvrig ogsaa hjelpepresten i Aure fratraadt. Fra 1. januar 1933 traadte den ved resolusjon av 2. desember 1932 godkjente menighetsregulering i Trondheim i kraft, og Vaar Frue menighet har faatt det residerende kapellani besatt, mens Ilen menighet, hvis størrelse er uforandret, ikke har faatt nogen ny prest, hvad der meget vel kunde trenges, og Østbyen trenger ogsaa fremdeles 1 prest til. Det er nu i høi grad paakrevet at der blir øket geistlig betjening i Strinda prestegjeld, hvis folkemengde nu antagelig er op imot 20 000, og som dog kun har 2 prester. Menighetenes andragende om øket prestelig betjening beror visstnok fremdeles uekspedert hos Strinda formannskap.

Prostebestalling er i aarets løp utferdiget for sogneprest Blaker, Opdal, som prost i Orkdal prosti.

Til aa betjene ledige embeder og som vikarer for prester der har hatt tjenestefrihet, har foruten de 3 stiftskapellaner vært anvendt de ordinerte prester Halten, Høyem, Furberg, Sandvei, Torset, Oudenstad, Pedersen og Lian. To av disse har nu forlatt bispedømmet.

Geistlighetens arbeide. Biskopen: I 1933 blev kun avholdt 1 presteordinasjon, 4. oktober i Domkirken, da de 4 kandidater Pollan, Tvete, Naas og Flatøe, der alle hadde erholdt særskilt ordinasjonstillatelse, blev innviet som prester.

3 *kirkeinnvielser* fant sted: de 2 i 1932 nedbrente kirker, Soknedal annekskirke i Støren prestegjeld og Ranheim kapell i Strinda prestegjeld, er blitt gjenopført og innviet, den siste 20. april, den første 28. september. Resolusjoner om gjenopførelse blev gitt henholdsvis 11. november 1932 og 25. november s. aa. Det nye Ranheim kapell er opført efter tegning av arkitekt Tønseth og har faatt en dominerende beliggenhet i nærheten av den gamle kirketomt. Den er opført i mur (cement) og er overmaate vakker og stilfull. Soknedal kirke er opført paa den gamle tomt efter tegning av arkitekt Tverdahl. Det er en langkirke av tømmer, hvor der med forholdsvis enkle midler er opnaadd overraskende resultater i retning av et rikt og tiltalende interiør. Ved gjenopførelsen av begge disse kirker er der vist en overordentlig stor interesse og offervillighet fra menighetenes side. Begge kirker og særlig deres utstyr er blitt noget langt mere enn de vilde blitt om man skulde vært henvist til assuransesum og kommunal bevilgning, og paa denne maate er tillike menighetene blitt knyttet fastere til sin kirke. — Foruten disse 2 kirker innviedes til gudstjenstlig bruk ved biskopen den 13. april „Fjellseter kapellstue", der ligger i nærheten av Fjellseter Turisthotell oppe i Trondheims bymark, paa veien til Graakallen. Dette kapell er reist ved frivillige bidrag, innkommet ved innsamling der blev paabegynt for adskillige aar tilbake, og nu blev gjenoptatt med saa gunstig resultat at man kunde realisere tanken om aa bygge et „sportskapell", hvor ikke blott sportsfolk, men ogsaa andre som gjerne vilde søke ut i Guds fri natur om søndagene, kunde samles til andakt eller gudstjeneste. Kapellet er opført i laftverk efter tegning av arkitekt Semmelmann. Baade dets ytre og dets indre er overmaate vakkert, og det gledeligste av alt er at søkningen den hele

tid har vært utmerket. Mange ganger har ikke paa langt nær alle som ønsket det kunnet komme inn. Byens prester og hjemmeværende teologiske kandidater har med stor beredvillighet forrettet der oppe hver søn- og helligdag.

Visitaser: I aaret blev avholdt ialt 12 visitaser, nemlig i: Vestnes, Eid, Kristiansund, Øksendal, Sunndal, Hemne, Opdal, Stod, Namsos, Vikna og Leka, hvorved i løpet av 5 aar samtlige prestegjeld var blitt visitert av biskopen, hvorefter 2. omgang blev paabegynt med Snaasa.

Under visitasene blev holdt gudstjeneste i samtlige kirker og kapeller samt enkelte andre steder, ialt 40 gudstjenester og opbyggelige møter. Ved 37 av disse blev der samtalt med konfirmanter og (eller) skolebarn; ialt deltok her ca. 2 850 barn og unge. Der blev holdt 13 menighetsmøter, 12 lærermøter, i hvilke siste deltok ca. 160 lærere og lærerinner. I forbindelse med visitasen i Kristiansund besøkte biskopen sammen med en eller flere av byens prester ialt 17 klasser ved byens folkeskoler og den høiere skole. Om visitasene er forøvrig intet særskilt aa berette; de har forløpet som vanlig under meget god, ofte særdeles god tilslutning fra menighetene, og menigheter og prester har ofte gitt uttrykk for sin glede over visitasen og fremholdt at den er til nytte for dem. Utskrifter av visitasprotokollene følger vedlagt og vil gi et inntrykk av tilstanden i de forskjellige menigheter.

Ogsaa i siste aar har jeg ved forskjellige leiligheter forrettet gudstjeneste i stiftsstaden og i temmelig stor utstrekning deltatt i det frivillige kristelige arbeide. Utenfor Trondheim har jeg deltatt i og prekt ved Stjørna kirkes 75-aars-jubileum og Hegra kirkes 150-aars-jubileum. Begge steder var det til jubileet utført et omfattende restaurerings- og spesielt utsmykningsarbeide, og tilslutningen fra menighetenes side var overordentlig stor. I juni ledet jeg Sjømannsmisjonens kretsmøte i Melhus og prekte i kirken, og i begynnelsen av juli maaned deltok jeg i Vennestevnet i Kolvereid for Ytre Namdal. 22.-23. mars holdtes efter tiltak av Trondheim og Omegns prestelag et meget godt besøkt videnskapelig prestekursus for bispedømmets prester, hvor jeg deltok og holdt et foredrag av mere praktisk art. Likesaa deltok jeg i og forrettet gudstjeneste under „Foreningen Nordens teologkursus" 24.-30. juli. Dette kursus, der dog ikke hadde samlet saa mange deltagere som man kunde ønsket og ventet med de mange dyktige foredragsholdere fra Norge, Sverige og Danmark, var forøvrig overmaate vellykket. Under kurset hadde vi ogsaa den glede aa ha som gjest Sveriges erkebiskop, dr. Erling Eidem, der prekte ved vespergudstjenesten i Domkirken Olsokaften. Dessuten deltok jeg i og talte ved avholdsfolkets landsting i Trondheim, i avholdskursus paa Levanger, hvorunder jeg ogsaa prekte i Levanger kirke, samt i Lærerkursus for edruelighetsundervisning paa Fredly ungdomsskole. 8.-16. november deltok jeg i det offisielle bispemøte i Oslo, hvor jeg ogsaa opholdt mig 23. november—5. desember som formann i den av Departementet opnevnte komité til behandling av spørsmaalet om klokkerstillingene.

Fra 28. februar til 18. mars hadde jeg tjenestefrihet for aa foreta en reise til England, hvor jeg efter innbydelse fra The Scandinavian Society

i Cambridge holdt et foredrag om Norge paa universitetet. Tillike holdt jeg paa anmodning foredrag om norske kirkelige forhold i 3 teologiske colleges, og jeg fikk anledning til aa gjøre mig bekjent med presteutdannelsen i Church of England. Efter innbydelse avla jeg ogsaa et besøk hos biskopen av Guildford, der som den engelske kirkes representant hadde deltatt i vaare kirkefestligheter i 1930. Endelig hadde jeg ogsaa den glede paa anmodning en søndag aa forrette gudstjenesten i den norske sjømannskirke i London.

Sammen med Oslo og Stavanger biskoper samt biskop Støylen deltok jeg i det 5. nordiske bispemøte, der blev avholdt i Nådendal i Finnland 23.-29. august, og som avsluttedes med en 2 dages bilferd gjennem syd-vestre Finnland over Tammerfors og Tavastehus til Borgå. Det var et overordentlig interessant møte, og det var kun aa beklage at ikke flere av de norske biskoper saa sig utvei til aa delta.

Prostene. Ogsaa i 1933 fikk prostene anledning til i de fleste tilfeller aa ledsage mig paa visitasene, noget hvorfor baade prostene og jeg er det kongelige Departement meget takknemlig.

Prestene. Hvad prestenes arbeide angaar, er intet særlig aa berette ut over dette at de har utført et godt og trofast arbeide. I nogen ganske enkelte tilfeller kan der komme klager fra en menighet over at de ikke er tjent med sin prest; men slik som den rettslige stilling er i vaart land i dette stykke, staar en biskop temmelig maktesløs naar formaning og advarsel ikke hjelper. Forøvrig er stort sett samarbeidet mellem prester og frivillige arbeidere i menighetene meget godt eller likefrem hjertelig. Der finnes nu i bispedømmet et større antall teologiske kandidater som ikke har faatt nogen stilling. Flere av disse arbeider dog frivillig i menighetene, til gavn for dem selv og til glede for prester og menigheter; men tungt er det for mange av dem, dobbelt tungt for dem som har en stor studiegjeld aa trekke paa.

Skal man dømme efter uttalelsene paa visitasene og det inntrykk man forøvrig faar, er der snarest en økning i *kirkesøkningen* i bispedømmets menigheter. Særlig gjelder da dette de menigheter hvor der har vært en mere paatagelig religiøs bevegelse med vekkelse til personlig kristenliv. Om vekkelser har det vært meldt i ett av Romsdals-prestegjeldene, i flere prestegjeld paa Nordmøre, i Orkladalen, Gauldal, Stjørdal og Fosen; overalt heter det at vekkelsen synes aa være sund og sette varige merker. I Trondheim by har det ogsaa i siste aar vært en del religiøs bevegelse; fra Pinsevennenes og Baptistenes side har det vært en fortsatt temmelig paagaaende virksomhet, der ogsaa har medført endel utmeldelser av den Norske Kirke, dog ikke saa mange som man kunde ventet og noget færre enn i 1932. Ogsaa i 1933 har vi kunnet glede oss ved en fortsatt stigning av nattverdgjestenes antall, dog ikke saa stor som i 1932. Det samlede antall nattverdgjester var i 1933 38 004, mens det i 1932 var 37 446. Av disse mottok henholdsvis 2 972 og 2 577 nattverden ved presten utenfor kirken, ved sognebud eller ved offentlig nattverdutdeling. Der finnes ingen av biskopen beskikket legmann som nattverdforvalter i bispedømmet, da der ikke er fremkommet anmodning derom fra nogen menighet. Fri nattverdnydelse forekommer enkelte steder, men synes

nærmest aa være i tilbakegang. Hvor der har vært vekkelse i menigheten har det ikke minst vært unge mennesker som er kommet med, og de nyvunne kristne har gjerne samlet sig om kirkens nattverdbord.

Statistikken over det kirkelige arbeide viser følgende tall for det hele bispedømme for de 3 siste aar:

	1933.	1932.	1931.
Gudstjenester	6 335	6 184	6 098
Religiøse og kirkelige møter ved presten	7 335	6 934	6 192
Sykebesøk	10 806	8 883	10 843
Anstaltbesøk	2 070	1 815	1 861
Skolebesøk	530	529	538

Ogsaa i siste aar var der en stigning i gudstjenestenes antall og ennu mer i antallet av religiøse og kirkelige møter som presten holdt, enten alene eller som hovedtaler. Antallet av messefall gikk ned til 208 og er langt mindre enn antallet av de ekstraordinære gudstjenester som prestene har holdt. Tallet paa sykebesøk er igjen steget sterkt, muligens dog fordi enkelte har medtatt pastorale husbesøk. Det er ikke alltid saa lett aa skille mellem disse to ting.

De offentlige bidrag til prestenes arbeide har i 1933 vært: *Reisebidrag* til endel prester i vidtstrakte og vanskelige distrikter til rikeligere betjening av menighetene med Guds ord og nattverd var ogsaa for siste budgettaar bevilget med kr. 800,00, der som før blev fordelt mellem 11 prester. Herav blev brukt kr. 777,80. Regnskap er innsendt 15. september 1933. — *Til geistlig betjening i fiskevær* var bevilget kun kr. 700,00 mot kr. 900,00 for det foregaaende budgettaar. Det blev delt mellem 11 prestegjeld, og kr. 693,95 blev anvendt. Ekstraordinært stilledes til raadighet for fiskeværbetjening i Frøya ved pastor Hals kr. 300,00. Regnskap blev sendt 15. september 1933. — *Til geistlig betjening av militære øvelsesplasser* blev bevilget kr. 600,00. Benyttet blev kr. 417,20. Naar ikke alt er brukt, er det for i nogen grad aa utjevne forholdet, da der for inneværende budgettaar kun er stillet til raadighet kr. 300,00. Regnskap er innsendt den 15. september 1933. Med kun kr. 300,00 pr. aar vil man paa 4 ekserserplasser ikke komme langt, og dog tør det sies at søkningen til de gudstjenester og møter som holdes paa ekserserplassene viser at der settes pris paa dem.

Menighetsraadene. Der blev høsten 1933 atter avholdt menighetsraadsvalg. Ennu er der kun innløpet innberetning fra 116 av de 173 menighetsraad. Ved sammenligning med det foregaaende valg i 1930 viser det sig at der i 54 sogn er avgitt flere stemmer enn ved forrige valg, idet der er en tilgang paa 1545, mens der i 59 sogn var en nedgang i deltagelsen med tils. 1 100 stemmer. Resultatet er altsaa hittil en opgang paa 445 stemmer. Om dette skyldes de nye valgregler eller ikke vil jeg ikke uttale mig om, men disse har iallfall ikke hindret at den før synkende deltagelse nu er avløst av en stigende deltagelse.

Samarbeidet mellem menighetsraadene og prestene er gjennemgaaende godt. Jeg har dog det inntrykk at man i de fleste sogn oftere burde av-

holde menighetsraadsmøter, likesom det dessverre ennu ikke er blitt gjennemført regel, at man holder et menighetens aarsmøte med oversikt over offisielt og frivillig arbeide i aaret som gikk. Efter min mening er slike møter av megen betydning for menighetsbevisstheten og for et godt samarbeide mellem menighetsraadene og lederne av det frivillige kristelige arbeide. Den paabegynte sammenslutning mellem de forskjellige menighetsraad innen prostiene er ennu ikke kommet synderlig videre. Forhaapentlig vil de nye bispedømmeraad kunne virke til fremme herav. Det er sjelden at menighetsraadene optar noget spesielt arbeide. Dog har flere menighetsraad tatt sig interessert av utbredelsen av Bibelen og Nytestamentet i menigheten, spesielt ved aa sørge for at hver konfirmant faar sitt Nytestamente. Ogsaa konfirmantfester og fester for gamle har menighetsraadene tatt sig særlig av.

Salmebokbytte har i 1933 kun funnet sted i Tingvoll hovedsogn, hvor Landstads reviderte salmebok er blitt innført, likesom denne nu er tatt i bruk i Øverdal kapell, hvor man inntil da hadde benyttet den gamle Landstads salmebok til tross for at den reviderte var innført ved sognekirken. Dessuten har det vist sig at Nynorsk salmebok tidligere er blitt innført i 2 sogn uten at dette er blitt innberettet til biskopen. Stillingen skulde ved aarsskiftet være følgende: Reviderte Landstad er innført i 113 sogn, Nynorsk i 17 sogn, mens den gamle Landstads salmebok med Blix-salmene som tillegg er bibeholdt i 45 sogn. I 5 sogn er saavidt vites ikke foretatt nogen avstemning. Med hensyn til *liturgien* er nynorsk alterbok og tekstbok innført i 22 sogn, mens gudstjenesten i de øvrige 153 sogn eller menigheter forrettes paa riksmaal; dog holdes der i en rekke kirker en del faste aarlige gudstjenester med nynorsk liturgi.

Bispedømmeraad. Efter at loven av 16. juni 1933 var traadt i kraft og Kirkedepartementet under 27. september hadde fastsatt regler for valg av bispedømmeraad, blev saadant valg utskrevet for Nidaros bispedømme ved skrivelse av 25. oktober og med frist for innsendelse av stemmesedler til 9. desember. Der blev avgitt 90 stemmer for 97 presteembeder og 171 stemmer av de 173 menighetsraad. Resultatet av stemmegivningen blev: Som geistlig medlem valgtes sogneprest i Orkdal, dr. theol. A. Skrondal, med 43 stemmer, og som varamann sogneprest i Strinda, prost T. Castberg, med 27 stemmer. Som lege medlemmer valgtes: bonde og emissær Tore Reiten, Halsa, med 679 stemmer, skolebestyrer Bernt Nordset, Verdal, med 676 stemmer, indremisjonssekretær Lars Sæter, Trondheim, med 394 stemmer; varamenn for disse blev: bonde og ordfører Ingvald Tøndel, Hemne, med 330 stemmer og kjøpmann Johannes Dahl, Namsos, med 293 stemmer.

Det frivillige kristelige arbeide. Ved ofringer og kollekter til kristelig arbeide innkom der i 1933 tils. kr. 76 209,47. Dette viser dessverre en synkning fra 1932, da det utgjorde kr. 83 537,98. I betraktning av de ytterst vanskelige tider maa det dog nærmest sies aa være gledelig at man har kunnet komme saa høit op. Det viser en troskap overfor det arbeide som man har tatt op som man maa glede sig over.

De svar jeg har mottatt fra de forskjellige *frivillige kristelige organisasjoner* til hvilke jeg har rettet forespørsel om arbeidets gang i det

forløpne aar, peker i samme retning. Inntektene synes jevnt over aa ha holdt sig paa den tidligere høide; somme steds kan der være en liten nedgang, andre steds opgang, tilsammenlagt snarest litt opgang. Ellers gaar uttalelsene ut paa at der fremdeles er en større mottagelighet enn før for Guds ord, og at det ikke er faa som er kommet til kristelig gjennembrudd, selv om der ikke kan tales om nogen større vekkelse. I saa maate gir prestenes og de frivillige organisasjoners uttalelser det samme inntrykk. De organisasjoner jeg har søkt oplysninger hos er følgende: det Norske Lutherske Indremisjonsselskap, Norges Kristelige Ungdomsforbund, Norsk Søndagsskoleforbund, Lutherske Menighetssøstres Forening, Norges Kirkelige Landslag, Norges Finnemisjonsselskap, den Norske Sjømannsmisjon, den Indre Sjømannsmisjon, det Norske Misjonsselskap, Kinamisjonsforbundet og Santalmisjonen.

Kirkene. Som før nevnt er de nedbrente kirker i Soknedal og paa Ranheim i Strinda gjenopbygget og innviet i aarets løp, og dessuten er, som ogsaa tidligere nevnt, Fjellseter kapellstue opført og innviet til gudstjenstlig bruk. Kirkenes antall skulde dermed være steget fra 215 til 216. Det nye kapell paa Harøy i Sandøy sogn, Aukra prestegjeld, er opført og vil antagelig bli innviet i sommer; dessuten er visstnok arbeidet satt igang med kortilbygg paa bedehuset paa Langøy i Bremsnes, Kvernes prestegjeld, og forberedelser truffet til nedtagning og gjenopbyggelse av det lille kapell i Sela, Malm sogn, Beitstad prestegjeld. Om det besluttede Hofstad kapell i Bjørnør foreligger ingen nærmere oplysning. Det samme gjelder kapellet i Hasselviken i Stadsbygd. Interessen for restaurering og utsmykning av eldre kirker er fremdeles levende. Ovenfor er omtalt det arbeide som er utført i Stjørna og Hegra kirker. Et stort restaureringsarbeide foregaar nu i Meldal kirke, og planer for utsmykning av Aasskard kirke i Stangvik og Markabygd kirke i Skogn samt Børsa hovedkirke er under fortsatt bearbeidelse. Endelig arbeides der med planer for opførelse av et kapell paa Flora i Selbu. Kirkenes vedlikehold er stort sett bra; enkelte steder er det dog paa grunn av den finansielle nød noget forsømt.

Kirkenes bruk. Om kirkesøkningen har jeg tidligere uttalt mig. Jeg vil kun tilføie at man nu paa enkelte steder har faatt istand spesielle bilruter for aa lette kirkesøkningen; men dette er dog ennu kun i sin begynnelse. Ved siden av prestenes egen bruk av sine kirker har disse efter de innkomne opgaver i det siste aar vært brukt ialt 459 ganger til gudstjenester ved prester utenfor menigheten eller opbyggelser ved legmenn efter tillatelse fra menighetsraadet. Det viser ingen større forandring fra 1932, da tallet var 468. Det er ennu langt igjen før vaare kirker blir brukt saa ofte som de burde. Som regel er grunnen at man ikke har predikanter; rent undtagelsesvis gjør de kommunale myndigheter vanskeligheter. *Legmenn holdt prekenen i prestens sted* ved forordnede gudstjenester ialt 104 ganger, en betydelig stigning fra det foregaaende aar, da det kun forekom 74 ganger. Man maa imidlertid huske paa at legmenn ogsaa ikke sjelden taler ved siden av presten. *Fri tekst for prekenen* ved forordnet høimesse har vært benyttet 61 ganger (1932: 47 ganger).

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmert
Domsognet	66	11	54	281	281
Vaar Frue kirke	30	5	28	111	111
Ilen	37	1	38	133	133
Bakklandet	53	4	61	203	203
Lademoen	62	4	70	284	284
Hospitalskirken	0	0	0	0	0
Døvemenigheten	0	0	0	1	1
E. C. Dahls stiftelse	448	55	417	0	0
Nidaros domprosti	696	80	668	1013	1013
Vestnes	69	2	67	91	91
Eid	22	1	20	26	25
Grytten	52	1	60	69	69
Nesset	41	2	39	63	63
Veøy	24	2	26	57	57
Indre Romsdal prosti	208	8	212	306	305
Bolsøy	80	3	71	116	116
Molde	54	3	38	73	73
Aukra	96	2	87	105	105
Fræna	39	5	39	48	48
Bud	60	6	72	81	81
Ytre Romsdal prosti	329	19	307	423	423
Kvernes	149	7	123	157	157
Kristiansund	197	33	206	381	377
Halsa	38	2	45	53	53
Aure	67	8	76	113	113
Edøy	59	4	62	79	79
Ytre Nordmøre prosti	510	54	512	783	779
Øre	39	3	36	46	45
Tingvoll	62	3	60	66	66
Øksendal	12	0	15	6	6
Sunndal	22	0	20	33	33
Stangvik	38	2	36	74	74
Surnadal	52	8	46	46	46
Rindal	50	2	55	55	55
Indre Nordmøre prosti	275	18	268	326	325
Hemnè	95	19	100	114	114
Hitra	68	9	79	103	103
Frøya	133	12	137	142	142
Ørland	86	8	86	88	87
Sør-Fosen prosti	382	48	402	447	446
Stadsbygd	94	15	100	130	130
Bjugn	89	26	79	102	96
Aafjord	74	6	61	93	92
Bjørnør	92	4	93	117	117
Nord-Fosen prosti	349	51	333	442	435

NIDAROS BISPEDØMME FOR 1933.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Inntmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighets-lemmer ved folketellingen 1930
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
205	9	1423	127	145	1	16	3517,29	11265
71	7	538	101	150	0	12	2553,48	10251
41	4	709	24	44	1	14	1467,74	7042
105	9	1178	111	98	2	17	3796,95	12717
97	18	766	41	119	0	25	1968,60	13502
1	0	1423	44	14	0	0	325,63	(efter folketellingen 1/11 1932)
0	0	156	0	0	0	0	155,20	
0	0	0	0	0	0	0	0,00	—
520	47	6193	448	570	4	84	13784,89	53842
24	0	429	70	44	0	0	1108,30	4022
5	0	308	31	22	0	0	505,45	1457
18	0	418	14	57	0	0	1108,93	3728
16	0	900	34	45	0	0	1295,34	3163
7	0	274	12	27	0	0	789,29	2188
70	0	2329	161	195	0	0	4807,31	14558
14	0	1246	6	48	8	6	3155,89	5044
39	0	494	31	34	1	3	3153,56	3132
27	0	388	17	41	1	0	442,49	4665
11	0	310	17	35	0	0	476,76	3032
17	0	420	35	41	0	0	774,79	3573
108	0	2858	106	199	10	9	8003,49	19446
29	1	656	55	98	0	0	1500,00	8675
74	0	2329	83	183	3	13	5572,15	15777
9	0	456	51	28	0	2	642,89	2892
20	0	646	44	50	1	1	641,98	4622
7	0	774	87	38	0	9	721,59	3933
139	1	4861	320	397	4	25	9078,61	35899
11	0	933	260	41	0	0	660,74	2493
29	0	492	55	45	0	1	2366,75	4221
2	0	64	5	12	0	0	132,86	925
6	0	145	8	14	0	0	627,21	1759
7	0	462	4	27	0	6	357,32	3047
29	0	432	9	27	0	0	398,95	3088
9	0	1030	45	14	0	1	728,85	2457
93	0	3558	386	180	0	8	5272,68	17990
15	4	959	23	61	0	1	899,86	5102
19	0	426	41	56	0	9	727,17	5267
22	0	732	32	50	0	1	711,18	6989
26	0	482	71	60	1	4	1025,84	4706
82	4	2599	167	227	1	15	3364,05	22064
22	0	465	10	53	0	0	1402,20	5935
22	0	250	17	50	0	13	548,40	4823
15	2	453	10	49	0	18	945,30	4329
14	0	414	15	58	8	20	514,73	4991
73	2	1582	52	210	8	51	3410,63	20078

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmert
Børsa	46	6	43	57	56
Orkdal	112	13	116	157	157
Meldal	81	7	70	96	96
Rennebu	43	6	40	45	45
Opdal	70	5	75	69	68
Orkdal prosti	352	37	344	424	422
Røros	96	13	100	109	109
Holtaalen	64	8	73	116	116
Støren	124	15	125	124	124
Melhus	119	11	125	127	127
Gauldal prosti	403	47	423	476	476
Byneset	38	2	38	48	48
Strinda	217	24	173	179	179
Malvik	50	6	49	63	63
Klæbu	34	3	30	50	50
Selbu	64	6	66	100	100
Strinda prosti	403	41	356	440	440
Øvre Stjørdal	88	9	85	99	99
Nedre Stjørdal	108	6	109	140	140
Frosta	58	4	55	91	91
Leksvik	63	5	61	53	53
Stjørdal prosti	317	24	310	383	383
Skogn	45	2	47	71	71
Levanger	95	9	57	94	94
Verdal	121	5	114	140	139
Ytterøy	49	1	48	60	60
Sør-Innherad prosti	310	17	266	365	364
Inderøy	91	1	75	91	91
Sparbu	86	8	82	86	86
Steinkjer	62	1	62	84	84
Beitstad	94	13	91	89	89
Stod	46	1	45	40	40
Nord-Innherad prosti	379	24	355	390	390
Snaasa	45	1	44	53	53
Lierne	35	3	28	42	42
Grong	91	5	93	129	129
Overhalla	55	5	70	59	59
Namsos	131	15	91	124	124
Indre Namdal prosti	357	29	326	407	407
Flatanger	30	3	34	48	48
Fosnes	44	1	46	61	61
Kolvereid	63	10	65	56	56
Nærøy	34	5	35	44	44
Vikna	77	8	79	73	72
Leka	34	7	41	35	35
Ytre Namdal prosti	282	34	300	317	316
Nidaros bispedømme	5552	531	5382	6942	6924

NIDAROS BISPEDØMME FOR 1933.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighets-lemmer ved folketellingen 1930
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
10	0	336	38	39	0	0	961,28	3224
46	0	734	107	102	0	0	1958,54	7264
15	0	764	72	42	0	0	1077,19	5013
10	0	425	15	30	0	0	323,70	2398
32	0	351	16	63	3	0	ca. 1050,00	4224
113	0	2610	248	276	3	0	5370,71	22123
28	0	340	12	55	0	3	786,00	5025
30	0	695	33	56	0	0	1024,38	5052
17	0	646	54	90	0	0	1075,41	7151
22	2	353	37	77	0	12	1638,83	7019
97	2	2034	136	278	0	15	4524,62	24247
16	0	203	30	26	0	0	356,82	2570
58	10	436	27	120	5	30	1534,59	17185
19	1	163	10	24	0	0	389,60	3460
11	2	103	9	33	0	0	498,30	2497
30	0	455	42	79	0	0	455,23	5146
134	13	1360	118	282	5	30	3234,54	30858
30	0	734	26	50	0	0	1150,26	5302
39	0	717	105	79	0	0	1194,76	7109
30	0	417	82	48	0	0	551,17	4695
15	0	658	114	36	0	3	574,10	2886
114	0	2526	327	213	0	3	3470,29	19992
18	0	248	24	41	1	0	697,54	3629
16	0	579	28	34	4	3	1213,45	4323
50	0	263	25	84	4	5	774,31	7108
14	0	186	16	23	1	1	258,63	3343
98	0	1276	93	182	10	9	2943,93	18403
24	0	455	96	49	0	0	463,11	4456
28	0	325	38	57	1	2	801,29	4514
34	0	333	22	41	0	1	1147,10	4679
31	1	298	42	48	0	0	236,92	5068
10	0	129	14	25	0	0	235,00	2388
127	1	1540	212	220	1	3	2883,42	21105
20	0	107	15	25	0	0	130,00	2743
9	0	262	3	25	0	0	373,25	1793
29	1	342	8	59	0	0	370,64	5814
17	0	143	12	33	0	0	366,44	3128
42	0	642	29	67	0	18	2127,52	6514
117	1	1496	67	209	0	18	3767,85	19992
6	0	94	8	13	0	0	495,28	1881
14	0	173	15	33	2	2	425,61	2658
24	1	420	54	38	0	0	427,77	3201
10	1	144	10	29	0	9	348,12	2163
26	0	168	35	31	1	13	360,66	3503
15	0	183	9	27	0	1	235,01	2059
95	2	1182	131	171	3	25	2292,45	15465
1980	73	38004	2972	3809	49	295	76209,47	355062

Offentlig nattverdutdeling utenfor kirkehuset er innberettet aa ha foregaatt 41 ganger, omtrent som aaret før. Antallet av nattverdgjester utenfor kirkehuset var dog betydelig større, nemlig 2972, mot 2577 i 1932; i disse tall er dog ogsaa medregnet sognebud.

Dissentersamfundene. Om disses forhold til kirkens virksomhet henvises til hvad der er uttalt side 134. Det er spesielt i Trondheim og Strinda og i Flaa sogn av Melhus, samt i Bjugn, Aafjord og Bjørnør i Nord-Fosen at der har vært en mere paagaaende agitasjon for utmeldelse av kirken, særlig fra Pinsevennenes side. Det samme gjelder ogsaa Nærøy og Vikna i Namdalen, mens Adventistene har vært særlig virksomme i Namsos. I Trondheim og omegn begynner vi ogsaa aa merke at „de Gudløses Forening" nu søker aa paavirke særlig unge menn til aa melde sig ut av kirken; ennu er dog ikke antallet stort. En overraskelse var det aa se at i Lademoen menighet 17 personer er gaatt over til Mormonene. Det samlede antall *utmeldelser* var 295, altsaa omtrent som i 1932, da det var 282; antallet av *innmeldelser* i kirken steg til 49 fra 37 aaret forut. Nettoavgangen er saaledes paa det aller nærmeste uforandret. Hvorledes innmeldelser og utmeldelser fordeler sig paa de forskjellige samfund, vil fremgaa av efterfølgende tabell.

Kirkelig statistikk. Statistiske opgaver for bispedømmets prestegjeld og menigheter vedlegges som bilag. Til statistikken skal jeg bemerke:

Nedgangen i *fødsler* fortsetter; tallet paa fødte er sunket til 5 552 fra 5 983 i 1932, ca. 9 % nedgang. En tilsvarende nedgang viser antallet av barn født utenfor ekteskap, der utgjorde 531 mot 571 i 1932.

De *døptes* antall er forholdsvis større i 1933 enn i 1932, nemlig 5 382 mot 5 661 i 1932.

Tallet paa *konfirmanter* er falt — visstnok for første gang paa lang tid — nemlig til 6 924 fra 7 255 (her er regnet med de der virkelig blev konfirmert). Nedgangen skriver sig visselig kun fra at vi nu er kommet ned til de aar da fødselsnedgangen for alvor er begynt, og er ikke noget tegn paa at konfirmasjonen har mistet sitt tak paa vaart folk. I forbindelse hermed bør kanskje nevnes at antallet av dem der søker fritagelse for forpliktelsen til aa fremlegge vaksinasjonsattest før konfirmasjonen, steg til 84, mens det tidligere ikke hadde vært over 53. Sannsynligvis vil andragendene om fritagelse stadig øke. De skaffer ikke lite arbeide, og det var aa ønske at den unaturlige kombinasjon mellem vaksinasjonskontrollen og den Norske Kirkes konfirmasjon — dissenterne gaar her fri — snart maatte bli ophevet; det eneste riktige synes aa være at vaksinasjonskontrollen, saafremt vaksinasjonsplikten skal opretholdes, forenes med optagelsen i folkeskolen.

Antallet av *kirkelig stiftede* ekteskaper er steget til 1980 fra 1890; antallet av *borgerlig* stiftede ekteskaper kun til 73 fra 71.

Antallet av *jordfestede* er omtrent uforandret, nemlig 3809, mens det i 1932 var 3815.

Nattverdgjestenes antall viser som før sagt en mindre stigning, til 38 004 fra 37 446.

Innmeldte i og utmeldte av Statskirken:

Inn fra.	Ut til.	Hvilket samfund.	Inn fra.	Ut til.	Hvilket samfund.
3	3	Den Lutherske Frikirke	1	27	Adventistene
0	2	Norsk Misjonsforbund	1	4	Den Romersk-Katolske Kirke
1	0	Tysk Lutherske Kirke	0	1	Christian Science
0	1	Guds Menighet	0	18	Mormonene
13	22	Metodistkirken	9	30	Intet bestemt samfund
17	76	Baptistkirken	2	1	Ikke opgitt
2	110	Pinsemenigheten			

Tilsammen 49 inn i, 295 ut fra den Norske Kirke.

Idet jeg avslutter denne aarsberetning, vil jeg faa uttale det haap at vaar kirke og alle vi som er satt til aa utføre en særlig tjeneste i den, maa vite aa kjøpe den beleilige tid og vise den troskap som Herren forlanger av sine tjenere.

17. februar 1934. *J. Støren.*

VII. HAALOGALAND BISPEDØMME.

I. *Prestene og deres virke.*

1. *Ordinasjoner* foregaar nu omtrent bare sydpaa. Nesten alle som der kan bli bruk for, er allerede tillatt ordinert i en eller annen organisasjons tjeneste eller som midlertidig assisterende. Til ganske kortvarige smaatjenester heroppe melder der sig stadig et stort antall ledige eller svakt engasjerte nye prester. De to ordinasjoner i 1933 foregikk begge om høsten og begge utenfor Tromsø: 14. september i Hemnes kirke Arne Lundar (som skulde assistere sognepresten der); 12. oktober i Trondenes kirke Einar Steinholt (assisterende hos sin bror). Folk i Trondenes paa stod at det var første ordinasjon i kirkens 700-aarige historie.

2. *Presteskifte.* a. Flyttet fra Haalogaland har i 1933 sogneprest A. Bentzen (fra Kjerringøy til Holtaalen), prost R. P. Hestmann (fra Tjøtta til Ørlandet), sogneprest P. Bogerud (fra Alta til Dyvaag). Sogneprest A. Bakken (Balsfjord) tok avskjed for aa overta hjelpepreststilling paa Kolbotn.

b. Av *nye faste prester* er der kommet to: til Gimsøy blev utnevnt Rudolf Tønder, som bestyrte kallet i ledigheten efter Englund; til Balsfjord kom A. Lian som en tid hadde styrt ledige embeder i Nidaros. Dessuten har tre sogneprester faatt assistenter: i Hemnes blev det Arne Lundar, i Herøy Vegusdal Eriksen, i Trondenes Einar Steinholt. Der var da i 1933 ialt 6 slike private assisterende i bispedømmet.

c. Sykdom har der dessverre vært adskillig av, ogsaa langvarige tilfeller. Fra kort efter nyaar og aaret ut har saaledes sogneprestene i Loppa og Kistrand hatt sykepermisjon paa grunn av helsebrot som de harde reisene nok har vært medvirkende til. — Med tilslutning fra bispemøtet har jeg reist spørsmaalet om innhentelse av lægeerklæring før besettelsen av kall med særlige strenge krav til prestens helse.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
1. Bindal	34	6	28	58	0	58	11	0
2. Vik	32	1	45	54	0	54	17	0
3. Brønnøy	64	11	73	92	0	92	30	1
4. Velfjord	36	4	37	45	0	45	9	0
5. Vega	49	4	56	60	0	60	10	1
6. Tjøtta	49	5	60	73	0	73	14	0
7. Vefsn	163	17	153	141	0	141	63	2
8. Hattfjelldal	19	1	24	27	0	27	9	0
9. Hemnes	93	10	81	122	0	122	20	1
10. Mo	98	9	106	121	2	121	37	0
11. Herøy	106	21	87	108	0	108	10	1
12. Alstahaug	119	22	101	135	1	135	33	2
13. Nesna	81	11	85	101	0	100	27	1
14. Lurøy	76	8	72	72	1	68	17	0
15. Rødøy	67	10	52	55	0	35	7	1
16. Meløy	83	16	89	84	0	79	20	0
17. Gildeskaal	79	9	83	94	0	94	26	0
18. Beiarn	37	6	40	56	0	54	11	0
19. Skjerstad	21	4	24	37	0	37	3	0
20. Fauske	87	12	110	212	0	212	25	0
21. Saltdal	64	5	76	85	0	85	22	0
22. Bodø	108	11	77	83	0	83	62	4
23. Bodin	88	13	88	134	1	134	38	2
24. Kjerringøy	8	1	16	21	0	21	2	0
25. Folda	61	4	59	99	0	99	19	2
26. Steigen	50	8	47	67	0	67	18	0
27. Hamarøy	47	5	39	70	0	70	10	0
28. Tysfjord	72	12	62	62	0	62	17	1
29. Ofoten	218	17	231	207	0	207	63	0
30. Narvik	147	19	134	151	2	143	80	8
31. Lødingen	96	14	91	79	0	79	17	0
32. Vaagan	152	16	117	151	0	151	49	1
33. Gimsøy	33	4	33	42	0	42	8	0
34. Buksnes	178	22	148	142	0	141	54	0
35. Borge	92	16	97	111	2	107	19	1
36. Flakstad	101	7	94	78	0	78	23	3
37. Værøy	45	2	41	46	0	44	11	0
38. Hadsel	167	33	123	197	0	197	36	3
39. Bø	97	14	91	91	5	81	33	0
40. Øksnes	85	4	103	88	0	88	24	0
41. Sortland	61	8	76	104	0	87	22	0
42. Dverberg	95	12	75	53	0	52	29	1
43. Kvæfjord	72	4	49	51	1	51	16	0
44. Trondenes	286	20	229	212	0	211	101	2
45. Bjarkøy	30	2	28	40	0	40	11	0
46. Ibestad	91	10	92	116	0	116	19	0
47. Salangen	85	6	107	87	0	87	12	0

HAALOGALAND BISPEDØMME FOR 1933.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekt i kirken
118	0	0	0	114 (4,5 %)	26	0	1	100,03
162	0	25	0	187 (7,5 »)	24	0	4	228,73
316	77	17	0	410 (10,2 »)	35	1	1	668,62
104	0	13	0	117 (7,4 »)	16	0	0	42,00
244	0	12	0	256 (10,6 »)	24	0	2	321,43
138	0	3	0	141 (4,4 »)	33	0	0	291,98
426	0	51	0	477 (6,2 »)	69	2	7	35,14
92	0	27	0	119 (8,3 »)	11	0	0	
400	0	16	0	416 (8,5 »)	54	0	28	628,98
377	0	12	0	389 (6,7 »)	52	1	12	703,75
67	0	17	0	84 (2,0 »)	49	0	0	41,01
367	0	33	0	400 (7,0 »)	51	0	5	526,72
318	18	30	0	366 (7,8 »)	49	0	0	436,20
260	39	9	0	308 (9,9 »)	21	4	3	327,68
122	0	14	0	136 (5,8 »)	34	0	7	185,76
279	22	18	0	319 (8,4 »)	24	0	4	588,79
94	0	10	0	104 (2,4 »)	52	0	8	270,04
139	0	16	0	155 (7,6 »)	24	0	1	27,10
196	0	17	0	213 (11,1 »)	25	0	0	520,00
550	4	40	0	594 (8,5 »)	43	0	3	724,97
310	0	10	0	320 (8,5 »)	36	0	0	295,90
809	0	67	0	876 (17,3 »)	55	2	1	1310,56
665	59	39	0	763 (12,4 »)	55	0	0	824,00
176	0	9	0	185 (25,4 »)	6	0	0	304,76
396	0	25	0	421 (9,6 »)	28	0	0	283,03
253	0	5	0	258 (7,7 »)	38	1	0	656,43
700	6	42	0	748 (22,8 »)	41	0	8	495,71
131	46	16	0	193 (6,3 »)	30	0	3	90,09
1741	246	122	0	2109 (20,4 »)	85	4	12	440,09
462	0	24	0	486 (5,1 »)	73	4	45	543,48
366	76	26	0	468 (9,4 »)	41	0	17	401,39
314	33	20	1	368 (5,0 »)	67	0	0	360,56
23	8	13	0	44 (2,7 »)	12	0	0	120,00
845	0	38	0	883 (14,2 »)	75	0	6	181,03
524	108	47	0	679 (15,0 »)	36	1	27	335,62
91	0	5	0	96 (7,9 »)	36	1	4	126,00
311	26	1	0	338 (20,2 »)	10	0	0	286,00
340	19	28	0	387 (4,0 »)	86	1	3	257,81
422	0	14	0	436 (9,0 »)	38	1	1	240,87
222	7	29	0	258 (6,5 »)	39	1	0	890,57
452	10	33	0	495 (11,4 »)	44	3	2	1239,17
111	4	36	0	151 (3,4 »)	31	6	13	523,58
92	8	6	0	106 (3,8 »)	23	1	0	312,88
727	409	66	0	1202 (8,9 »)	137	0	15	1282,45
180	4	23	0	207 (11,9 »)	21	0	6	286,69
447	28	29	0	504 (8,0 »)	43	1	3	283,80
396	0	26	0	422 (9,9 »)	44	0	0	285,08

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
48. Tranøy	136	19	134	143	0	143	25	0
49. Berg	61	11	74	68	0	68	20	0
50. Lenvik	162	25	143	85	0	85	39	0
51. Maalselv	105	10	103	88	0	85	31	0
52. Balsfjord	137	17	86	66	0	66	21	2
53. Tromsøysund	149	13	135	145	0	145	50	0
54. Tromsø	188	20	126	174	1	127	84	2
55. Lyngen	191	30	215	159	0	159	26	0
56. Karlsøy	177	14	92	86	0	85	17	0
57. Skjervøy	174	22	181	159	0	159	30	0
58. Loppa	93	18	54	80	0	51	13	0
59. Talvik	64	8	61	53	0	53	14	0
60. Alta	111	10	99	72	0	39	23	0
61. Kautokeino	32	6	18	7	0	7	4	0
62. Karasjok	35	1	35	26	0	26	9	0
63. Hammerfest	161	30	151	147	0	135	60	1
64. Maasøy	54	7	43	28	0	26	10	0
65. Kjelvik	90	15	53	49	0	49	25	0
66. Kistrand	76	12	55	49	0	49	8	0
67. Lebesby	45	5	55	27	0	27	10	0
68. Tana	133	15	109	108	0	108	18	0
69. Nesseby	53	6	49	33	0	33	7	1
70. Vadsø	79	13	69	68	0	67	15	0
71. Vardø	112	27	96	78	0	32	39	2
72. Sør-Varanger	160	21	160	108	0	88	52	1
	6800	851	6225	6520	16	6250	1874	47

d. Dødsfall. Plutselig blev to av vaare prester rykket bort. Sogneprest Joh. M. Sæther i Sortland falt død om paa vei til kirken søndag morgen den 22. januar 1933. Nabopresten sogneprest H. A. Nilsen i Dverberg omkom ved ulykkestilfelle (drukning under fiske) den 20. juni 1933. I begge menigheter utløste disse dødsfall en dyp sorg, og de to stillfarende, fromme menns minne vil være baaret av en særegen evighetsklang.

3. *Særskilte opgaver og stillinger.* *Fiskeværsbetjeningen* omfattet 25 sogneprester som blev beordret til reiser i fiskevær innenfor sitt prestegjeld, dessuten 7 særskilt antatte emissærer (vesentlig i Lofotværene), to stiftskapellaner (Reine og Andenes) og endelig en særskilt prest, R. Tønder, som var plasert i Henningsvær.

Med *reisebidraget* blev forholdet som før; men enhver *diett* er nu sløifet for aa faa pengene til aa strekke lengst mulig. Prestene faar

HAALOGALAND BISPEDØMME FOR 1933.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekt i kirken
98	90	20	0	208 (3,2 %)	68	0	2	250,00
137	0	15	0	152 (5,2 »)	16	0	0	180,00
97	0	8	57	162 (1,6 »)	62	5	5	
185	0	21	4	210 (3,4 »)	63	7	1	539,03
233	13	23	0	269 (4,7 »)	33	0	5	131,77
917	98	29	0	1044 (13,8 »)	62	0	2	736,15
1099	0	113	0	1212 (12,3 »)	91	2	9	927,82
1133	54	56	0	1243 (17,6 »)	101	0	0	217,44
134	24	5	0	163 (3,9 »)	38	0	0	225,00
991	103	25	0	1119 (14,34»)	105	0	0	408,38
232	24	7	0	263 (8,0 »)	56	2	1	45,33
491	90	41	0	622 (7,8 »)	34	0	2	381,11
367	13	41	0	421 (12,2 »)	38	0	4	223,64
133	35	10	2	180 (16,0 »)	21	0	0	132,64
258	22	19	0	299 (27,5 »)	20	0	0	168,59
396	26	68	0	490 (7,07»)	90	1	7	517,92
112	32	13	0	157 (6,05»)	37	0	1	56,00
249	30	29	0	308 (8,2 »)	48	1	1	252,70
425	63	6	0	494 (19,4 »)	25	0	0	
160	6	7	0	173 (9,8 »)	27	0	1	21,38
484	48	40	0	572 (11,4 »)	55	0	1	330,04
258	3	42	0	303 (15,6 »)	33	0	0	58,00
473	47	31	0	551 (14,9 »)	49	0	4	123,05
330	30	13	0	373 (7,2 »)	67	0	9	850,00
316	8	18	0	342 (4,5 »)	46	2	15	300,41
25983	2117	1880	64	30042 (9,1 %)	3231	55	322	26402,88

altsaa bare godtgjort hatte utgifter, de fleste faar imidlertid ikke engang det. Omtrent alle legger direkte ut penger til sine reiser i menigheten.

Feltprester var der to av, mens en stiftskapellan betjente den tredje ekserserplass og en sogneprest den fjerde.

Midlertidig bestyrende prester var M. E. Sæther (først fra 16. januar i Balsfjord, saa fra 1. desember i Alta), R. Mørch (1. februar antatt til Sortland), S. Vaagnes (27. juni antatt til Dverberg), M. Eide (antatt 1. juni til Kjerringøy efter kunngjørelse), O. Ansteensen (paa samme maate fra 28. november til Tjøtta). — Til sommertjenester blev disponert sognepresten i Kautokeino (i Skjervøy's fjorddistrikter), ordinert prest Havig (ellers assisterende i Hattfjelldal) og fhv. sogneprest Fosnes (i sin gamle menighet Tranøy). Som vanlig var stiftskapellan H. Ahlstrøm det meste av aaret plasert i Ytre Tana, hvor han nu er blitt innarbeidet.

Paa grunn av den megen sykdom i prestegjeldet maatte reiseprest-tjenesten i Finnmark ophøre, idet stiftskapellan Torp blev anbragt i Loppa.

Nye stillinger er ikke blitt oprettet i 1933, men Trondenes synes nu snart aa burde være moden. Vaagan-Svolvær likesaa.

4. *Statistikken* vedlegges i tre tabeller. Av sammendraget fra prestenes dagsregister sees hvordan der er en ny tilstand med betjening fra og med 1931 da kadrene var fylt og intet kall stod ledig. Der er ogsaa fra 1932 til 1933 vekst i alle tall.

II. *Biskopens arbeide m. v.*

1. *Visitaser.* Der er holdt ordinær visitas i 12 prestegjeld og ekstraordinært i 1 sogn (Astafjord). De 12 er Trondenes, Lurøy, Herøy, Borge i Lofoten, Maalselv, Talvik, Alta, Lødingen, Hattfjelldal, Alstahaug, Velfjord og Narvik.

Under visitasene blev holdt 50 gudstjenester, hvorav biskopen preket ved de 35. Ved de andre intimerte eller talte han fra kordøren ved slutningen. Dessuten hadde han 22 visitasforedrag, 16 andre foredrag og taler, 28 barneoverhøringer, 12 lærermøter, 9 møter med menighetsraad.

Til overhøringen møtte ialt 5 101 barn, derav 2 239 gutter, 2 862 piker. Største antall barn var i Trondenes (1 100). I Narvik maatte der holdes to barnegudstjenester med samtale, hvor der møtte henholdsvis 1 100 og 650 barn. Minste antall barn var der i Talvik hovedkirke, nemlig 7 gutter og 9 piker. Til lærermøtene kom som vanlig praktisk talt alle lærerkrefter. Møtene var enkelte steder særlig livlige, idet der blev kastet inn „brandstoff", noe som er en stor fordel, fordi der da blir uforbeholdent greit opgjør. — Klager blev ikke fremført ved nogen visitas.

Været har dette aaret begunstiget visitasene, særlig var reisen i september—oktober paa Helgeland en hel opfriskelse.

Kirkevigsler har der vært 2 av (se nedenfor).

2. *Utenfor visitasene* faller det vanlige arbeide i Tromsø by (bl. a. ved en misjonsuke i desember), og grunnstensnedleggelse til kirken i Svolvær samt en del prekener og foredrag ellers i bispedømmet. — *Utenfor bispedømmet* faller en del foredrag og prekener i Syd-Norge, Sverige, Danmark og Sveits, deriblandt en serie av 8 foredrag paa Uppsala Universitet efter innbydelse av Olaus-Petri-stiftelsen (mars) og en serie av 5 kristelige foredrag paa det danske menighetsmøte paa Liselund (januar). — Bispemøtet holdtes i Oslo 8.-16. november.

Kontorarbeidet har en sørgelig tendens til aa øke. De faa dager man er hjemme mellem de to til fire ukers lange visitasreiser, er et jag ifra morgen til kveld baade for hode og for penn. Stiftsdireksjonsarbeidet registreres ikke ved bispekontoret, men kommer som en ekstrabyrde som kjennes særlig drøi naar de store mappene kommer midt i det verste kontorarbeidet. — Journalen for 1933 viser 2 480 nummer, det vil si at der behandles gjennemsnittlig 8 saker pr. arbeidsdag. Men paa grunn av fraværet under visitas er der dager da 50—60 saker ekspederes.

Samtidig med de andre norske biskoper og de fleste av de danske sendte

jeg i februar 1933 en henvendelse til prestene om aa nevne fra prekestolen vaar forpliktelse som kristne i den strid de to folk stod i angaaende Grønlandssaken.

Om *menighetsraadsvalgene* blev der sendt ut et veiledende cirkulære til prester og raad. Valgene gikk greiere denne gang enn sist, der var færre overklagede valg. Men deltagelsen i valget er like daarlig som før. Noget „kupp" var der ingen steder nogen som forsøkte sig paa.

Om *valg paa bispedømmeraad* blev cirkulære sendt ut 25. oktober. For aa faa bispedømmets tre hoveddeler representert og for at ikke et alt for spredt valg skulde gjøre det hele tilfeldig og urimelig, nevnte jeg — efter samraad med representanter fra de forskjellige landsdeler og retninger — en del menn og kvinner som de forskjellige kretser ansaa for aa være skikkede representanter.

Til medlemmer av raadet blev valgt: for prestene domprost Kristian Nissen (med prost Sophus Frøland som varamann), for menighetsraadene: kjøpmann L. Heitmann (Finnmark), ungdomsskolebestyrerne Bjørdalsbakke (Troms fylke) og Grytnes (Nordland fylke). De tilhører alle Indremisjonen. Varamenn blev skoledirektør M. A. Hellbust (Troms) og lods Nordang Andreassen (Finnmark). Alle landsdeler blev saaledes representert, og dette skjedde derved at baade Nordland og Troms loyalt avga stemmer til Finnmark, som ellers vilde ligget under og blitt urepresentert. Uten den foretatte „nominasjon" vilde dette ikke været opnaaet.

Cirkulære fra biskopen blev sendt ut 30. oktober angaaende *gjendøptes utmelding* av kirken. Der hadde vist sig aa herske en del uklarhet om dette spørsmaal, baade om gjeldende bestemmelser og om den kirkelig-pedagogisk rette fremgangsmaate.

Prostevisitaser var ikke anordnet i 1933.

III. *Kirker og kirkegaarder.*

1. *Kirkevigsler. Sigerfjord kapell* i Sortland (Vesteraalen) blev innviet 17. mai. Nasjonaldagen satte sitt preg paa dagen, først og fremst fordi barna med flagg samlet sig utenfor kirkedøren tidlig om morgenen, hvor jeg fra trappen holdt tale til dem. Men saa kunde jeg ikke staa imot lysten til aa slippe dem inn et øieblikk og se kirken, og slik blev det en slags forhaandsinnvielse ved den andakten barna holdt derinne da de staaende og høitidsfullt bad Fadervaar høit. Sigerfjord kapell er en av de langsomt opvoksede kirker, baaret frem bare av privat offervilje og seig trofasthet tross trange tider og smaa kaar. Den er tegnet av arkitekt Harald Sund og har kostet ca. 40 000 kr.

Sandtorg sognekirke (Trondenes prestegjeld) blev viet 13. juli, og skal være sognekirke for det fra gamle Trondenes utskilte nye sogn, hvor man hittil har savnet kirke. De tok det gamle, kasseaktige bedehuset til utgangspunkt, og arkitekt Bjørhovde i Harstad presterte det utrolige: ingen kan ane at denne velproporsjonerte, yndefulle kirken er opstaatt av et usedvanlig lite pent bedehus.

Ved vigslen maatte vi dublere gudstjenesten. Der var 600 mennesker inne, men der stod 600 utenfor. Disse fikk komme inn efterpaa, og vi

Kirkelig statistikk for Haalogaland bispedømme.

Aaret 1933 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

	1933	1932	1931	1930	1929
Døpte	6225	6557	6410	7055	6978
Derav født utenfor ekteskap	851	955	928	686	722
Konfirmerte	6520	6731	6114	6422	6314
Ektevidde par	1874	1913	2021	2146	2178
Nattverdgjester (ialt)	30042	29989	27996	27184	26058
Jordfestede	3231	3332	3543	3412	3610
Innmeldte i Statskirken	55	59	42	56	41
Utmeldte av Statskirken	322	309	260	151	147

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1933.

Landsdel	Hjemmeh. folkem. 1/12 30 tilh. Statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ektevidde par	Nattverd-gjester	% av hele folketallet	Jordfestede	Innmeldte i Statskirken	Utmeldte av Statskirken
Helgeland	59974	1149	156	13,6	1348	344	4243	7,1	572	8	63
Salten	69789	1177	140	11,9	1457	413	7893	11,3	632	11	109
Lofoten og Vesteraalen	51659	998	138	13,8	1103	308	4135	8,0	474	14	56
Troms fylke	94744	1794	223	12,4	1679	502	8223	8,7	907	16	48
Finnmark fylke	52494	1107	194	17,5	935	317	5548	10,6	646	6	46
Hele bispedømmet	328660	6225	851	13,7	6520	1874	30042	9,1	3231	55	322

Sammendrag av alle dagsregistre.

	1933	1932	1931	1930	1929
Gudstjenester	5091	4863	4805	4719	3511
Messefall	247	212	274	356	432
Møter ved prestene	4700	4090	3764	3476	3383
Antall godkjente legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	89	79	96		
Sykebesøk (inklusive sognebud)	5635	5123	5326	2828	2834
Anstaltbesøk	1707	1474	1376	1404	1250
Skolebesøk	294	256	237	270	281
Antall ganger brukt fri tekst	76	75	79		

hadde saa ny gudstjeneste, ordnet efter situasjonen, med ny altertjeneste og ny preken. Egentlig var der tre innvielsestjenester, for barna hadde vært der om morgenen. Og om eftermiddagen var det saa nattverdstjeneste. — Til aa lese skriftord ved vigslen var ogsaa innbudt dansk professor i teologi dr. J. Nørregaard, finsk prest Jussila og svensk predikant

Nordgreen; de to siste var kommet til den store læstadianersamling som holdtes samtidig.

Det er merkelig hvordan de klarer aa reise kirker her nord i denne tiden, — vi har nybygg under arbeide i vinter ogsaa.

2. *Kirker og kirkegaarders tilstand* i de prestegjeld som i aar er besøkt, var helst bedre enn gjennemsnittlig. Trondenes kirke trengte en del vøling, men dette blev ogsaa gjort. Den gamle del av Alstahaug haaper vi aa faa restaurert. I den nye del er korbuen usikker, den slaar sprekker og kan bli farlig.

IV. *Menighetens tilstand.*

Den vanlige oversikt vil bli samlet i treaarsberetning 1934.

11. desember 1935. *Eivind Berggrav.*

DEN NORSKE SJØMANNSMISJON 1930-33.

VED

A. OLSEN.

Pastor V. Vilhelmsen, Sjømannsmisjonens generalsekretær, bad mig i 1932 om å ta med ogsaa Sjømannsmisjonen i mine oversikter i „Norvegia Sacra". Jeg lovet aa forsøke. Rigtignok føler jeg vanskelighetene, om jeg enn i ca. 40 aar har forsøkt aa følge med i denne velsignede arbeidsgren innen vaar kirke. Og født og opvokset i sjøfartsbyen Arendal har jeg hatt flere i min slekt, der har pløiet „blaamyra". Professor dr. Oluf Kolsrud vilde gjerne jeg skulde ta med de siste 10 aars arbeide — men det vilde bli for omfangsrikt og kreve for meget av min tid. Jeg er derfor blitt staaende ved aa ta de siste 4 aar (1930-33) denne gang. Senere vil der bli gitt aarlige oversikter. Og jeg maa be om undskyldning for mangler, som man visselig vil finne i dette mitt første forsøk paa det nye omraade.

a) *Hjemlandet.* Alle Sjømannsmisjonens venner vil vite, at den Norske Sjømannsmisjon blev stiftet i Bergen 31. august 1864 paa initiativ av pastor Storjohann. Navnet var oprinnelig: „Foreningen til evangeliets forkynnelse for skandinaviske sjømenn i fremmede havne». Allerede meget tidlig kom imidlertid ordet „sjømannsmisjon" i bruk. Fra 1931 er det officielle navn „Den Norske Sjømannsmisjon".

1930. Hovedstyret bestod av følgende: fylkesmann Ernst Johannesen (formann), sogneprest Thv. Isaachsen (nestformann), fabrikkeier Joh. Irgens, kjøpmann Thv. Kjerland, direktør A. Vedeler, skibsreder Ole Irgens, sogneprest Th. Dahl, skibsreder Abr. Odfjell og direktør R. J. Lorentzen. Generalsekretær var pastor Vilh. Vilhelmsen. Man hadde 16 kretser, og virksomheten blev utført av 16 reisesekretærer. I hovedstyrets møtesal i Bergen blev 14. april avsløret et maleri av styrets tidligere mangeaarige formann, pastor Vilh. Holdt. Fylkesmann Johannesen holdt talen for Holdt.

Aarets kretsmøter var gode og velsignede og hadde riktig god tilslutning. En del stevner blev ogsaa holdt. Tross økonomisk vanskelige tider utviste foreningene gjennem sitt virke offervillighet og troskap. Man regnet, at der var 646 avdelinger og 1 722 foreninger — flere av foreningene deler dog med andre organisasjoner.

Cand. theol. Olaf Aarvold blev ordinert og ansatt som hjelpeprest ved hovedkontoret. Efter faa maaneders virke som saadan, ansattes han som

sjømannsprest i Durban. Som hans efterfølger ved hovedkontoret ansattes pastor Sverre Nilsen. Generalsekretær Vilhelmsen inspiserte de fleste engelske og kontinentale stasjoner 7.-18. mai og 30. september - 17. oktober, de siste sammen med viseformannen, sogneprest Isaachsen. Paa den kirkelige utstilling i Trondheim hadde Sjømannsmisjonen en utmerket avdeling, der gav uttrykk for dens virke. 12.-13. september blev et raadslagningsmøte avholdt i Bergen, bestaaende av representanter fra 14 kretser og hovedstyret. Det var det første i sitt slags innen Sjømannsmisjonen.

Organet „Bud og Hilsen" kom ut i 11 500 ekspl. — men beklagelig er det, at dette utmerkede lille blad hadde et underskudd paa kr. 4 901,53. Sjømannsmisjonens julehefte utkom i 30 000 ekspl., og et nytt oplag paa 2 000 maatte trykkes. Dette gav et nettoutbytte av ca. 10 370 kr. Man utgav ogsaa et julemerke med St. Olavskirken i London som motiv. Gjennem hovedstyret blev sendt 85 kasser med julegaver til stasjonene. Dessuten blev adskillige sendt direkte fra Østlandet og fra Tønsberg krets til hvalfangerne paa Syd Georgia. Flere bokkasser blev sendt ut — og aviser til samtlige stasjoner. Til flere av misjonens kirker forærte fotograf Wilse i Oslo vakre billeder.

5. november døde hovedstyrets tidligere høit fortjente formann, pastor Vilh. Holdt, 85 aar gammel. Han hadde været med i styret siden 1886 og i 22 aar var han dets formann. Visekonsul i Bordeaux, Paul Thoresen, en venn av misjonen, døde i Sandefjord. Dessuten nevner vi fruene Marie Lenes (Støren) og Hilda Sverdrup (Bergen).

1931. Den økonomiske depressjon øvet sin innflytelse og gjorde arbeidet vanskelig, men interessen og offervilligheten var stor hos sakens venner. Som i alle organisasjoner var der en del foreninger, der gikk trett, men nye kom til. Den aandelige vekkelse i vaart land bragte sikkert ogsaa Sjømannsmisjonen gavn og velsignelse.

Aarets store begivenhet var generalforsamlingen, der holdtes i Kristianssand 23.-26. august. Dirigent var fylkesmann Ernst Johannesen og visedirigenter havnefoged Tønnesen og minister Eckell. Der blev holdt foredrag av kjøpmann Thv. Kjerland om „Hvad vi gjør for vaare sjømenn i fremmede havner" og av sjømannsprest Johs. Smith (London) om „Sjømannsmisjonens stilling og arbeidsvilkaar idag". Nye grunnregler, der aapner adgang til aa opta arbeide i norske havner, blev vedtatt. Ennvidere blev stemmeretts- og representasjonsreglene forandret. Kvinneforeninger, som utelukkende arbeider for Sjømannsmisjonen, stilles paa like fot med avdelingene. Hovedstyret velges ved direkte valg. Medlemmenes funksjonstid blev derfor forlenget fra 3 til 6 aar. De nye grunnregler traadte i kraft straks de var vedtatt. Samtlige medlemmer av hovedstyret stillet sine plasser til disposisjon, men alle blev gjenvalgt. Man vedtok ogsaa aa oprette egen pensjonskasse for de arbeidere som ikke var tilsluttet statens pensjonskasse og pr. 1. januar 1932 ikke var over 55 aar. Som engangstilskudd ved pensjonskassens oprettelse innbetales kr. 155 573, som tas av N. Aars-Nicolaysens fond. Man vedtok ogsaa, at Durban paa visse betingelser gaar over til fast stasjon samt, at Kristianssund og Trondheim kretser fra 1. september 1932 forandrer navn til Nordmøre og Romsdals krets og Trøndelag krets. I de større kretser kan ansettes sekretærer. Grunnet liten trafikk

og de økonomisk vanskelige tider blev arbeidet nedlagt i Methil, Burntisland og Tyne Dock og midlertidig i Amsterdam og Barry. Arbeidernes antall i New York blev redusert.

I regnskapsaaret 1930-31 var de samlede inntekter kr. 555 649,90. Man fikk en del testamentariske gaver, hvorav den største var fra avdøde frk. Julie E. Schjølberg, Oslo. Der blev dog et underskudd paa kr. 16 499,31. „Bud og Hilsen" tryktes ogsaa det aar i 11 500 ekspl., men hadde et underskudd paa kr. 7 000. Sjømannsmisjonens kor under ledelse av kasserer Rolf Jacobsen deltok meget i møter og stevner i Bergen og omegn.

I aarets løp blev pastor Leif T. Gulbrandsen ansatt som hjelpeprest i misjonen, og sjømannsprest E. N. Ravnan kom hjem fra Norfolk for aa virke her hjemme. Reisesekretær A. Theodorsen sluttet grunnet alder efter et langt og trofast arbeide, først som assistent og senere som reisesekretær. Sjømannsprest S. Bulien, der en tid hadde virket som reiseprest paa Sørlandet, blev utnevnt til sogneprest i Kragerø. Sjømannsprest Johan Nielsen var hjemme paa ferie efter 10 aars virke i Buenos Aires. I hovedstyret blev fylkesmann Ernst Johannesen gjenvalgt som formann og sogneprest Thv. Isaachsen som viseformann.

Blandt de i aarets løp bortvandrede nevner vi: prost Hans N. Hauge (sjømannsprest i Shields 1881-86), fru Petronelle Mortensen (enke efter fhv. sjømannsprest M. i New York), biskop J. Gleditsch (sjømannsprest i Antwerpen 1891-97) og biskop P. Hognestad, Sjømannsmisjonens tilsynsmann i egenskap av biskop i den by, hvor hovedstyret har sitt sete.

1932. Økonomien var ogsaa dette aar vanskelig, om enn de forskjellige foreninger og avdelinger arbeidet trofast. Den samlede inntekt i regnskapsaaret 1931-32 var kr. 519 702,05, men det blev allikevel et underskudd paa kr. 73 548,13. Den uheldige valuta hadde vesentlig skyld i dette. Man maatte derfor innskrenke virksomheten en del og redusere arbeidernes lønn. Ut paa høsten satte man igang kroneinnsamling for aa hjelpe paa økonomien.

15. august kunde man feire 100-aars-dagen for Johan C. H. Storjohanns fødsel — Sjømannsmisjonens far. Innen personalet foregikk en del forandringer. Reisesekretær O. Frøshaug blev av styret for Oslo Sjømannsmisjon ansatt fra 1. oktober som bestyrer av virksomheten i hovedstaden, og den tidligere assistent i Gravesend, T. Markman, ansattes som reisesekretær i hans sted. Assistent A. Eek kom hjem fra Cardiff og ansattes som midlertidig reisesekretær. Likeledes blev assistent i New York og Montreal, O. Høivik, midlertidig reisesekretær i Nordmør og Romsdals krets. Reisesekretær M. J. Holvik sluttet efter 20 aars virke. Pastor S. Eika kom hjem fra Buenos Aires, hvor han hadde virket under Nielsens ferie. Fra New Orleans kom vaktmester A. Knapskog hjem, grunnet sykdom, og pastor Erik Holm fra Montreal for aa virke her hjemme fra 1933. I juni deltok samtlige reisesekretærer i et møte paa Hønefoss, hvor flere ting vedrørende deres gjerning blev drøftet. Nevnes kan det ogsaa, at biskop Støylen virket i flere uker i Sogn og Fjordane og fhv. generalsekretær Sv. Schartum meget i Oslo krets. I slutningen av aaret vedtok hovedstyret aa begynne prøvevirksomhet i Shanghai i løpet av 1933. Pastor

Joh. Nielsen i Buenos Aires blev utsett og var villig til dette. Hertil hadde Norges Rederforbund bevilget kr. 10 000 og et lignende beløp hadde man stillet til disposisjon av en tidligere mottatt testamentarisk gave.

Der blev sendt 17 750 julegaver til stasjonene, og fra boksentralen sendtes 100 nye bokkasser. Juleheftet kom i 29 000 ekspl. og „Bud og Hilsen" som vanlig i 11 500, men fremdeles underskudd — kr. 7 500.

Blandt bortvandrede venner i aarets løp nevner vi: sogneprest H. Lunde (tidligere sjømannsprest i Cardiff og Havre), fru Ellen Folkestad (enke efter assistent og reisesekretær Abr. Folkestad), fru Valborg Isaachsen (sogneprest Th. Isaachsens hustru), misjonstilsynsmann O. Stavem (virket ogsaa blandt sjøfolkene i Durban 1890-1902), prost J. B. Gilhuus (sjømannsprest i Cardiff 1878-84), kapt. Wilhelm Sivertsen, Kristianssand, ordfører direktør R. J. Lorentzen, Bergen (medlem av hovedstyret siden 1928), sjømannsprest og reisesekretær Olaf Lohne (død i Trondheim under emissærreise), sogneprest J. A. Ottesen (sjømannsprest i Havre og Hamburg) og tidligere assistent Tollef Christensen (død i Øiestad).

1933. Inntekten i virkeaaret 1932-33 viste litt stigning til kr. 556 390,41, men det blev allikevel et underskudd paa kr. 27 523,55, da man hadde et valutatap paa kr. 53 528,20. Kroneinnsamlingen innbragte kr. 21 133,79. Fremdeles maatte man innskrenke arbeidet og nedskjære lønningene hjemme og ute. Ute ved stasjonene blev av sjøfolk og fastboende ydet til arbeidet kr. 224 842.

Der var ca. 2 900 avdelinger og foreninger. Ved aarets kretsmøter var der øket deltagelse. Sjømannsprest Fred. Knudsen i Shields blev ansatt som reiseprest paa Sørlandet. Ved aarets utgang hadde man 20 reisesekretærer i virksomhet. Desuten virket som tidligere fhv. generalsekretær Schartum meget. Pastor Johs. Aardal ansattes som hjelpeprest ved hovedkontoret, men forflyttedes senere som sjømannsprest til Philadelphia. I hans sted ansattes som hjelpeprest Rolf Rasmussen, Tvedestrand.

Generalsekretær Vilhelmsen reiste 15. mars over til Amerika for aa ordne med forskjellige saker, som var blitt aktuelle som følge av de forforandrede og vanskelige forhold der borte. Dessuten for efter innbydelse aa delta som Sjømannsmisjonens representant ved det Norsk Lutherske Diakonissehjem og Hospital i Brooklyn, der 19. april feiret sitt 50-aarsjubileum. Med skoleskibet „Sørlandet" paa dets tur til utstillingen i Chicago fulgte reisesekretær O. H. Loftenes for aa filme ferden.

Hovedstyrets formann, fylkesmann Ernst Johannesen, blev forflyttet som fylkesmann til Østfold, efter aa ha sittet 17 aar i hovedstyret — de 4 siste aar som formann. Efter sogneprest Isaachsen og direktør Lorentzen, der døde, rykket 1ste og 2nen suppleant, kommandør H. Moe og residerende kapellan N. J. Hanssen op som styremedlemmer. Likeledes 3dje suppleant residerende kapellan B. Meyer efter fylkesmann Johannesen. Til styrets formann valgtes sogneprest John Ekeland og til varaformann kjøpmann Thv. Kjerland.

Blandt bortvandrede i 1933 nevner vi: fru Karen Aars-Nicolaysen (enke efter sekretær Aars-Nicolaysen), kaptein Carl A. Petersen (Oslo), skibsreder Fred. Olsen (i aarrekker kasserer i Oslo krets), sogneprest Thv.

Isaachsen (11 aar sjømannsprest i Amsterdam og medlem av hovedstyret), fru Fredrikke Nilsen (Trondheim), pastor Alf Fasmer Dahl, Ullern (1904-13 sjømannsprest i Antwerpen) og pastor Gunnar L. Tangen (1889-1900 sjømannsprest i franske havner), død i Oslo.

B) *Virksomheten i fremmede havner.*

a) *De skotske havner. 1930.* Pastor Finn Sommer var ansatt i Leith, efter at stasjonen mere leilighetsvis var betjent av prestene Fred. Knudsen, S. Bulien og Berg-Rolness. Den derværende kvinneforening, der støttet gjerningen, arbeidet godt. Assistent Tharaldsen blev forflyttet til Liverpool. I Glasgow blev kirken solgt, men virksomheten fortsatte i de gamle lokaler ved assistent Jürgensen. I Grangemouth, hvor trafikken var forholdsvis liten, var ansatt assistent Thomesen. Der var i de 4 havner — Leith, Glasgow, Grangemouth og Bones — 203 norske skibsanløp i aarets løp, og antall av besøkende paa leseværelsene var 6 173.

1931. Pastor Sommer blev forflyttet til Antwerpen, og til hans efterfølger valgte hovedstyret tidligere assistent i London, pastor C. Hennig. Assistent C. Thomesen i Grangemouth falt for aldersgrensen og døde ikke lenge efter i Leith. Der var 206 norske skibsanløp, og leseværelsene var besøkt av 12 146.

1932. Virksomheten blev innstillet saavel i Glasgow som i Grangemouth, grunnet nedgang i trafikken. Da der blev økning av skibsanløp i Methil blev virksomhet midlertidig optatt der ved assistent Jürgensen. Den tidligere eiendom i Burntisland blev solgt. Der var 142 anløp av norske skib, og leseværelsene var besøkt av 9 481.

1933. Pastor van der Hagen utførte en tid vikartjeneste for pastor Hennig. Virksomheten blev det aar som de foregaaende utført gjennem preken, møter paa leseværelsene, fester, utflukter og hospitals- og skibsbesøk. Og det samme er jo tilfellet ved alle sjømannsstasjoner — hvorfor vi kun anfører det her. Der var 373 skibsanløp og 11 441 besøk paa leseværelsene. Konsul Fred. Salvesen, Leith, varmt interessert for sjømannsmisjonen, døde.

b) *North Shields med Blyth og Tyne Dock. 1930.* Pastor Fred. Knudsen var ansatt her. Assistent var R. A. Opsahl. Besøket til møter og fester var godt, men til gudstjenestene var det mindre. I kvinneforeningen hadde man god økonomisk støtte. Bistasjonen Blyth hadde nedgang i skibsanløp, men bra søkning til leseværelset. Assistent der var H. O. Mathiasen. I havnene var 1 042 norske skibsanløp, og leseværelsene var besøkt av 12 972.

1931-32. Arbeidet gikk sin vanlige gang i disse to aar. Kaptein C. E. Beck, gjennem mange aar kirkens kasserer i Shields, døde i 1931. Der var i 1931 782 skibsanløp og i 1932 842. Leseværelsene var i 1931 besøkt av 9 345 og i 1932 av 9 883.

1933. Pastor Fred. Knudsen reiste hjem, ansatt som misjonens reiseprest paa Sørlandet. Pastor van der Hagen utførte vikartjeneste der en tid. Som Knudsens efterfølger ansattes pastor Sverre Nilsen, assisterende

hjelpeprest ved Sjømannsmisjonens hovedkontor i Bergen. Der var 908 norske skibsanløp og 11 507 besøk paa leseværelsene.

c) *London med Gravesend. 1930.* London er en av Sjømannsmisjonens betydeligste stasjoner. Pastor Johs. Smith ledet arbeidet. Assistent, pastor Brynjolf Olsen, reiste hjem. I hans sted virket henholdsvis en tid student B. Natvig og dr. Ragnar Wisløff Nilssen. Som ny assistent blev fra 1. august ansatt pastor C. Hennig. Det var i 1931 60 aar siden pastor Storjohann anmodet prins Oscar om aa nedlegge grunnstenen til den skandinaviske sjømannskirke — Ebenezerkirken. Nu har man faatt den prektige Olavskirke. „Broderkretsen paa Havet" og organet „Bud fra Havet" har været ledet fra London i 7 aar. I nær tilknytning til menigheten staar ogsaa K. F. U. K.'s arbeide. Av festligheter i aaret kan nevnes Olsokfest og 25-aars-festen til minne om 1905. I Gravesend blev i juni nye lokaler innredet. Det var et gammelt utskjenkningssted, „Old Amsterdam", der blev innkjøpt og innredet. Assistent der var Th. Markman. Besøket til møter og gudstjenester i London var godt. Man hadde 773 norske skibsanløp, og leseværelsene var besøkt av 30 164.

1931. „Et rikt og velsignet arbeidsaar" med utmerket søkning til kirke og leseværelser. Dessverre var der mange arbeidsledige sjøfolk. Den norske sjømannskirke kunde i aaret feire sitt 60-aars-jubileum. Hjelpeprest C. Hennig reiste i mai for aa overta arbeidet i de skotske havner, og i hans sted ansattes pastor Leif Gulbrandsen. Kirkekomitéens sekretær, skibsmegler Ths. H. Dessen, fraflyttet London efter 32 aars dyktig virke. En gammel venn av og arbeider for Sjømannsmisjonen, Oskar Jonassen, døde. Der var 718 norske skibsanløp, og leseværelsene var besøkt av 33 432.

1932. Man fikk innkjøpt en strekning paa den vakre „Shooters Hill Cemetery" til norsk kirkegaard. Pinsedag avslørte minister Vogt et vakkert i kobberornamenter innflettet marmorrelieff av skibsreder Th. Fagelund, „kirkens gavmilde venn", skjenket av Fagelunds venner. Og juledag blev et nytt glassmaleri — et stort Lutherbillede — avslørt, skjenket i kjærlig erindring om Leif Andr. Olsen og John Devold Olsen. Assistent T. Markman i Gravesend ansattes som reisesekretær hjemme, og cand. theol. Kaare Støylen vikarierte som assistent der. I slutningen av aaret blev han ordinert og ansattes som hjelpeprest i London, da pastor Leif T. Gulbrandsen reiste hjem for aa delta i hjemmearbeidet utover det nye aaret. Der var 791 anløp av norske skib, og leseværelsene var besøkt av 32 551.

1933. Arbeidet gikk som vanlig godt. Assistent Sigurd Espeland i Baltimore blev ansatt som assistent i Gravesend. Søkningen til gudstjenester og nattverd øket. 12. mars hadde man den glede at biskop Støren prekte ved høimessen i London. Fremdeles blev „Broderkretsen paa Havet" ledet av pastor Smith og organet „Bud fra Havet" redigert av ham. Broderkretsen hadde 500 medlemmer. Der var 788 anløp av norske skib og leseværelsene var besøkt av ca. 28 660.

d) *Cardiff med Barry og Swansea. 1930.* Pastor B. L. D. Brekke ledet arbeidet i disse havner med A. Eek og L. Levinsen (Swansea) som assistenter. Arbeidet gikk godt. Baade i Cardiff og Swansea var der kvinnefor-

eninger. Swansea kirke fikk en stor moderne magasinovn som gave fra kammerherre Cappelen, Ulefoss. Der var i de 3 havner 632 anløp av norske skib og 25 345 besøk paa leseværelsene.

1931. Arbeidet gikk som vanlig, uten nevneverdige begivenheter, med de samme arbeidere som foregaaende aar. Der var en del mindre anløp av norske skib — 342 — og besøket paa leseværelsene var 14 579.

1932. Pastor Brekke reiste hjem i mars efter 5 aars virke. Han efterfulgtes av pastor Aadne Høiland, der blev forflyttet fra Baltimore. Straks efter forlot ogsaa assistent A. Eek Cardiff for aa virke som reisesekretær hjemme. I hans sted ansattes A. Holsen i Cardiff. Der var 406 skibsanløp og 15 397 besøk paa leseværelsene — altsaa litt stigning igjen.

1933. Vaktmester i Cardiff, A. Holsen, sluttet, idet han fikk ansettelse som bestyrer av Kristiansands sjømannshjem. Assistent Tharaldsen i Liverpool blev saa ansatt i Cardiff. Der var 469 anløp av norske skib, og leseværelsene var besøkt av 12 696. Kirken i Cardiff blev reparert og forskjønnet.

e) *Liverpool med Manchester og Preston. 1930.* Pastor S. Bulien forlot stasjonen og efterfulgtes ut paa høsten av pastor Kr. Halvorsen i Valencia. Som medarbeider fikk han assistent Th. Tharaldsen, tidligere i Leith, da vaktmester David Nilsen forflyttedes til Rotterdam. Blandt festligheter ved stasjonen kan nevnes en hyggelig fest 25. november i anledning kongefamiliens 25-aars-jubileum. Skibsfarten var i nedgang, men der var bra søkning til leseværelsene. I Manchester virket assistent Almaas. Der var 348 norske skibsanløp og 14 429 besøk paa leseværelsene.

1931. Arbeidet fortsattes med de samme arbeidere, men anløpene av norske skib minket, og som følge herav minket ogsaa besøkene paa leseværelsene. 297 anløp og 10 633 besøk.

1932. Der blev økning i skibsanløpene — 375 — mens leseværelsene hadde litt mindre besøk enn foregaaende aar — 10 310. Man fant aa maatte inndra prestestillingen der inntil videre.

1933. Pastor Kr. Halvorsen reiste saa hjem straks over nyttaar, og assistent Tharaldsen ledet arbeidet. Det viste sig aa bli et godt aar. Skibsfarten gikk ganske betraktelig op, saa hovedstyret besluttet aa sette prest der igjen. I august overtok saa pastor van der Hagen ledelsen. Der var 416 norske skibsanløp og 12 082 besøk pa leseværelsene.

f) *Antwerpen med Gent og Ostende. 1930.* Pastor F. H. Sandberg var leder av arbeidet med assistent H. Hansen som hjelper. De fastboende i Antwerpen viste stor interesse, og kirken fikk mange verdifulle gaver. Den 5. oktober blev nemlig det nybyggede leseværelse og den restaurerte kirke innviet av hovedstyrets viceformann, sogneprest Thv. Isaachsen. Tilstede ved denne anledning var generalsekretær Vilhelmsen og skibsreder O. Irgens, medlem av hovedstyret. Det var 22. september 65 aar siden den første sjømannsprest S. Skavlan gikk iland i Antwerpen — og 3. august 60 aar siden pastor A. Meyer innviet den nybyggede kirke paa Boulevarden. I Antwerpen var der 631 anløp av norske skib (Gent og Ostende nevnes ikke), og der var 26 031 besøk paa leseværelsene.

1931. En for Sjømannsmisjonen varmt interessert mann, grosserer O. O. Gylstorff (dansk), døde 2. januar. I mange aar var han formann i kirkekomitéen, og hans siste gave var et nytt orgel. Ogsaa et annet medlem av kirkekomitéen, Tell Wagle, døde noget senere. Nevnes kan det, at man under Verdensutstillingen hadde besøk av det norske panserskib „Tordenskjold". Ved 17. mai-festen talte minister Vogt. Likeledes hadde kirken besøk av statsminister Mowinckel og det norske kronprinspar og minister Colban i aarets løp. Fru Clara Simers, der i 25 aar var kirkens ulønnede organist, døde og gav halvdelen av sin formue til kirken og trengende. Skibsreder E. B. Aaby, Oslo, forærte kirken et glassmaleri. I oktober forlot pastor Sandberg stasjonen for aa overta Østre Gausdals sognekall. Hovedstyret ansatte pastor Finn Sommer i hans sted. Der var anløp av 601 norske skib og 30 985 besøk paa leseværelsene.

1932. Arbeidet gikk overmaate godt. Kirkesøkningen var bra, og saavel skibsanløp som besøk paa leseværelse øket til henholdsvis 644 og 35 000.

1933. Ogsaa det aar gikk arbeidet godt. Trist var det, at der var adskillig arbeidsløshet blandt sjøfolk, idet ca. 100 eller mere paa en gang gikk uten hyre. Under pastor Sommers fravær i 3 maaneder om sommeren blev arbeidet ledet av pastor Leif Gulbrandsen. En av koloniens trofaste venner og arbeidere, enkefru assistent Flørnæs, vandret bort. Der var 704 norske skibsanløp og 23 746 besøk paa leseværelset.

g) *Rouen med Havre og Bordeaux. 1930.* Pastor Lars Wallevik var leder i disse havner. I Rouen var skibsfarten god, og sjøfolk og fastboende samlet sig interessert om kirken og leseværelset. I Havre blev trafikken saa liten, at vaktmesterstillingen blev inndradd, men leseværelset var dog fremdeles aapent under fru Nielsens tilsyn. I Bordeaux, hvor assistent Ingv. Henriksen virket, gikk arbeidet frem, men man hadde daarlige lokaler. Der døde visekonsul Paul Thoresen, der var varmt interessert for Sjømannsmisjonen. Pastor Wallevik holdt ogsaa maanedlige gudstjenester i Paris for den norske koloni. Der var 605 skibsanløp i de 3 havner, og besøket paa leseværelsene var 33 476 — derav 19 445 i Rouen.

1931. Mange hyresøkende opholdt sig i Rouen i maanedsvis, og der maatte fra Sjømannsmisjonens side ydes dem adskillig hjelp. Paa 5-aarsdagen for kirkens innvielse — 28. juni — blev der paa leseværelset avslørt et maleri av minister Wedel-Jarlsberg. Assistent Ingv. Henriksen i Bordeaux blev forflyttet til Valencia, og assistent Bergstad i Rouen ansatt i hans sted. Arbeidet gikk alle steder bra. Foruten i Paris holdt pastor Wallevik 3 gudstjenester i Dieppe. Der var i de 3 havner 763 skibsanløp, og leseværelsene var besøkt av 38 511 — derav i Rouen 19 527.

1932. I Rouen hersket fremdeles stor arbeidsløshet blandt sjøfolk. Det gav store vanskeligheter og stillet misjonen store krav. Man søkte aa hjelpe efter beste evne, og der utdeltes i februar - mai fra prestegaardskjøkkenet 2 433 maaltider. Dessuten hadde man „arbeidsstue" for de ledige om vinteren. Bordeaux fikk flere gaver til leseværelset. I Havre viste der sig igjen mere trafikkøkning. Der var i de 3 havner 610 skibsanløp og 38 967 besøkte leseværelsene.

1933. Arbeidet gikk som vanlig i de 3 havner med de samme arbeidere. I Bordeaux blev 9. juli de prektige, nye leseværelser paa 55 Quai des Chartrons innviet av pastor Wallevik, efter at man i 20 aar hadde hatt virksomheten i de gamle upraktiske lokaler. Der var i de havner 625 norske skibsanløp og 38 283 besøk paa leseværelsene. Fra stasjonen i Rouen utdeltes 4 750 maaltider til nødlidende. Et maleri av skibsreder Halfdan Wilhelmsen blev avduket ved julefesten.

h) *Valencia. 1930.* Arbeidet gikk godt og var omfattet med sympati av farende og fastboende. Det blev ledet av assistent Syllander Brekke. Da han blev forflyttet til Montreal, blev arbeidet midlertidig overtatt av Sverre Jansen som assistent. Pastor Kr. Halvorsen virket der ogsaa en tid i aaret og efterfulgtes av B. Natvig. Vaktmester Olav Alvheim reiste hjem paa bibelskole og blev erstattet med M. Larsen, der i aarrekker hadde virket i Bristolhavnene. Der var 336 norske skibsanløp og 4 845 besøk paa leseværelset. Konsulatsekretær Erling Brun, virksom medarbeider, døde.

1931. Arbeidet gikk bra, men man hadde ingen prest. B. Natvig kom hjem, og stillingen blev i løpet av høsten overtatt av assistent Ingv. Henriksen, tidligere i Bordeaux. Vaktmesteren der, M. Larsen, blev ansatt i Rouen. Der var 319 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 4 831.

1932. Skibsfarten øket stadig saavel av norske som andre skandinaviske skib, og besøket ved stasjonen viste gledelig fremgang. Der var 348 norske skibsanløp og 9 316 besøk paa leseværelset. Der gikk dog en del ledige hyresøkende sjøfolk. Stasjonen fikk egen robaat, der lettet skibsbesøkene, som gikk op i 1 300.

1933. Skibsfarten var fremdeles livlig. Assistent Ingv. Henriksen ledet fremdeles arbeidet. Der var 303 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 9 504.

i) *Rotterdam med Amsterdam. 1930.* Pastor Bolstad virket her til 1. mars, da han reiste for aa overta Namsos sogneprestembede. Pastor Alf Salvesen blev hans efterfølger. Vaktmester var David Nilsen og assistent John Jensen. Høsten deltok pastor Eliassen en kortere tid i arbeidet. Virksomheten gikk godt. Basaren, som holdtes av de fastboende i april innbragte kr. 2 700. Kirken og leseværelset blev oppusset og innvidd i nærvær av sogneprest Thv. Isaachsen og frue. Man feiret ogsaa kongefamiliens 25-aars-jubileum med fest. 2 gode venner av Sjømannsmisjonen vandret bort: konsul Johan Marius Looman og grosserer Axel P. Nilsen. Amsterdam bistasjon lededes av assistent Sveen, der ved aarsskiftet 1930 - 31 reiste hjem for aa virke som reisesekretær. Stasjonen i Amsterdam var stengt i januar - mai grunnet litet trafikk. Der var i de 2 havner 1 261 norske skibsanløp og 30 035 besøk paa leseværelsene.

1931. Der var i Rotterdam optil 200 norske arbeidsløse sjøfolk, der hadde gaatt ledige i maanedsvis. Kirken der fikk døpefont av grosserer C. Klevenberg, Oslo, og nytt alterparti av kapt. C. Andersen, Rotterdam. Bistasjonen Amsterdam aapnet for sommertrafikken sist i mai. Man hadde 3. - 7. juli det norske flaatebesøk. Det var panserskibet „Tordenskjold" og 3 u-båter. Der blev bl. a. holdt gudstjeneste paa „Tordenskjold"'s akter-

dekk. I Amsterdam var assistent Sveen, i Rotterdam de samme arbeidere som i 1930. Der var i de 2 havner 603 skibsanløp og 34 543 besøk paa leseværelsene.

1932. „Det var et uhyggelig aar" — man saa overalt nød og uhygge. 200 svære kraftige baater laa oplagt. Der var masser av arbeidsløse sjøfolk, men tross dette var de „en pryd for sin stand". Amsterdam blev nedlagt i april, da en 5-aarig leiekontrakt utløp. Pastor Ravnan vikarierte en tid for pastor Salvesen, senere pastor J. Ursin. Assistent John Jensen maatte reise hjem grunnet sykdom. I aarets løp døde et par gode venner av misjonen: fru konsul Haug og S. B. Ortt. Der var i Rotterdam 521 skibsanløp og 23 037 besøk paa leseværelset.

1933. Der var adskillige vanskeligheter, men det kan sies, at „aaret var et rolig og godt arbeidsaar, og det var litt bedre og lysere enn i 1932". Der var stigning i skibsfarten. Over 100 sjøfolk gikk ledige — flere hadde gaatt 8-9 maaneder iland — og maatte hjelpes. Kvinneforeningen og fastboende ydet meget av gaver til hjelp for misjonen. Dosent Hoel holdt under ophold i Haag et foredrag om Grønlandssaken. Grosserer C. Klevenberg (Oslo) ydet igjen kirken en gave — en skjønn og verdifull prekestol i norsk treskjærerarbeide, og kvinneforeningen „Ulabrand" (Oslo) et vakkert alterbillede — kopi av den hollandske maler van Dijk's „Kristus paa korset." I vaktmester Nilsens sommerferie fungerte reisesekretær Skaar, og i juletravlheten var reisesekretær Thomassen til hjelp. Der var 568 norske skibsanløp i Rotterdam, og leseværelset var besøkt av 23 635.

j) *Hamburg. 1930.* Pastor Thorleif Boman forlot stasjonen i juni efter 6 aars virke, da han var blitt residerende kapellan i Biri. Han efterfulgtes av pastor Andr. Birkeland, Baltimore. Da han først kunde tiltre ut paa høsten, blev arbeidet midlertidig besørget av pastor Kr. Halvorsen. Assistent var Chr. Larsen. Der var stor trafikk paa Hamburg — 836 norske baater og 17 035 besøk paa leseværelset. Men arbeidet led ved utilfredsstillende lokaler. Planene for ny sjømannskirke i Vorsetzen 50 maatte opgis, da omkostningene vilde bli for store. 9. september blev et sjømannskirkens kor stiftet. I vinterhalvaaret avholdt presten en maanedlig søndagsgudstjeneste ved den norske menighet i Berlin i den danske kirke. Denne menighet hadde 2. mars 25-aars-jubileum, ved hvilken anledning biskop Lunde prekte.

1931. Arbeidet gikk fremdeles bra, men ennu i de gamle lokaler. 17. mai hadde man besøk av biskop Hognestad med frue. Biskopen talte. Man hadde ellers i aarets løp besøk av flere norske prester og redaktører. Der var 750 norske skibsanløp og 27 400 besøk paa leseværelset, men det skortet ofte paa plass.

1932. Hovedstyret gav straks før jul tillatelse til, at der kunde leies nye lokaler, der vilde egne sig for behovet. Og leien var omtrent svarende til de gamle lokalers. Man gikk saa straks igang med ominnredning og istandsettelse, for at de kunde være ferdig til innvielse nyttaarsdag. Man samledes saa i de gamle lokaler for siste gang til vaakegudstjeneste nyaarsnatt, og tok straks fatt med flytning av innbo m. m. Der var 712 norske skibsanløp og 25 093 besøk paa leseværelset.

1933. Nyaarsdag kunde man altsaa ta i bruk de nye prektige lokaler, og det lettet i betydelig grad arbeidsvilkaarene. Der var 70-80 hyresøkende — de fikk efterhvert hyre, og ingen nye fikk stanse i Hamburg. Dette minket paa besøket paa leseværelset. I et par sommermaaneder var pastor Birkeland i Norge, og pastor Ravnan vikarierte. Ut paa efteraaret blev der stor tilstrømning fra baatene. Der var 733 norske skibsanløp og 16 970 besøk paa leseværelset.

k) *New York. 1930.* Dette er den største og betydeligste av alle Sjømannsmisjonens stasjoner. Pastor Sverre Norborg ledet arbeidet og hadde mange hjelpere — Aadne Høyland og Erik Holm som hjelpeprester, assistentene P. Olsen og Ths. Arnesen, H. Bervan, A. Hagen og E. Tronvik, vaktmester Nord og forretningsfører Adolf Johannesen. Nord feiret 1. april 25-aars-jubileum. Ved stasjonen utførtes meget sosialt arbeide. Der gikk mange nødlidende sjøfolk iland, som maatte hjelpes. Leseværelset fikk nytt inventar og dessuten malerier av de 8 første sjømannsprester. Der var stor tilslutning til møter og gudstjenester. De 57 høimessegudstjenester var saaledes besøkt av et samlet antall av 22 815 tilhørere. Der var 580 norske skibsanløp og leseværelset hadde ca. 300 000 besøk.

1931. Ogsaa i dette aar var der mange nødlidende sjøfolk som gikk iland, men Sjømannsmisjonen ydet hjelp saa langt den kunde. Ved innkomne gaver fra Norge, ca. 25 000 kroner, fikk mange sine middager, og 277 blev hjulpet med losji, klær, medisiner m. m. I april hadde man besøk av generalsekretær Vilhelmsen og sogneprest Ekeland pa vei til kirkeinnvielsen i Philadelphia — begge hadde tidligere været sjømannsprester i New York — og senere av pastor J. Nielsen (Buenos Aires). 15. november blev et nytt 3 manualers kirkeorgel paa 40 stemmer og klokkespill tatt i bruk. De 54 høimessegudstjenester var besøkt av 20 116. Der var 476 norske skibsanløp, og besøket paa leseværelset var som foregaaende aar ca. 300 000. Der blev mottatt 83 070 brever og avsendt 12 426. Hjem til Norge blev sendt kr. 766 043,60 og opbevaret kr. 1 112 452,00.

1932. Det samme m. h. t. ledige nødlidende sjøfolk som de foregaaende aar. Foruten hjelp til mat og klær, blev mange i vintermaanedene undervist i engelsk, navigasjon, skomakerhaandverk o. s. v. — og der bruktes ialt ca. 7 000 dollars. Der var 423 anløp av norske skib og som tidligere ca. 300 000 besøk paa leseværelset. Høimessegudstjenestene var besøkt av 19 145 og aftengudstjenestene av 10 217. 62 281 brev blev hentet og 11 090 sendt. Gjennem stasjonen sendtes hjem kr. 641 822,07 og opbevartes kr. 827 621,00. Efter 4 aars virke reiste pastor Sverre Norborg hjem 2. november, og ledelsen blev midlertidig overtatt av pastor Syllander Brekke.

1933. Fremdeles vanskelig for de ledige sjøfolk, og man maatte søke aa avhjelpe nøden. De vanskelige forhold i Amerika grep ogsaa forstyrrende inn i den norske Sjømannsmisjons gjerning. Flere av dens arbeidere blev nektet opholdstillatelse paa de gamle vilkaar. Assistenter og vaktmestre maatte reise over med „besøk-pass", da emigrantkvoten var overtegnet, og folk maatte vente aar og dag. Arbeiderne fikk dog forlenget opholds-

tillatelsen. Men nu blev det endret, og de kan ikke bli lenger — og der kreves ansøkning om innreisetillatelse som emigranter. Det kan de ikke faa, saalenge de opholder sig i Amerika. De maa derfor reise hjem, naar opholdstillatelsen ophører. Pastor Syllander Brekke bestyrte fremdeles stasjonen. Hjelpepreststillingen var blitt inndradd. Kontorhjelpen blev innskrenket. Den økonomiske stilling var tung, saa stasjonen maatte faa betydelige ekstra tilskudd til driften. Der var 489 norske skibsanløp og ca. 300 000 besøk paa leseværelset.

l) *Montreal. 1930.* Student Birger Natvig og assistent Sv. Jansen kom dertil i april for aa forberede virksomheten i den kommende sesong, d. v. s. april-november. Ekerhovd var vaktmester. Senere forflyttedes Natvig til Valencia. Der var god trafikk og god tilslutning ogsaa fra de fastboende. 117 skandinaviske skibsanløp og 6709 besøk paa leseværelset.

1931. I omtrent den samme tid som foregaaende aar lededes arbeidet av assistent Høivik, der i 3 aar hadde virket i New York. Man hadde besøk derfra av prestene Sverre Norborg og Erik Holm. Likeledes avla sogneprest Ekeland under sin Amerikatur besøk der. 160 skib anløp, og 9882 besøkte leseværelset.

1932. Pastor Erik Holm virket der fra 1. mai til ut november. (Vinteren er der ingen virksomhet). Da leseværelset ikke egnet sig til kirkelig bruk, leiet man en engelsk luthersk kirke, hvor man hadde gudstjeneste en gang om maaneden. Der var økning i skibsanløp - 262 - og 7976 besøk paa leseværelset. Pastor Holm reiste hjem for aa virke i Sjømannsmisjonen hjemme.

1933. Kontorassistent E. Tronvik fra New York var ansatt der i sesongen 24. april til ut november. Der var 254 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 7486.

m) *Philadelphia. 1930.* Pastor V. Hanssen-Bauer reiste hjem, da han var utnevnt til sogneprest til Hvaler, likesaa assistent i mange aar Th. Eriksen, der blev ansatt som klokker i Horten. I den sistes sted ansattes kontorassistent i New York Erling Myhrstad. Efter Hanssen-Bauer konstituertes Syllander Brekke, der 8. desember 1929 blev ordinert til prest av biskop Aasgaard. Før jul kunde man ta i bruk det nye vakre leseværelse (i en ny i 1929 innkjøpt eiendom), hvor der var dekket middagsbord for 130 trengende sjøfolk. Der var megen arbeidsløshet blandt dem. Vaktmester var J. Rognsø. Der var 257 norske skibsanløp og 38 938 besøk paa leseværelset.

1931. Ogsaa i det aar gikk der mange arbeidsløse sjøfolk, og man maatte paa beste maate avhjelpe nøden. 3. mai blev sjømannskirken innviet av generalsekretær Vilhelmsen, assistert av sogneprest Ekeland og pastor Syllander Brekke, og 4. oktober blev en altertavle avslørt, som var skjenket av den danske kunstmaler Carl Aasbergh og frue. Fru konsul Moe, leder av kvinneforeningen „Haapet", døde. Der var 407 norske skibsanløp og 39 445 besøk paa leseværelset.

1932. Da pastor Syllander Brekke blev forflyttet, var pastor Sverre

Eika en tid bestyrer av stasjonen. Vaktmester J. Rognsø reiste hjem, da han ikke var frisk, og blev inntil videre erstattet med vaktmester G. Pettersen (Baltimore). Arbeidet gikk ellers som vanlig. Skibsanløpene er ikke angitt, men der var 34 940 besøk paa leseværelset.

1933. Pastor Johs. Aardal blev ansatt som stasjonens bestyrer. Vaktmester G. Pettersen maatte reise hjem til Norge for aa skaffe sig innreisetillatelse som emigrant. Trafikken var forskjellig, og megen arbeidsløshet herskет. Der var 220 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 18 424.

n) *Baltimore. 1930.* Vaktmester G. Pettersen blev forflyttet dertil fra Rotterdam, og hjelpeprest i New York, Aadne Høiland, ansattes som stasjonens leder, da pastor Birkeland blev ansatt i Hamburg. Assistent var S. Espeland. Der blev foretatt den forandring, at leseværelset blev kirke og kirken leseværelse. Lokalene var utilfredsstillende, men arbeidet viste betydelig fremgang. Der var 150 norske skibsanløp og 36 430 besøk paa leseværelset.

1931. Arbeidet gikk sin vanlige gang, uten at det er noget særlig aa bemerke. Der var 221 norske skibsanløp og 24 606 besøk paa leseværelset.

1932. Pastor Aadne Høiland reiste hjem og blev noget senere ansatt i Bristolhavnene. Der blev da ingen prest ansatt, men Espeland var fremdeles assistent, og han ledet arbeidet. Der var 221 norske skibsanløp og 16 173 besøk paa leseværelset. Assistent S. Espeland forflyttedes til Gravesend, og assistent E. Myhrstad ansattes i hans sted.

1933. Preste- og vaktmesterstillingene blev inndradd. Stasjonen blev saa bistasjon under Philadelphia. Liten trafikk. Der var 178 norske skibsanløp og 11 309 besøk paa leseværelset.

o) *Gulfhavnene (New Orleans og Mobile). 1930.* Der var bra søkning til gudstjenester og møter, og de fastboende viste stor interesse. Blandt sjøfolk var der megen arbeidsløshet. Pastor Lohne var leder av arbeidet med assistent Johannesen og vaktmester Stavenes som hjelpere — senere B. Berntsen og Arne Knapskog. Man hadde besøk av biskop Aasgaard. Dessuten av kaptein Folgerø med „Roald Amundsen". I Mobile led arbeidet under det store oplag av fruktbaater. De fastboende viste varm interesse. Assistent Skoglund var ansatt der. Der var i begge havner tilsammen 450 skibsanløp og 28 526 besøk paa leseværelsene.

1931. Ogsaa det aar var der mange ledige sjøfolk. Ellers gikk arbeidet godt. Pastor Finn Huseby var assistent der efter Johannesen. Pastor Olaf Lohne maatte, grunnet sykdom, reise hjem. I de 2 havner var der 328 skibsanløp og leseværelsene var besøkt av 25 346.

1932. Pastor Finn Huseby, tidligere assistent der, blev ansatt som stasjonens styrer. Vaktmester A. Knapskog maatte reise hjem, grunnet sykdom. I hans sted kom Sverre Bruun. Fra Mobile reiste assistent Skoglund nyaarsaften for aa virke hjemme, da skibsfarten avtok. Ellers var det et bra virkeaar. Der var i de 2 havner 342 norske skibsanløp og 28 167 besøk paa leseværelsene.

1933. Arbeidet fortsatte med de samme arbeidere — Huseby og Bruun

— i New Orleans. Virksomheten i Mobile blev nedlagt. Der var 334 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 14 794.

p) *Norfolk. 1930.* Denne stasjon blev forsøksvis aapnet vaaren 1929, men kjempet med vanskeligheter paa grunn av depresjonen, som satte inn allerede om høsten i aapningsaaret. Pastor Ravnan var stasjonens bestyrer inntil juni 1931, da virksomheten blev innstillet. Skibsanløpenes antall i 1930 er ikke angitt, men paa leseværelset var 7 289 besøk. I 1931 var der 107 norske skibsanløp og 3 917 besøk paa leseværelset (1ste halvaar).

q) *Buenos Aires. 1930.* Der var gode arbeidsforhold, da baatene har lang liggetid, og de samme skib ofte kommer tilbake. Og baade sjøfolk og fastboende samlet sig om kirken og dens prest Joh. Nielsen og hans medarbeider kaptein Ingv. Pedersen. Kirken feiret sin 10-aarsfest i september under meget stor deltagelse. Der var 144 norske skibsanløp og 28 876 besøk paa leseværelset.

1931. Efter 10 aars virke reiste pastor Joh. Nielsen hjem paa ferietur. Mens han var hjemme, blev stasjonen bestyrt av pastor Sverre Eika. Der var 150 norske skibsanløp og 27 576 besøk paa leseværelset.

1932. Pastor Nielsen kom tilbake. Der var gledeligvis omtrent ingen arbeidsløse sjøfolk. Den fastboende koloni skrumpet betydelig inn, idet mange ingeniører maatte reise hjem. Don Pedro Christophersens enke sendte et beløp til kirken, for hvilket der blev kjøpt et krusifiks, 4 sølvvaser og et dusin særkalker med vinøse — og en maskinist bekostet et vakkert vinduarrangement til kirken. Der var 136 norske skibsanløp og 26 873 besøk paa leseværelset.

1933. Pastor Sverre Eika kom dertil 2. september for aa avløse pastor Joh. Nielsen, der var bestemt til aa reise til Shanghai og opta prøvevirksomhet der. For Nielsen blev der holdt en avskjedsfest 12. september, hvor ca. 500 mennesker var tilstede, og han fikk takk og gaver for sitt lange og opofrende arbeide. Samtidig feiret man ogsaa stasjonens 45-aarsjubileum. Et billede av pastor Nielsen blev senere avslørt og ophengt i leseværelset. Kaptein Ingv. Pedersen var fremdeles ansatt der. Der var 113 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 22 774.

r) *Durban. 1930.* Pastor Ernst Hallen sluttet efter 4½ aars arbeide og reiste hjem for aa virke i Santalmisjonens tjeneste. Arbeidet hadde vist god fremgang. Pastor Fred. Björk tok sig av gudstjenester og menighet, og lærer Stueland besøkte skibene og passet leseværelset, til pastor Olaf Aarvold overtok stasjonen ved juletider. Kirken blev ytterligere forskjønnet ved 2 vakre glassmalerier i koret. Dessuten var der adskillig oppussning av leseværelse og prestebolig. Der var 57 skibsanløp og 5 485 besøk paa leseværelset.

1931. Arbeidet gikk som vanlig under pastor Aarvolds ledelse. Generalforsamlingen i Kristianssand besluttet enstemmig, at Durban nu skulde bli fast stasjon. I aarets løp døde Olaus Negaard, en av Sjømannsmisjonens beste støtter, der søndag efter søndag talte for sjøfolk, og grosserer

og konsul Normann Meyer, der var misjonen en varm venn. Der var 39 norske skibsanløp og 7 479 besøk paa leseværelset.

1932. Pinsedag var det 40 aar siden sjømannskirken blev innviet. Den var reist av den norske menighet, og Sjømannsmisjonen ydet bidrag. Menigheten overtok nu en større del av forpliktelsen m. h. t. kirken, da skibsfarten i de siste aar gikk tilbake. Der var kun 22 norske skibsanløp og 4 504 besøk paa leseværelset. Man hadde besøk i Durban av 2 kokerier og 16 hvalbaater paa en gang — 600 mann. Hvalskytterne hadde lagt sammen til en herlig radio, baade med kort- og langbølge, gjennem skibshandler Rosholt. Til leseværelset fikk man en hel del billeder fra fotograf Wilse, Oslo. Kvinneforeningen utførte et godt og trofast arbeide.

1933. Trafikken viste betydelig opgang. Mannskapene fra hvalbaatene, der har stasjon i Durban, besøkte flittig kirken, naar baatene var i havn. Presten Aarvold betjente fremdeles den stedlige menighet. Der var 62 norske skibsanløp, og leseværelset var besøkt av 7 120.

s) *Syd Georgia. 1930-31.* Pastor Sverre Eika var der til sesongens slutning. Han fordelte sitt arbeide blandt hvalfangerne omtrent likelig mellem de 5 landstasjoner, holdt gudstjenester, møter m. m., som fangstfolkene satte stor pris paa. Efter vaaren 1931 har der ingen virksomhet været, da selskapene ikke lenger vilde yde støtte til prest. Senere er ogsaa behovet for virksomhet paa Syd Georgia blitt mindre, idet nu 3 av de 5 fangststasjoner er nedlagt.

t) *Shanghai. 1933.* Pastor Joh. Nielsen kom dertil 10. desember, hvor han straks gikk igang med de forberedende arbeider til julen og virksomheten der. Dessverre blev han straks efter ankomsten angrepet av kopper.

En del samlet statistikk ved alle stasjoner:

	Høimesse-gudstjenester besøkt av	Aftensang og aftenmøter besøkt av	Leseværelsene besøkt av	Festlige sammenkomster besøkt av	Hjemsendte penger fra sjøfolk	Opbevarte penger for sjøfolk
					kr.	kr.
1930 . .	50 833	44 914	652 758	117 121	1 291 672,08	1 779 077,38
1931 . .	49 555	43 675	654 666	117 153	1 118 004,67	1 445 658,79
1932 . .	44 601	39 396	626 344	105 229	919 877,42	1 060 229,23
1932 . .	42 108	34 312	570 434	108 958	577 340,00	733 908,90

NORVEGIA SACRA

AARBOK OG SKRIFTER TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE I FORTID OG SAMTID

utgitt efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper,

redigert av

professor dr. *OLUF KOLSRUD.*

AARBOK. Steenske forlag, Oslo.

FØRSTE AARGANG. 1921. Kr. 7.50.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Fredrik Paasche, H. Wiers-Jenssen, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, Jørgen E. Sivertsen.* — Innhold: St. Olavs gjerning. Fra den norrøne kristendoms eldste historie. De liturgiske skuespill i Norden og deres siste utløper, stjernespillet. Hans Egede og Grønland. Ophevelsen av konventikelplakaten. Sogneprest Hans Landstads biografi. Salmedikteren Magnus Brostrup Landstads selvbiografi. Det religiøse og kirkelige liv i Troms fylke. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1920. 237 sider.

ANDRE AARGANG. 1922. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Thor Kielland, Absalon Taranger, Fredrik Paasche, Oluf Kolsrud, Ragnvald Gjerløw, O. Olafsen, Kristian Nissen, O. Forstrøm, W. M. Schjelderup, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, H. Leganger, Anders Bugge, Fred. Tybring, Einar Johs. Nilssen, Knut Mollestad, G. W. Wulfsberg, G. O. Kløvstad, P. St. Koren, Nils C. Christie, I. Flønæs, L. M. Hol, Hans Smith.* — Innhold: St. Olavs skrin, med 10 billeder. Kong Magnus Erlingssons privilegium for den Norske Kirke. To samtaler oversatt fra det gamle sprog, Stavanger bispestol, bispedømmets grenser, bispestolens flytning og gjenreisning. Interiør fra en vestlandsk prestegaard i 1680-aarene. Biskop Peder Krogs visitasreise i Finnmarken 1708. Norske presters slektsnavne. Av altergangens historie i det gamle Fredrikshald. Erindringer av og om stiftsprost J. B. Flottmann. Ordskiftet i 1840-aarene om en norsk kirkeforfatning. Indremisjonæren Jacob Traasdahl, med portrett. Et pastoral-teologisk reponsum av biskop J. C. Heuch. Vestlandsk kristendomstype. Kirkens kunst før og fremover. Et kirkeprogram. Livsskildringer med portretter av Gabriel Baardsen, Jakob Gregusson, August Mollestad, Børre Bomhoff, Jacob Anderssen, Jens Tandberg, Gustav Dietrichson, Hans Domaas, Jens Otterbech. Selvbiografier av biskopene Johan Lunde og Mikkel Bjønness-Jacobsen, med portretter. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1921. 357 sider.

TREDJE AARGANG. 1923. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Johan Meyer, Jón Helgason, O. M. Sandvik, O. Olafsen, J. Jørgensen, J. Qvigstad, Oluf Kolsrud, Anders Gimse, O. C. Breda, Kris Wold-Torne, Thomas Barth, P. Sandvik, Mikael Hertzberg, E. Diesen, S. Bretteville Jensen, H. G. Heggtveit, Aug. B. Jahnsen, Th. Freihow, K. F. Hagene, Olaf Moe, J. B. Gilhuus, Karl Marthinussen, Fred. Tybring, Einar Amdahl, Anders Bugge, D. Hvoslef, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Vore fedres valg av kirkested. Den islandske kirkes kaar under katolicismen. Nogen gammelkirkelige melodier i Hans Thomissøns Psalmebog av 1569. Kirkebøkene i vaart land betraktet fra et kulturhistorisk synspunkt. Folkeundervisningen paa landet i Norge omkring 1739. Lars Jakobsen Hættas beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vekkelse. Hans Nielsen Hauges fangenskap, dokumenter fra aarene 1804-1814. Haugianeren og demokraten Mikkel Grendahl. Lars Skrefsrud i Bodsfengslet. Om biskop N. J. Laache, med portrett. Livsskildringer med portretter av Arnoldus Hille, Jørgen Jørgensen, Gustav Jensen, Einar Skavlan, Jørgen Løvland, Sigvald Blaker, Vilhelm Sommerfelt, Aasulv Bryggesaa, Halfdan Wennevold, Edvard Sverdrup, Ole Theodor Moe, Carl Konow, Andreas Aamot, Jørgen Edvin Nilssen. Selvbiografi av biskop Jens Gleditsch, med portrett. Gjenreising og nyskaping i nyere norsk kirkekunst, en oversikt for aarene 1900-1923, med 20 billeder. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1922. Kirkelig statistikk 1922. De norske misjoner i 1922. Ekteskap og skilsmisse, kirkelige forslag og uttalelser 1921-23. Kirkelig bibliografi 1922. 470 sider.

FJERDE AARGANG. 1924. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Jón Helgason, A. Halvorsen, O. Olafsen, A. Schøning, Ludvig Selmer, Ivar Welle, A. F. W. J. Prytz, Hans Woll, K. Petersen, Olaf Moe, K. E. Riise, M. J. Stolee, K. O. Kornelius, Olai Skulerud, D. Hvoslef, A. Olsen.* — Innhold: St. Olavs kristenrett. Erkebiskop Olav Throndsson av Nidaros, med 4 billeder. Islands kirkelige utviklingsgang siden reformasjonen. Fra den første Talvik-prests tid. Erik Røring, sogneprest i Veøy, med 2 billeder. Vaar Frelsers kirke i Drøbak, med 17 billeder. Skriftprinsippet i norsk teologi i det 19de aarhundrede. Arne Garborgs religion, med portrett. Livsskildringer med billeder av Ole Tobias Olsen, Albert Landstad, August Weenaas, Peder Nordsletten, Oscar Moe, Ivar Sælen, Erik Kristian Johnsen, Olafia Johannsdottir, Ludvig Eriksen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1923. Utredning om Haalogaland bispedømmes deling. Kirkelig statistikk 1923. De norske misjoner i 1923. 328 sider.

FEMTE AARGANG. 1925. Kr. 9.00.

Med bidrag av *Jón Helgason, Joh. E. Brodahl, Oluf Holck, Andreas Seierstad, O. Stavem, A. F. W. J. Prytz, M. Syltevik, K. Petersen, Ingvald B. Carlsen, J. Qvigstad, Ole C. Iversen, Jonas Myhre, A. Olsen, Oluf Kolsrud, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Jón Ögmundsson den hellige, biskop i Hólar. Prestevalget i Støren 1654, med 5 billeder. Norsk salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh. Presten i norsk folketradisjon. Livsskildringer med billeder av Karl Titlestad, Johan Willoch Erichsen, Edvard Liljedahl, Ole Gjerløw, Anders Forfang, Hersleb og Jakob Walnum, Nils Ursin, Carsten Hansteen, Halfdan Møller. Selvbiografi av biskop Jacob Christian Petersen, med portrett. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1924. Kirkelig statistikk 1924. De norske misjoner i 1924. Kirkelig bibliografi 1923. 318 sider.

SJETTE AARGANG. 1926. Kr. 9.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Joh. E. Brodahl, W. Neumann, N. R. Heyerdahl, J. Qvigstad, Johannes Gausdal, M. Syltevik, Thorbjørn Frølich, Karl Vold, Eugène Hanssen, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Kollats i den Norske Kyrkja. Prestekunstnere i Norge paa 1600-tallet, med billeder. Prost Jens Colstrup, med billede, Et kristelig vennebrev fra 1777. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie (Erindringer 1825-49 av Anders Persen Bær). Menighetsdannelsen i Santalistan. Livsskildringer med portretter av Christian Martin Eckhoff, Christopher Bruun, Lars Dahle, Ole Moe, Olaus Breda. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1925. Oslo biskops innberetning om hans reise i Amerika 1925. De norske misjoner i 1925. Kirkelig bibliografi 1924. 256 sider.

SYVENDE AARGANG. 1927. Kr. 8.00.

Med bidrag av *Absalon Taranger, Hartvig C. Christie, A. Olsen, Oluf Kolsrud.* — Innhold: Prestenes bekjennelsesplikt i den Norske Kirke, betenkning avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement, 1927. Før 1739, et bidrag til folkeundervisningens historie i Norge. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1926. De norske misjoner i 1926. Kirkelig bibliografi 1925. 201 sider.

OTTENDE AARGANG. 1928. Kr. 8.00.

Med bidrag av *S. A. Sørensen, Halkild Nilsen, P. C. Astrup, A. Otsen.* — Innhold: Bidrag til Herrnhutismens historie i Norge. Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869 (bortsett fra Landstads og A. Hauges salmeboksarbeide), en kirkehistorisk og hymnologisk undersøkelse og vurdering. (I). Læstadianismens særpreg. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1927. De norske misjoner i 1927. 242 sider.

NIENDE AARGANG. 1929. Kr. 10.00,

Med bidrag av *Hermann Norendal, Just Bing, N. S. Magelssen, O. Olafsen.* — Innhold: Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869 (bortsett fra Landstads og A. Hauges salmeboksarbeide), en kirkehistorisk og hymnologisk undersøkelse og vurdering. (II). Provst Claus Frimann, bidrag til hans biografi (Claus Frimann og Hans Nielsen Hauge; Tale ved Claus Frimanns jordeferd). Tre kirkehistoriske livs- og tidsbilleder fra det nittende aarhundrede: legpredikanten og presten Elling Eielsen; sogneprest Hans Jæger

i Vikøy; prost Anton Elias Smitt, sogneprest paa Voss, med billede. Selvbiografi av biskop Eivind Berggrav, med portrett. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1928. Bispevalgene i Nidaros og Haalogaland 1928. De norske misjoner i 1928. 331 sider.

Originalbind til aarbøkene I—IX kr. 2.00.

TIENDE AARGANG. 1930. Kr. 20.00. Innbundet kr. 23.00.

Nidaros og Stiklestad. Olavs-jubileet 1930. Minneskrift redigert av *Oluf Kolsrud.*

Med bidrag av *Arne Fjellbu, R. Haugsøen, Olaf Platou, Johan Bruun, Nils Sivertsen, Leif Moksnes, Peder Christensen, H. Irgens, Olav Bergersen, Claus Hjelte, J. Jervell Grimelund, John Tverdahl, John Stene, Anders Bugge, Oluf Kolsrud.*

Innhold: Hellig Olavs minne 1930. Den Norske Kirkes 900-aars-Olsok i Nidaros og paa Stiklestad. — Den Katolske Kirkes Olsok-fest i Nidaros og paa Stiklestad 1930. — Hilsener i skrift og tale til den Norske Kirkes 900-aars-Olsok 1930. — Kantater til Olsok 1930. — Olavsjubileets Historiske Utstillinger 1930. — Trøndelagsutstillingen 1930. — Aaret 1930 i Nidaros og paa Stiklestad. Dagregister. — Olsok 1930 i utlandet. Fra Savonlinna til Vancouver. — Bibliografi. — Register over personnavn. — XXVI + 728 sider. 80 sider billeder.

ELLEVTE AARGANG. 1931. Kr. 8.00. Innbundet kr. 10.50.

Med bidrag av *J. Ursin, H. Ostermann, A. Olsen.* — Innhold: Alterlysenes historie og symbolikk. En norsk Grønlands-missionær, Jørgen Sverdrup, 1732-1810, med portrett. Amerika og Norge, tre dokumenter. Selvbiografi av biskop James Maroni, med portrett. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1929. Kirkebyggende planer i Haalogaland 1930. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1930. Bispevalget i Agder 1930. De norske misjoner i 1929. De norske misjoner i 1930. 232 sider.

TOLVTE AARGANG. 1932. Kr. 8.00. Innbundet kr. 10.50.

Med bidrag av *Kristen Valkner, A. Skrondal, Thomas Barth* †. — Innhold: Landstads og Hauges salmebøker, tilblivelseshistorie og hymnologisk karakteristikk. Striden um norsk maal i kyrkjesalmen, Magnus Brostrup Landstad. Omkring Professor Gisle Johnson. Selvbiografi av biskop Andreas Fleischer, med portrett. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1931. Bispevalget i Bjørgvin 1931. 211 sider.

TRETTENDE AARGANG. 1933. Kr. 6.00. Innbundet kr. 8.50.

Med bidrag av *Finnur Jónsson, Chr. A. Bugge, A. Olsen.* — Innhold: Jón Arason, Islands sidste katolske Biskop. Erindringer fra Videnskaben, af Dr. theol. Chr. A. Bugge, 1853-1928, med portrett. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke 1932. De norske misjoner i 1931 og 1932. 176 sider.

FJORTENDE AARGANG. 1934. Kr. 6.00. Innbundet kr. 8.50.

Med bidrag av *P. St. Koren, A. Brune, Kristian Nissen, H. Andresen, A. Olsen.* — Innhold: Tilbakeblik over mit Presteliv, af P. St. Koren, 1844-1931, med portrett. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie (Den levende kristendom i Vadsø; Redegjørelse for læstadianernes tro og lære). Legpredikanten Paul Gerhard Sand, med portrett. Selvbiografi av biskop Henrik Hille, med portrett. Bispevalget i Hamar 1934. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1933. Den Norske Sjømannsmisjon 1930-1933. 166 sider.

FEMTENDE AARGANG. 1935. Under utgivelse.

SEKSTENDE AARGANG. 1936. Under utgivelse.

SYTTENDE AARGANG. 1937. Under utgivelse.

ATTENDE AARGANG. 1938. Under utgivelse.

SKRIFTER. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ.
A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

FØRSTE BIND. 1922 B.

Carsten Hansteen: Av det norske kristenlivs psykologi.
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

ANDRE BIND. 1923 B.

Andreas Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret. Fyrste bandet. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
343 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

TREDJE BIND. 1923 C.

Ludvig Selmer: Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forståelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

FJERDE BIND. 1924 B.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer.* Med 16 bilæte.
96 sider. Pris kr. 4.50, innbundet kr. 6.50.

FEMTE BIND. 1927 B.

O. Olafsen: Norsk prestegårdsliv. Kulturhistoriske skildringer fra våre prestegårde. Med hundre billeder.
205 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

SJETTE BIND. 1928 B.

Thorstein Gunnarson: Dommedagsventing. Millennismen og dens innslag i norsk kristendom. Med 18 billeder.
296 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

SYVENDE BIND. 1929 B.

Anders Skrondal: Grundtvig og Noreg. Kyrkje og skule. 1812-1872. (Avhandling for doktorgraden i teologi).
340 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

OTTENDE BIND. 1935 B.

H. Blom Svendsen: Norsk salmesang. I. Arven fra gammel tid.
301 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

NIENDE BIND 1933 B.

H. Blom Svendsen: Norsk salmesang. II. Landstad og Hauge.
157 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

TIENDE BIND.

H. Blom Svendsen: Norsk salmesang. III.
Utkommer senere.

ELLEVTE BIND. 1935 C.

Johannes Gausdal: Contributions to Santal Hymnology.
101 sider. Pris kr. 5.00, innbundet kr. 7.00.

TOLVTE BIND. 1935 D.

Livserindringer fra Norge og Amerika af Provst *August Weenaas* (1835-1924). Med billeder.

280 sider. Pris kr. 8.00, innbundet kr. 10.00.

TRETTENDE BIND. 1936 B.

Anders Skrondal: Grundtvigianismen i Noreg. Kyrkje og skule. 1872-1890.

195 sider. Pris kr. 8.00, innbundet kr. 10.00.

FJORTENDE BIND. 1937 B.

Jens Holdt: Niels Johannes Holm. 1778-1845. Et Blad af Brødremenighedens Historie. (Afhandling for Doktorgraden i Theologi.) — Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, Kjøbenhavn. A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

387 sider. Pris d. kr. 6.75, innbundet d. kr. 9.25.

FEMTENDE BIND. 1938 B.

S. Sondresen: Norsk-amerikanerne.

179 sider. Pris kr. 6.50, innbundet kr. 8.50.